ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТИЯНСЬКОГО РУХУ

Випуск ч. 2

СТЕПАН ШАХ

О. МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ
ТА
ГАЛИЦЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ

ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ
У 150-ЛІТТЯ НАРОДИН ПОЕТА

Париж — Мюнхен 1961
diasporiana.org.ua

Mouvement Chrétien Ukrainien
Ukrainische Christliche Bewegung
Ukrainian Christian Movement
Movimento Cristiano Ucraino
Movimiento Cristiano Ucraniano

Vol. 2

STEPHAN SCHACH

MARKIAN ŠAŠKEVYČ
POETE ET PROMOTEUR DE LA RENAISSANCE NATIONALE EN UKRAINE OCCIDENTALE

MARKIAN ŠAŠKEVYČ
DICHTER UND FÖRDERER DER NATIONALEN WIEDERGEBURT DER WESTUKRAINE

REV. MARKIAN SHASHKEVYTCH
A POET, PROTAGONIST AND CHAMPION OF THE NATIONAL RENAISSANCE IN WESTERN-UKRAINE

SAC. MARKIAN ŠAŠKEVYČ
POETA E PROMOTORE DELLA RINASCITA NAZIONALE DELL' UCRAINA OCCIDENTALE

MARKIAN SHASHKEVYCH
POETA Y PROMOTOR DEL RENACIMIENTO NACIONAL EN UCRANIA OCCIDENTAL

Paris — München
1961

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТИЯНСЬКОГО РУХУ

Випуск ч. 2

СТЕПАН ШАХ

О. МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ
ТА
ГАЛИЦЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ

ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ
У 150-ЛІТТЯ НАРОДИН ПОЕТА

Париж — Мюнхен 1961

Президія Українського Християнського Руху, відзначаючи цим Ювілейним Виданням 150-ліття народин Покровителя національного відродження Галичини, бажала одночасно відзначити 70-ліття народин Достойного Автора цієї книги, свого заслуженого Члена та Заступника Голови Головної Ради УХР.

Маркіян Шашкевич

У Христовому Царстві Христовий мир!

Рим, дня 2 серпня 1961.

Pontificio Seminario di S. Giosafat
7, Passeggiata del Gianicolo 7.

АПОСТОЛЬСЬКИЙ ВІЗИТАТОР
УКРАЇНЦІВ У ЗАХІДНІЙ ЕВРОПІ

Ч. АВ. 7073/61.

Українському Читачеві привіт і благословення!

Запрошений ВШановним Автором цієї гарної ювілейної книжки про Отця Маркіяна Шашкевича, щоб написати моє окреме «вступне слово» для неї, — я радо погодився на те й пишу оцих кілька стрічок, щоб заохотити український загал до уважного прочитання цього ювілейного Шашкевичівського видання. Я свідомий того, що не потребує ніякого окремого поручення книжка, що оповідає про безсмертного Подвижника національно-політичного й культурного відродження Галицької України на тлі його доби і то з нагоди 150-річчя від дня його народин. Таж це самозрозуміле, що кожний свідомий Українець радо схоче прочитати таку книжку в зв'язку з ювілейними торжествами для вшанування пам'яти Отця Маркіяна Шашкевича, що слушно займає почесне місце поміж Батьками й Творцями нашої історії. До того книжка виходить з-під пера широко вже знаного й такого почитного автора, яким є довголітній виховник нашої молоді, шкільний надрадник, директор гімназії Степан Шах, автор прегарних і цінних споминів про Львів, а відтак ще й цінних споминів, чи радше історичних даних про Перемишль і західньо-українські землі між Сяном і Дунайцем. А вкінці не малою спонукою для зацікавлення тією книжкою буде й та обставина, що її видає наша

молоденька ще вправді, але вже заслужена й така багатонадійна Організація, що зветься Український Християнський Рух і що має те почесне завдання зорганізувати ювілейні Шашкевичівські торжества серед наших скитальців і поселенців по краях Західньої Европи.

Цього року українська спільнота відзначує особливими торжествами дві великі річниці, а саме 100-річчя від дня смерти найбільшого українського поета й національного пророка Тараса Шевченка, що сходиться із 150-річчям від дня народження Подвижника й Творця галицького відродження Отця Маркіяна Шашкевича. З дотеперішніх часописних звідомлень мило нам було довідуватись, якими то величавими торжествами українське громадянство по різних краях світу вшановувало пам'ять Тараса Шевченка. Вершком усіх торжеств було без сумніву посвячення пам'ятника Т. Шевченкові у Вінніпеґу в Канаді (дня 9 липня 1961 р.).

Осінні місяці цього року призначено на ювілейні торжества на честь Отця Маркіяна, щоб звеличати його, як творця нової доби літературного і взагалі національно-культурного й політичного життя Галицької України. У престольному Храмі св. Юрія у Львові вмуровано з нагоди сторіччя уродин Отця Маркіяна дня 6 листопада 1911 р. пропам'ятну мармурову таблицю із золотим написом, що має пригадувати майбутнім поколінням таке дороге ім'я поета, віщуна, подвижника й батька нашого національного відродження в Галичині. Такі пропам'ятні таблиці можна було стрінути й по інших церквах Галицької Церковної Провінції на пригадку обов'язки вірних Українців зберігати вдячну пам'ять про великого Сина галицької землі — Отця Маркіяна, помолитись за спокій його праведної душі та й подякувати Милосердному Богові за те, що в днях всенародної скорби післав нашому народові такого справжнього Мужа Провидіння, що створив нову доби в історії Галицької України. Цілим своїм життям, хоч дуже коротким, зате повним найкращих християнських чеснот, Отець Маркіян це для нас усіх зразок правдивого, гарячого патріотизму, що спонукує й до геройських подвигів. З родинного дому виніс він у серці палку любов до всього, що своє й рідне, зокрема любов до «тих найменших братів» — до бідного сільського люди. Споникаиий тією любов'ю як молоденький студент вибирає собі духовний стан, хоч той стан не манив його ніякими особливими принадами, ані надією на вигідне життя. Як син сільського священика він змалку бачив добре, як

виглядає життя сільського священика, що з простим і бідним сільським людом ділив його долю й недолю. Але рішається й вибирає собі духовний стан тільки на те, щоб посвятитись на службу Богові і на службу тому бідному народові, що коротав свій вік у тяжких умовах панщини, без ніякої освіти, без знання своєї історії, в постійному понижуванні навіть його людської гідности з боку тих, що багатіли його працею й скарбами української землі. Оттому нещасному народові забажав Маркіян пригадати світлі сторінки його історії великого українського народу й збудити в ньому довір'я до Божого Провидіння й двигнути його з дотеперішнього безпросвітнього стану. З подивугідним завзяттям прямував Отець Маркіян до тієї мети в найтяжчих умовах серед різних труднощів і перешкод збоку своїх і чужих. А Милосердний Господь щедро поблагословив усі його подвиги так, що цілий український нарід з найбільшою пошаною згадує й згадуватиме завжди його ім'я попри імена таких Творців нашої історії як Велика Княгиня Ольга, Великий Князь Володимир, Ярослав Мудрий, Іларіон, Данило, Митрополит Рутський, св. Йосафат, Хмельницький, Мазепа, Шевченко й герої усіх наших визвольних змагань.

Тільки жаль стискає серце, що оця ювілейна книжка про безсмертного Отця Маркіяна появляється так, як колись «Русалка Дністрова», поза межами Рідного Краю — серед українських скитальців і поселенців на чужині та й не буде мати вступу до Рідного Краю, що стогне під тяжким безбожницьким московським ярмом. А там напевно не вільно буде пом'янути Отця Маркіяна з належною пошаною, бо це католицький священик і рівночасно такий великий і палкий патріот і народолюбець, що для всіх без виїмку є зразком громадянських чеснот. Зате треба сподіватись, що серед двомільйонової української спільноти книжка про Отця Маркіяна дістанеться до кожної української родини, а через те й до рук нашої української молоді, що, зростаючи на чужині без запаху рідної землі й тільки з поверховим знанням своєї історії, не добачує своїх світлих історичних зразків громадянських чеснот та й не може ними захоплюватись, щоб їх наслідувати.

Тож нехай наша молодь уважно прочитає оцю ювілейну книжку про Отця Маркіяна, нехай приглянеться йому зблизька, нехай подивляє його ідейність і завзяття, його любов до всього, що своє й рідне, нехай перейметься духом Отця Маркіяна, нехай радо стане на службу Богові й своєму

народові, своїй заплаканій тепер Батьківщині — Україні так, щоб «усміхнулась мати — заплакана мати». Заплакана наша Мати-Україна й затривожена не тільки за долю нашого народу в Рідному Краю, але й за долю тієї спільноти, розсіяної по цілому світі, щоб вона не пропала на чужині. А така загроза пропасти на чужині є й зростає постійно, якщо наша еміґрація у вільному світі далі буде байдуже ставитися до справи духовних покликань, що їх треба для забезпечення духовного проводу для нашого розсіяння в світі. Ніякий національний політичний провід не вспіє врятувати нашої еміґрації для добра Батьківщини без помочі духовного проводу — без священиків, монахів і монахинь. Без тих робітників у Христовому винограднику занидіє й Христовий виноградник у нашому народі — українська католицька Церква, що її в останніх повоєнних часах так щедро вивінував Апостольський Престіл, помножуючи нашу Церковну Ієрархію до небувалих досі розмірів. А вже з самої запеклої постави наших відвічних ворогів супроти нашої Церкви можна легко зрозуміти, що наша Церква це наймогутніша твердиня, що в ній можна зберегти все наше релігійне й моральне добро, всі наші зв'язки з рідною традицією. Вона є й тим могутнім пам'ятником нашої високої культури, що її ми принесли зі собою на чужину, вона боронить слави й чести українського імени перед напастями тих усіх, що їх в очі коле само існування українського племени.

Це добре розумів наш безсмертний Ювілят Отець Маркіян, тому й вибрав собі духовний стан, бо був переконаний, що в тому стані найкраще послижить Богові Святому й своєму українському народові. Дай Боже, щоб це зрозуміла ця краща частина української молоді і радо пішла слідами Отця Маркіяна на шлях духовних покликань та й заповнила наші Духовні Семінарії, наші мужеські й жіночі манастирі, щоб не тільки запевнити духовний провід нашій еміґрації, але й щоб — дасть Бог в близькому вже майбутньому — взяти участь у відбудові Христового Царства на руїнах царства сатани в нашій любій Батьківщині Україні. Нехай Бог благословить нашу молодь на те велике діло!

Дано в Римі, в день св. Пророка Іллі, дня 20/7 — 2/8 1961.

+ ІВАН, Арп.
Апостольський Візитатор

ВІДОЗВА
Ювілейного Комітету
для вшанування 150-их роковин народження Пробудителя Галицької Землі о. МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

УКРАЇНЦІ !
ЗЕМЛЯКИ НА ЕМІҐРАЦІЇ !

Дня 6 листопада 1961 р. минає 150 літ з дня народження Пробудителя Галицької України — **о. Маркіяна Шашкевича.** Річницю цієї, для всієї України важливої, події відзначити повинен увесь Український Нарід, як там, на рідних землях, так і тут, з конечности поза межами Батьківщини на еміґрації сущий. Але не всюди буде ця історична річниця однаково під ідейним оглядом відзначена, як це вже діється з ювілеєм Тараса Шевченка — з нагоди 100-ліття смерти в 1961 р. — безсмертного «Кобзаря» України. На території рідної Української Землі буде вона серед сучасної політичної дійсности — вже, мабуть, силою самого факту, що цей Пробудитель Галицької Волости, о. Маркіян Шашкевич, був українським католицьким священиком, — мати викривлене насвітлення. З історичною правдою згідне насвітлення ювілею зможе подати лише та частина українського зорганізованого громадянства, що живе у вільному світі — на еміґрації.

Тому Український Християнський Рух заініціював у Західній Европі відзначити в поточнім 1961 році 150-літню річницю уродин о. Маркіяна Шашкевича, інспіратора епохальної в історії Галицької України **«Русалки Дністрової»,** окремим урочистим ювілейним святом — в усіх скупченнях українських еміґрантських поселенців. І на скликаних Крайовим Об'єднанням Українського Християнського Руху дня 21 грудня 1960 р. сходинах представників на терені м. Мюнхену діючих товариств, політичних угрупувань, високих шкіл та молодечих організацій обговорено потребу відсвяткування цієї річниці, підкреслено її ідею і створено із приявних Громадянський Ювілейний Комітет — за **благословенням** і під **протекторатом** Високопреосвященного Архиепископа Кир Івана Бучка, Апостольського Візитатора Українців у Західній Европі, Преосвященного Єпископа Кир Платона Корниляка, Апостольського Екзарха Українців у Німеччині та Преосвященного Єпископа Кир Володимира Маланчука

ЧНІ, Апостольського Екзарха для Українців у Франції — з тим, що до цього Громадянського Ювілейного Комітету можуть приєднатися рівнож Ювілейні Комітети, які постануть в інших країнах Европи. Цей Громадянський Комітет вибрав Діловий Комітет і доручив йому провести ювілейну програму.

Діловий Комітет, накресливши собі програму праці на цілий ювілейний рік, призначає місяці жовтень і листопад 1961 р. на переведення ювілейних свят на місцях і звертається цією першою відозвою до всього Українського Громадянства на еміґрації з закликом підтримати його працю своєю активною співпрацею і фінансовою допомогою.

Програму своєї праці й етапи її поступової реалізації подаватиме Діловий Комітет до відома громадянства за посередництвом української преси. Тому просить Діловий Комітет усю українську пресу піти йому в намічених починах назустріч.

Рівночасно звертається Діловий Комітет ще з додатковим проханням до всіх поодиноких Громадян, що в їх посіданні збереглися досі якінебудь пам'ятки про о. Маркіяна Шашкевича і матеріяли, зв'язані з попередніми річницями Шашкевичівських свят в Краю — **1893** (перевезення тлінних останків Поета в 50-у річницю смерти із Новосілок до Львова), **1911** (100-літня річниця уродин), **1937** (100-ліття появи «Русалки Дністрової»), **1943** (100-ліття смерти), — щоб повідомили про це Діловий Комітет, а він постарається про їх відповідне використання.

Ювілейний Комітет сподівається, що Українське Громадянство допоможе йому вив'язатися із покладеного на нього почесного обов'язку і відсвяткує достойно цю ювілейну річницю великого Сина України — о. Маркіяна Шашкевича.

За Діловий Ювілейний Комітет:
Проф. Степан Шах — голова,

проф. дипл. інж. Євген Ґловінський — перший заступник голови, проф. Гнат Мартинець — 2-й заступник голови, м-ґр Володимир Кальваровський — секретар, д-р Володимир Войтович — фінансовий референт, дипл. інж. Остап Бобикевич — імпрезовий референт, ред. Володимир Леник — пресовий референт.

(Відозва ця була поміщена у мюнхенських тижневиках: «Шлях Перемоги», ч. 12 (369) з дня 19. III. 1961 і «Християнський Голос», ч. 13 (636) з дня 26. III. 1961, а в Бельгії в органі Українського Допомогового Комітету «Вісті», ч. 8 (248) з дня 18 серпня 1961 та в духовнім журналі о.о. Редемптористів «Голос Христа Чоловіколюбця» ч. 4(109) за 1961 — в скороченні. З заокеанських органів у тижневиках: «Наша Мета» ч. 15-16 (544-545) з дня 8 квітня та «Поступ» ч. 16 (109) з дня 16 квітня 1961 р.)

ЧАСТИНА I

ІСТОРИЧНЕ ТЛО

1. Упадок Галицько-Волинської Держави. Доля Галичини під Польщею.

«Заспіваю що минуло,
Передвіцкий згану час,
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!»
«Городища де бували,
Днесь могили ся звели,
Богів храми де стояли,
Грехіт *) мохи поросли.»
(Маркіян Шашкевич: «Згадка».)

Останнім володарем *самостійної* Галицько-Волинської Держави, якої границі сягали від ріки Німан на півночі по дельту Дунаю на півдні, а від ріки Вислока і Висли на заході по Київ і Чернігів на сході, був король Юрій II (Болеслав Тройденович); був він сином доньки галицького короля Юрія I (1301 — 1308) — Марії і мазовецького князя Тройдена I. Покликано його на галицько-волинський владичий престол — як внука короля Юрія I, а сестрінка упавших в 1323 р. лицарською смертю в *обороні рідного краю* на полі боїв князів Андрія I і Льва II Юрієвичів — у боротьбі з татарськими ордами, що напали під проводом Узбека на Волинь.

Був це енерґійний, розумний володар, у своїй державницькій концепції *на захід* зорієнтований; осідком його був город Володимир Волинський, — не Галич. Дбав він о розвій міст, спроваджував німецьких ремісників, майстрів, поширював шкільництво, опирав судівництво на «Руській Правді», вів заграничну торгівлю і під цим оглядом завдячував йому найбільше граничний княжгород Сянік над Сяном, звідки провадив шлях на полудне — через Лупків — на Угорщину. Не мав він мужеського нащадка. Тому віддав він ще за свого життя деякі волинські області під управу своєму зятеві, — литовському князеві Любартові Ґедимі-

*) «Грехіт» це румовисько, дрібненьке каміння.

новичеві. Галицько-волинські бояри бачили в князеві Любартові майбутнього Юрієвого престолонаслідника і свого будучого суверена. Але це не було до вподоби сусідам, головно Польщі й Угорщині. В 1339 р. заключив польський король Казімір Великий (1333-1370), що був *тіточним* братом безпотомно упавших князів Андрія І і Льва ІІ Юрієвичів і в наслідок того висував *родинно-династичні* претенсії до *трону* Галицько-Волинської Держави, дивний договір з угорським королем Карлом Робертом; а саме: Угорщина має допомогти Польщі приєднати у *майбутньому* (тобто по смерті Юрія ІІ Тройденовича) терени Галичини і Волині для Польщі Пястів. І... по заключенні цього, так би мовити, «порозборового» трактату розпочалась негайно ворожа супроти короля Юрія ІІ аґітація серед волинських бояр, бо, мовляв, король Юрій ІІ хоче Волинь Литві відступити; а піддержували цю аґітацію якісь «чорні духи» із-зовні держави.

І *нагло* — дня 7 квітня 1340 р. вмирає у Володимирі Волинськім король Юрій Тройденович — від отрути! А отрута мала бути так сильна, що, як оповідає літопис, «почорніле тіло Юрія аж в кусні розліталося».

Ще не вспіли володимирці похоронити свого суверена, а вже на *третій* день по смерті Юрія ІІ переступає — неначе на очікуваний і кимсь даний знак — польський король Казімір Великий з готовим військом *західні границі* Галицько-Волинської Держави коло *Сяндомира* над Вислою. Звідси прямує поспішними маршами почерез пограничні галицькі городи Ніськo — Лежайсько — Переворсько (поминаючи сильно укріплений княжгород Перемишль) — Радимно — Яворів і стає вже 16 квітня 1340 р. перед укріпленнями *Львова*. Львів борониться. Але, — знов як на умовлений знак, — з'являються почерез карпатські просмики угорські полки в полудневій частині Галичини і стають під Галичем. Король Казімір здобуває город Львів, вдирається в оборонний княжий Високий Замок, грабить державну скарбницю, забирає дві дорогоцінні, самоцвітами висаджені, княжі корони, дорогу, золотом ткану багряницю і золотокований княжий престол, палить місто, бурить укріплення замку і вертається з добиччю до Кракова.

Але вже в червні цього ж 1340 р. вибирається король Казімір удруге походом до Галичини, здобуває Перемишль та Сянік і займає край по Галич і Теребовлю, — при помочі угорських полчищ. Місто Володимир на Волині борониться — навіть при помочі прикликаних татар. В Галичині, у

Львові в першу чергу, вибухають проти польських залог повстання, бояри борються ще тут і там — аж до 1349 р., але безуспішно. Рік 1340 був цим лиховісним і трагічним роком в історії західньої вітки українського народу. З роком *1349* упала остаточно *самостійність Галицько-Волинської Держави,* (отже 100 літ пізніше від упадку великокняжої Київської Держави в 1241 р.!). Українські галицькі землі включено від ріки Попраду і Вислока по ріку Збруч на сході в кліщеві рами польської держави *Пястів;* — зразу під назвою «*regnum Ruthenum*» («Руське Королівство»), а від короля Ягайла — від 1412 р. — під назвою «Руського Воєводства». Лиш північна частина Волині залишилася при *Литві* і ця частина західньої української землі дихала ще майже 150 літ довше дещо легше. І так отже з 1349 р. зникає не лиш Галицько-Волинська Держава, але й уся Україна взагалі з *політичної* карти Европи; її місце займають *Польща, Литва і Татарська Орда. З многоважного чинника рівноваги Европи на Сході* — стає *Україна предметом безупинної боротьби сусідів,* що кинулися на її плодючі землі, на її природні скарби, на ведучі через українську територію комунікаційні шляхи до Чорного Моря, Візантії і на лівадійський схід, а нарешті напосілись вони і на саму душу українського народу, тобто на його *релігію* та його *мову.*

Але рівночасно з цим 1349 роком *починається* також і *визвольна боротьба* українського народу, яка прибирала — протягом віків — *різні,* відповідно до політичних обставин і до духа часу, оборонні форми: збройні, економічні, суспільно-правні, релігійно-культурні, граматично-мовні, політично-парляментарні і... знов військово-*збройні!*

І в такій постійній оборонній боротьбі перебувала Галичина від 1340 — до 1772 р., отже повних 432 роки, в кліщах польської шляхетської, при тому самовільної, держави на становищі — для експлуатації призначеної — *колонії.* Українське населення потрактовано як *зброєю підбитих парії:* конфісковано посілості і майна галицьких бояр, які надавано польським завойовникам, що громадно напливали з пісковатого заходу на загарбані плодючі українські землі, забирано насильно маєтки української церкви — як другорядної і погорджуваної церкви в католицькій Польщі і віддавано їх безправно польським королем насаджуваній римо-католицькій ієрархії, відбирано величаві будівлі церков і перемінювано їх на польські костели, як прим. величаву катедральну церкву св. Івана Хрестителя в Перемишлі, чи в романському стилі побудовану церкву св. Пантелеймона в

Галичі; по містах з привілеями маґдебурзького права (лиш для римо-католиків) зіпхано українських міщан, ремісників і купців у замкнені ґетта «руських вулиць», або викинено їх зовсім поза оборонні мури міста — разом з татарами, караїтами й іншим небажаним зі сходу зайшлим елементом, а українських урядовців, писарів, нотарів і перекладачів замінено спровадженими з Польщі людьми. Селянство скотилося до соціяльно безправних істот, що попали в повну панщизняну залежність надсиланих нових землевласників, якщо давні бояри не змінили своєї віри. На відтинку військової служби накинено Галичині загально польську систему «посполитого ополчення« («pospolite ruszenie»), по засаді — пан боронить край, а селяни працюють на ріллі і живлять його та його військові дружини.

Так простогнала Галичина в рамах Польщі понад 400 літ і ані разу не дихнула свободою; навіть в часі козацької революції за гетьмана Богдана Хмельницького в роках 1648-1657 ні; ця революція — навпаки, у своїх наслідках — програної війни — ще більше українське населення Галичини придавила. Все — від української шляхти почавши — польщилося. Оборону «руської віри і нації» переняло на свої рамена пригноблене міщанство та нище, мало тоді образоване, духовенство, про яке так висловлюється один з давніх волинських документів: «сотый ієрей єдва славенскій сразумѣетъ языкъ», хоч після Берестейського Собору дбали наші владики про виховання клиру. У львівській епархії визначився під тим оглядом єпископ Лев Шептицький (1749-1779), який поставив вимогу до ієрейських свячень, щоб кандидат вмів латинську мову та зробив богословські іспити. Разом з своїми священиками держалося «руської віри і нації» закріпощене селянство, що з покоління на покоління на *тім самім місці поселення* проживало, панщину відробляло і своїм *своєрідним первісним* життям жило, говорило своєю прадідною мовою, співало свої пісні, творило власну народну словесність, вірило у свої старосвітські вірування, вдягалося в традиційні, власним ручним промислом приспособлені одяги, прикрашало їх з мистецьким хистом начертаними вишивками і зі *стихійною впертістю ставляло опір* усяким *зовнішнім* впливам. І цей закріпощений, панщизняний селянин показався *на все* відпорним. Його вітальна сила *перемагала* віками *всякий натиск* на нього і *зберегла* його!

Але вкінці і тут наступила зміна: що більше — наступила також і кара! В історії панує, як твердив наш галиць-

кий історик — львівський крилошанин о. Антоній Петрушевич, Немезіс, тобто справедливість; він висловлював погляд, що в історичній перспективі приходить за *заподіяну кривду* все таки *заслужена кара!..*

І така кара стрінула вкінці і Польську Річ Посполиту — в *1772* році!

2. Зміна історично-правного положення. Галичина під Австрією. Початки галицького відродження.

«Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь в той сумний тин
Най свободоньки сонічко заблисне:
Ти — не неволі син!..»

(М. Шашкевич: «Другови»)

В 1772 р. наступила в політичній історії Европи нечувана майже подія. Велика, чужими етнографічними територіями між Балтиком а Чорним Морем роздута Польська Річ Посполита нагло впала; зникла вона — навіть без вистрілу хоч би одної бочки стрільного пороху в обороні власної незалежности. Польща *зникає з політичної карти* Европи! Розібрали її найближчі сусідні держави: Прусія, Росія й Австрія в трьох по собі наступаючих розборах: в 1772 — 1793 — 1795 рр. Останній польський король Станіслав Понятовскі не пішов навіть в екзиль — за границю, а виїхав з Варшави до Санкт-Петербурґу, — шукаючи захисту під опікунчими крилами «августійшої імператриці» Катерини II.

Австрія забрала при першім розборі (1772 р.) цілу Галичину, Холмщину і полудневу частину Волині. Австрійський уряд, впроваджуючи свій адміністраційний лад, привернув новоприлученому «коронному» краєві *його давню історичну назву: «Галичина й Володимирія»*, що по-німецькому звучало «Galizien und Lodomerien», а головним губерніяльним містом став давній *княжий* Львів («Leoberg = Lemberg»), що числив тоді около 20.000 населення. Зі зміною державно-політичних *границь* наступила також і зміна державного *устрою* — на взір загально австрійського ладу з часів Марії Тереси, що володіла від 1740-1780 рр., як донька німецького цісаря Карла VI. Змагала вона до *одноцілого централізму* в цілій різнонаціональній монархії, віддаючи рівночасно

політичний провід *німецькому народові, а духовий католицизмові.* Край обсаджено військами, поділено його на 18 циркулів (округів) під управою старостів, а адміністраційний апарат наслано з західніх країв монархії, головне таких урядовців, що розуміли по слов'янськи; всі уряди були підчинені прямо губернії у Львові, а та центральному урядові у Відні. Для тіснішої сполуки Львова з Віднем побудовано «мурований» гостинець через Перемишль — Дуклю на Лемківщині в 1785 р. І зразу ж після прилучення Галичини до Австрії вийшов з придворної цісарської канцелярії патент про т. зв. «інвентарі маєтностей», які послужити мали губерніяльному урядові за основу до ствердження маєткового стану населення в краю, а тим самим до його оподаткування. Тоді стверджено, які земельні посілості належать до землевласників, які до церковних і манастирських дібр, а що належить до сільського панщизняного населення. В 1775 р. вийшов новий патент, який наказував галицьким дідичам трактувати своїх «підданих» — селян «*полюдськи*» і не вимагати від них більше праці *понад усталену* в «інвентарях» *норму,* тобто найбільше *3* (три) дні праці *в тижні. Українських священиків звільнила цісарева від панщизняної праці,* а для підвищення освіти своїх будучих священиків — католиків візантійського обряду — заснувала вона в 1774 р. центральну духовну семінарію при церкві св. Варвари у Відні, куди приймали кандидатів з цілої монархії — отже з Галичини, Буковини, Закарпаття і румунів з Семигороду. Це «Барбарєум» відограло опісля велику ролю.

А якщо б запитати, що знайшла, чи пак, в якому стані знайшла Австрія українське населення в Галичині по розборі Польщі, то на це дає історик проф. Михайло Грушевський таку відповідь: «Під Австрією опинилися (в 1772 р.) темні, панщизняним ярмом приборкані панщизняні маси селянства з таким же заляканим духовенством, *майже вже без міщанства,* без своєї шляхти і без інтеліґентного проводу. *Недоля селянських мас досягла вершка свого насилення;* здавалося, що *вже прийшов кінець українському життю*».

Але у своїй тугості незвичайно відпорний й у своїй терпеливості неперевищенний український нарід не дався ніяк винищити. А в чому проявлялася ця *вітальна,* життєздатна сила українського народу? Вияснення на цю тему можна знайти у польського історика міста Львова Владислава Лозінського, який, характеризуючи «львівську Русь» за історичної Польщі, пише між іншим так: «Дивна річ — львів-

ські українські міщани (в оригіналі «ruskie mieszczaństwo»), що від XVI ст. вже здебільша по-польськи говорили й писали, одягалися по-польськи, навіть у *головній фортеці своєї окремішности* — в *Ставропігії* — радили і списували протоколи по-польськи, на портретах і вотах, на домовинах і гробницях у підземеллях Успенської (Волоської) церкви ставили польські або латинські написи, ця *назверх сполячена Русь не переставала ані на хвилину бути собою* і почувала себе неначе *держава в державі*».

Під присипаним отже попелом тліла іскра, таїлися здорові ще зерна *народного* життя; так було у Львові, так було в Перемишлі і не інакше в інших місцях Галичини, головно на Лемківщині, а й на Закарпатті. Зерна ці скільчилися і зазеленіли, як лиш розтаяли перші леди, як тільки по українських полях повіяв перший весняний легіт. І тут виростає новий чинник в історії України! «Те, що Галичина опинилася під австрійською владою», пише галицький історик д-р Іван Крип'якевич, «було щастям не тільки для цього західнього скравка нашої землі, але й для *всієї* України. Дальший розвиток історичних подій укладався в той спосіб, що якраз Галичина, що від 1340 р. ні разу не дихнула повітрям державної незалежности, що цілих майже п'ятсот літ оставала під польською владою, стає *забороломм, політичним „Піємонтом" для решти України*».

Австрія, забираючи Галичину, була переконана, що забирає частину *корінної етнографічно польської* території. Щойно при ближчому контакті урядовців з населенням «відкрили» австрійські урядовці *існування окремої*, від поляків відмінної нації, що різниться від поляків обрядом, мовою та звичаями, — націю простих, «посполитих» хлопів, але таку, що пригноблена і до тепер «поляками використовувана могла б бути використаною проти своїх дотеперішніх гнобителів — поляків, якщо б ці хотіли пробувати відновити давню Польщу — збройними проти Австрії повстаннями». І на цій саме політичній концепції тодішнього австрійського уряду зачинається *цікавий зворот* в історії галицько-українського населення в Австрії.

А наступив цей зворот за сина і наслідника Марії Тереси — цісаря Йосифа II, що був уже від 1765 р. співреґентом зі своєю мамою — цісаревою, а в 1780-1890 роках австрійським і німецьким цісарем.

Цісар Йосиф II був приклонником французького освіченого раціоналізму, кермував державою абсолютно — при помочі відданого центральному віденському урядові уряд-

ничого апарату та сильного війська. В 1781 р. зніс він у Галичині кріпацтво («Leibeigenschaft») селян, а в 1782 р. видав новий цісарський патент, яким дозволив селянам без дозволу дідичів свобідно женитися і шукати собі заробітків поза межами посілостей свого пана. Саму панщину обмежив він — на превелике обурення дідичів — до 30 днів у році, але полишив селян, на жаль, без наділу землі та залишив дідичам судівництво над селянами, що так сильно далося в знаки ще довго й за Австрії селянам. В 1787 р. видав він закон, що поля, які 1 листопада 1786 р. були в руках селян, мають при них остатися на все як власність. Церква мала бути — на його думку — на послугах держави і виховувати населення в льояльності до Габсбурзької династії, а в цілій державі мала бути одна урядова мова — німецька. Видав він при тім т. зв. «Толеранційний патент», яким зрівняв усі релігії в монархії, а могучий Орден о.о. Єзуїтів, що тому противились, зніс, чи пак постарався про те, що його сам папа, Климентій XIV (1769-1774), папським «бреве» з 21 липня 1773 року зніс! За того цісаря Йосифа II унормовано також *правне положення української церкви в Австрії.* З цим австрійським цісарем в'яжеться початок *національного* відродження західньої вітки українського народу в границях австрійської держави. А це відродження зв'язане з такою історичної дати подією.

Цісар Йосиф II хотів докладно зорієнтуватися, що це за край Австрія з розбором Польщі придбала: тому вибрався особисто до Галичини — весною 1783 року. По більших містах вітали нового монарха представники урядів, церковні достойники і делеґати різних суспільних станів. Так було в Сяноці, так було у Львові, але дещо інакше було в Перемишлі. Цісар бажав зорієнтуватися на місці, яка є різниця між католиками візантійського обряду і православними та між римо-католиками, які церковні догми в'яжуть католиків візантійського обряду з св. Римським Престолом, яких богослужебних книг уживають вони в своїх церквах, якого календаря придержуються, (щоб знати, скільки вільних від панщизняної роботи днів мають українці!) *чи* та *які* школи в парохіях мають, *якої* мови в тих школах, навіть *яких* предметів в них учать і т. п. Щоб дати на це зацікавленому цісареві вияснюючі відповіді, визначено йому з рамени церковних властей Галицької Провінції окреме «Colloquium», тобто «розмову», а як місце до цієї розмови з цісарем *вибрано не столицю коронного краю Львів,* а *Перемишль* над Сяном.

А вибрано Перемишль тому, бо в Перемишлі були кваліфіковані до цього люди; а саме, випробуваний уже за польських часів дипломат і знаменитий бесідник (по латині) перемиський єпископ Максиміліян Рило, ЧСВВ (нар. 1715; † 1793, а єпископом був 1759-1893 рр.) і два учені священики-лемки: о. Ігнатій Вільшинський, професор моральної богословії, та о. Яків Лапчинський, професор пасторальної богословії в перемиській духовній семінарії, що тоді вже викладали свої предмети по-українськи (з лемківським діялектом), про що свідчать їх оригінальні записки, які задержались були аж до 2 світової війни в архіві перемиської Консисторії. Це інформативне «кольоквіюм» з цісарем Йосифом II відбулося в Перемишлі дня 1 липня 1783 р. В часі тої розмови заторкнено всі основні справи правного положення візантійсько-католицької церкви в Галичині і тоді надав їй цісар Йосиф II *урядову назву греко-католицької церкви* — у противенстві до *римо-католицької*. І у висліді цієї перемиської розмови єпископа М. Рила з цісарем Йосифом II зачинається перший від 1349 р. зворот у правнім *положенні української греко-католицької церкви*, а тим самим і початок у культурно-освітньому житті українського населення в Галичині. Від тоді зачинається також і зворот у *шкільній* ділянці, чого досі ніяк не було: початок зорганізованого народного шкільництва!

Вправді ініціятиву до закладання народних шкіл по парохіях дав австрійський губерніяльний уряд у Львові сам від себе, але щодо мови навчання в парохіяльних школах, — то залежало це від церковної влади. І. хоч єпископ Максиміліян Рило, гербу Венява, родом з Рилівки к. Вільни (на Литві), був сам з походження поляком і первісно римо-католиком та з дому лиш по-польськи говорив, то вирішив він, як перемиський єпископ-ординарій, (під впливом обох вищеназваних священиків-лемків), щоб у народних школах *в белзько-перемиській дієцезії* вчити дітей по-українському (в оригіналі: «ruszczyzny») і віддав нагляд над цими школами о.о. деканам перемиської епархії. Перемишль отже висунувся на чоло культурного і національного проводу в краю. Тому й не диво, що ще Маркіянів ровесник і приятель — о. Микола Устиянович відозвався в 1848 р. в «Зорі Галицькій» до Перемишляків цими словами:

«Перемишляне, Володаря діти!

Краснії щепи винниці Івана! *)
Для вас збирає золотії квіти
Мати Галича, столиця Романа.
На вас глядіють Трембовлі розломи,
Земля Василька, героя сліпого:
На вас Льва кротка гордії хороми
Чудуясь з тина позирають свого.
О честні діти, праві сини Руси,
Святої Руси, Руси возлюбленной!»

А під кінець цього тяжкого, але психологічно цікавого, вірша ставить поет актуальне питання:

«Як розільлет-ся терпеливости мірка,
Знайде ся скоро козацькая слава,
Знайдем Богдана, знайдем Владимірка,
І спитаєм: Чия ту землиця?
Чия ту мати? Чия ту столиця?»

В часі цього ж перемиського «кольоквіюм» порушено також справу створення в Галичині філософічно-богословського Інституту з українською викладовою мовою, бо кандидати до цих студій не опановували німецької мови І справді вже в 1787 р. створено цісарським патентом такий інститут при львівськім, дня 21 жовтня 1784 р. основанім, університеті і названо його «Studium Ruthenum». Рівночасно *дозволено також селянським синам на вступ до високих шкіл!* А що у Львові не було тоді відповідних професорів — зі знанням української мови, — то спроваджено на професорів до Львова згаданого вже лемка — о. Якова Лапчинського († 1830 р. у Львові), о. д-ра Йосифа Ярину, родом з села Радоцина, повіт Горлиці на Лемківщині († 15. 9. 1817) та проф. Петра Лодія (1764-1829), родом з села Збой в Пряшівщині, що умер у Петербурзі як професор тамошнього університету.

І вже восени 1787 р. розпочалася в цім «Руськім Інституті» наука в тодішнім науковім «славенорускім язиці». Один з учасників отворення цього Інституту, пізніший історик української церкви, б. архипресвітер Михайло барон Гарасевич **) пише відтак у спомині про це так: «День 1 листопада 1787 р. єсть і буде *всегда* памятним в житю народ-

*) Св. Іван Хреститель є патроном княжої катедральної церкви в Перемишлі; церква побудована на княжім замку в 1119 р.

**) Пам'яті цього ученого історика греко-католицької церкви і заслуженого архипресвітера митрополичої консисторії о. Михайла барона Гарасевича присвятив в день його похорону в 1836 р. молодий питомець духовної семінарії Микола Устиянович свій перший панегіричний вірш п. н. «Слеза на гробі Михаїла барона Гарасевича», який зачав він моттом:

нім кождого галицкого Русина; в той бо день осуществилося (= здійснилося) найвисшоє рішеніє: на любомудрію (= філософії) і богословію отозвалися учителі *народно-церковним — руским* язиком. Се було істинним (= правдивим) восхищеніем (= захопленням) слухати, як молодії таланти своє бистроуміє в політических (!) упражненіях (= вправах) на *своїм родимім язиці* із'ясняли і як превосходно в так многоважнім ділі *просвіщенія* поступали». Викладали ці професори «високим» стилем і навіть вибачались перед своїми слухачами, якщо, не маючи учених висловів, до «подлого» стилю, тобто до народної мови сягали. І так згаданий проф. Петро Лодій, пряшівський учений, просить «да не почудяться *простим* іногда вираженіям єго». Але вже в 1808 р. виклади на «Studium Ruthenum» припинено, а слухачів і професорів переведено на університет, де виклади на філософії велись по-німецьки, а на богословії по-латині.

На львівськім університеті було вже досить українських знаменитих сил, що в *латинській* мові викладали, а то: д-р Антін Ангелович (пізніший галицький митрополит), Микола Скородинський (пізніший львівський єпископ), Михайло Гарасевич (пізніший крилошанин-архипрезбітер і історик греко-катол. церкви), Іван Дуткевич (пізніше львівський крилошанин), Матвій Шанковський, з-поміж о.о. Василіян — о. Арсеній Радкевич і о. Модест Гриневецький.

З цим «Руським Інститутом» зачався *новий період духового розвою* українського народу в Галичині; і хоч Інститут перестав по 21 роках існувати, то *зроблений ним початок* уже *не перервався аж до виступу Маркіяна Шашкевича.*

В лютому 1790 р. помер цей для відродження української нації в Австрії заслужений цісар Йосиф II — на превеликий жаль завчасно! На австрійський престол вступив його молодший брат Леопольд II і володів усього 2 роки (1790 -

---

«На галичім небі
Нова зоря згасла».

І дальше характеризує його поет між іншим такими рядками:

«Мужу красний, соколоньку!
Отці тужат за тобов,
Молодь хилит головоньку,
Діти плачут за тобов.

Ти то з могил, з городища
Дивне письмо нам складав,
Числив наші побоїща,
З прадідами розмовляв.»

1792). Він не дорівнював своєму попередникові ані умом, ані енерґією. Перемиський єпископ М. Рило і львівський єпископ Петро Білянський (1781-1798) вислали до Відня делеґацію, щоб зложити в імені обох епархій і від цілого українського народу в Галичині «чолобитню» новому монархові та просити цісаря про затвердження прав для «Ecclesia Unita» (для «З'єдиненої Церкви») — наданих їй цісарем Йосифом II. Предложено цісареві Леопольдові «деклярацію», що обіймала 15 точок, а між ними було також домагання оснувати, чи пак *відновити,* колишню галицьку митрополію. (Галицьку митрополію з осідком у *княжім Галичі* — засновано за короля Юрія I в 1303 р. грамотою царгородського патріярха Атанасія; за Польщі галицької митрополії не відновлено).

Цісар Леопольд II приняв українську делеґацію на урочистій авдієнції, затвердив надані цісарем Йосифом II права й обіцяв розглянути порушену справу створення митрополії. Але він помер до двох літ і щойно його наслідник цісар Франц I (1792-1837) створив за дозволом папи Пія VII (буллею «In universalis Ecclesiae regimine») в часі Наполеонських воєн *греко-католицьку митрополію* в 1807 р. з осідком у *Львові,* а першим митрополитом іменував цісар Франц I перемиського єпископа Антонія Ангеловича (1808-1814), що був уже єпископом від 1796 р. і визначався великим дипломатичним хистом; втручався він навіть до справ австрійської заграничної політики канцлера князя Климентія Меттерніха і, як противник Наполеона, написав навіть політичний трактат: «Хто поносить вину за війну — Австрія чи Франція?» Цей митроп. А. Ангелович дав відтак своїми розпорядками підвалини під *народне шкільництво* у львівській архиепархії, подібно як це робив він уже в перемиській епархії. Він то видав священикам приказ «впровадити по парохіях парохіяльні школи і впливати, заохочувати і спонукувати до цього своїх парохіян. А щоб це тим легше і повніше здійснити, мають парохи відноситися в кожному випадку до дотичних окружних урядів, бо *політична влада* не відмовить своєї потрібної співпраці і помочі до удержання і побільшення *їй самій* потрібного і пожиточного внутрішнього і зовнішнього щастя *власних підданих*».

Все це очевидно сприяло процесові духового відродження галицької вітки українського народу і то на *30-40 літ перед появою «Русалки Дністрової» Маркіяна Шашкевича в 1837 р.*

Але по Віденськім Конґресі — 1815 р., коли то політич-

ні відносини по Наполеонських війнах (1803-1813) зачали стабілізуватися, почав польський клір — за цісаря Франца I — підважувати значення греко-католицьких єпископів та священиків і поборювати започатковане українське народне шкільництво, а польська шляхта стала самовільно вкорочувати видані для панщизняних селян цісарські полегші. Польський *політичний* провід зачав залякувати віденський центральний уряд думкою, що галицьке українське населення, яке є *однородне з українським* населенням у *сусідній Росії за Збручем,* може зчасом, при здобутій вищій освіті їх духовенства і при освідомленні селянських мас у парохіяльних школах з українською мовою навчання, — змагати до того, щоб *злитися з рештою українського материка,* тобто *тяготіти до злуки з Києвом,* що є їх *історичним осередком.* Іншими словами говорячи, зачинається залякування віденського уряду *політичним русофільством* серед галицького населення, що далося болюче відчути і при виступі Маркіяна Шашкевича.

Впав тоді австрійський уряд на думку створити з галицьких українців якусь собі вірно віддану *реґіональну* націю, націю австрійських «рутенів», які відограли в крайовій галицькій політиці першої половини XIX в. важливу ролю.

Характеристичними рисами галицького «рутенства» були: 1) Чисто галицький *льокальний* патріотизм, що обмежувався до 4 мільйонів «рутенської», або «русняцької» нації в рамах Австро-Угорщини, 2) *вірнопідданство* для династії Габсбурґів, 3) надмірна *льояльність усякому центральному* урядові у Відні, 4) громадський *консерватизм* у поглядах на суспільний уклад, 5) неоправдане й штучне наслідування *чужого аристократизму,* що погорджував усім тим, що не йшло «свише», а тим самим і селянськими, все ще панщизняними масами «в низах», 6) легковаження ноші, звичаїв та й *мови селянських* чи, як тоді звали, *«хлопських»* мас і т. п.

І цей дух галицького рутенства огортав також і молодші кадри галицького, в австрійських уже школах виобразованого духовенства. Тому не диво, що *молоді піонери національного,* а відтак і *літературного відродження* приневолені були увійти зчасом у конфлікт — не лише з *поляками,* що *заперечували взагалі існування окремого* українського *народу,* але й з власним галицьким «аристократичним» рутенством.

3. Початки закарпатського національного відродження. «Угорська Русь» — «Закарпатська Україна».

«Русин я си з роду, тим ся величаю,
Люблю просту щирість, храню рускі нрави».
(М. Шашкевич: «Окрушки»)

Закарпатська Україна жила ввесь час своєї вікової історії своїм власним життям, майже нічим незв'язаним з політичним життям свого етнографічного материка по північній стороні Карпат. Історія Закарпаття не знає великих переворотів, воєн, ні політичних трактатів. Українське населення за Карпатами зійшло дуже скоро по смерті князя Теодора Коріятовича († 1415 р.) до стану підвладного, закріпощеного селянства, над яким верховодили мадяри і римо-католицька ієрархія. Одинокою ознакою його національної окремішности була його мова, а *заборолом перед мадяризацією* — його *церква візантійського обряду,* яка *зв'язувала Закарпатську Русь з цілою Україною,* як з близькою їй Галичиною і Буковиною, так і з подальшою Придніпрянщиною. Манастир св. Миколая на Чернечій Горі в Мукачеві і св. Михаїла в Грушеві на Мармарощині були тими центрами, що за недостачею власних владичих столиць піддержували українське населення Закарпаття при батьківській вірі, а тим самим і при нації.

Щойно за цісаревої Марії Тереси наступила зміна. Тоді зрівняв австрійський віденський уряд українське духовенство в правах з римо-католицьким духовенством, поліпшив його матеріяльне положення, створив у Мукачеві окрему греко-католицьку епархію і звільнив її з-під зверхности римо-катол. єпископа, а на чоло тієї епархії поставив енерґійного, освіченого владику Андрія Бачинського (1772-1809). Цей єпископ А. Бачинський згуртував довкола себе цвіт закарпатської інтеліґенції, стягнув до свого ново-основаного ліцею молодь і дав там початок до розвою нових, із західньої Европи надходячих ідей. Виховав він у себе нових провідників, що розпочали на Закарпатті національну працю, які згодом перейшли навіть поза Карпати на Лемківщину, до Перемишля і причинилися також до національного від-

родження в Галичині. Виступає там — за Карпатами — подвижник національного руху монах Ч.С.В.В. о. Арсен Коцак (1737-1806), лемко із маковецького Буківця, що написав в 1788 р. *першу* на Закарпатті «славяно-руску граматику» — з помітним впливом місцевого лемківського діялекту, а в промові до своєї граматики зазначує він, як свідомий патріот, що пише цю граматику тому, «щоб і нас мізерних *руснáків не судили всі як простáків*». На Чернечій Горі в Мукачеві пише учений ієромонах, Ч.С.В.В., Йоаннікій Базилович (1742-1821), родом з Пряшівщини, історію Срібної Землі князя Теодора Коріятовича по-латині і видає її в 6-ти частинах у *Кошицях* в р.р. 1799-1805. А у Святодухівськім манастирі о.о. Василіян у Краснобродi над Лаборцем (на південь від Лупківського просмику, напроти Сянока) основано в 1762 р. для чернечої молоді «дім філософічних студій», де вчилися також сини галицької Лемківщини, які згодом відогравали важливу культурну ролю в Перемишлі. І так у Пряшеві в гімназії вчився перемиський єпископ Тома Полянський, родом з Бортного (1796-1869), та згаданий уже о. ректор Яків Лапчинський, а в Кошицях пізніший професор університету у Львові о. д-р Онуфрій Криницький, родом з Кривої, повіт Ясло (1791-1867), про якого буде ще мова. В Будимі (в Будапешті) вийшла в 1830 р. Граматика «Slavo-Ruthena» укладу проф. Дмитра Лучкая, на яку покликуються укладчики «Русалки Дністрової» у «Передслів'ю», — називаючи її «ціловажним ділом». І звідси отже проміновало українське національне відродження на Галичину і то навіть ще в часах Маркіяна Шашкевича та єднало *обі* частини розділеної Карпатами Руси-України в *одну* цілість. Про цю *єдність* висловився питомець духовної семінарії у Львові — Антін Любич Могильницький у своїм, в 1838 р. друком виданім, — вірші п. н. «Пѣснь радостна» — «по причині поставлення Василія Поповича, катедральної церкви пряшівської крилошанина, на єпископа Мукачівської епархії» — між іншим так:

«На Дністрі і крутій Тисі, руска мати,
Твоїх дітей двоє, як близнят;
Хоть їх розлучають високі Карпати,
Най любов і віра получат»!
(«Руська письменність», том III., Львів 1906, стор. 611)

А закарпатський поет о. Олександер Духнович (1803 - 1865), вихованок духовної семінарії в Кошицях, а відтак пряшівський крилошанин, пише в 1832 р. у вірші «Вручаніє» (= «шлюб») таке національне «віровизнання»:

«Я Русин бил, есмь і буду,
Я родився Русином,
Чесний мой род не забуду,
Останусь его сином.

Русин бил мой отец, мати,
Руская вся родина,
Русини сестри і брати
І широкая дружина.
Я світ узрів под Бескидом,
Первий воздух руский ссал
І кормився руским хлібом,
Русин мене колисав»... і т. д.

4. Придніпрянська Україна. Початки відродження на Лівобережній Україні.

«Аж мило згадати, як то серце бет-ся,
Коли з України руская пісенька
Так мило, солодко вколо серця вет-ся».

(М. Шашкевич: «Побратимови».)

На зазбручанській Україні зачалось національне відродження на зовсім інших премісах, — як у Галичині. Колискою національного відродження була там *лівобережна Україна,* тобто недавна ще Гетьманщина і Слобідщина — з містами Полтавою і Харковом на чолі. Там жив ще спомин колишніх *козацьких вольностей,* де поміщики були нащадками колишньої козацької старшини, а серед селянської маси жила чисельна *верства вільних* селян. Тут ще збереглася, хоч під російським пануванням, козацька старшина в *судівництві, в привілеях* і в національному побуті.

І саме з цих залишків вольностей старої «Козацької» України зродилася серед людей «Малороссії», серед гербових «дворянських родів», — ідея *нової,* вільної України. І тут саме виступає в 1798 р. зі своєю перелицьованою «Енеїдою» полтавський шляхтич Іван Котляревський (1769-1838), якою дає він початок нової національної доби в історії української літератури. І цей Іван Котляревський «засіяв», як каже Сергій Єфремов, «насіння різко сформленої *національної* свідомости». «З Котляревського „Енеїдою", — каже Володимир Радзикевич, — «почалася доба *тріюмфу народної мови».*

В часі появи «Енеїди» Котляревського були обставини українського суспільного й національного життя в Україні невідрадні, але все таки корисніші ніж у Галичині. Котляревський міг у своїй «Енеїді» отверто звеличати минуле України і то чистою українською народною мовою та пригадати світлі часи, — кажучи:

«Так вічной пам'яти бувало
У нас, в Гетьманщині колись,
Так просто військо шикувалось
Не знавши: «Стій!», «Не шевелись!»
Так славнії полки козацькі
Лубенський, гадяцький, полтавський
В шапках, було, як мак цвітуть».

І згадуючи минуле, закликав Котляревський при тім до *любови рідного краю,* до *посвяти* для добра власного народу:

«Любов к отчизні де героїть,
Там вража сила не отстоїть,
Там грудь сильніша од гармат».

Твір Котляревського користувався великою популярністю серед тодішнього українського дворянства. Також популярністю користувалися й пізніші твори І. Котляревського серед освіченого громадянства, головне його драматичні твори: «Наталка Полтавка» і «Москаль чарівник» (1816 р.).

Тому не диво, що Т. Шевченко у своїй поемі: «На вічну пам'ять Котляревському» предсказав: «Будеш, Батьку, панувати, поки живуть люди, поки сонце з неба сяє, Тебе не забудуть».

Слідами І. Котляревського пішов відтак цілий ряд талановитих придніпрянських письменників першої половини XIX століття, які, наслідуючи Котляревського, витворили навіть т. зв. «котляревщину». До них зачислити треба в першу чергу професора російської історії й географії на харківськім (в 1805 р. основанім) університеті Петра Гулака-Артемовського (1790-1865), що писав байки, сатири, перекладав романтичні баляди з німецької мови (Goethe), з польської (Mickiewicz), з французької (Molière); відтак першого повістяра Григорія Квітку-Основ'яненка (1788-1843), що написав повість «Маруся»; Євгена Гребінку (1812-1848), що збагатив українську літературу своїми цінними «Приказками» (1834 р.). Але найвизначніший з тієї групи лівобережних нових письменників є без сумніву на Полтавщині в

1814 р. уроджений Амбросій Метлинський, професор російської літератури на харківськім університеті. Цей А. Метлинський, що виступав під псевдонімом «Амбросій Могила», мав безпосередній вплив на розвій українського письменства в Галичині; головне його збірка поезій, що вийшла в 1839 р. п. н. «Думки й пісні та ще дещо», знайшла в Галичині відгомін і у виписках поширялася з рук до рук. Поезіями А. Метлинського одушевлявся, як знаємо, Маркіян Шашкевич, а навіть його наслідував. Найбільш поширений був серед галицьких читачів вірш Метлинського п. н. *«Степ»*, де є розмова батька з сином, отже *двох поколінь*, серед степу в ночі над могилою; батько питає сина, чи син знає, хто в тих могилах спочиває. А що син цього *не знає*, дає йому батько *освідомлюючу* відповідь, неначе з певною вказівкою, *як* має і *він* колись *поступати:*

«Колись, мій сину, ми
В тії могили
Злих ворогів, було, спати клали.»...

А Маркіян Шашкевич, наслідуючи його, пише:

«Сю ніч степами гуляв я,
Нагулявшись доволі по могилах лягав я,
Буцім то спочити, а то підслухати,
Як то стара бувальщина буде розмовляти:
Про давні літа,
Про давні часи,
Як слава гула
Світом в-округи.
Про руских батьків,
Боярів, князів,
Про гетьманів, козаків.»

(«Побратимови, посилаючи єму пісни українські.»)

Появляються в межах Росії в 20-тих роках перші збірки українських *народних* пісень, які викликують в Галичині одушевлення, під'йом духа і заохоту до подібної праці, але й викликують замішання понять і самої назви власного національного імени.

І так в 1819 р. видав князь Микола Цертелев збірку українських народних пісень п. н. «Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней». Ця Цертелева збірка викликала нову збірку, яку видав професор московського університету Михайло Максимович у Москві 1827 р. п. н. «Малороссійскія пѣсни» перший том, в 1834 р. другий том, а в 1849 р. третій том. А Ізмаїл Срезневський, хоч сам «ве-

ликорос», став гарячим ентузіястом української пісні й української старовини, і видав в роках 1833-1838 «Запорожскую Старину» — в 6-и частинах, а в своїй праці «Взглядъ на памятники *украинской народной словесности*» висловив він *перший* наукове твердження, що *українська* мова є *самостійною* мовою, і що *«не уступає місця чеській* мові що до багатства вислову, *польській* у живописності, а *сербській* у милозвучності».

Враз з заінтересуванням українськими народними *піснями* зростає — зрозуміло — також і зацікавлення *самою мовою,* її звучнею, граматичним словотвором і морфологією! І появляється вже в 1818 р. *перша* граматика *української мови* А. Павловського п. н. «Грамматика малороссійскаго нарѣчія» в Санкт Петербурзі з малим словарем.

І коли ця граматика «малороссійскаго нарѣчія» і ці збірки «малороссійских» пісень, а навіть Котляревського «Енеїда» на «малороссійскій языкъ перелиціованная» та Історія України Дмитра Бантиш-Каменського п. н. «Исторія Малой Россіи» й інші передісталися до Галичини, до Львова, до Перемишля та на Лемківщину, викликали вони серед галицьких патріотів повне замішання понять: *Як* вони себе і свою мову *називати* мають: «славено-русскій язик», «русскій», «малорусскій», «малороссійский», «южнорусскій», «червонорусскій», «русинскій», «русняцкій», «руский», русьский», «руський» чи «український»?

Перед тим питанням станув і *перший* галицький *історіограф* Денис Зубрицький (1777-1862) і *перший* галицький *народний поет* і галицький Пробудитель — молодий студент теології — *Маркіян Шашкевич!* І як вони це питання вирішили? *Оба* вони пішли *іншими* шляхами...

Поляки уживали у своїх книжках і журналах постійної назви «ruski», хоч у декотрих авторів знаходяться також назви «rusiński», «małoruski», а Тадеуш Чацкі уживає назви «małorosyjski»; під словами «ukraiński» — розуміли поляки лиш ту частину української території, що обабіч Дніпра простягається. У німецькій мові уживали тоді постійно урядової назви «ruthenisch», а деякі німецькі учені також «russinisch», «kleinrussisch» або «rusniakisch», як наприклад славіст Вартоломей Копітар у Відні. Рим задержав стару — ще з часів Київської Держави сягаючу — назву: «Rutheni».

5. Предтечі Маркіяна Шашкевича.

«Судило нам ся послідним бути. Бо коли другі Славяне вёршка ся дохаплюют, нам на долині в густій студеній мраці гибіти.»

(«Передслівє» до «Русалки Дністрової»)

Початків «Галицького Відродження» не можна в'язати *щойно* з особою М. Шашкевича і не належить шукати за ними у столичнім Львові. Галицьке національне відродження бере свої початки на *окраїнах* Галичини: на сході — в монастирі о.о. Василіян у *Почаєві* коло Бродів, а на заході — в *Перемишлі* і на *Лемківщині*.

З монастирем заслужених о.о. Василіян у Почаєві, з їх почаївським «Богогласником» з 1790 р. і в Почаєві виданім (1805 р.) збірником «Пѣсни Благовѣйныя» *) зв'язаний є виступ і діяльність ієромонаха о. Юліяна Добриловського (1760-1825), що писав і проповідував в народній мові — «простим» стилем; його можна б назвати *предтечею* Маркіяна Шашкевича. Написав о. Ю. Добриловський, Ч.С.В.В, переломової вартости книжку для проповідників — священиків п. н. *«Науки парохіяльнія»* в перекладі з *«словенорускаго на простий і посполитий* язик рускій» і видав її для вжитку парохів у василіянській друкарні в Почаєві в 1794 р. Книжка ця була у східній Галичині серед галицьких парохів поширена, а о. Ю. Добриловський держав навіть особисті зв'язки з галицькими парохами, що на відпуст до Почаєва з околиці приїжджали, чи його з проповідями до себе

*) Диви на цю тему працю проф. Мих. Возняка п. н. «З культурного життя України XVII-XVIII в.в.» у Записках НТШ, том CVIII, рік 1912, кн. II, стор. 57-102, де автор статті вичисляє більше почаївських авторів пісень з кінця XVIII стор., як напр.: о. Тимотей Щуровський, Ч.С.В.В., о. Іван Посовський, Ч.С.В.В., якийсь Сильвестер А., якийсь Левицький та парох з Ниркова о. Іван Дроздовський (ур. 1755 р.), автор «акростихів».

запрошували. І так приїздив він до о. Теодора Головацького, пароха села Чепілі коло Підкаменя, повіт Броди, батька товаришів співпраці М. Шашкевича — метких братів Якова й Івана Головацьких. Можна припускати, що о. Ю. Добриловський держав зв'язок із о. Романом Авдиковським, дідом о. Маркіяна Шашкевича в Підлисю коло Олеська. Уложив о. Добриловський також співаник побожних і світських пісень, з яких найбільшу популярність здобула собі в краю, як патріотична пісня, співана ще навіть перед 1 світовою війною по селах п. н. *«Дай нам, Боже»:*

«Дай нам, Боже, в добрий час,
Як і в людей, так і в нас,
І в щасливу годину
Розвеселим ро́дину; *)
Ей нуну, ей нуну,
Розвеселим ро́дину.»

Другим центром галицького відродження — був, як сказано, престарий княжгород Перемишль над «срібнолентим» Сяном, який від часів єпископа Максиміліяна Рила став для галичан неначе *«Надсянськими Атенами»*. Перемишль випередив Львів на яких 50 літ в процесі *відродження нації* і до 1848 року держав керму у своїх руках. Визначилися тут у першу чергу 4 по собі наступаючі перемиські владики, а саме: Антін Ангелович (1795-1808), Михайло Левицький (1813-1818), Іван Снігурський (1818-1847) і Григорій Яхимович (1848-1860) і з їх то заслуженими іменами зв'язане є українське національне відродження: а звідси щойно поширялося воно у *східнім* напрямі — до Львова.

Вже владика М. Рило наказує на основі ухвали, повзятої дня 26 травня 1780 р. на Синоді у Валяві під Перемишлем, щоб «в кожнім селі був бакаляр (учитель), який здібний був би до *церковної* послуги і *міг би учити в школі, збудованій* при церкві.» А дальше дня 5 червня 1789 р. дає єпископ М. Рило таке зарядження: «Тому, що до обов'язків кожного пароха належить *повчати* повірені йому християнські душі, то його обов'язком є вже *замолоду* заправити молодь у всьому, що найпотрібніше доброму *християнинові-католикові*, як теж горожанинові держави, до чого належить: *релігійність, обичайність і людяність*. Тому пригадуємо Вашим Всечесностям і поручаємо впроваджувати по *парохіях* парохіяльні школи.» Народному шкільництву в перемиській дієцезії присвячували всі 4 наступні єпископи

*) «Ро́дина» — рідний край, батьківщина.

Перемиські Владики — діячі Галицького Відродження

Антін Ангелович
митрополит

Михайло Левицький
митрополит і кардинал

Іван Снігурський
єпископ

Григорій Яхимович
митрополит

багато уваги. І так владика Антоній Ангелович видав 14 вересня 1805 р. зарядження до духовенства, щоб в кожному деканаті вибрати відповідне місце, що служило б для науки і для підготовки дяків, які могли би вчити в парохіяльних школах. А єпископ Мих. Левицький відноситься письмами з дня 29 грудня 1815 р. і з дня 13 серпня 1816 р. до губерніяльного уряду у Львові з просьбою, щоб «злучити *уряд дяка з учительським урядом*», на що губернія погодилась.

І вже в тім 1816 р. зорганізувала перемиська єпископська консисторія при катедральній церкві св. Івана Хрестителя «Дяко-учительський Інститут» («Заведеніе пѣвческо-учительское»), а організаційний статут цього Інституту уложив високо у Відні освічений молодий крилошанин перемиської капітули — о. прелат Іван Рицар Могильницький (син лемківського пароха в Улючі коло Сянока, нар. 1777 р.); статут цей затвердив віденський уряд цісарським рішенням з дня 24 серпня 1818 р. і надав школі урядову назву: «Pflanzschule für angehende Kirchensänger und Lehramtskandidaten». І в цім перемиськім «Дяко-учительськім Інституті» уведено — 1818 р. — такий плян навчання: Релігія, німецька мова, українська, польська, каліграфія («Schönschreiben»), географія, наука природи, рахунки, логіка, методика навчання та церковний спів. Як на дяко-учителів перед 150-ти роками, це вже *високий рівень школи!* А що для народних шкіл не було тоді ще ніяких українських підручників, (в школі вчили дяки і священики малих дітей читати на «Псалтирі», чи «Апостолі» чи на «Октоїху»!), то о. Іван Могильницький занявся писанням таких підручників. І так наперед написав він катехизм для народних парохіяльних шкіл, що вийшов в 1815 р. п. н. «Наука Християнская» в Будиміграді (в Будапешті) на Угорщині. З Угорщиною мав о. І. Могильницький зв'язки, бо там у Пряшеві кінчив сам гімназію. А вже в 1816 р. вийшов в тім же Будимі над Дунаєм його «Букварь — славено-русскаго языка», за «благословеніемъ і повеліеніемъ его Преосв. Міхаила Левіцкаго — къ поученію посполитаго юношества въ школахъ парафіялныхъ».

В цілі видавання популярних книжечок для народу зорганізував о. І. Могильницький в Перемишлі, в 1816 р., *перше видавниче товариство в Галичині*, а саме «Товариство галицьких греко-католицьких священиків» (в оригіналі «Societas Presbyterorum Ritus graeci-catholici Galiciensium»), яке поставило собі за ціль — по думці лемківського декана де Миров Мишковського — «поширення *правд віри* і *морально-*

сти в народі». І вже в 1817 р. видало це Товариство священиків перемиської епархії *першу* книжечку — пера о. Івана Могильницького п. н. «Правильное поученіе для пароховъ, учителей и мѣсцевыхъ надзырателей», що була перерібкою німецької книжки п. н. «Instruktion für die Seelsorger, Lehrer und Ortsschulvorsteher»; а в наступнім році появилася знову друком нова перерібка того ж о. І. Могильницького п. н. «Повинности подданыхъ ку ихъ Монарсѣ», що була перерібкою публікації: «Von den Pflichten der Untertanen gegen ihren Monarchen». Ще й третю книжечку написав він — рік за роком — п. н. «Правила школьныя для училищъ парафіяльныхъ въ діецезіи перемыской», а відтак видано ще й інші книжки інших авторів — перемиських священиків. Книжки ці вийшли вже не в Будапешті, а у Львові, в друкарні Йосифа Піллера. А щоб перемиське Товариство священиків при видаванні книжок не шукало за друкарнями аж у Будапешті, у Відні, чи у Львові, оснував єпископ Іван Снігурський — за намовою і старанням о. І. Могильницького — в 1824 р. власну друкарню в Перемишлі, а опіку над цею друкарнею обняв письменник і учений проф. духовної семінарії о. крилошанин Йосиф Левицький. І з тої ж друкарні вийшла старанням цього о. Йосифа Левицького, а за гроші єпископа Ів. Снігурського, в 1836 р. брошура Маркіяна Шашкевича п. н. «Азбука і Abecadło» — в 3000 примірниках, в якій молодий автор виступив проти проєкту введення польського альфабету до українського письменства.

А що в Галичині не було ще граматики української мови, то о. прелат Ів. Могильницький написав в 1829 р. *першу* граматику п. н. «Вѣдомость о Рускомъ языцѣ», яка одначе не вийшла друком, бо автор захворів і 24 червня 1831 р. помер — в 54 році життя; пролежала ця праця в рукописі — в бібліотеці перемиської капітули — 80 літ, аж 1910 р. видав її зі вступом професор Академічної гімназії М. Возняк в «Українсько-Руськім Архіві», том 5, стор. 1-238. Про життя о. І. Могильницького й оцінку його заслуг на полі народного шкільництва в *перед-Маркіяновій добі*, в р.р. 1801-1820, подав Іван Ем. Левицький у «Збірнику» Історично-філософічної секції НТШ, том V і єпископ Григорій Лакота в книжці: «Три синоди Перемиські в XVII-XIX стол.», Перемишль 1939 р.

До того перемиського кружка заслужених діячів з часів *перед виступом* Маркіяна Шашкевича і *перед появою* «Русалки Дністрової» належав згаданий повище о. крил.

Йосиф Левицький, професор духовної семінарії в Перемишлі, що жив у 1801-1860 р.р. Кінчив він гімназію й філософію в Перемишлі, богословські студії від 1819 р. у Відні, де познайомився з різними слов'янськими студентами віденського університету, запізнався з новим рухом і поступом відроджених слов'янських народів в Австрії, головно серед словаків і чехів; він почав тоді, як сам пише, «промышляти о обясненію языка руского и надъ правописаніемъ». Береться він тоді за переклади з німецької мови, але його «рускій язык» ще дуже чудовижний. І так напр. переложив він твір «Heimweh der Verbannten» — на «Домоболіє проклятыхъ» і видав його своїм коштом у Відні в 1822 р. — ще й з патріотичною присвятою «учащемуся младенчеству народа славено-русского». В 1825 р. висвячений у безженному стані став він капеляном перемиського єп. Івана Снігурського, зорганізував при катедральній церкві в 1827 р. *перший церковний* хор, був професором духовної семінарії і викладав питомцям вперше в Перемишлі граматику церковно-слов'янської мови, написав і в 1834 р. в Перемишлі видав граматику української мови (по-німецьки), займався заложеною в 1824 р. друкарнею єпископської консисторії, зорганізував *перший* в Перемишлі *аматорський театральний гурток*, перекладав для нього драматичні твори з німецької літератури, навіть драму «Die Räuber» Фридриха Шіллера (з 1781) і пробував переложити також Шіллерову «вольномишленну» драму «Wilhelm Tell» (з 1804 р.), писав патріотичні вірші, панегірики в честь цісаря і в честь єпископа Ів. Снігурського, «сочиняв» філософічні статті та викликав він в 1834 р. полеміку своєю пристрасною статтею у львівському журналі «Rozmaitości», ч. 52 проти проєкту введення польського альфабету до українського письменства, з яким виступив в тих же «Rozmaitościach» з 1834 р. ч. 29 о. проф Йосиф Лозинський п. н. «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» — і для документації видав навіть свою етнографічну збірку «Ruskoje wesile» польською абеткою в 1835 р. До викликаної о. Й. Левицьким полеміки вмішався також, як уже було сказано, і Маркіян Шашкевич, а о. Йосиф Левицький підтримав його і видрукував — коштом єпископа Ів. Снігурського — Маркіянову брошуру в 3000 примірниках і розіслав її сам до всіх видатніших патріотів в краю. Стаття о. Йосифа Левицького і брошура Маркіяна Шашкевича «розбурхали так сильно пристрасти Русинів, що вони пробудилися і до самосознанія приходили», каже Богдан Дідицький в своїй брошурі з 1859 р. «Споръ о рускую азбу-

ку». Помер о. Йосиф Левицький в 1860 р., як парох Нагуєвич коло Дрогобича.

Єпископ Іван Снігурський стояв через 30 літ на чолі *перемиського культурного* осередка *перед* і в *часі виступу* М. Шашкевича у Львові. Про життя і заслуги цього одного з найбільш заслужених наших галицьких владик появилось багато вартісних статтей і біографій в XIX стол., з яких найбільш вартісні були (в хронологічнім порядку): «Житіе Іоанна Снѣгурского, владыки перемышльского и проч.», «описанное Іосифомъ Лозинскимъ, парохомъ въ Яворовѣ», Львôвъ 1851; друга «Житіе бл. п. Владыки І. Снѣгурского», пера о. Івана Наумовича, як місячна членська книжечка «Общества им. Мих. Качковского» у Львові 1884 року, третя пера о. проф. Юстина Желехівського, катехита перемиської гімназії п. н. «Іоаннъ Снѣгурскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси», накладом Ставропігійського Інституту у Львові, 1894 р. В 1904 р. вийшла в «Библіотеці для руской молодежи» в Коломиї четверта біографія єп. І. Снігурського, пера о. Кирила Солецького. У 110-ті роковини смерти єпископа Ів. Снігурського помістив о. д-р Ір. Вігоринський, ЧСВВ. в духовнім журналі «Голос Христа Чоловіколюбця» ч. 7 (91) з 1957 р., що його видають о.о. Редомптористи в Лювені (Бельгія), знаменну статтю, в якій ставить він Владику І. Снігурського «за приклад до наслідування нашій молоді» і каже: «Нам треба час від часу кинути зором поза себе і вишукаймо *в сумерки* нашого минулого *найкращі одиниці, що будили наш народ до кращого завтра і перші клали підвалини під його сильну релігійно-національну будівлю*».

Єпископ Іван Снігурський, нар. 18 травня 1784 р., був сином пароха в селі Берестяни, пов. Самбір; гімназію і філософічний ліцей кінчив у Самборі, богословію в 1808 р у Відні, де став початково сотрудником, а від 1814 р. і парохом при церкві св. Варвари. Рівночасно був він професором теологічного факультету віденського університету, а в 1817 р. навіть його деканом. В рік опісля — в 1818 р. — став перемиським єпископом і сидів на цім експонованім престолі до 1847 р.; помер в 63-му році життя. І з цього перемиського культурного осередка промінювала його діяльність на цілу галицьку провінцію від Дунайця по Збруч! Єпископ Іван Снігурський був між іншим від 1824 р. аж до своєї смерти в 1847 р. директором державного «Філософічного Ліцею» в Перемишлі, а історію цього ліцею написав Ст. Шах п. н. «Передісторія перемиського ліцею», в «Звідом-

ленні дирекції української державної гімназії в Перемишлі» 1937 р. і окремою відбиткою накладом «Кружка Родичів» при перемиській гімназії, а частину передруку помістив «Літературно-Науковий Додаток» «Нового Часу» у Львові (видавництво Івана Тиктора) з дня 25 жовтня 1937 р.

Був це визначний педагог і великий опікун молоді, який питомців своєї перемиської епархії, що перебували на 1-шім, 2-гім і 3-тім році у львівській духовній семінарії, брав усе в оборону — навіть перед митрополитом Мих. Левицьким, коли вони в дечім дисциплінарно провинились. Багато таких примірів — з поданням імен — наводить проф. д-р Кирило Студинський у своїй цінній і муравлиній праці: «Львівська Духовна Семінарія в часах Маркіяна Шашкевича в 1829-1843» Львів 1916. («Збірник філологічної секції НТШ», том XVII і XVIII.).

Годиться тут ще зазначити, що до епохи «Галицького Відродження» належить також і о. Михайло Вербицький, *композитор* національного гимну *«Ще не вмерла Україна»;* — є це свояк єпископа І. Снігурського, в якого він, як сирота по священикові, виховувався. О. Мих. Вербицький родився в 1815 р. в Улючі коло Сянока на Лемківщині, де його батько — о. Михайло Вербицький був парохом. Ходив він до гімназії в Перемишлі, кінчив теологію у Львові, а вмер як парох села Млини, в 1870 р. (Ближче про цього «Композитора Українського Національного Гимну» — гляди книжку Ст. Шаха: «Між Сяном і Дунайцем». Мюнхен 1960, глава 17, і К. Студинський, op. cit., стор. CCXLVIII).

Одним з визначніших предтеч Маркіяна Шашкевича *з-поміж сільських* парохів, якого поставити треба б на чоло, був парох Добровлян — о. Стефан Петрушевич (1772-1859), батько о. крилошанина Антонія Петрушевича. Цей о. Стефан Петрушевич збирав — за взором Збірника народних пісень Мих. Максимовича (з 1825 р.) — галицькі народні пісні, упорядковував їх після груп, збирав етнографічні матеріяли, записував народні звичаї й обичаї по думці виданої в 1811 р. у Львові книжки Ігнатія Любич Червінського п. н. «Okolica zadniestrska między Stryjem i Łomnicą», укладає *перший* в народній мові українсько-німецький словник, а в 1830 р. пише в *живій* народній мові сценічний водевіль п. н. «Муж старий, — жінка молода». Цьому творові присвятив д-р Іван Франко окрему студію п. н. «Галицький Москаль-Чарівник» у «Записках НТШ», том 27. Також і проф. Мих. Возняк присвятив цьому творові о. Ст. Петрушевича свою увагу у праці п. н. «Українські драматичні вистави в Гали-

чині» — в «Записках НТШ», том 88. Згадує рівнож і проф. Мих. Тершаковець про письменницьку творчість о. Ст. Петрушевича у своїй капітальній студії п. н. «Галицко-руске літературне відродженє» у «Записках НТШ», Львів 1908.

Такий отже був духовий стан галицької суспільности *перед* виступом Маркіяна Шашкевича. Висновок із цього ясний, що *не належить* в'язати так званого «Галицького Відродження» *щойно* з особою о. Маркіяна Шашкевича та зачинати *національне* відродження *щойно* з появою *«Русалки Дністрової»* в 1837 р.

А в чім виявляється значення виступу Маркіяна Шашкевича й його співробітників з «Руської Трійці»? В *чім* лежить його заслуга? Про це буде мова в II частині цієї праці.

ЧАСТИНА II

М А Р К І Я Н Ш А Ш К Е В И Ч

«Гордишся, чоловіче, умом твоїм і розумом твоїм, як день світлом — забувши на сонце. Гордишся і кажеш: нема Бога! — то й тебе нема, сон єсь і мара, а твоє імя — вітер на степах України, а мисль твоя — дим і заворот.»

«Віра серця мого як Бескид твердо постановилась на любови.»

Виїмки з **«Псальмів Руслановиx»** — (I., II.)

1. Походження Маркіяна, його молодість і шкільні роки.

«Шуми вітре, шуми буйний
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На Підлиські двори.»

М. Шашкевич: «Підлисє».

Маркіян Шашкевич уродився дня 6 листопада 1811 року в Підлиссю коло Олеська, золочівського повіту, в домі свого діда (по маминій стороні), о. Романа Авдиковича vel Авдиковського, що був там парохом від 1773 р. Батьком Маркіяна був о. Симеон Шашкевич (1795-1833), парох в селі Княже, також золочівського повіту; мати Маркіяна звалась Єлисавета. В підлисецьких метрикальних книгах, (том I, стор. 50) ведених по-латинськи, записано ім'я: Martianus Szaszkiewicz, а хрестив його о. Іван Левандовський, декан олеський; хрестними родичами були: Яків Сокульський, парох з Заболотець, і Марія Левандовська. Прізвище діда записано: Roman Audykowski.

Родина Авдиковичів-Авдиковських творила в тій частині краю на переломі 18 і 19 століття з представниками інших там осілих священичих родів *еліту* тодішньої української *суспільности*. А зачислити належало б *до тих родів — ось такі роди, попри Авдиковичів-Авдиковських:* Базилевичі, Боратинські, Бутринські, Герасимовичі, Головацькі, Дейницькі, Дольницькі, Дубовицькі (equites = рицарі), Жигаловичі, Застирці-Партицькі, Зельські, Єффиновичі, Котельницькі, Кунчевичі (споріднені з волинськими *Кунцевичами*), Левандовські, Лонкевичі, Лопатинські, Пеньковські, Підсонські, Поповичі, Сокульські (equites — рицарі), Сірки, Танячкевичі, Тарнавські, Чичкевичі vel Цічкевичі, Чичиловичі, Чоловські, Хомінські, Шашкевичі, Шевадзуцькі, Яцковські й інші, що ще в часах М. Шашкевича репрезентували в цім куті о 90° — між Бугом і Гологорами — «історичну Русь», хоч самі вже й по-польськи говорили. Вони то своїми родинними зв'язками і особистими впливами надавали характер цій землі, від *Бужеська* (Буська) по-

через Плісниськo аж по *Почаїв*, де діяв о. Юліян Добриловський, Ч.С.В.В.

Шашкевичі — це старий священичий рід: були вони nobiles, тобто шляхтичі. Маркіянів дід, нар. 1759 р., звався також Семен і був священиком; також і прадід Маркіянів, о. Іван Шашкевич, був парохом в Камінеччині.

Село Підлисся лежить у стіп пасма вапнистих Гологір, в колишній Погóриній Волості Галицько-Волинської княжої держави. Земля, як звісно, живить своїми питоменними соками своїх синів і надає їм своєрідного *регіонального* характеру. І ця *Погóрина волость* видала в історії Галицької України багато визначних і заслужених одиниць, як прим., безіменного автора безсмертного лицарського епосу з XII ст. «Слово о полку Ігоря», що *Пліснеську Долину* оспівав, геніяльного полководця-гетьмана Богдана Хмельницького, що від 1605 р. в Олеську свій хлоп'ячий вік провів, — подібно як в 200 літ пізніше Маркіян Шашкевич, луцького єпископа д-ра Йосифа Боцяна (родом з Буська), що в манастирі оо. Василіян на Плісниську в 1919-20 р. свій переклад «De imitatione Christi» («Наслідування Христа») пера Томи з Кемпіс зробив, генерала Мирона Тарнавського (з Верхобужа), вождя У.Г.А. в 1919 р., та відомого політика, Президента ЗУНР в 1918-19 р.р., д-ра Євгена Петрушевича, сина пароха Буська, о. Еміліяна. Підлисецька околиця положенням гарна, горбками схвильована, умаєна лісами. По полудневій стороні від Підлисся простягається високий хребет Гологір з Білою Горою, що є з одного боку (північного) зелений від корчів, а з другого блідий — аж білий — від вапняка. Як вийти на підлисецьку Білу Гору, то видно, коли оком глянути на північ, у підніжжі Гологір старе, княжих часів ще сягаюче містечко Олесько (= Олешесько) з історичним, оборонним замком польського коронного гетьмана Станислава Жолкевського, що від 1605 р. перейшов на власність його зятя Яна Данилевича, старости корсунського, у якого служив шляхтич Михайло гербу Габданк Хмельницький *), — батько козацького гетьмана *Богдана Хмельницького*. А дальше видно велику рівнину, поперетинану дорогами, орними полями, довколичними селами з їх церковними баня-

---

*) Михайло Хмельницький був службовцем при дворі польського коронного гетьмана Станислава Жолкевського у Жовкві коло Львова, де (за д-ром І. Крип'якевичем) народився в 1595 р. Богдан Хмельницький. Мих. Хмельницький упав в бою у війні польсько-турецькій в 1620 р. під Цецорою — разом зі своїм паном — старим гетьманом Станиславом Жолкевським.

ми. І цей краєвид тягнеться так в північно-західнім напрямі в сторону містечка Буська (= Бужесько) — над ріку Буг, якій Маркіян присвятив, як своїй «родимій річці», вірш п. н. «Над Бугом», де поет називає Буг «річенькою бистренькою» і між іншим каже:

«Трава к тобі з любощами
З берегів ся хилит,
Вовня *) єї поцілує
І наперед стрілит.»

Хата підлисецького пароха, де родився Маркіян Шашкевич, стояла на пригорбку, на найкращім місці в селі; тулилася вона до саду, а сад лучився з лісом, де пахли сосни, а коло плебанії був великий дерев'яний колодязь з «журавлем», а при в'їзді на обійстя приходства стояли два розлогі дуби. Маркіян любив дуже це приходство свого дідуня і ра-

«Підлисецькі» дуби

до там побував; тому споминав він ціле життя ніжно про цю підлисецьку плебанію, а вираз своєї туги за нею і за хлоп'ячими — в ній проведеними — літами дав він у своїм тужнім, настроєвім вірші п. н. «*Підлисє*», де він між іншим каже:

«Там ти скаже дуб старенький
І єден і другий,
Як там жив-єм ще маленький
Без журби, без туги.

*) «Вовня» — волна — хвиля.

Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Свитала година.
У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.
Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.
Підлисецка горо Біла!
Як тебе не бачу,
Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу». *)

На цій Білій Горі поставлено Маркіянові в 100-ліття його уродин пропам'ятний хрест, але про це буде мова в III частині.

Хати священиків у тодішніх часах, у тих сторонах, були, як пише Богдан Лепкий у своїй книжці про М. Шашкевича, дещо лиш більші від селянських хат, криті були високою стріхою з біленим комином, а стіни назовні і внутрі вапном вибілені. По кількох східцях входилося на ґанок, що спочивав на двох витесаних стовпцях і мав ослін. З ґаночка виходилося звичайно до сіней, а звідси на право до світлиці, а на ліво до челядної, бо вхід до хати був звичайно один.

Священики походили переважно із старих священичих, часом гербових, старошляхетських родин. Сільські парохи вміли часто-густо лиш читати церковні книги, а мало хто з них умів *кирилицею писати*. Молодші, що за Австрії вже ходили до шкіл, вміли вже по-німецьки говорити, а також і по-латинськи розуміли. А дід Шашкевича, о. Р. Авдиковський, вів метрики в латинській мові! Всі вони жили вбого, обрабляли самі поле, а селяни помагали їм у праці добровільно. Пенсії священики «antiquae educationis» (без університетських студій) не отримували; австрійське правительство платило священикам дуже мало. Говорили вони між собою по-польському, а з челяддю і парохіянами по-українському, як *впрочім робили це всякі панські економи з панщизняними селянами*. Такий був тоді ще з польських часів задержаний звичай.

---

*) Вірш цей був вперше друкований у віденськім альманаху п. н. «Вѣнок Русинам на обжинки», що його «уплѣв Иван Б. Головацкій, часть первая, у Вѣдни, 1846.», стор. 99-100.

Професор української літератури на львівськім університеті, о. д-р Омелян Огоновський, четвертий голова «Просвіти», вияснює цю обставину у своїй книжці: «Маркіянъ Шашкевичь, про єго житє и письма, читанка для селянъ и мѣщанъ», у Львові 1886, так: (передаємо у фонетичнім правописі) «По-*руски* говорили лиш ті священики, котрі вчились фільософії і богословії в мові *руско-словянскій*. Они звались «священиками науки руской», котру велів цісар Йосиф II в університеті львівськім в 1787 році увести. Така наука тревала 18 років; опісля єї скасовано. Алюмни вчились відтак по-німецки і по-латински, і стали склонятись до просвіти польскої». (стор. 62).

В родині М. Шашкевича говорили також по-польськи; так у діда, як і у батька. Маркіян був найстаршою дитиною, а було їх разом у його родичів семеро дітей; 5 хлопців і 2 доні: Маркіян, Микола, Антін, Йосиф і Захар, — а сестри: Марія й Юлія. Брат Микола помер у молодім віці около 1838 р., Антін служив в австрійськім цісарськім війську активним офіцером в Будапешті і дослужився ранґи капітана при піонерах, про Йосифа і Захара нема вістей, що з ними сталося; сестри повиходили замуж за священиків, а Юлія не мала ще 15 літ, як вийшла замуж, і треба було просити суд про дозвіл. *)

Проф. Михайло Тершаковець подає у своїй праці п. н. «До житєписи Маркіяна Шашкевича», в Записках НТШ, т. LXIX., рік 1906, кн. I, стор. 77, між іншими таку замітку: „Мартин Лапчинський, один із польських демократів з 1830 р.р., говорить про «die Brüder Szaszkiewicz», питомців духовної семінарії, які буцім то мали бути членами русофільської партії. Що з Маркіяном був на теології і Николай Шашкевич, це факт, про який знаю із консисторських актів. Чи одначе цей Николай Шашкевич був рідним братом Маркіяна, цього не знаю". Що Лапчинський уважав братів Шашкевичів русофілами, то це так належить розуміти, як каже проф. Тершаковець, що були вони *«свідомими Русинами»*, — тобто українцями. А д-р О. Огоновський подає у своїй «Історії лит. рус.», том II, стор. 357, що брат Микола помер

*) Подання про дозвіл малолітній Юлії Шашкевич вийти замуж за питомця Терентія Сметану, внесла до львівського окружного суду і до «Forum nobilium» (до палати шляхетської) — в латинській мові — мати Єлисавета й опікун дітей-сиріт, брат Єлисавети Шашкевичевої Захар Авдиковський дня 20 травня 1833 р. (Диви: Михайло Тершаковець: «Причинки до житєпису Маркіяна Шашкевича та дещо із його спадщини», Записки НТШ, том 58, рік 1904, стор. 42.)

в 1838 р. Крім Миколи Шашкевича знаємо з 1830 р. ще й про Антона Шашкевича, який будучи ще гімназистом, належав 1834 р. до студентської організації, названої «Towarzystwo starożytności halicyjskich», якого головою був історик Кароль Шайноха, а писарем Антін Шашкевич. Цей Антін Шашкевич був братом Маркіяна. (Диви: д-р Василь Щурат: «Маркіян Шашкевич учеником львівської гімназії», «Діло» ч. 247 з 1911 р., як теж М. Тершаковець у щойно цитованій праці на стор. 77).

Маркіяна вчили зразу вдома, у батька, в Княжім. Про село Княже не згадує Маркіян Шашкевич ні у віршах, ні в листах. Плебанія, де проводив малий Маркіян дитячі роки в родиннім кружку серед братів і сестер, стояла біля невеличкої дерев'яної, трибанної церковці — ім. св. Іллі, пророка, яка стояла аж до (мабуть) 1900 р.; тоді побудовано нову муровану церкву. Зо старої церкви заховався престіл та ікона Божої Матері. Престіл та ікону вставлено у новій церкві — по правій стороні. Знимка нової церкви заховалася в архіві о. шамбеляна д-ра Мирослава Марусина, в Римі, що є уродженцем села Княже. У бібліотеці духовної семінарії ім. св. Йосафата в Римі захований з тої церкви рукопис проповіди з власноручним підписом Маркіяна Шашкевича з датою: *Княже* — 4 січня 1837 р. п. н. «Слово Боже к народу в святий день Богоявленія», яку він виголосив ще як питомець по-українськи в церкві св. Іллі в Княжім в день Йордану. (За даними о. д-ра М. Марусина.) В метрикальній книзі парохії Княже того часу були вписані рукою Маркіяна Шашкевича акти хрещення дітей по-латині. Видко, що Маркіян, приїжджаючи на свята чи вакації домів, виручав батька, а відтак шваґра в канцелярійній праці.

До III і IV кляси «нормальної» (= народної) школи з німецькою мовою навчання відвіз батько о. Симеон свого сина до Золочева, а по двох роках відвіз його до гімназії, тоді латинської, до Львова до о.о. Домініканів; там замешкав молоденький гімназист при площі Бернардинській, у столяра. Але по двох роках забрав о. Симеон свого сина зі Львова, бо йому за дорого було сина у Львові удержувати. Тому перейшов Маркіян у 1826 р. до гімназії в Бережанах, які є на яких 7 миль на полудне від Золочева віддалені. Подорожі відбувалися тоді очевидно кіньми, — почтовими амбулянсами, або власними возами. А їдеться зі Золочева до Бережан і нині ще гостинцем, що веде через Поморяни (з Краснопущею, де є манастир о.о. Василіян), через Урмань, Жуків і за лісистими горбами розляглось місто Бережани,

а довкола міста гори: Сторожиська, Звіринець і Руриська. В Бережанах примістив його батько на приватній «станції», за харчі і за доплатою в готівці — у канцеляриста (Kreisamtskanzelist) Кудрикевича, який держав учнів на станції.

Бережани — невеличке тоді повітове місто, положене над Золотою Липою, зі старим замком історичного роду Сєнявських (за часів Маркіяна Шашкевича власність родини графів Потоцьких) — мали гарні околиці. Мешканців містечко числило тоді до 10.000 — українців, поляків, жидів і спольщених вірменів. Сюди, до Бережан, перенесено в 1809 році, коли Росія заняла східню область Поділля від Збруча по Серет з Тернополем включно, давню поєзуїтську гімназію зі Збаража, — враз з учительським збором, — та приміщено її в ратуші, на I поверсі, в самій середині міста. Наука відбувалася тоді за новими плянами навчання, що видані були австрійським урядом 1818 р., тобто по відбутім уже в 1815 р. Віденськім Конґресі, коли то державні кордони Австрії устабілізувалися, а в монархії утвердилася *абсолютна* влада.

В кожній клясі учив один учитель усіх предметів, крім релігії, і він провадив учнів від I до IV кляси. В V клясі приходив на зміну *другий* учитель. Ученик кінчив гімназію, тоді 6-клясову, і знав лише двох своїх професорів, які вчили його всіх предметів. Тому були між ними в деяких фахах навіть великі неуки. Предмети навчання були наступні: Релігія, німецька мова, латина, грека, історія, рахунки та трохи польської мови. У бережанській гімназії тоді *всі* греко- і римо-католики вчилися спільно *римо*-католицької релігії і то *по-польському* у польського катехита. Коли М. Шашкевич прийшов до бережанської гімназії, то греко-католицька молодь не святкувала навіть своїх греко-католицьких свят. Щойно в 1827 р. вийшов (завдяки старанням перемиського єпископа Івана Снігурського, що сам став від 1824 р. педагогічним директором «філософічного Інституту» в Перемишлі, де мав у себе абсолютну більшість греко-катол. учнів) з придворної канцелярії у Відні декрет, який дозволяв, щоб в таких гімназіях і ліцеях, де є одна четверта частина учнів греко-католицького обряду, було для них 10 днів у році святочних, тобто вільних від шкільної науки. Учителі придержувалися при навчанні давнього ще ладу, перенятого з колишніх польських-єзуїтських шкіл, і казали вивчати *все, або як можна найбільше, на пам'ять!* Найбільшу вагу клали очевидно на знання латинської мови (граматики і

лексики); навіть історії вчили по-латині. Про українську мову ніхто й не думав!

За часів М. Шашкевича були в бережанській гімназії наступні професори: Василь Петрович, Іван Васькович, Йосиф Попкевич, Мартин Гора, Франц Кауцки і Йосеф Бєлєгни; релігії вчив польський ксьондз Францішек Новотни. Аґрономії учив Михайло Бєлєцкі. Префектом гімназії був Андрій Сулішевскі, а стояла школа під управою бережанського старости Казіміра Мільбахера, який мав вправді титул директора гімназії, але школу візитував місцевий польський парох кс. Стефан Ступніцкі. А підлягала гімназія урядовому «Науковому Виділови» (Studienfakultät) при губерніяльнім уряді у Львові, де головним «директором гімназіяльних наук» для *цілого* коронного краю був канонік львівської *римо*-католицької капітули — кс. Францішек Захаріясєвіч.

До науки заохочувано учнів всілякими «методичними» способами: саджали лінивих до «ослячої лавки», нездисциплінованих кликали «на чорну каву», або й замикали «до карцеру», тобто до спіжарні шкільного терціяна (= уборщика) у шпихлірі, по якій герцювали також щурі. А такому учневі, що забувся і відозвався до свого товариша рідною мовою — замість по-німецьки чи по-латині, попадався у руки «Sprachzeichen» або «Signum». Була це книжечка, оправлена в дощинки, котру носив «винуватець» *на шиї* так довго, поки не приловив другого на тій самій «провині». Тоді завішувано це нещасне «Signum« на його шиї, записуючи в ній «ad memoriam» (= на вічну пам'ять) ім'я і прізвище. В суботу оглядав професор «Signum» і завдавав усім «винуватцям» відповідну кару. Але карали так лиш у нижчих клясах. Учням V і VI (а були вже між ними деякі дозрілі, під вусом «парубки», що навіть в циліндрах ходили), якщо вони щось «проскробали», то грозили їм їх учителі: «Ich werde Sie in die Gamaschen stecken lassen»; була це небезпечна погроза, бо грозила оковами.

Поза школою шукали учні розривок в улюбленій грі м'ячем, плавали і «чайкувалися» по величезнім бережанськім ставі, робили прогульки в околиці, головно на Лисоню і до Посухова, ловили вудками риби в Золотій Липі, а дехто йшов зі стрільбою в ліс!

Ранком, перед 8 годиною, ішов терціян до дзвіниці сусідньої старої церкви і дзвонив, щоб ціле місто знало, що в гімназії зачинається наука і щоб на ринку і на торговиці люди спокійно заховувалися. Ученики вступали перед нау-

кою по дорозі до старої греко-католицької церкви помолитися, щоб не дістати злої ноти. Наука відбувалася 3 години перед полуднем і 2 години по полудні; тижнево було всього 18 годин науки, — отже небагато було вчитися. При тім субота була вільна від науки; мали отже учні багато часу на прогульки і спортові забави. Часом приходив до міста циган з ведмедем, часом линвоход, тоді гімназіяльна молодь мала «ґауді», тобто «увеселеніє». Переживали учні торжественно приїзд єпископа на «bieżmowanie» дітей, візити директора «гімназійних наук» зі Львова або й самого губернатора. Тоді виходили учні з учителями далеко за місто, на так зв. «львівську дорогу», щоб впровадити достойника до міста, при чім «з засади» приходило до сутичок з жидами. (В місті була велика конкуренція між вірменськими а жидівськими купцями).

Дуже святочно обходили в бережанській гімназії кінець шкільного року; прошені були гості, родичі, виголошувано промови та роздавано учням свідоцтва, а найліпшим учням («форцуґам») нагороди пильности. Коли ученики верталися у вересні з вакацій до школи, то при вписі діставали вони друкований «звіт» дирекції гімназії по-латинськи писаний п. н. «Inventus Caesareoregii gymnasii Brzezanensis e moribus et progressu in litteris exeunte anno scholastico» (= «Звідомлення цісарсько-королівської гімназії в Бережанах із обичаїв і поступів у науці за минулий шкільний рік».) Гімназія мала — як згадано — всього 6 кляс; «філософії» в Бережанах не було.

Маркіян Шашкевич був в гімназії середньо добрим учнем. Поміж його товаришами в бережанській гімназії були між іншими: Спіридон Литвинович, пізніший галицький митрополит (1865-1876), Филимон Граб'янка, що по смерті М. Шашкевича обняв парохію в Новосілках, де й лежить досі похований, Михайло Глібовицький (1814-1887), що був пізніше парохом м. Бережан і шамбеляном; цей о. Мих. Глібовицький — це дідо поета Богдана Лепкого по маминій стороні; Іван Білинський, Алексей Корчинський (як питомець, перейшов в 1836 р. на латинський обряд, але в 1838 р. просив приняти його наново до греко-католицької семінарії, на що ректор о. д-р Григ. Яхимович погодився, але зажадав від нього урядового звільнення від консисторії латинської церкви; потім висвятився він в 1842 р. і став сільським парохом; таких змін обряду було тоді багато!); Орловський (з Бучача), Убидович, Яворський, що опісля стали священиками. А походили вони з різних сторін Галичини, навіть з

Лемківщини (Сяніччини) і з Буковини (Чернівці), яка тоді ще належала до Галичини.

Маркіян Шашкевич, будучи в Бережанах, тужив за домом, за родиною, за Підлиссям, за Княжим, посилав родині по-польськи писані вірші з нагоди родинних свят, головно до дідуня.

Проф. о. д-р Омелян Огоновський згадує у своїй книжці п. н. «Маркіянъ Шашкевичь», Львів 1886, на стор. 7, про таку родинну подію в домі о. Романа Авдиковського в Підлиссю. У вівторок великодніх свят, дня 6 травня 1823 р , обходив старенький о. Р. Авдиковський 50-літній ювілей свого вінчання і священства. З'їхалися на це свято діти, внуки і правнуки, свояки, приятелі і сусіди з дарунками, а діти і внуки звеличали цей день збіркою стихотворів, що їх назвали «Вѣнець изъ сердець жичливыхъ» у макаронічній мові.

Вірші ці заховалися в руках родини Коцовських, а проф. Володимир Коцовський видрукував їх у своїй праці: «Причинки до галицко-рускои библіографіѣ передъ 1848 рокомъ», поміщеній в «Зорі» з 1886 р., число 22.

Між іншими віршами є такий привіт: (подаємо у фонетичнім правописі):

«Ізволив Бог Аврааму
Сини синов видіти,
Благословити днесь Роману, —
О! коль мило глядіти! —
Радуют ся днесь синове,
Дщері, внуки, правнукове,
Святят божія совіти,
В день сей пятдесятоліти:
Тра-ра, тра-ра-ра-ра. —
О! коль мило глядіти! —
«Христос воскресе!» співаєм,
Родителем вся желаєм:
Да сотворитель сего світа
Продолжит Вам многа літа!»

До мови цього стихотвору подав о. О. Огоновський таку заввагу: «Тогда мало хто що писав, а як прийшлось кому зладити письмо, то треба було виручатись язиком польским або церковно-славянским, хоть у Русина була своя рідна милозвучна мова. Всеж таки сердечні були ті слова, котрими діти, внуки і правнуки звеселили дідуся. Вірш підписав також і Маркіян Шашкевич» (стор. 8).

Не від речі буде при цій нагоді згадати, що знаний перед 1 світовою війною у Львові літургіст — о. прелат Іси-

дор Дольницький (нар. 21 лютого 1830; помер 1924) — був близьким свояком Маркіяна Шашкевича по мамі, а саме: Маркіянова мати, — Єлисавета з дому Авдиковська, — була сестрою бабуні о. І. Дольницького, котрого батько був парохом у Залізцях, зборівського повіту, що помер у молодім віці на холеру, заразившись при відвідуванні хворих. Цей о. І. Дольницький називав себе з гумором «внуком» Маркіяна. Прожив цей святець — о. Ісидор Дольницький 94 роки, а луцький єпископ д-р Йосиф Боцян, краян М. Шашкевича, присвятив йому окрему працю п. н. «О. Ізидор Дольницький, духовний отець, літургіст і піснетворець», якої друге видання зладив і доповнив о. д-р Йосиф Сліпий, Львів 1933. (Гляди про цю книжку у спомині Ст. Шаха п. н. «Між Сяном і Дунайцем», Мюнхен 1960, стор. 41. та його ж «Львів — місто моєї молодости», ч. І, Мюнхен 1955, стор. 99).

2. Філософічні студії М. Шашкевича у Львові. Духове обличчя тодішнього Львова.

«Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила!
Чому ж мова єй не мила?»

М. Шашкевич: «Руська мова.»

Скінчив М. Шашкевич дня 15 липня 1829 р. шість гімназійних кляс у Бережанах. В осені того ж року приїхав він на дальшу науку до Львова, на так звану «філософію», що відповідала пізнішим (від 1849 р.) двом найвищим — VII і VIII гімназійним клясам. Ця «філософія» була наче підготовою до студій на університеті. По скінченні «філософії» мав М. Шашкевич посвятитися теологічним студіям і стати опісля, йдучи слідами свого прадіда, діда й батька, греко-католицьким священиком. Тому постарався його батько, о. Симеон, про те, щоб Маркіяна принято вже в часі філософічних студій до духовної семінарії, де такі будучі кандидати духовного стану *діставали від австрійського уряду даром приміщення, харч, одяг і чоботи з холявами* *). Зате

*) «Семінарицькі» чоботи були рівні на обі ноги і мали підкови. Коли раз якийсь неопресбітер зайшов до директора пресбітерії в

мали «філософи» підчинятися *нарівні* з питомцями приписаній в духовній семінарії дисципліні і здавати точно в приписанім реченці семестрові іспити. Дисципліна у львівській духовній семінарії була в цім, «*революційним*» духом підмінованім, часі, дуже гостра і питомці стояли не лише під бачним оком ректорату, але й під чуйним дозором політичної поліції львівського губерніяльного уряду. Не вільно було питомцям пити пива, ні вина, заборонено було курити, за те дозволено було нюхати табаку. Тому мали питомці різні табакерки, частували себе взаємно дозами табаки, а коли пчихали, бажали «здравія»! Про курення і заборону курення читаємо в книжці проф. д-ра К. Студинського «Львівська Духовна Семінарія», на стор. CXI, таку подію, що сталася за ректорату о. д-ра Венедикта Левицького в 1836 р. Ректор д-р Вен. Левицький уважав найбільшим лихом і джерелом всяких інших провин питомців курення тютюну. Як сам він писав, на 255 питомців 1836 р. ледве 50 *не курило!* Він напоминав і грозив навіть видаленням з духовної семінарії та стежив за ними на городі, на семінарицькій вежі, куди вони скривалися. Раз зібралися курці літнім вечером в семінарському городі і наложили маски, але не спереду на лице, а ззаду на голови. Коли «мораліст» (так звали о. д-ра Вен. Левицького, бо він викладав на університеті моральне богословіє) підглянув курців з файками в городі і хотів їх заскочити, то вони почали втікати поміж дерева; о. Левицькому, що був до того короткозорий, вида-

---

катедрі св. Юра, до о. крилошанина Мартина Барвінського, і просив його про чоботи, але інший на праву, а інший на ліву ногу і без підківок, почув від о. каноніка Барвінського відповідь: «Jak aspana zawołają w nocy do chorego, aspan będziesz szukał buta z prawej i lewej nogi — tymczasem chory umrze. Bez podkówek aspan pośliziesz się i upadniesz z Sakramentami. Nic z tego, buty, jak każdemu, z podkówkami». (д-р К. Студинський: «Львівська Духовна Семінарія в часах Маркіяна Шашкевича», стор. CCXXII.) Пізніше, за часів М. Шашкевича, дозволено вже носити так зв. «польські» чоботи, тобто допасовані до обох ніг, хоч священики «antiquae educationis» носили ціле життя «прості» чоботи, бо «tak na prezbiteryi przepisano». У Львові носив ще в 1868 р. такі «приписові» чоботи о. Подольський, (парох Збоїськ).

В таких чоботях з широкими холявами, але вже допасованих до кожної ноги, ходив у Львові перед 1 світовою війною старий проф. унів. о. д-р Йосиф Делькевич, хоч ледве вже ноги за собою тягнув. (Гляди про цього о. Й. Делькевича та його чоботи і циліндер спомин Ст. Шаха: «Між Сяном і Дунайцем», ч. I., Мюнхен 1960, стор. 47-49).

лося, що вони втікають взад. Тоді настрашився о. ректор; станув на місці і кричав: «Nie uciekaj, Mosięże, bo się zabijesz; ja cię już za fajkę karać nie będę!»

(Словом «mosięże», тобто «mości księże», відзивався він в семінарії до кандидатів на священиків).

Львівська духовна семінарія містилася тоді в старім, в 1723 р. княгинею Теофілею Вишневецькою для львівських римо-католицьких монахинь Домініканок побудованім, манастирі з городом коло Цитаделі, при т. зв. Широкій вулиці! В цім манастирі перебували с.с. Домініканки лише 59 літ, бо, коли за часів цісаря Йосифа II манастир цей знесено і майно монахинь сконфісковано, уміщено в нім в 1783 р. греко-католицьку духовну семінарію. Будинок цей був в часі Маркіянових студій, отже в 1830-тих р.р., внаслідок вогкости в так поганім стані, що він, як маґістрацька будівельна комісія ствердила, є так «morsch und baufällig», що навіть на холеричний шпиталь не надається. А панувала тоді у Львові холера і люди дуже вмирали; і в духовній семінарії вмерло в 1830 р. трьох, а в 1831 р. 4-ох питомців на холеру. Мимо того виховувалися в цім «державнім» будинку духовної семінарії сотки із молодих ґенерацій католицького духовенства для українського народу аж по 1889 рік, коли то для духовної семінарії побудовано новий, великий будинок на східній частині давнього городу — при вул. Широкій або пізніше Миколая Коперника прозваній. В хвилині основання львівської семінарії було в цім будинку 80 питомців, а коли прийшов до нього Маркіян Шашкевич 1829 року, було там 233 питомців, з чого в 1830 р. — число хворих і *«в дома перебуваючих»* виносило 99 осіб! *Був це рік підготовки до польського* «powstania listopadowego» в 1831 р. Брами семінарського будинку були все зачинені й *сторожені,* а вікна, як у в'язниці, закратовані; питомців уважали прохожі за молодих в'язнів, що щось «проскрабали» і висмівали їх. Для молодого, до свіжого воздуху і соняшного світла в Бережанах привиклого «філософа» — Маркіяна Шашкевича — повіяло у Львові, в цім семінарськім будинку, тяжким і нестерпним вітром. Шашкевич — був чейже дитиною села!

Будинок Духовної Семінарії з вежею церкви св. Духа

А як виглядала наука на філософських курсах у Львові?

Плян навчання на I і II році «філософії» був такий: Наука релігії (doctrina religionis), філософія (philosophia practica), латинська філологія; на першім році елементарна математика, на другім році фізика; крім цього викладано на першім році історію природи, а на другім всесвітню історію. Австрійської історії мусіли слухати тільки ті слухачі, що мали намір приготовитися до докторату. Не було і тут отже багато роботи для «філософів»; вчилися вони всіх предметів по-німецьки, через що забували латину, в якій мали по двох роках філософії слухати викладів на університеті, на правничім і богословськім факультетах. Після цього пляну велася там наука аж по рік 1848. Про наукове трактування предметів на цих філософських курсах або про виобразування фахових знавців якоїнебудь науки не було мови. Науку ведено по школярськи, на основі приписаних «Vorlesebuch»-ів. (Dr. Ludwik Finkel: «Historya Uniwersytetu Lwowskiego do roku 1869», Lwów, 1894, стор. 215-217).

В тих роках учили релігії на філософії: о. проф. д-р Григорій Яхимович (1819-37), пізніший галицький митрополит, і кс. Франц Амтманн (1838-1851), родом з Морави. Практичної філософії вчили: о. піяр Маркил Горак, чех, по нім викладав кс. Францішек Строньскі, а в 1838-1847 р.р. д-р Ігнатій Гануш, родом чех; він займався також слов'янською археологією і мітологією і мав він чималий вплив на дослідчі праці зі слов'янської старовини студента філософії Івана Вагилевича, пізнішого члена «Руської Трійці». Всесвітньої історії вчив проф. Йосиф Маусс. Молодь любила його за його гумор. До патріотичних змагань поляків відносився він з симпатіями. Коли напр. в 1831 р. прочитав з каталогу прізвище неприсутнього «філософа», а котрийсь з товаришів кликнув: «Пішов до Польщі»!, то Маусс задержався, змірив учня очима і відповів: «Він сповнив свій обов'язок, певно і ви се учините!» Найближчого дня був уже і цей «філософ» у дорозі до Польщі, а проф. Маусс, нотуючи його неприсутність, сказав: «Сповнив свій обов'язок!» (Dr. Ludwik Finkel: «Historya Uniwersytetu Lwowskiego», на стор. 221). Із сказаного виходить, що навіть в той спосіб «свише» пропаґовано польський революційний патріотизм серед студентської молоді у Львові.

На чолі філософічного виділу стояли окремі директори, а були ними: Губерніяльний радник Леопольд Фрідріх Шмід (в р.р. 1823-29), радник апеляції Іван Штібер (1829-34),

фіскальний адьюнкт Юрій Гольґетан (1834-38) і вкінці радник шляхетських судів Адольф Пфайфер (1839-1846); як із цього списку видко, *не* були це навіть професори!

Ректорами львівської духовної греко-католицької семінарії були в цім часі наступні священики: В 1820-1829 р.р. о. крилошанин Гавриїл Рицар Дубовицький; за його урядовання були недостачі в економічнім заряді, лиха обстановка, вибухали страйки питомців із-за злих харчів; спричиняв їх вправді рахунковий урядовець Николай Свідзінський, але ректор мусів — через свій недогляд — заплатити за це і грішми і становиськом. Безпосереднім його наслідником був згадуваний уже вище перемиський крилошанин і професор духовної семінарії о. Яків Лапчинський — лемко; була це стара вже людина і він серед праці до року помер («erlag der Last des Rectorsamtes»). По о. Я. Лапчинським став в 1830 р. в дорозі конкурсу ректором молодий, 38 літній священик, — о. Степан Теліховський. За його ректорства почалися в семінарії *польські конспірації*, які він оцінював за поблажливо; а це не припало до вподоби консисторії, бо державна поліція робила доноси на нього за слабий догляд ректорату над питомцями, переводила часто ревізії в будинку духовної семінарії, що архильояльного митрополита Михайла Левицького очевидно хвилювало. Тому о. Теліховський мусів уступити зі свого уряду і виїхав на парохію на село в калуськім повіті, де в 1839 р. помер. На його місце призначила консисторія дня 12 лютого 1836 р. провізоричним ректором унів. проф. моральної теології о. д-ра Венедикта Левицького. О. д-р В. Левицький визначався великою строгістю так супроти себе самого, як і супроти інших, головно супроти молодших. Завзято переводив він ревізії у політично підозрілих питомців - «конспіраторів», шукаючи за забороненими книжками, польськими відозвами, забороняв до міста виходити, жадав чисто коло себе ходити, одяги від найменших плям чистити, бакенбарди голити, чоботи «ґлянцувати», тютюну не курити і т. п. Але по році (в 1837) — мабуть із-за його суворости — відійшов він з ректорату, а ректором іменовано в серпні 1837 р. крилошанина-схолястика, унів. проф. о. д-ра Григорія Яхимовича, вихованка основаного в 1816 р. цісарем Францом І. «Авґустінеум» у Відні; перебув він на цім становищі ректора по день 1 грудня 1841 р., тобто до його висвячення на львівського єпископа-помічника. «Був це чоловік *світлий і розумний*. В урядових кругах тішився великим поважанням». (д-р Кирило Студинський: «Львівська духовна семінарія в часах Мар-

кіяна Шашкевича», на стор. XXII.) Цей єпископ Григорій Яхимович став по смерті кардинала Мих. Левицького в 1858 р. галицьким митрополитом; умер 29 лютого 1863 р. мабуть отруєний! Його наслідником на становищі ректора став в 1842 р. крилошанин і архидиякон о. Іван Бохенський, що числив тоді 58 літ, пізніший єпископ-помічник у Львові.

Філософи — одягалися по-цивільному і мали через це дещо більше свободи в поведінці, як теологи. Одягалися вони в плащ з пелериною, носили вуса і бокобороди, високі комірці, високий циліндер, у руці паличку, вільно було їм нюхати табаку, а професори говорили їм «dominus» (= «пан»). Виходити до міста було їм вільно лише за дозволом префекта з поданням причини, за чим і до кого виходять, і вертатися треба було *точно*, в означену годину до семінарського будинку.

Тодішній Львів подобав своїм виглядом на якесь провінціяльне місто. Коли Австрія заняла в 1772 р. місто Львів, то числило воно всього 20.000 населення. Властиве місто поширилося щойно в 1820-тих роках, коли то на наказ губерніяльної влади розкинено середньовічні укріплення середмістя, розібрано міські оборонні мури, знівельовано насипані вали і засаджено їх деревцями. Полтва була ще незреґульована і перепливала через місто відкрито, а в ній збиралась усяка смердяча нечисть. Міську, урбаністичну каналізацію переведено щойно в 1830-их роках. Вулиці були болотнисті, горóди невпорядковані, а театру ще не було. Театральні вистави відбувались у великій концертовій залі в будинку графа Скарбка, в давнім так зв. «Низькім Замку», при вул. Скарбківській, де була пізніше Львівська Філармонія. Театральний репертуар не був вибагливий; грали тоді «штучки», як прим. «Італійські розбійники», «Дівчина ставлена на карту», а преса гонила за сенсаційними новинками, подаючи вістки — про «танцюючого трупа», про «льва, що реве як осел» і т. п. Поети пишуть в тім часі похвальні і сантиментальні гимни в честь своїх улюблених дівчат, які «міг би змалювати хіба сам Рафаель». «Вулиця» приглядається ілюмінаціям та штучним вогням в часі цісарських чи двірських свят, біжить одушевлено за військовою «бандою» (= музикою) і подивляє зміну «вахи» (= варти) о 12-ій годині на «гауптвасі» коло «Віденської» каварні в середмісті. Здавалося б, панувала лиш маломіщанська, безтурботна атмосфера. Але у нутрах польської політичної думки, головно серед польського духовенства,

нуртують інші думки. Вони мріють про відбудову *незалежної Польщі.*

Виходять у Львові в тім часі — попри урядову «Allgemeine Zeitung» — деякі польські журнали й альманахи-календарі, в яких віддзеркалювалося духове життя тодішнього Львова. *Українських видавництв не було ще ніяких!* На переломі *XVIII* і *XIX* стол., коли в Европі був великий політичний і духовий переворот, коли творилися нові підвалини нового 19 віку, вийшло в Галичині від 1796 до 1814 р. *всього навсього 17 українських друків!* Це число вже само характеризує «передмаркіянову» добу, а про неї висловитися можна словами одного з тодішніх поетів:

«А для Бога! Ктож би ся не содрагал,
Да тут с ужасом все пропадает:
А ктож, уважаючи то, не дрожал,
Аще видиш, як все ісчезает!»

І справді «все» щезало, пропадало; а чи й нині ще не пропадає?

Найповажніше був у Львові редаґований квартальник «Pamiętnik Lwowski», що виходив в роках 1816-19: в нім відбивався «дух часу». В цім квартальнику містили свої статті також світлі того часу польські варшавські журналісти і письменники, як прим. Ян Снядецкі, Зоріян Доленґа Ходаковскі (Адам Чарноцкі) — автор переломової етнографічної праці «O słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem» (1848 р.), Тадеуш Чацкі, Гуґо Коллонтай, галицький Ігнатій Любич Червінський, Йосиф Круліковскі, що помістив був у «Pamiętniku Warszawskim» цікаву працю п. н. «Rozprawa o śpiewach z muzyką i zastosowaniu poezyi do muzyki», яка викликала *першу з українського боку* на цю тему статтю, пера львовянина Дениса Сас Зубрицького п. н. «O śpiewach ludu pospolitego» в «Pielgrzymie Lwowskim» з 1822 р. Денис Зубрицький, згадавши вперед німецьких учених, які займалися народними піснями, як Herder, Goerres, Busching, Bothe, Schotky, та серба Вука Караджіча, пише: «U nas iedynie w Galicyi, a podobno i w Polsce, *nikt* dotąd nie zwrócił uwagi na te źródła wiadomości starożytnych». Дальше підносить тут Д. Зубрицький *пісенне* багатство слов'янщини, а насамперед *України-Руси* і Польщі, що крім побожних пісень мають також «pieśni weselne, żniwiarskie przy splataniu i oddawaniu wieńca, pieśni historyczne, cechowe, myśliwskie i pasterskie». Лицарських і боєвих пісень «не чув» він.

Зубрицький ділить пісні на: українські (= рускі), польські і верховинські, а ті знову на «rozliczne». Руські — най-

численніші: історичні, як прим. про якогось князя Саву, що їх він замолоду чув (але забув), обжинкові пісні, численні думи, елеґії і любовні пісні: «Wszystkie mają cechę rozczulaiącey smętności i pewną oryginalność, które ie od pieśni każdego innego narodu rozróżnia!»

Польські пісні західньої Галичини різняться сильно, каже Зубрицький, від українських: «charakterystycznym znamieniem polskich śpiewów i tańców — jest po większej części *żywość i wesołość*». І як відповідь на вияснення цієї різниці між характером сумних українських пісень і веселих польських, подає він таку причину: «Pierwszy (тобто український нарід) *był podbity*, a *drugi* (польський) *panującym narodem!*», а це мало такий вплив, що «*śpiewy pierwszego smutny*, a drugiego wesoły *przybrały charakter*»!

І кінчить Зубрицький свою оригінальну статтю виразом надії, що *світлі* особи *займуться* людовими (народними) піснями — «*плодами незнаних народних поетів*» і доходить до висновку: «Nie można przypuścić, *żeby pełne słodyczy pienia Ruskie, które teraz tylko w ustach pospolitego ludu jeszcze pozostały*, miały być dziełem *grubego prostactwa*. Dopiero na ów czas, gdy język Polski w oświeceńszey *klasie nad Ruskim wziął przewagę, przeszły Ruskie śpiewy do pospólstwa, które przy języku swych przodków pozostało*»!

Під редакцією Валентина Хлендовського появляється у Львові в 1820 р. літературно-наукове видавництво »Pszczoła Polska», між якої передплатниками фігурують два українські великі патріоти: перемиський єпископ Іван Снігурський і ректор духовної семінарії крилошанин о. д-р Іван Лаврівський (про нього буде мова пізніше). Сталою рубрикою «Pszczoły» був поважний огляд літературно-наукової праці поза границями Галичини п. н. «Duch pism zagranicznych», Є там звіти з польських видавництв, як: «Pamiętnik Warszawski». «Dziennik Wileński», «Pszczółka Krakowska» й інші.

З років 1821 і 1822 походять два львівські календарі, альманахового типу: «Pielgrzym Lwowski» під редакцією проф. Йосифа Маусса. Є там оповідання з галицької усної традиції, як прим. «Krzyż koło Zaleszczyk», «Skała Czartowska» (коло Львова), а навіть історичний матеріял про українського львівського князя Льва І з портретом. В 1827 р. виходить у Львові місячник «Pątnik Narodowy», де є вельми цікава стаття «O pieśniach ludu polskiego i ruskiego» — без підпису, але мабуть пера Дениса Зубрицького.

Про українські *народні* пісні пише цей анонімовий автор (Зубрицький) так: «Są one idyliczney treści; przechodzą atoli nayczęściey w rozpaczy, narzekania na złą dolę, nędzę i t. p.; — inne znowu zawierają same dumania nad przeciwnym losem, i stąd *dumkami się zowią*.

Pieśni wojennych zarówno Rusinom, jak Polakom brakuje. Kozacy tylko, lud usługi woienne od wieków czyniący, poszczycić się niemi mogą.» (стор. 61).

З губерніяльного уряду видавалися урядово «Rozmaitości» в р.р. 1829-1835, як додаток до: «Gazety Lwowskiej».

Тут були обширні звіти з діяльности польських наукових товариств з Варшави і Кракова (р. 1829), статті про чеського ученого Йосифа Дубровського (р. 1829), про наукові подорожі російських славістів Строєва, Венеліна, згадується про збирача народних пісень Зоріяна Ходаковського, про Раковецкого та його переклад з чеської мови сенсаційного тоді «Короледворського Рукопису» (фальсифікат Вацлава Ганки з 1817 р.), про переклад Бєльовського «Суду Любуші»; а при цій нагоді подана була чеська нотатка про *український* переклад *«Короледворського Рукопису»* в манускрипті: «Wydawca nadmienił jeszcze o *przekładzie w ruskiem narzeczu przez Galicyanina Marcyana Rusłana Szaszkiewicza*, dotąd znanym z rękopisu». Відки в Празі знав чех *перед 1835 р.* про переклад «Короледворського Рукопису» М. Шашкевича? Не дає на це відповіді також і проф. д-р Василь Щурат у своїм *критичнім* нарисі п. н. «Найблищі жерела творчости М. Шашкевича», що міститься в його «Літературних Начерках», Львів 1913, стор. 47-76. У Львові знав про Шашкевичів переклад — твердить д-р Щурат — уже в 1832 р. Люциян Семеньскі. Є це отже *перша вістка про літературну працю М. Шашкевича взагалі, коли ще в українськім літературнім світі ім'я Маркіяна Шашкевича було зовсім незнане!*

На контакт львівських «Rozmaitości» з чеською наукою вказувала б Шафарикова стаття про русалки — в перекладі Бєльовського (з р. 1833, чч. 49-50) і д-р Щурат ставить питання: «Читаючи Шафарикову статтю про русалки, *насувається* мимохіть *думка, чи не стоїть вона в зв'язку з помислом нашої «Руської Трійці» назвати свою альманахову публікацію «Русалкою Дністровою»?*

Така отже панувала серед поляків у Львові духова атмосфера в часі, коли приїхав Маркіян Шашкевич на студії до Львова. Молодому студентові філософії легко було зіткнутися тут з тими всіми літературними заінтересуваннями. Тому твердити, що *це чи інше появилося у Шашкевича незалежно* або що *«замилування до народних пісень зродилося у Шашкевича самостійно»*, як твердить проф. К. Студинський, — пахне охотою *зробити з Шашкевича чудотворця.*

Зв'язкові Львова з духовим життям Варшави та й львівському огнищу польського духового життя *завдячити*

належить в *першій мірі* розбудження нових наукових інтересів у самім Львові, а в дальшому також і *у Маркіяна Шашкевича.* Інші вказувані критиками впливи грали тут *також* ролю, але в кожнім разі — хронологічно беручи — *не першу!*

Маркіян Шашкевич мав з приїздом до Львова всього 18 літ; був він худощавим хлопцем, з високим чолом і синіми, лагідними очима, в яких горів притаєний вогонь. Товариші любили його. У семінарії мав він усе даром, а батько, що мав ще 6-ро дітей на удержанні (а парохія — Княже — була бідна!), не мав грошей на те, щоб міг сина приватно у Львові на студіях утримувати. Навіть так зв. «Taschengeld»-у не міг йому посилати; тому не міг М. Шашкевич собі у Львові на жадні «забаганки» дозволити.

А людина ніколи не знає, де її якесь лихо очікує. Так було і з Маркіяном. Дня 15 лютого 1830 року вертався він з питомцем Михайлом Базилевичем з пополудневих викладів з університету; а університет приміщався у поманастирськім будинку о.о. Тринітаріїв, який стояв тоді на тім місці, де тепер стоїть «Народний Дім». По дорозі прилучився до них ще й третій товариш — екстерніст Микола Антоневич. В трійку зайшли вони до поблизької винарні Людвика, що була в середмістю при Краківській вулиці, ч. 14, коло вірменської катедри. І тут засиділись молодці довше. Замість о 5 годині пополудні, вернулися аж о год. 6½ до будинку семінарії. Ректорат перевів слідство з Шашкевичем і Базилевичем та зажадав видалення за цю дисциплінарну провину обох із семінарії, на що митрополича Консисторія згодилася. І дня 22 лютого 1830 р. усунено М. Шашкевича і М. Базилевича з будинку семінарії, відібравши від нього стипендію й одержаний від ректорату «державний» одяг. Так представляє цю подію на основі Консисторіяльних актів проф. д-р К. Студинський у своїй капітальній праці «Львівська духовна семинарія в часах Маркіяна Шашкевича», Львів 1916, стор. CXXIII. *)

---

*) Акти, що в'яжуться з видаленням М. Шашкевича і М. Базилевича, видрукував К. Студинський у передмові до «Кореспонденції Якова Головацького» (1835-1849), стор. CI-CIV, а в своїй студії «Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича» (1829-1843) подав він акт ректорату до митрополичої Консисторії з дня 6 березня 1830 р., ч. 111, стор. 33-34.

З акту митрополичої Консисторії з 27 лютого 1830 р. ч. 593 довідуємося, що крім Базилевича і Шашкевича видалено тоді з семіна-

Митрополит М. Левицький виключив М. Шашкевича і М. Базилевича із духовної семінарії, мабуть, із боязни, щоб губерніяльний уряд не робив йому закиду, що ректорат замало уважає на вихованців, коли вони по ресторанах «волочаться», до того в тім політично так підозрілім часі; був це час підготови до польського «листопадового повстання» в 1831 році.

Про усунення Маркіяна Шашкевича з духовної семінарії оповідає о. проф. д-р Омелян Огоновський у своїй монографії про Маркіяна Шашкевича в 1886 р. коротко так: «Поза мури духовного семінара не вільно було нікому виходити. Раз позволено Маркіянови вийти на світ за орудкою; колиж він забавився над призволену годину, вигнали єго з семінарії». (стор. 9).

Але є ще й інша версія про це:

У передмові до перевиданої в 1910 р. в Тернополі о. проф. д-ром Йосифом Застирцем «Русалки Дністрової», на підставі усного оповідання старенького уже о. крилошанина Антонія Петрушевича, сказано про це так: «Маркіян Шашкевич явився був, коли приготовлялась одна з польських рухавок, на однім (законспірованім) умовленім місці зібрання, а то в коршмі на Знесінню чи в Збоїсках під Львовом» і що це було причиною пізного повороту до будинку семінарії, що потягнуло за собою виключення. Є ще й інші джерела, які потверджують цю вістку о. А. Петрушевича, що М. Шашкевича пробувано звербувати до польських конспіраційних кружків. І так подає М. Тершаковець, що ще «в 1834 р. вмішано Маркіяна Шашкевича в якусь польську політичну справу, за яку первісно мав навіть відповідати перед судом, одначе опісля ізза браку всяких доказів був звільнений від дальших доходжень», — а дальше, що брат Маркіяна «Антін Шашкевич був членом польської організації («Шашкевич в семінарії 1834/35 — 1836/37 р.» в «Записках НТШ» т. LXIX, кн. I, рік 1906, стор. 78).

рії ще Стефана Павловського і Теодора Чвартацького та що на їх місце принято до семінарії Данила Окуневського (слухача IV року теології), Михайла Балтаровича й Івана Пачовського (слухачів I року теології) (стор. 34).

В реляції віцеректора о. Стефана Теліховського — з дати дня 23 квітня 1830 р., ч. 169, виходить, що оба виключені (Павловський і Чвартацький) — «veste mutata domo excurrisse», тобто «переодягнувшися (по цивільному), вивтікали з будинку» (до міста); питомці ходили тоді в реверендах.

Так отже несподівано «вилетів» з-поміж мурів духовної семінарії «філософ» I курсу Маркіян Шашкевич і опинився без засобів до життя «на львівськім бруку». Це грозило Маркіянові руїною, знівеченням його плянів на будуче, бо згідно з розпорядком губернії з 1830 р. раз *усунених* з духовної семінарії питомців не вільно було приймати з поворотом до богословських студій. В розпорядку цім було виразно сказано: «ut Alumni ob quamcumque deviationem a Seminario dimissi a frequentandis in futurum studiis theologicis excludantur» («щоб питомців, яких з якихнебудь ухилів від приписів із семінарії усунено, виключити на будуче від *теологічних* студій»). (Студинський: op. cit., стор. 37).

А строгий батько, що був до того вже хворий на легені, так розсердився за це на сина, що відмовив йому всякої матеріяльної допомоги з дому, бо й не міг йому її дати! Даром писав нещасливий син:

«Отче, ох отче! Сли ся мені придало
Дни життя Твого полином згірчити,
Сли коли око Твоє жальом запало,
Слим був нещасен серце закервити,
Прости ми, Отче, прости! Бач, я ся каю,
Жальом серце бідне моє прозябає,
Твої ноженьки сльозами зливаю —
Ах! прости синови, най не загибає».

Але батько, о. Симеон, помер вже 30 січня 1833 р. в Княжім.

Прогнання Маркіяна із духовної семінарії, недуга, а відтак і смерть його батька, вплинули дуже на зміну *вдачі* Маркіяна. Перед тим був він веселий і говірливий; згодом у ніжній душі юнака-поета зродився сум, розпучливий настрій, що пробивається і в його поезіях і в листах. В однім із своїх віршів того часу скаржиться він:

«Ох ти доле, лиха доле,
Гадино їдлива!
Переїлась моє щастє,
Гіренька годино!

Запустилась в мою душу
Журбу і розпуку,
Учинилась мому серцю
З гараздом розлуку.» і т. д.

Та нема, як кажуть люди, лиха — без добра. Журба про завтрішній день, щоправда, з'їдала і так слабке його здоров'я, але й навчила його дбати про себе самого.

3. Маркіян Шашкевич «на світі», тобто — поза мурами духовної семінарії!

«Бувальщина
З-під могил, казав бись, старих людей кличе,
Щоби поспитати
Про спис, про шаблюку,
Щоби розвідати
Про орду-канюку».

М. Шашкевич: «Побратимови».

Маркіян Шашкевич, вийшовши з мурів духовної семінарії, змушений був, як повище сказано, сам собі давати раду серед чужого міста; і це не легко приходилося йому. На щастя мав він у Львові вуйка, — маминого брата (дядька), Захара Авдиковського, що був тоді економічним управителем міського дому для вбогих старців (das Siechenhaus) при костелі св. Лазаря, на розі вулиці Вроновських і Широкої коло Цитаделі. І щоб не їсти хліба даром, помагав він вуйкові в канцелярійних роботах, переписуючи його рукописи на чисто, і вчив вуєчних братів. А що мав він тепер більше вільного часу, переписав він тоді на чисто згаданому львівському історикові Денисові Сас Зубрицькому (1777 - 1862), що був тоді враз із Захаром Авдиковським членом «совіта Ставропигійського Інституту», рукопис його «Хроніки Ставропигійського Інституту», по-польськи. І ця безпосередня стріча Маркіяна з Денисом Зубрицьким мала великий вплив на дальший духовий розвій і на заінтересування *національним* питанням молодого Маркіяна Шашкевича. Денис Зубрицький був в цім часі свідомим уже Русином і діяльним членом не лише управи Ставропігійського Інституту, але й у львівськім маґістраті. Працював у міськім архіві, а при тім займався він історією м. Львова («Kronika m. Lwowa», 1844 р.); писав тоді ще по-польськи. Пізніше, коли 1848 р. Головна Руська Рада домагалася поділу Галичини на дві частини, написав він книжку п. н. «Granice między ruskim a polskim narodem w Galicyi» (Львів 1849), а коли йому було вже 75 літ, написав він *першу* історію «Галицько-Волинської Держави» п. н. «Исторія Галичско-Русского Княжевства» в трьох томах в р. 1852-55, а в 1862 році, коли вже мав 85 літ, видав ще «Галицкая Русь въ XVI вѣцѣ».

І це знайомство М. Шашкевича з Д. Зубрицьким, що тоді якраз написав був свій твір «Rys historyi narodu ruskiego», що вийшла друком в 1836 р., (а нарис про Успенську — «Волоську» — церкву і про Ставропігійський Інститут у Льво-

ві, в «Neues Archiv für Geschichte, Staatsfachkunde, Literatur u. Kunst» в 1831 р.,), зробило Маркіяна *неподатливим і відпорним* на приманчиві і таємниць повні польські конспіративно-революційні впливи, що змагали до відновлення давньої Польщі.

Були це часи, коли на Заході писалося багато — за французькими революційними кличами — про свободу, рівність і братерство народів, про права і гідність людини і про справу визволення з-під панщини селян — *як підставу нації,* — що набирало очевидно для українців у Галичині особливої ваги. Питання *національної свідомости* серед австрійських слов'ян ставало питанням *австрійської політики.* Австрійський абсолютний уряд всевладного канцлера князя Климентія Меттерніха (1815-1848 р.р.) слідив зі здвоєною увагою за всякими підозрілими рухами в монархії, а головно серед студіюючої університетської молоді. Львівська політична поліція зі сіткою *аґентів* не знала жартів..

Шашкевич, знайшовшися на «світі», не дармує; він студіює дальше на філософічних курсах і пильно вчиться до іспитів. Але рівночасно за намовою Д. Зубрицького *вчиться він також церковно-слов'янської мови,* вчиться писати кирилицею і гражданкою у дяка при Волоській (Успенській) церкві Якова Нероновича *) — враз з кандидатами на дяків, що були в Ставропігійській дяківській бурсі при Руській вулиці: вчиться він сам граматики старослов'янської мови на основі «славенского» підручника звісного полеміста Мелетія Смотрицького з XVII ст., робить собі по латині витяги із твору чеського ученого Йосифа Дубровського «Slavin» і «Institutiones linguae Slavicae», читає переклад Несторового Літопису в німецькій мові: «Russische Annalen in ihrer *slavonischen* Grundsprache» verglichen, übersetzt und erklärt von A. W Schlözer, Göttingen 1802 (Під терміном «slavonisch» розумів Шлецер «russisch» і полемізував з поглядами Дубровського!) Знав Маркіян також обі праці ученого чеського славіста П. Шафарика: «Die Geschichte der slav. Sprache u. Literatur» як і «Die Grammatik der slavischen Sprachen» (Шафарик ставить українську мову, яку він називає: ruthenisch, kleinrussisch або rusniakisch, на рівні з іншими слов'янськими мовами). Далі читає Маркіян народні казки в сербській мові, видані в 1788 р. Дозитеєм Обрадовичем, робить досліди над «Євангелієм поучительним» львівського єпископа Ґедеона Балабана, яке дістав від того ж Д. Зуб-

*) Яків Неронович був питомцем духовної семінарії; на третім році теології він вженився, але затаїв це і мешкав дальше в семінарії; як це виявилося, виключив його митрополит і він став дяком.

рицького; від нього дістав він також і «Слово о полку Ігоря», яке привіз був до Львова російський учений Петро Кеппен в 1822 р. Заходить Маркіян Шашкевич часто до університетської бібліотеки, але залюбки ходить до бібліотеки при 1817 р. заснованім польськім інституті «Zakład Narodowy im. Ossolińskich», де було між іншим багато українських стародруків і рукописів, які фундатор «Zakładu» граф Максиміліян Юрій Оссолінський закупив забезцін при ліквідаціях василіянських манастирів за цісаря Йосифа II. *Української бібліотеки у Львові в тому часі не було ще ніякої;* її створив щойно в 1864 р. львівський крилошанин о. Антін Петрушевич з архівом при новозбудованім «Народнім Домі». І тут, у бібліотеці ім. Оссолінських пізнає Маркіян директора цього «Інституту» Константина гербу Леліва Слотвінського *). Від нього дістає у свої руки твори творця ідеї слов'янофільства — словацького поета Яна Колляра (1793-1852), пізнає

---

*) Цей Константин Леліва Слотвінський, gente Ruthenus — natione Polonus, втягав молодих українців до польських конспіраторських кружків, вів тайну підпільну друкарню і літографію, звідки випущено цілий ряд нелеґальної літератури, а для замилення очей поліції на наголовках зазначувано, будьтоби ці відозви чи брошури вийшли за границею, в Липську чи в Парижі. Дня 14 квітня 1834 року ув'язнено К. Слотвінського — під закидом державної зради. Передержано його в слідстві поверх 3 роки, доки не засуджено його придворним декретом з дня 16 травня 1837 р. на 8 літ в'язниці у Куфштайні. Присуд цей відчитано не лише самому Слотвінському в кримінальнім суді у Львові, але й ще зокрема прилюдно на площі — при бубні — «перед народом», при чім зазначено, що відібрано йому шляхетство. В процесі цього Слотвінського замотані були деякі українські теологи, а головно питомець IV року (екстерніст) Іван Вендзілович, артист-портретист, який зробив був між іншим і для М. Шашкевича — для збірки «Зоря» — портрет Б. Хмельницького, про що буде ще мова нижче. Цей І. Вендзілович зілюстрував видану Слотвінським в його тайній друкарні патріотичну книжку п. н. «Spis imienny męczenników polskich», де ці мученики представлені при роботах в копальнях на Сибірі, «w których polscy więńcy przebrani w ubiory niewolnicze pracowali», (рік видання 1833); також зробив він заставки до книжки: «Pieśni patryotyczne z czasów rewolucyi polskiej» (рік видання — 1834).

А гаслом цього Костя Слотвінського супроти українців була фраза:

«Wiwat, nasza przyjaźń stara:
Polak, Rusin — jedna wiara!»

одушевленого чеського дослідника слов'янської старовини Яна Православа Коубека, що працював тоді як губерніяльний урядовець у Львові, дістає теж в «Оссолінеум» до рук видавництва «Českého Museum» у Празі, граматику сербської мови і сербські пісні, видані сербським «Пробудителем» Вуком Стефановичем Караджічем в 1814 р., захоплюється сербщиною, перекладає сербські пісні на українську мову віршом, читає німецьких письменників, а головно історіософа і збирача німецьких народних пісень Йоганна Ґоттфріда Гердера (1744-1803), читає його філософічну працю про мову п. н. «Abhandlung über den Ursprung der Sprache» (з 1772 р.), одушевляється його книжкою п. н. «Stimmen der Völker in Liedern» (з 1779 р. і з 1807 р.), яка то книжка мала переломове значення у відродженні слов'янських народів.

І ця саме книжка *зроджує* остаточно в Маркіянові питання: *Хто він такий, хто ми і звідки ми взялися? Чи ми осібний нарід,* як усі інші слов'янські народи, чи тільки *частина якогось іншого народу?* Він зачинає шукати *місця для свого* народу серед родини слов'янських народів, *але не знаходить відразу готової* відповіді на це. А шукаючи за відповіддю на поставлене собі питання, не міг він *ніяк* поминути *тодішньої польської* лектури, доступної йому у львівських бібліотеках. А в першу чергу могли бути йому «Pątnik Narodowy», помічними: «Pszczółka Polska», «Pielgrzym Lwowski», «Pamiętnik», але в першій мірі квартальник «Rozmaitości», «Pismo dodatkowe do „Gazety Lwowskiej"», річники від 1828-1835 р., де були різні історичного характеру статті, з переважно льокальним характером, як прим.: 1) Про славніші і замітніші міста в Галичині (1831 р.), 2) про Ставропігійський Інститут у Львові — пера Д. Зубрицького (1831 р.), 3) про Василіянський манастир у Крехові коло Жовкви — пера А. Кретовича (1830 р.), 4) про манастир Скит Манявський, де зібрано ті самі перекази про скасування його цісарем Йосифом II, якими пізніше користувався Іван Вагилевич, а поетично використав їх о. Антін Любич Могильницький, 5) про татарські могили в Галичині й інші теми.

Були в цих «Rozmaitościach» цікаві замітки етнографічного характеру, як про забобони в різних циркулах (= повітах) Галичини, про лиття дзвонів церковних, про чарівниці, що коровам відбирали молоко, про ворожби на св. Андрея, а якийсь любитель подає до відома, що зібрав *тисячу і кількасот галицько-українських приповідок і що шукає видавця.* Був там уміщений некролог про греко-католицького перемиського прелата Стрільбицького, при чім зазначено, що

займався він літературою і що мав полишити наукові рукописи (рік 1832, ч. 11).

Більше ніж чому іншому присвячували «Rozmaitości» увагу народній словесності. Є там (1831 р.) стаття Вацлава з Олеська (графа Залеского), яка є фрагментом пізніше ним видрукованої в збірнику пісень, що вийшли в 1833 році п. н. «Pieśnie polskie i ruskie ludu galicyjskiego» у Львові, отже пісні з родинних сторін Маркіяна Шашкевича. Є там замітки про етнографічну збірку о. Йосифа Лозинського п. н. «Ruskoje wesile» — з докором, що не подав походження пісень (1835 р., ч. 44), а в річнику з 1835, ч. 26, є стаття про збірку українських *пісень М. Максимовича з 1834 р.;* є й згадка про «Запорожскую Старину» згаданого вже Ізмаїла Срезневського (1835, ч. 12). Народної поезії доторкується в надзвичайних додатках до «Rozmaitości» з 1832 р. стаття про *нову* школу естетики І. Ю. Щепанського, який для ілюстрації своїх естетичних теорій уживає також *української коломийки, цитуючи її навіть по-українськи.* Крім цього ряд українських пісень зі збірок Вацлава з Олеська і М. Максимовича появляється в польських перекладах Люцияна Семеньского (1835 р.), про похід Хмельницького на Молдаву, пісня «Стоїть явір над водою» (з 1835 р., ч. 18), про поворот козака з походу (ч. 41) й інші.

І «як Колюмб, — каже Богдан Лепкий у своїй книжці п. н. «Маркіян Шашкевич» (з 1912 р.) — мусів плисти невпинно в однім напрямі, щоб відкрити Америку, так і *М. Шашкевич мусів іти все тою самою дорогою, щоб дійти на Україну!* І як Колюмб доплив до берегів нового краю тому, що мав відвагу плисти, так і М. Шашкевич *відкрив Галичанам їх рідну Україну* тому, що його гадка йшла в тім напрямі неустрашимо, не зважаючи на всі перешкоди» (стор. 49).

І тут розійшовся молодий Маркіян у поглядах з старим уже Д. Зубрицьким, який *завернув* вправді з *польської* літературної мови, але *перейшов,* — під впливом професора московського університету Михайла Погоріна, що в 1843 р. переїздив через Львів і нав'язав з Зубрицьким опісля кореспонденцію, — на «общерусскій язык», хоч його не знав.

І М. Шашкевич доплив тоді вже «до краю»! Він дійшов до переконання, що Українці (Русини) в Галичині це *не відміна польського народу, не російського і не* якийсь малий *«рутенський»* нарід, а що є це західня вітка того народу, що живе по-за *австрійським кордоном,* на схід від ріки Збруча — там на широкій Україні, над *Дніпром* і що з цим народом

мають галицькі «русини» *спільну мову, що це одна і та сама нація!* І тоді проклямував він з *глибини* своєї душі, що *не польська,* але

«Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому-ж мова єй не мила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?...»

Оце був і здобуток його чотирилітньої праці *поза* мурами духовної семінарії, здобуток озолочений *преясним промінням великої ідеї!*

Що більше, вже в цім часі, можна сказати, дозрів у нього навіть плян *визвольної* боротьби, який виспівав він, будучи «на світі» в 1833 р., у своїм «боєвім» вірші п. н. «*Болеслав Кривоустий під Галичем*», в якім діткнувся молодий поет *української перемоги над польськими полчищами* в 1139 р. під Галичем. Австрійський цензурний уряд не дозволив цього вірша видрукувати, щоб, мовляв, не підбурювати одних громадян держави проти других; видруковано його щойно в 1849 р. в «Зорі Галицькій» (ч. 7). Тому тим цікавіше для нас пізнати цю пісню в цілості:

«Не згасайте, ясні зорі,
Не вій, вітре, з низ Дністра!
Не темніте, красні звори: *)
Днесь, Галиче, честь твоя!
Гей! Хто Русин, підлітайте
Соколами на врага;
Жваво в танец, заспівайте
Пісня веселу: гурра-га!
Побари ся, облак тьмистий,
Ще годинку, ще постій:
Тобі прийде розповісти
Славний руский з Ляхом бій!
Від Бескида аж до моря
Пісня весела загула,
Від запада аж де зоря
Чути голос: гурра-га!
По-край Дністра, край бистрого
Ясний сокіл там жене,
Ярополка київского
Скоропадний кінь несе.
Гей, хто Русин, за ратище,
В крепки руки меч ясний.

*) Звори — дебри, роздоли, нетрі.

Шпарка стріла най засвище:
Гордий Ляше, день не твій!
Не оден ти гóрод красний
Лютим мечом розметав,
Руки не оден нещасний
По родині заломав.
Нині счезла пуста слава,
Скверний розірвавсь вінец,
Сорок-восьма *) крвава справа
Гидкий дала ти конец.
Бач, Болеслав гордовитий
Поклоном низеньким впав.
Враг, напастник сановитий,
На чужім кони втікав.
Радість, радість, Галичане!
Не загостит більше враг;
Греми, Дністре, шуми. Сяне:
Не прискаче вовком Лях!»

Чи вимагає вірш цей якогонебудь коментара чи пояснення? Зміст цього *зазиву* молодого М. Шашкевича до *галицького суспільства* так сильний і пророчистий, що його і по 100 роках, в часі другої світової війни, міг би був кожний комендант бойового загону Української Повстанської Армії підписати і всім галичанам його проклямувати. А в другій половині XIX століття перед *першою* світовою війною був цей вірш справді *бойовою* піснею молодого покоління, зокрема ще завдяки нотній композиції (на мішаний хор) галицького композитора о. Віктора Матюка (1852-1912), сільського пароха в Карові коло Рави Руської. Вістря цього бойового гасла звернене виразно проти «гордовитого напасника», що на Галицьку Землю із заходу «вовком прискакував».

Який отже рішучий *зворот* наступив у душі Маркіяна впродовж *трьох* літ, від коли він з Бережан до Львова прийшов, де щойно з дячками з бурси Ставропігійського Інституту гражданкою писати вчився і по польськи віршувати перестав...

---

* Сорок-восьма справа: Болеслав Кривоустий, польський король, воював у 48 сутичках; в останній, розбитий військом князя Ярополка під Галичем, утік заледве з життям на чужім коні. М. Ш.

4. Маркіян Шашкевич — студентом богословського факультету; його перша літературна збірка «Син Руси».

«Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезают тяжкі тути,
Ум охота най засяде.
Разом, разом! кто сил має,
Гоніт з Руси мраки тьмаві, —
Зависть най вас не спиняє,
Рнзом к сьвітлу, други жваві!»

М. Шашкевич: «Слово до чтителів руского язика» — зі збірки «Сини Руси» з 1833 р.

Шашкевич не покидав думки розпочати теологічні студії на львівському університеті і повернутися до духовної семінарії. Але зла нота з поведення на свідоцтві при видаленні його з духовної семінарії в 1830 р. не дозволила йому записатися на другий рік філософічних студій при університеті, хоч він передбачені на 1 році філософії іспити добре поскладав. А ще більше давив Маркіяна цісарський патент, яким заборонено приймати на богословські студії таких студентів, що були за «невідповідне» поведення раз уже видалені з духовної семінарії. Тому впродовж двох років старався Маркіян Шашкевич про дозвіл уряду на продовження філософічних студій. Цей дозвіл дістав він, коли виказався поліційною посвідкою про бездоганне поведення під моральним і політичним оглядом (щойно в грудні 1832 р.). Стратив він отже через це 2½ року, заки знову міг вписатися на філософічні студії й їх у наступнім — 1833 р. закінчити. Тепер міг Маркіян вписатися без перешкод на якийсь світський факультет львівського чи віденського університету. Була це радісна вістка для Маркіянової родини, — головно для щораз то тяжче хворого батька та обтяженої домашніми клопотами й журбою про малолітні діти мами Єлисавети.

Дня 30 січня 1833 р. помер батько — о. Симеон, залишивши жінку з дітьми у біді. Заопікувався, покищо, родиною місцевий дідич-колятор Тадей Васілевскі, що був побожною людиною, вдержував добрі стосунки з місцевим парохом, а як справжній слов'янофіл різнився від інших польських поміщиків у відношенні до українського народу; був він також впливовим радником львівського губерніяльного уряду. Він запрошував до себе, до Княжого, Маркіяна і навіть відступав для нього у себе покій для перебування. В

проміжку виходить Маркіянова сестра Юлія замуж за укінченого богословця Терентія Сметану, що дістав адміністрацію, а опісля й парохію в Княжім. Так отже родина Шашкевичів остала на давньому місці і по смерті батька. І сюди приїжджає також Маркіян до родини на відпустку і для порятування здоров'я.

Маркіян старається тепер тим більше про це, щоб дістатися з поворотом до духовної семінарії; зрештою, його бажанням було стати, як і його предки, священиком, до чого чув у собі *особливіше* покликання. Одначе це не так легко було. Але завдяки старанням вуйка, Захара Авдиковського, та й добрій опінії дідича Тадея Васілєвского, як радника губернії, та, щонайважніше, задля доброго поведення поза мурами духовної семінарії, — дозволив митрополит М. Левицький Маркіянові вписатися на богословський факультет, восени 1833 р., — але як екстерністові, то зн. не приняв його на державний кошт до духовної семінарії; за те дозволив він йому приходити до будинку духовної семінарії, щоб слухати деяких викладів, бувати на конференціях та брати участь у приписаних духовних практиках.

Тепер познайомився Маркіян ближче з питомцями духовної семінарії. Він розмовляє на різні — питомцям досі незнані — теми, а товариші пізнають його й переконуються, — що це очитаний і благородний юнак, а о. ректор і оо. префекти зачинають дивитися на М. Шашкевича прихильними очима. А проте мусів він все ще й дальше бути екстерністом, на власнім удержанні, поза мурами духовної семінарії. І щойно 20 вересня 1834 р. прийняв його митрополит М. Левицький, як студента другого року — по $4^{1}/_{2}$ літній поневірці на «власнім» хлібі — знов до духовної семінарії. Був це для Маркіяна рівночасно і рік *підйому* і *запалу* до праці! Тоді уложив він пісню п. н. «Слава Богу!»:

«Взлетів орел буйнокрилий
На небесні двори,
Глянув в сонце орел сьмілий,
Глянув в сьвітле море.
А те сонце розплило ся
Словом по-над сьвіти,
А те море розлило ся
В милость по-над діти.
Пустив орел бистре око
В вічность незміриму,
Сягнув духом ген глубоко
В глубінь незмислиму.
Слухав пісни райской птиці,
Серцем переймає,

І пісньвічної зориці
Сьвітови співає».

Увійшов отже М. Шашкевич в 1834 р. знов у мури духовної семінарії — зі страченими вправді роками, а навіть з ослабленим уже здоров'ям, але з розширеним світоглядом, з поглибленим науковим знанням та, можна сказати, з готовим уже поглядом на свою *національну приналежність*.

Що більше, він горів при тім бажанням зачати *«щось* — і *для Руси робити»*. Тому згуртував він у семінарії коло себе товаришів, що в часі дискусійних розмов погоджувалися з його національно-патріотичними думками, а саме, щоб: 1) в семінарії вживати у щоденнім товариськім співжитті української мови (замість польської), 2) щоб вчитися писати гражданкою — замість уживати польської азбуки, 3) розпочати літературну працю в *живій* народній мові, як це інші слов'янські народи роблять по думці німецького історіософа Йоганна Ґоттфріда Гердера, який ствердив, що «jeder Mensch und jedes Volk muss die *angeborene Eigentümlichkeit* in der *eigenen Sprache* nach Kräften entwickeln». І тому закликає він своїх юних друзів іти «разом к світлу», щоб *«гонити з Руси мрякі тъмаві»!* Додає отже *відваги* на *нове* діло в українській літературі Галичини, щоб зірвати з дотеперішнім станом, неначе б хотів повторити за німецьким поетом Й. В. фон Ґете: «*Die literarische Epoche*, in der ich geboren bin, entwickelte sich aus der hervorgegangenen durch *Widerspruch*». («Dichtung und Wahrheit»).

Студії на львівськім університеті велись тоді в латинській мові. На *богословськім* факультеті викладано в Маркіяновім часі наступні дисципліни (предмети):

На І році: Церковну історію, біблійну археологію, інтродукцію (введення) до книг *старого* завіту і східні мови (єврейську, халдейську, сирійську й арабську).

На ІІ році: церковне право, біблійну герменевтику, інтродукцію до книг *нового* завіту, екзегезу св. письма нового завіту.

На ІІІ році: догматику і моральне богословіє.

На IV році: пасторальне богословіє, катехитику і методику. Богословці IV року мали також дозвіл ходити на виклади *польської* мови і *польського письменства*.

З визначніших університетських професорів з Маркіянових часів належить назвати кількох: церковної історії на І році вчив о. д-р Онуфрій Криницький — лемко, а виклади свої давав на основі твору Кляйна «Historia Ecclesiae Christianae» (Dr Ludwik Finkel: «Historya Uniwersytetu Lwowskiego» (стор. 265). Молодь його шанувала і любила, чого доказом є шість од

уложених у його честь питомцями і літографований портрет роботи питомця-мистця Івана Вендзіловича, (лемка з Незнаєвої, повіт Горлиці). Д-р Криницький — був це критичний ум, але належав, як каже д-р К. Студинський, «до тих учених людей, що свою науку заховали для себе» (стор. XLI).

Родився о. д-р О. Криницький дня 12 червня 1791 р. в селі Крива, повіт Горлиці, де його батько — о. Андрій — був парохом. (Мати Марія з дому де Миров Мишковська була образована й енерґійна лемківська їймость!). Школи кінчив о. Онуфрій: нормальні в Яслі, гімназійні на Угорщині (в Кошицях на Словаччині), філософічні у Львові, богословські у Відні, де промувався на д-ра богословія, а всі іспити робив з відзначенням. Вже в 1817 р. став викладати церковну історію, а 1819 р. став професором університету. В 1834 р., — коли М. Шашкевич був на І році теології — як екстерніст, — вибрано о. д-ра Криницького ректором львівського університету. Коли він в 1861 р. — при 70 роках життя спенсіонувався, то дістав від цісаря Франца Йосифа І титул «Kaiserlicher Rath». і доживав свого віку у свого свояка — о. Івана гербу Сас Брилинського, пароха в Жовтанцях коло Куликова (повіт Жовква); тут займався він бджільництвом і продавав мед до куликівської медоситні, яка славилася тоді своїми медівками у Львові, а віск до куликівської воскобойні, що виливала для цілої околиці свічки до церков. Тут помер він дня 8 квітня 1867 р. в 76 році життя. Похоронено його в Жовтанцях біля церкви при великім здвизі народу і численного духовенства, а трираменний кам'яний хрест на його могилі заховався аж до 1 світової війни. А що він був від 1831 р. почесним крилошанином перемиської єпископської консисторії, то на похорон приїхав з Перемишля архидиякон капітули — о. проф. крил. д-р Антоній Юзичинський (нар. 1815 р. в Колоденці коло Куликова, де його батько о. Симеон був парохом).

Цей о. д-р Юзичинський був від 8 вересня 1839 р. префектом львівської духовної семінарії, а 14 листопада цього ж року іменовано його суплентом пасторальної богословії, яку він викладав для *українських* питомців в *українській* мові. Помер в Перемишлі в 1886 р. (Dr. Ludwik Finkel, цит. праця, стор. 309). Некролог про о. О. Криницького був поміщений у львівському «Слові» з 1867 р. ч. 25, а вдячна згадка у «Хроніці львівської духовної семінарії», яка друкувалась у львівському часописі «Дѣло» з 1888 р. (пера В. з С., тобто о. Василя Чернецького з Сянока).

На цім місці треба згадати, що в червні 1834 р. дозволено обмежити плян науки для «слабших» питомців на *три* роки богословія і визначено для них окремого професора до біблійного студіюм в особі о. д-ра О. Криницького. В цей спосіб хотів галицький губерніяльний уряд запобігти браковi духовенства в Галичині. Цей о. д-р Криницький, старий лемко, що сам учився старослов'янщини в *Кошицях* на Закарпатській полудневій Лемківщині, учив відтак *львівських* питомців читання старослов'янської азбуки, граматики церковно-слов'янської мови — і граматики української мови на основі підручника Дмитра Лучкая, виданого в Будимі 1830 р., в часі Маркіянових студій на львівськім університеті. Є це — до речі — цікаве свідоцтво, *якими* дорогами ходило галицьке національне відродження, *заки* дійшло воно до Львова!..

Східніх мов і біблії старого завіту вчили: кс. Міхал Круль (від року 1826 до 34), а коли став він інфулатом тарнівської римо-католицької капітули, обняв цей предмет кс. Ян Кухарскі (від 1834-56 р.); був це визначний член професорського сенату, який — на жаль — неприхильно відносився до питомців греко-католицького обряду, і за це вніс на нього навіть скаргу до губерніяльного уряду парох Деревні, повіт Жовква, о. Теодор Крушинський, пізніше тесть Маркіяна Шашкевича.

Пояснень до Нового Завіту учив (1826-1850 р.р.) о. проф. д-р Яків Ґеровський, філантроп і приятель молоді, який «відмовляв собі не одного, щоби тільки прийти з поміччю студентам, які не мали за що кінчити шкіл і без його підмоги може й пішли б на марне», каже д-р К. Студинський (стор. XLII).

Цей професор львівського університету, о. д-р Яків Ґеровський родився 24 жовтня 1794 р. в селі Яжів, повіт Яворів, з родичів панщизняних селян. А що цісар Йосиф II дозволив по знесенні кріпацтва селянським синам ходити до шкіл, то тамошній парох о. Крушинський вислав його до Ставропігійської Бурси учитися. Учився Яків Ґеровський у Львові, теологію студіював у Відні і там в 1821 р. був висвячений на священика, докторизувався і став професором богословія у Львові; мешкав він при церкві св. Николая, при Жовківській вулиці під числом 28, в домі львівського «щирого Русина», радника маґістрату, Йосифа Павлевича, який в 1849 р. записав свій дім на новоосноване Т-во «Галицко-Руская Матиця», яка отворила там свій редакційний льокаль і склад книжок. Ця «Матиця» видала відтак двома на-

кладами «Читанку» Маркіяна Шашкевича — 1850 і 1853 р. В цім домі удержував о. д-р Ґеровський власну «бурсу» з 12 учеників, селянського роду, яких з огляду на їх число називали «апостолами». В бурсі впровадив він розмови в «руськім язиці», сам з ними для приміру лиш по-українськи говорив та сам їх церковного співу вчив. Жив дуже скромно, одягався в сурдут і плащ з грубого сукна, а лишав для себе місячно 2 злр. на табаку. Свого селянського роду не стидався, а коли раз відвідала його мати-селянка в бурсі, дав він зворушуючі докази синівської любови. Що неділі і свята співав літургію в церкві св. Николая зі своїми «бурсаками» і проповідував в українській народній мові (в «батюківськім» діялекті), чим давав приклад і заохоту для питомців львівської духовної семінарії. Брав він також живу участь в політичнім життю 1848-49 р. А що приятелював він з о. Теодором Крушинським з Деревні коло Жовкви, то був він основником і головою повітової «Руської Народної Ради» в Жовкві 1848 р. та організатором — з рамени «Головної Руської Ради» — відділу міщанського «Стрілецького леґіону» в Жовкві і в Куликові *), а в часі перемаршу російських військ царя Николая I, що йшли на поміч Австрії, щоб здавити мадярську революцію в 1849 р., був о. Ґеровський — «перекладачем» між російським генералом і австрійським губернатором у Львові, графом Стадіоном. Він в часі купелі в куликівськім ставі — серед спеки— дня 27 серпня 1850 р. (в часі празника Успенія Пр. Б. М.) перестудився, дістав запалення легенів і в наслідок того помер 5 вересня 1850 року у Львові. Похоронено його на старім львівськім цвинтарі «Папарівка» за Підзамчем, звідки в 1886 році перевезено його тлінні останки до новозбудованої гробниці свято-юрських крилошан на новім Личаківськім цвинтарі. Не-

*) «Стрілецькі відділи» з рамени «Головної Ради Рускої» були організовані на основі цісарського статуту: «Statut über die Organisation der Nationalgarde in dem oesterreichischen Kaiserstaate» з дня 8 квітня 1848 р. Ціллю національної ґвардії австрійського цісарства було: 1) «Бути обороною конституційного монарха, запорукою конституції і законів, підставою супокою і порядку». 2) «До чинної служби в національній ґвардії обов'язані були всі горожани в краю в місці свого сталого осідку в віці від 19 до 50 літ життя». (Мав статут таких параґрафів 57. Гляди статтю Івана Кревецького: «До історії організовання національних ґвардій в 1848 р.» в Записках НТШ, том LXXIII., кн. V., стор. 125-142, а також того ж автора: «Баталіон руських гірських стрільців 1848-50 р.» у Записках НТШ, том CVII.)

кролог о. д-ра Ю. Геровського помістила «Зоря Галицкая» за рік 1850, ч. 72 і 88, п. н. «Геровскій Яковъ», а львівський часопис «Миръ» за рік 1886, ч. 30, 31, 33 помістив статтю о. Івана Пелеха п. н. «Вспоминка о бурсѣ бл. п. Якова Геровского.» (В цім будинку при церкві св. Николая мешкав відтак ред. Богдан Дідицький та приміщалась тут так зв. «Селянська Бурса» аж до 1914 р.). Про цього о. Ґеровського, що «сватав» питомців із священичими донями, написав «незвичайно любе» оповідання о. Василь Ільницький, директор Академічної гімназії, п. н. «Свати» в «Зорі» за 1881 р., ч. 3-7. Ближче про о. Ґеровського диви книжку К. Студинського «Львівська духовна семінарія в часах М. Шашкевича», стор. CLXXXVI — CLXXXVIII і ін.

Професорами догматики були: о. Ігнатій Йосиф Пенка (1822-35), родом з Морави, і кс. Себастіян Тичинський (1835-1853 р.). Цей кс. Пенка, чех, виступав проти одружування греко-католицьких питомців, питаючи: «Quo modo potest uxoratus sacerdos penes altare stare»? («Як може жонатий священик біля вівтаря стояти»?). Такі й інші виступи проти українського жонатого духовенства причинилися до того, що він на зажалення перемиського єпископа І. Снігурського уступив з львівської катедри і перенісся до Кракова, де помер в глибокій старості.

Боронив перед питомцями права до одружування українського духовенства проти кс. Пенки професор морального богословія о. д-р Венедикт Левицький (1819-1850 р.), той, що велів сконфіскувати «Русалку Дністрову». Проф. д-р Венедикт Левицький викладав богословію після підручника Rechberger-а: «Institutiones Ethicae Christianae» та на основі книжки Стапфа: «Theologia moralis» (Ludwik Finkel, op. cit., стор. 268). Між питомцями був о. д-р В. Левицький, як професор, люблений, про що свідчили б панегірики, складені в його честь в українській і латинській мовах, а навіть портрет роботи згаданого питомця Ів. Вендзіловича, літографований старанням і коштом питомців. (Диви: Иванъ Єм. Левицкій: «Галицко-руская библіографія», ч. I, ч. 308). Після смерти о. д-ра В. Левицького видано в його пам'ять елегію: «Нѣсколько словъ... искренными его почитателями въ надгробное рыданіе посвященныхъ». (Там же: «Гал.-рус. библіографія», під роком 1851.)

Пасторальне богословіє викладали кс. Каєтан Жміґродзкі (1816-30) і о. Себастіян Іванський (1830-35), адьюнкт о. Юліян Кучинський (1835-37) та кс. Юліян Заґурскі (1837-52). Катехитики і методики навчання катехизму учив кс.

проф. д-р Олександер Тиньскі, якого, наче б то, усунено з професури за остентаційну прихильність для українців і перенесено на село. («Дѣло» з 1888, ч. 173, у фейлетоні *В.* з С. п. н. «Хроніка»).

Директорами богословського студіюм були кс. д-р Андрій Zeisl (1812-29 р.р.), кс. д-р Францішек Ксавери Захарієвіч по 1835 р. (пізніший перемиський єпископ латинського обряду.) та кс. д-р Д. Ґойдан — по рік 1844 (Dr. Finkel, op. cit., стор. 264).

А над цими директорами богословського факультету стежило бачне око римо-католицького архиєпископа, а над професорами чуйне вухо губернатора, а над студентами богословія політична поліція зі сіткою «обсерваторів».

В одній із попередніх глав поданий був список ректорів духовної семінарії в часах Маркіянових студій у Львові. До ректорату належали крім о.о. ректорів також і віцеректори та духовні префекти, яких належить тут згадати, бо вони мали безпосередній вплив на життя питомців в будинку духовної семінарії. А були ними від 1829-41 р. наступні:

1) О. Кирило Дембіцький, зразу проповідник при архикатедральній церкві і сотрудник, опісля від 1 вересня 1830 — 11 листопада 1838 р. віцеректор (доки не став крилошанином і святоюрським парохом), 2) о. Тимотей Черкавський (1794-1864), що з пароха Тучап перейшов в травні 1834 р. на становище віцеректора; однак уже в серпні 1835 р. вернувся на свою давню парохію. Його сином був пізніший ославлений краєвий інспектор гімназій, а опісля й професор львівського університету, Євсевій Черкавський, що був за введенням латинки до українського письменства. (Диви спомин Ст. Шаха: «Львів — місто моєї молодости», ч. III, глава: «Інспектори Академ. гімназії», стор. 37, і К. Студинського, op. cit., стор. XXIII), 3) о. д-р Тома Полянський, ур. 1796 року в селі Бортне, повіт Горлиці, на Лемківщині; гімназійні студії кінчив в Пряшеві, на Угорщині, богословські у Відні; в 1819 р. був висвячений на священика і став префектом духовної семінарії у Львові, а 1821 р. іменовано його адьюнктом богословського виділу, де викладав біблію Старого Заповіту й учив східніх мов. В 1826 р. зложив докторат богословія, але катедри не дістав. (Dr Finkel, op. cit., стор. 65). В 1830 р. дістав він парохію Шкло, повіт Яворів, зчасом став крилошанином і архипресвітером перемиської капітули, а в 1860 р. став перемиським єпископом; помер 1869 р., 4) о. Ілля Лучаковський, колишній питомець віденського конвікту, став початково — в 1828 р. — префектом, а в 1830

році віцеректором до 1835 р.; в тім році замкнули його — за провини — в манастирі о.о. Василіян у Львові, але як довго він там був, невідомо; мав він різні налоги. Але в 1838 р. запросив його львівський римо-католицький архиепископ Анквіч, задля незвичайних його здібностей на професора римо-католицьких монахів у Львові. Помер відтак десь як греко-католицький парох на селі. 5) о. Іван Слимаковський, краян М. Шашкевича з Золочівщини, уродився 1807 р., ходив до нормальних шкіл у Золочеві, до гімназії в Бережанах, на філософію і богословію у Львові. Висвятившись у безженнім стані в 1831 р., став він в лютім 1832 р. префектом семінарії з правами віцеректора і в часі його префектури був Маркіян Шашкевич в духовній семінарії. В 1839 р. уступив о. І. Слимаковський з префектури і перейшов на парохію до Винник під Львовом. В листопаді 1850 р. покликано його на становище ректора духовної семінарії і на цім становищі помер 1878 р. Умер без завіщання і лишив по собі 32.000 злр., з чого дістала церква у Винниках 10.000 австр. злр., а решта пішла на бідних і на будову «Народного Дому» у Львові. 6) Короткий час був віцеректором о. Айталь Вітошинський (1792-1863), а саме від 1836 до 23 березня 1839 р., коли перейшов на крилошанина перемиської капітули. 7) По о. А. Вітошинськім став віцеректором о. Іван Лотоцький (1839-41), що помер на становищі львівського крилошанина. 8) Якийсь час був віцеректором львівської духовної семінарії згаданий уже тут о. д-р Антін Юзичинський. В 1855 р. покликано його однак до Перемишля на професора пасторального богословія, а 1857 р. іменовано його там ректором духовної семінарії, де студіювали питомці 4-го року теології з перемиської епархії. В р.р. 1861, 1866 і 1873 вибрано його послом до галицького сойму і до віденської державної ради. Помер він у 71 р. життя, причинившися багато до прикрашення катедри в Перемишлі.

З-поміж тодішніх префектів духовної семінарії належить у першій мірі згадати о. Михайла Малиновського (нар. 1812 р.), що був префектом від жовтня 1837 р. до кінця серпня 1841 р., коли став святоюрським проповідником. Пізніше став він крилошанином і архидияконом митрополичої капітули, де мав від 1848 р. визначну ролю. Після примусового спенсіонування галицьким урядом — з причини *політичних* обставин — проживав він у Львові і присвятився науці. Побіч менших творів видав він друком цінну студію п. н. «Die Kirchen und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien», Lemberg 1861. Спис його праць

подав Іван Єм. Левицький у своїй «Библіографії». Помер він у Львові дня 25 лютого 1894 р. у 82-ім році життя. Його життєпис помістив календар «Общества им. М. Качковского» у Львові за рік 1889, — отже ще за життя, а некролог був поміщений у «Вѣстнику» львівського «Народного Дому» з 1894 р. у ч. 136.

З новіших праць про о. М. Малиновського заслуговує на згадку стаття кустоса бібліотеки «Народного Дому» проф. Филипа Свистуна п. н. «Сношенія крылошанина М. Малиновского съ вѣденьскою нунціятурою 1868-1870». («Вѣстникъ» «Народного Дома» за рік 1905, ч. 1-2.)

Дуже цікавим типом на становищі префекта львівської духовної семінарії був безперечно о. д-р Іван Ільницький, нар. 1809 р., якого іменовано префектом дня 2 січня 1836 р., а дня 24 червня 1839 р., віцеректором; і на цім становищі перебував він до дня 24 лютого 1869 р., коли перейшов на крилошанина перемиської капітули. Був він на перший погляд, як згадує про нього о. Василь Чернецький зі Сянока, комічною постаттю: низький, присадкуватий, з широким лицем, тяжкий у ході, в окулярах, з низько пристриженим волоссям, одітий в чорний плащ з пелериною, в циліндрі з широкими крисами. Але був це чоловік глибоко учений, з характером і повагою, а обдарований надзвичайною пам'яттю і кріпким здоров'ям. Цілий день був на ногах, стояв на коридорі, коли питомці йшли на виклади, на прохід, при чім звертав увагу, чи їх одіж в порядку, стежив пильно за файками і картами і за це гостро карав, але в потребі рятував питомців грішми, за що любили його.

Але був на становищі префекта також й інший тип греко-католицьких священиків, що ідентифікували себе під політичним оглядом з поляками. А був ним о. Микола Гординський, що перебував на становищі префекта від 1 січня 1831 р. до дня 1 серпня 1837 р., тобто поки його не усунено, а опісля судово навіть на смерть не засуджено. А що він мав вплив на питомців-шляхтичів, що вони за його порозумінням «зникали» з семінарії на конспіраційні сходини в ліску на Погулянці, то належить сказати про нього дещо більше. Цей о. Микола Гординський-Антонович родився 21 червня 1802 р. у Гордині, самбірського повіту, де всі Гординські належали до шляхти «zagrodowej», чи пак ходачкової; його батько був дрібним господарем-шляхтичем. До гімназії ходив у Тарнові і в Бохні, а на філософію перенісся в 1824 р. до Львова; по скінченні філософії дістався до духовної семінарії і в 1830 р. скінчив теологію, був висвяче-

ний і став зразу префектом львівської духовної семінарії; і на тім становищі перебував він, як вище сказано, від 1831 до 1837 р. Тут діставав він дарове мешкання, харч і 200 злр. ренумерації. Коли за політичні коншахти з польськими конспіраторами усунено його з духовної семінарії, дістав він адміністрацію парохії в містечку Куликові (жовківського повіту), — 15 км. на північ від Львова. Вже від 1833 р. належав він до польського тайного Т-ва «Carbonari-їв» (= «Węglarzy«), яке мало на цілі «вирвати Польщу (отже й Галичину) з німецько-австрійського ярма». В 1836 р. принято його до «Stowarzyszen'a ludu polskiego« і то навіть як члена «Zboru Obwodowego», над яким стояв вже лиш «Zbór Ziemski». Крім о. М. Гординського належали до проводу тайної організації, як виказало судове слідство, питомці Климентій Мохнацький і Кирило Слоневський. Провід збирав гроші, а навіть оружжя до повстання. У слідстві названий був о. Микола Гординський «chorąży» жовківського повіту, а стояв він у зв'язку з синами дідича села Батятичі Папари та з дідичем з Нового Села під Куликовом — Обертинським. Стояв він рівночасно у контакті з провідником львівського відділу «Węglarzy» — Каспаром Ценглевичем, греко-католиком. Цей К. Ценглевич був кол. старшиною польського «powstan'a listopadowego» з 1831 р., а відтак канцелістом суду в Самборі; засудив його суд на 20 літ тюрми в Куфштайні, звідки вийшов у 1848 році.

В 1841 р. арештовано о. М. Гординського, а в 1843 р. львівський суд засудив його на кару смерти, яку замінено на 12 літню в'язницю; тоді закутого вивезено його до тюрми коло Берна на Моравії (Шпільберґ), де просидів до революційного 1848 р., коли то внаслідок амнестії звільнено в Австрії політичних в'язнів. Вийшовши на волю, не хотів уже бути священиком і не натягнув більше духовної одежі. Запустив він бороду аж по пояс, а що був заживний, то борода надавала йому ще більше поваги і патріярхального вигляду. По виході з в'язниці перебував він якийсь час у родини в селі Гординя (і як такого пам'ятав його о. Дмитро Гординський, парох Кульчиць, самбірського повіту, батько бл. п. україніста проф. д-ра Ярослава Гординського, за яким цей опис тут подано). Опісля дістався він на двір польського патріота — князя Чарториського в Сіняві над Сяном (коло Ярослава) і там упорядковував князівську бібліотеку аж до смерти.

Під кінець не від речі буде додати ще одну цікаву подробицю: зараз після правосильности засуду явився, на до-

ручення суду, у в'язниці висланник львівської митрополичої консисторії, о. проф. Яків Ґеровський і відчитав о. М. Гординському та засудженому рівнож в політичнім процесі о. Йосипові Константиновичеві (за виголошування «aufrührerischer Reden» в користь республіки) декрет в польській мові, що вони перестали бути священиками та що є «reducti ad statum laicalem» («повернені в стан світський»). В досаді кликнув тоді Гординський старому о. д-рові Ґеровському: «Cymbał jesteś, aspan!» Видко, що гумор не залишав Миколу Гординського навіть у тюрмі. А можна собі уявити, яке то враження зробило на старого о. Ґеровського, який лиш виконав доручення митрополита. У в'язниці мав цей усунений зі священства М. Гординський таку пригоду: Коли його висилано під ескортою до Берна, де мав відпокутувати кару, прийшов на розказ суду коваль до в'язниці, щоб скувати йому ноги; тоді виведено його з келії на коридор, на якім був уміщений камінь, що виставав з-під підлоги. Коваль казав засудженому Гординському сісти на долівці, а ноги покласти на камені, а коли він не міг, чи не хотів добре витягнути ноги, кликнув до нього коваль: «fest strecken» і з досади ударив його молотком по коліні. Тоді М. Гординський зірвався і вдарив коваля так сильно в лице, що ковалеві потекла з носа кров. За кару двигав М. Гординський ці кайдани аж до березня 1848 р., поки то всіх політичних в'язнів не звільнено. (Стрінувся по 1848 р. цей Гординський з о. д-ром Ґеровським у князя Чарториського, але ця сцена ввійде до іншої збірки оповідань.)

Серед таких умов не легко прийшлося молодому питомцеві Маркіянові розпочинати працю, що мала *переломити* в *майбутнім польонофільство* серед галицької інтеліґенції. Вже 1834 р. склав він плян підготовити збірку поезій і випустити її у світ, щоб в *цей спосіб* увійти в круг відроджених слов'янських народів австрійської монархії. Збірку цю назвав він — у противенстві до польських патріотичних змагань, що заперечували існування «Руси», — *«Син Руси!»* Висуває отже М. Шашкевич виразно гасло: «Русь» проти польської ідеї, яка голосила, що «niema Rusi», що Галичина є інтеґральною частиною Польщі. А польська демократично-революційна партія, шукаючи союзників у боротьбі проти своїх гнобителів, що «Польську Річ Посполиту» перед 50-ти роками розібрали і між собою поділили, старалася втягнути у свої революційні, ніби поступово-демократичні гуртки також і українську молодь обіцянками, що в *оновленій* Польщі дістане панщизняний нарід *волю*, що греко-католицьке

духовенство буде *зрівняне* в правах з римо-католицьким, що молодь не буде потребувати вчитися в чужій — німецькій — мові, а житиме *свобідно* у своїй *слов'янській державі*. А що серед тодішньої української інтеліґентної верхівки не було ще своєї *власної* ідеї, ані національної, ані державницької, то *палка* молодь, шукаючи заспокоєння своїх молодечих поривів, давалася втягати в тайні, німбом таємничости окутані кружки, кермовані масонськими провідниками «Карбонаріїв» («Węglarzy»), що змагали до *повалення державних* абсолютних режимів в Европі і до відновлення історичної Польщі на демократичних основах. Одним з таких масонських керманичів на львівському терені був згаданий уже повище Каспар Ценглевич, що нав'язав тісні зв'язки з деякими питомцями духовної греко-католицької семінарії та зі згаданим тут префектом о. М. Гординським.

М. Шашкевич і його «кружок» протидіяли своєю працею цим тенденціям К. Ценглевича, а видимим знаком цього мала бути згадана збірка *«Син Руси»*, — писана гражданським письмом.

Повний наголовок цієї *першої* Шашкевичевої збірки звучить: *«Сынъ Русѣ»*, или собраніе стихотворовъ въ рускимъ языку отъ клєру Семинариі єнеральнои въ Львовѣ, Року 1834». Вже сам цей наголовок свідчить, *якою* мовою тоді ще М. Шашкевич писав та *як* він і товариші його *слабо* гражданським правописом володіли, або інакше говорячи, *які* труднощі їм самі *правописні правила* гражданки справляли. Тому й не диво, що Шашкевич змагатиме до *реформи правопису* для вжитку живої української мови.

Зміст цієї першої Шашкевичевої збірки був такий: 1) «До сыновъ Русѣ» — О. Г., 2) «Слово до чтителей руского язика» — М. Ш. (М. Шашкевич), 3) «Сатира» — М. М.., 4) «Дума» — М. М., 5) «Розсѣть» — М. М., 6) «Роксолана или Танецъ рускій» — М. М., 7) «Вихеръ» — Г. О., 8) «Молитва хлопця» — Ал. Г., 9) «Розлука» — М. М., 10) «Дума» — М. Ш. (М. Шашкевич), 11) «З Анакреонта виѣмокъ» — Г. А., 12) «Русинъ» — І. Левѣцкій зъ Авг (устовки), 13) «Радость весны» — І. Левицкій изъ Болъшова».

Збірка ця, хоч тяжко написана, до того чудовижним правописом, мала наскрізь патріотичний характер; всюди зазначується в ній *українськість* всупереч тодішнім польським впливам. А у вступному слові «До чтителей руского язика», тобто до тих, що шанують українську мову, взивав Шашкевич:

«Гоніт з Руси мраки тьмаві,
Разом к світлу, други жваві»!

В «Сатирі» схарактеризував М. М. взаємини польсько-українські короткими, але влучними словами:

«Що за дідько ту рогатий?
Брат не хоче брата знати,
Єден впертий, другий думний,
Оба кажут: «я розумний».

Б. Лепкий поясняє цю сатиру так: «Племінне споріднення обох народів, тобто польського й українського, є безперечне, але виказана тут «дума» є одна з головних причин міжплемінної боротьби; — ця «думність» (= гордість) поляків, тих «рогатих» (в «rogatywkach») «дітьків», є причиною *взаємної* боротьби» (стор. 56).

А програму діяльности молодого «кружка» семінаристів розвиває криптонімний автор О. Г. ось як:

«Час! Час! Ум наш розширити,
Най блистає його сила,
Милость к Музам зацпити.
Щоби в Руским серцю тквила.
Далі, Братя! Далі, други,
Серце к Музам най припаде,
Сходіть вірной дружби круги,
Нех там милость в нем засяде».

Цей вірш і вірші інших авторів не мали, як бачимо, ніякої поетичної вартости, а мова в них ще слабо вироблена, але «був це», як каже Б. Лепкий, *«перший в Галичині збірний прояв народної думки* , як доказ щирої охоти *через літературу двигнути нарід з упадку»* (стор. 57).

5. Шашкевичева друга літературна збірка «Зоря». Віденський цензор Вартоломей Копітар та його погляд на українське питання в Австрії.

«Як гомін по лісі, звістка несесь мила:
Іде соловій наш! нові несе пісні,
Пісні нечувані і думки незвісні!
Радість у серденьку всякому зацвила».

М. Шашкевич: «Бандурист».

Перший початок отже був — збіркою «Син Руси» — зроблений. Але Маркіян Шашкевич ішов дальше. Він рі-

шив вийти зі своєю літературною збіркою поза мури львівської духовної семінарії і випустити «у світ» друковану збірку в живій українській мові. Тому уложив він зі своїми найближчими приятелями, що поділяли його думку, другу збірку своїх молодечих творів. І разом з однодумцями-товаришами, з так званої «Руської Трійці» — Яковом Головацьким і Іваном Вагилевичем — уложив він *«Писемце посвященоє рускому язику» — «Зоря»* і подав його в рукописі в 1834 р. до поліції для цензури. А безпосередньою спонукою до цього виступу була поява книги Вацлава Залєского, який видав в 1833 р. збірку польських і українських пісень, зібраних у Галичині, п. н. «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego».

В. Залєскі з Олеська, батько пізнішого польського політика, австрійського міністра і галицького намісника, що відіграв важливу ролю, помістив українські пісні всуміж з польськими, бо, як писав він у передмові, *обидва народи живуть у Галичині* помішані зі собою; він висказав побажання, щоб українці *приєднались до польської літератури.* Тому писав він: «з вищих оглядів вилучування русинів від нашої літератури видається мені дуже шкідливим для загальної слов'янської літератури, до якої вічно і завжди ми повинні змагати. Словаки, слов'яне на Шлеську моравському, приєдналися до чехів; а *до кого мають приєднатися русини?* Або чи ми маємо бажати собі, *щоб русини мали свою власну літературу?* Що ж було б сталося з німецькою літературою, якби окремі германські племена були намагались мати власну літературу?»

І цей гурток М. Шашкевича бажав своїм виступом запротестувати проти поглядів цього «слов'янофіла» В. Залєского. Серед товаришів, що належали до Маркіянового гуртка, мали деякі свіжі записи галицьких народних пісень, яких не було ні в збірнику пісень М. Максимовича, ні в збірнику В. Залєского. Зібравши низку цих народних пісень і декілька статтей прозою, склала *«Руська Трійця»* свій *альманах «Зоря»* зі знаменним гаслом: «Світи, зоре, на все поле, поки місяць зійде». А щоб тим виразніше виступила різниця української мови від інших слов'янських мов, приняли укладчики «Зорі», на пропозицію Маркіяна Шашкевича, окремий до фонетичної вимови пристосований правопис, бо усунули в ній букви ѣ(ять) і ы(єри), а на їх місце впроваджено *і* та *и;* зроблено отже *значний крок вперед!*

Альманах «Зоря» збагатили вони портретом гетьмана Богдана Хмельницького, який нарисував питомець само-

ук-артист Іван Вендзілович, син о. Івана Вендзіловича, пароха села Незнаєва, повіту Горлиці, на основі портрету гетьмана, поміщеного в книжці московського історика Дмитра Бантиш-Каменського п. н. «Історія Малой Россіи», що була, так би мовити, *першою* історією України для Маркіянового гуртка у Львові.

На друк цього альманаху мала дозволити львівська цензура. Тому віддав М. Шашкевич дня 4 травня 1834 р. львівському урядові для цензури книг готовий рукопис свого альманаху. А що львівська цензура не мала тоді ще окремого цензора для українських видавництв, передала вона цей Шашкевичів рукопис до президії губернії, щоб вона призначила окремого цензора з уряду. Президія відослала рукопис «Зорі» 10 червня 1834 р. до віденської надвірної поліції, де цензором грецьких і слов'янських книг був славіст Вартоломей Копітар, словінець з роду, великий австрійський патріот.

І вже 21 червня 1834 р. була готова думка В. Копітара про «Зорю» Шашкевича. З уваги на те, що «опінія» Копітара й *розкриває значення виступу Шашкевича й сильно заважила на долі «веснівки» нової української літератури в Галичині,* наводить проф. М. Возняк у своїй праці «Маркіян Шашкевич», Львів 1941, опінію Копітара в перекладі з німецької мови на українську, за яким ми її тут передаємо (стор. 19-21). (Цей рукопис «опінії» В. Копітара віднайшов у віденськім архіві проф. д-р М. Тершаковець, але праці проф. М. Тершаківця не маю і тому цитую за проф. М. Возняком):

1) «Наша Галичина має понад 2.000.000 русняків, а Угорщина 1.000.000, що дуже прихильно привітають *це видання у своїй мові..*

2) Так само привітає його 6-7.000.000 *російських русняків тієї самої мови.*

3) Отже його круг діяння простирається на 9-10.000.000 душ! Наші *уніяти,* російські *нез'єднані.*

4) Але треба брати під увагу, що наші й російські *поляки дивитимуться з завистю й ненавистю на цю досі неупривілейовану літературу.*

5) Те саме буде збоку петербурзьких і московських великоросів, що досі єдині були упривілейовані й мають у своїх руках державну владу Росії. (Малорущина різниться так від великорущини, як чеська мова від польської.)

6) Природний ріст цієї нової літератури розвиватиметься *коштом польської і великоруської.*

7) *Перед Австрією постає питання: чи вона може й має підпирати русняків* (малоросів) коштом і на досаду *польської літератури?*

8) *Чи вона має робити це також коштом і на досаду великоруської літератури?* Правда, цей розвиток поставив би 6-7.000.000 мешканців *найбагатших і найкращих полудневих провінцій Росії в духову опозицію до тамошньої, петербурзької влади,* але 6-7.000.000 тільки в дуже рідких обставинах приєдналися б до наших трьох мільйонів. Можна йти в заклад 10 проти 1, що петербурзька влада знайде незабаром засіб звернути цю опозицію *проти самої Австрії.*

9) Зміст самого рукопису в основі зовсім гладкий, що більше, в цілості щодо мови, матеріялу й оброблення досить ґрунтовний, деколи навіть дуже дотепний. Ядро книжечки творять русинські народні пісні, життєпис Хмельницького в прозі, таке ж мале популярне оповідання, комічна й сатирична супліка на нового священика, що добре розуміє і виконує свій уряд, і тим подібне; усе в добрій русняцькій мові, а вже через поміщення уривків, пісень про козацького гетьмана Хмельницького вороже полякам». *)

---

*) У цій примітці подаємо дослівний текст цієї пісні пера М. Шашкевича про Б. Хмельницького, написаної на взір українських народних дум, в якій віденський цензор добачився чомусь ворожнечі українців супроти поляків. Наголовок думи:

«Хмелницького обступленє Львова».
«Ой, у чистім полі
Да близько дороги,
Там стоїт наметец великий, шовковий.
А у тім наметці стоїт стіл тисовий,
Да гетьман Хмелницький сидит конец стола,
Молойці козаки стоят доокола.
Да гетьман Хмелницький пише дрібні листи,
По всій Україні розсилає вісти.

Війско куренное в поход виступало,
Ляхи розроняло да Львів обступляло.
Як гетьман Хмелницький кіньми навернув,
Тай Львів ся здригнув;
Як гетьман Хмелницький шаблею звив,
Тай Львів ся поклонив.

На розсвіті з замку із ручниць стрілели,
А змерком козаки замок підпалили,
Да раненько доокола весь Львів обступили.
Ударили з самопалів — двори погоріли.

А гетьман Хмелницький посли посилав,
Словами промовляв:

10) Нарешті тому, що при такому важливому рішенні референт мусить мати *докладне знання, а русняцька (малоруська) мова, яку мають свіжо увести в літературу, не має ще ніякого словника,* звідки можна б засягнути поради в сумнівних випадках, треба, якщо я, як звичайний греко-слов'янський цензор, маю у Відні вирішити справу та зреферувати її, наперед порозумітися щодо цього з *львівським місцевим цензором,* і або погодитися з його вмотивованим (і затвердженим) внесенням, або в кожному разі має він *ще* закомунікувати мені рішення як загальному центральному цензорові».

На четвертій сторінці аркуша написав урядовець *надвірної поліції* дня 26 червня 1834 р. домагання, щоб з уваги на те, що при відкритті галицької губернії не встановлено цензора для української мови, віденський цензор висловив ясно свою гадку, чи можна дозволити друкувати книжечку, згідно з загальними цензурними нормами.

Одержавши наново рукопис альманаха «Зоря» до оцінки, Копітар написав 1 липня 1834 р. ось що: «*Зоря*» — aurora — «Morgenröte», писемце посвященоє рускому язику. Видав М. Руслан Шашкевич. 1834»:

«*Дозволяєтьcя* згідно з загальними цензурними нормами! Але тому, що це є саме *гостро конкретна, чисто політична справа, мушу урядово наперти на попередню опінію і мотиви львівського* місцевого цензора. Місцевий цензор знає відносини обох народів у Львові, в Галичині, (а іменно *польських панів у минулому й українських у майбутньому)* й може відповідно до цього мотивувати свою *політичну думку,* а віденець ні! Якщо у Львові мали б право не знати *рущини,* то то настільки більше у Відні! Віденська консисторія не має також ні чеського, ні польського, ні ілірського (то зн. для юґославських мов) цензора, але вона вміє в даному випадку завжди знайти його. Так само повним правом можна сподіватися по львівському урядові для цензури книг, що він вишукає фахового приятеля зі знанням мови для оцінки цієї справи, а при накопиченні таких нових

Як будете мирити ся,
На окуп винесіт три миси червоних,
На окуп виведіт сто коней вороних.
Як будете бити ся,
Мечами рознесу мури високії,
А кіньми розорю двори біленькії.

А у Львові рано всі звони заграли,
А високі ворота остіжом упали».

справ, цей приятельський помічник одержить посаду руського цензора. Уніятська консисторія має у Львові кількох таких знавців, почавши від самого архиєпископа М. Левицького. А втім по-руськи видали у Львові катехизм і ще дещо. Хто їх цензурував? Певне консисторія, про голос якої можна тим самим покищо запитати також у справі іншого *руського твору*». (стор. 23).

Після того вилежався рукопис «Зорі» понад пів року в надвірній поліції, бо вона відослала його щойно 15 січня 1835 р. до президії львівської губернії з домаганням порозумітися з львівською консисторією в справі передачі «Зорі» на рецензію знавцеві *політичних* відносин в краю та з жаданням від президії висловити свою думку в справі кваліфікації кандидатів на становище цензора для руських книжок. Президія губернії відослала 28 лютого 1835 р. рукопис «Зорі» митрополитові М. Левицькому, що 8 березня передав його до рецензії о. д-рові Венедиктові Левицькому, професорові моральної теології на львівському університеті.

Проф. д-р Венедикт Левицький повернув щойно 19 травня 1835 р. консисторії рукопис «Зорі» зі своєю опінією, якої досі, як твердить М. Возняк, не відшукали. Але думки о. В. Левицького переповів митрополит М. Левицький, відсилаючи 1 червня 1835 р. рукопис до президії губернії разом зі своїм звідомленням.

У своєму звідомленні в німецькій мові повідомляв митрополит, що він передав рукопис «Зорі» професорові д-рові Венедиктові Левицькому для оцінки і що згідно з його опінією, цей рукопис містить як що до змісту, так що до вжитих *висловів* багато такого, що можна закинути йому зі становища *тутешніх провінціяльних відносин* і тому отже *не надається до друку*.

З цією думкою професора й почесного крилошанина Венедикта Левицького погодилася митрополича консисторія і, не зважаючи на те, що цей рукопис віденська цензурна влада признала дозволеним до друку — згідно з загальними цензурними нормами, — то *він не надається* до друку з уваги на провінціяльні відносини, бо він:

1) *пригадує сумні історичні події щодо релігійних і політичних утисків*, які *витерпіли тутешні тубильці - русини від поляків, головно під намовою езуїтів і через жидів, ужитих як знаряддя*, з чого вийшли *криваві* репресії *в козацьких війнах під проводом Б. Хмельницького*, які ще *до-*

сі збереглись у народній традиції і через це може «Зоря» *викликати гіркі почування і*

2) — ця книжечка могла б дати тим, що на *прив'язаний до цісарсько-австрійського уряду греко-католицький клер* і на *русько-галицьку* націю дивились *косими* очима, причину поширити думку, *немов би вона схилялась до Росії і до нез'єдиненої церкви, а* це головно з тієї причини, що цю книжечку склав *вихованець греко-католицької духовної семінарії Маркіян Шашкевич під видуманим іменем Русланд* (Russland) і не містить у собі нічого *путнього.*

3) Хоч не треба б *спинювати* росту літературних талантів серед молоді, але не можна підтримувати тенденції, яку вибрав собі цей питомець як з уваги на нього самого, так і інших, бо — його *званню* найближче поле — *богословська мораль, поучення народу, студіювання біблії і церковна історія.* Він почуває в собі *великий нахил спробувати літературних сил у народній мові,* написати загальнокорисний моральний народний твір і цим визначитися, і в тій справі дістане він вказівку від мене.

4) Тепер запримічується серед *молоді нахил осягнути розвідками і віршами авторську звісність,* а цієї схильности повинно бути тим менше у кандидатів *духовного стану,* що а) їх спинюється через це в їх фахових студіях і що б) вони деколи можуть стикатися з *одиницями* зі *шкідливою тенденцією і перевернеными поглядами.*»

А, якщо «*свербить Шашкевича рука писати,* то хай маже те, що належить до його стану як священика», додав від себе директор львівської поліції Пайманн (М. Возняк, стор. 26).

Дальша судьба «Зорі» була вже перерішена. Президія губернії відослала обидва цензурні примірники рукопису «Зорі» з опініями обох Левицьких 4 липня 1835 р. до віденської надвірної поліції, звідки отримала їх з поворотом з письменною *забороною* — з 31 липня 1835 р. — друкувати «Зорю»!

Що містила в собі «Зоря», докладно невідомо. У своїх споминах написав пізніше Яків Головацький, що ніби він переписав текст «Зорі» і видав його по році в Будапешті п. н. «Русалка Дністровая» з датою 1837. Виходило б отже, що зміст «Зорі» був — з деякими змінами — тотожний зі змістом «Русалки Дністрової».

Не увійшов до «Русалки Дністрової» також і життєпис Б. Хмельницького (згаданий в рецензії Копітара) з портретом, ні пісня про гетьмана, яку ми на стор. 78 навели.

6. «Голос Галичан».

«При битім гостинци липа зеленіла,
Під липою баба жебруща сиділа.
Дасть кто кусень хліба, то «Отче наш» каже,
Ще й «Богородице», сли платок розвяже
Кто з торгу йдучи і в жменю гріш вложит».

М. Шашкевич: «Опихане, пане?»

Заборона видачі «Зорі» дуже пригнобила М. Шашкевича. Мало того; львівська поліція звернула на нього, як на *«руслана»* свою *особливу* увагу, перевела ревізію (трус), але не знайшла нічого забороненого, ніяких *«вільнодумаючих»* книжок. Маркіян старався тепер виказатися своєю льояльністю. З приводу 65-их роковин народження тодішнього австрійського цісаря Франца I, написав він у народній мові панегіричну оду в честь цісаря п. н. *«Голос Галичан»*, який видано друком. І був цей вірш *першим друкованим твором Маркіяна Шашкевича.* *). По формі є він ще невикінчений, але зраджує уже будучого поета.

Годиться тут навести бодай у виїмках цей вірш — без змін у мові поета:

«Що то за краса всім світом зацвила?
Ци сонце ясне з-під небес ступило?
Ци небо землю звіздами покрило?
Ци зоря ранком по земли сь розплила?
Не сонце, не звізди, но ясна зоря то:
Народи велике днесь святкуют свято!
Куда мир веселий так приквапно скорит,
В одежах святочних всякий ся являє?
Ци труба ангела світ на суд взиває?
Ци Боян віщий князям пісни творит?
Не пісня Бояна, не труб то звуки,
Се люди в храмі к небу взносят руки!
Мудрости вічна, доброто прекрасна,
Що з віка водиш світи воздухами,
Що ублажаєш народи царями,
З котрими весь рід, вся сторона щасна;
Милости безконечна, Ти жерело світа,
Ще царем Францішком в многа тіш нас літа»!

Тут слідні вже впливи напімнень митр. М. Левицького

---

*) Див.: д-р Василь Щурат: «Два перші виступи публичні М. Шашкевича», «Діло» 1911 р., ч. 247.

та згадані повище «вказівки» льояльности, в якому напрямі «має» *молодий питомець свої думки скеровувати.* *)

У своїх споминах про Маркіяна Шашкевича пише поет і приятель о. Микола Устиянович, що ця Маркіянова ода «зазвеніла в серцях галицьких русинів неначе труба, що кликала мерців із гробу». А дальше додає, що розхопили цю надруковану оду відразу не лише в духовній семінарії, але й поза мурами семінарії — в місті і на провінції. Цей вірш-панегірик *«зробив цілу переміну на землі Галича, він збудив Русь із глибокого сну»*, каже в пересадний спосіб у своєму М. Шашкевичеві в 1836 р. присвяченому віршику п. н. «Прелюбезному Руслану Маркіяну Шашкевичу в день імянин його». А під віршиком цим були підписані поза М. Устияновичем ще кілька найближчих товаришів Маркіяна, а то: Семен Плешкевич, **), Сильвестер Верб'янський, Кирило Шепега, Мелетій Романовський і якісь ще: Милорад, Хризостом і прочі.

---

*) За цими льояльно-патріотичними вказівками йшли й пізніше українські питомці духовної семінарії і священики вже на парохіях; а як вірно підданий був тоді галицький клер, свідчить написаний приятелем М. Шашкевича о. М. Устияновичем вірш з нагоди посвячення угольного каменя під «Народний Дім» у Львові, на яке приїхав особисто молоденький цісар Франц Йосиф I до Львова:

«Дивітесь,
Як в Льва-городі рускії діти
Плещут в долоні, заводят хори,
Сором зривают з лиця, укори,
І окружают надії тин:
Як богатирський Габсбурґів син
В вінци Галича дітей свободних,
І благородних, високородних,
Камінь угольний кладе в заснову,
В будучой руской слави будову,
В будучий руский народний храм!
Слухайте,
Як святоюрський днесь гуде звін,
Як гремит в церквах руский поклін:
Як руске слово руская мати
Кладе на серце свому дитяти:
Як від Вислока по край степя
Геройска, вірна і величава,
Злотоколоса, цвітомурава,
Поє, ликує руска земля!» і т. д.

М. Устиянович: «Народний Дім», 1851 р. («Руська письменність», том III, стор. 202).

**) Примітки про цих приятелів Маркіяна:

1) Семен Плешкевич був опісля парохом в селі Конюшків, повіт Броди, де ненадійно помер 1850 р. (в 35 р. життя), мабуть внаслідок отрути. Згадує про нього о. проф. д-р Йосиф Застирець, родом з

7. Проповіді і святочні промови живою народною мовою.

> «Хрест на землю Рускую не внесено напрасно; і хоч місто храмів звелися торонкії церкви, священики співали службу Божую бесідою власною народа, не гороїжилися, не ставали панами, лиш жили як днеська з мірянами мов отець з дітьми, були їм другами.»
>
> Далибор Вагилевич: «Передговор к народним пісням» — в «Русалці Дністровій».

Маркіян Шашкевич задумав тепер увести живу українську мову до *церковних* проповідей, бо в тому часі проповідували українські священики в церквах по-польськи; так було у Львові, не інакше — на провінції. З львівських священиків лиш один проповідував по-українськи, а то згаданий уже о. професор д-р Яків Ґеровський (селянський син!) у найстаршій львівській церковці св. Николая, у найбіднішій і найбільш зажидовленій дільниці міста, у стіп Високого Замку. А у Відні проповідував уже від 1821 р. о. Петро

Конюшкова, у передмові до перевиданої ним 1910 р. «Русалки Дністрової».

2) Кирило Шепега відзначився студіями орієнтальних мов і дістав від митрополичої консисторії грамотою з дня 27 липня 1830 р. похвалу.

3) Сильвестер Верб'янський виголосив дня 19 квітня 1837 р. промову до питомців духовної семінарії — німецькою мовою — в справі обов'язків горожан супроти свого монарха.

4) У Мелетія Романовського перевела поліція ревізію за забороненими книжками дня 2 березня 1837 р. і знайшла та сконфіскувала львівський журнал «Rozmaitości» з 1830 р. (ч. 42 і 43), а у Семена Плешкевича забрала три зшитки «Pamiętnika historyczno-polityczno-ekonomicznego» — з 1788 р.

5) У Миколи Устияновича сконфіскувала поліція — в рукописі — IV-ту частину «Dziad»-ів Адама Міцкевича, рукопис «Pielgrzym»-а Міцкевича, «Rozmaitości» з 1836 р. (ч. 5, 6, 7, 8), книжку «Darstellung aus vergänglicher Zeit von Aleksander Bronikowski, Halberstadt, 1819 (I Band), в якому то творі «etwas verborgenes unter hospicium des Bernhardsberges dargestellt zu seyn scheint» і якусь сербську «Лѣтопись за годину» (за рік) 1836 (ч. 3 і 4), друковану в Будимі. Президія губернії поручила ректорові провірити, звідки М. Устияновича дістав рукопис «Pielgrzym»-а А. Міскевича, «vom höchst revolutionären Inhalte»!

Паславський *) по-українськи в церкві св. Варвари, а в Перемишлі о. д-р крилошанин Іван Лаврівський **). На Лемківщині виголошували священики проповіді від соток літ увесь час по-українськи, очевидно в лемківському народному діялекті. Вже в XVII столітті написав о. Іван Прислопський, син о. Теодора, пароха з Прислопа, повіт Горлиці, збірник церковних проповідей у лемківській розговірній мові і переклав псальми Давидові. (Див. книжку Ст. Шаха: «Між Сяном і Дунайцем», ч. I, стор. 37.)

В архикатедральній церкві св. Юра виголосив першу проповідь *українською мовою* Маркіян Шашкевич, як питомець III року богословії, дня 13 жовтня 1836 р. — в день Покрови, тобто в так зв. «малий празник» у св. Юрі, що був також відпустовим днем, у якому приходило до церкви багато людей як з міста, так і з-під львівських громад. Крім М. Шашкевича виголосили українські проповіді під час самого свята Покрови ще два інші питомці, а то:

Юліян Величковський — в церкві Успенія (= Волоській) при Руській вулиці, та Микола Устиянович у церкві св. Параскевії (= св. П'ятниць) на Жовківській дільниці. А виголосити в той час проповідь у Львові по-українському — вимагало цивільної відваги. Свідчить про це напр. такий факт: питомець Семен Плешкевич, заохочений успіхом М. Шашкевича, постановив також виголосити українською мовою проповідь у Волоській церкві. До проповіді підготував-

---

*) О. Паславський народився 1792 р. в Лазах коло Ярослава, де й ходив до шкіл. Теологію закінчив у Відні, там був висвячений 1815 р. на священика (в часі Віденського Конґресу!), відтак був парохом у Боратині коло Ярослава, а 1821 р. став сотрудником церкви св. Варвари у Відні; в 1835 р. став парохом при тій же церкві. Єпископ Іван Снігурський іменував його 1844 р. почесним крилошанином перемиської консисторії. У Відні розвинув він корисну діяльність і став центральною фігурою української греко-католицької громади. Згинув — убитий дяком Теодором Ковальчиком — дня 22 липня 1847 р. (Порівняй «Кореспонденція Якова Головацького» (1835-49), лист 99.)

**) Д-р Іван Лаврівський народився 15 травня 1773 р., помер 25 червня 1846 р. Його життєпис був поміщений у віденському «Вѣстнику» за рік 1852, ч. 31, під наголовком «Лавровскій Йоаннъ, крылошанинъ перемышльскій». Була це учена людина, оснував архів перемиської консисторії, займався філологією і написав граматику української мови, але не видав її друком; згадує про неї проф. Михайло Возняк у своїй студії «Галицькі граматики української мови», Львів 1911 р. Був він також ректором львівської духовної семінарії — до 1820 р., дбав про те, щоб питомці вчилися церковно-слов'янської мови і сам радо учив їх. Він заохочував питомців писати проповіді рідною мовою, щоправда латинською ще азбукою. (К. Студинський, op. cit. стор. CCXXXIII).

ся, написав собі текст, але коли вийшов на казальницю, перехрестився, навіть церковно-слов'янський цитат із святого письма прочитав і поглянув на присутніх у церкві міщан та інтеліґенцію, що звернули очі до нього, то їх погляд так його збентежив, що він не міг ні слова по-українському зі себе видобути; відсунув приготовані картки і виголосив проповідь по-польському.

Крім проповідей започаткував М. Шашкевич також іншого роду українські промови в духовній семінарії; промови перед урядово зібраними питомцями, представниками ректорату та митрополичої Консисторії — «про обов'язки супротив монарха».

Щоб здержати конспіраційну пропаґанду серед питомців духовної семінарії, видав митрополит Михайло Левицький дня 12 серпня 1834 р. ректоратові три доручення: 1) робити зчаста ревізії книжок питомців, бо тільки в той спосіб, мовляв, можна їх здержати від шкідливої літератури, 2) щоб питомці кожної неділі і свята після літургії «hymnum pro salute Imperatoris decantent» (= »щоб співали благальну пісню за здоров'я цісаря»), 3) а щоб будити серед питомців почуття «amoris, fidelitatis et subiectionis erga C. R. Maiestatem» (= «почування любови, вірности і підданства супроти цісарсько-королівського Величества»), має з початку кожного місяця один з питомців у приявності всіх товаришів і ректорату виголосити промову, в якій має піднести те, що мають питомці *вже тепер* в семінарії робити, щоб могли пізніше, як священики, тим успішніше свої обов'язки супроти монарха між парохіянами сповняти.

Таку першу промову виголосив дня 4 жовтня 1834 р. (в день цісарських ім'янин) питомець Дезидерій Гречанський — латинською мовою. Такі промови виголошувано німецькою, латинською і польською мовами, а М. Шашкевич *започаткував по-українському дня 12 лютого 1835 р.*

Проф. К. Студинський наводить — у книжці «Львівська духовна семінарія в часах М. Шашкевича» — цілий реєстр таких бесідників за 1834-1841 р.р. і подає, якою мовою кожний із «славомовців» свою промову виголосив; подаємо за ним (стор. CII-CV) цей ще й дотепер цікавий список (хоч би з огляду на прізвища давніх галицьких священичих родів).

1834 рік:

4 жовтня — Дезидерій Гречанський — латинською мовою
20 листопада — Іван Авдиковський — німецькою "
8 грудня — Теодосій Кочоровський — німецькою "

1835 рік:

3 січня — Антін Менцінський — латинською мовою
12 лютого — Антін Воєвідка — німецькою "
12 лютого — *Маркіян Шашкевич — українською* "
8 березня — Йосиф Бержинський — польською "
5 квітня — Михайло Іскрицький — латинською "
10 травня — Михайло Гринда — латинською "
7 жовтня — Михайло Лятошинський — польською "
11 жовтня — Григорій Лучаковський — латинською "
12 листопада — Атанасій Литвинович — німецькою "
13 грудня — Лев Полевий — невідомо, якою "

1836 рік:

14 січня — Михайло Сембратович — латинською "
12 лютого — Михайло Бульвінський — польською "
20 березня — Йосиф Ловицький — невідомо, якою "
19 квітня — Дмитро Лучаковський [1] — німецькою "
19 травня — Григорій Ясінський [2] — німецькою "
12 червня — Михайло Шимкевич [3] — польською "
3 липня — Іван Шоробура [4] — невідомо, якою "
1 грудня — Йосиф Левицький — латинською "

1837 рік:

29 січня — Роман Пасічинський [5] — *українською* "
19 березня — Теодор Саєвич — латинською "
19 квітня — Порфір Білинкевич — латинською "
19 квітня — Сильвестер Верб'янський — німецькою "
30 травня — Антін Угриновський — німецькою "
26 листопада — Данило Лаврінів — латинською "

---

1) Д. Лучаковський народився 26 жовтня 1813 р. в Добровлянах коло Бережан, як син мельника.

2) Г. Ясінський народився 4 лютого 1811 р. в Цеперові коло Куликова, де його батько був парохом і провадив шкілку овочевих дерев на цілу околицю; від нього вчились куликівські садівники щепити і плекати овочеві дерева.

3) М. Шимкевич був сином міщанина з Кривчі над Сяном коло Перемишля; народжений 8 листопада 1806 р. Як парох у Риботичах визначився опісля як добромильський декан на полі народного шкільництва в Перемищині. (Див. книжку «Між Сяном і Дунайцем» Ст. Шаха, розділ «Список українських шкіл на Засянщині» з 1863 р., стор. 184-197).

4) І. Шоробура походив з Городища коло Бережан, син мельника, народжений 1810 року.

5) Короткі винятки з цієї промови Р. Пасічинського подав проф. д-р Василь Щурат у «Ділі» за рік 1911, ч. 247, в статті «Два перші публичні виступи — Маркіяна Шашкевича».

1838 рік:

14 січня — Софрон Глібовицький — латинською мовою
18 січня — Йосиф Скоморовський — польською ”
19 квітня — Василь Сьокало — латинською ”
19 квітня — Стефан Курилович — німецькою ”
22 травня — Йосиф Ганкевич — латинською ”
4 червня — Гавриїл Галецький — німецькою ”
1 липня — Йосиф Шухевич [6]) — польською ”
22 жовтня — Юліян Левинський — німецькою ”
2 грудня — Іван Волинський — невідомо, якою ”

1839 рік:

2 лютого — Лев Ясеницький — латинською ”
19 квітня — Франц Балько — латинською ”
19 квітня — Яків Шведзіцький — невідомо, якою ”
30 травня — Антін Федорович — німецькою ”
30 травня — Александер Добрянський — польською ”
30 травня — Антін Величковський — польською ”
9 листопада — Антін Могильницький [7]) — *українською* ”

1840 рік:

30 січня — Маркил Зіневич — польською ”
2 березня — Іван Ступницький [8]) — німецькою ”
19 квітня — Михайло Копистянський — латинською ”
30 травня — Антін Могильницький — німецькою ”
30 травня — Маркил Зіневич — латинською ”
2 серпня — Николай Петровський — польською ”

1841 рік:

? — Рудольф Мох [9])— *українською* ”

6) Й. Шухевич народився 14 січня 1816 р. в Раківці над Дністром, повіт Городенка, як син місцевого пароха, вчився в гімназії о.о. Василіян у Бучачі і Львові, помер 1870 р. в Тишківцях. Займався, як сільський парох, перекладами з чужих літератур; переклав з латини Публія Вергілія: «Пісню про хліборобство» і «Скотарські поеми»; з німецької мови Ернеста Шульце: «Заклята рожа», з Гердера «Хоробрий воїн», з англійської мови з Вальтера Скота: «Подорожний». Посмертне видання його перекладів і наслідувань вийшло у Львові 1883 р. з передмовою Івана Франка. — Цей Й. Шухевич — це прадід Романа Шухевича, коменданта У.П.А. в часі другої світової війни і провідника О.У.Н., що згинув 5. березня 1950 р. в селі Білогорща коло Львова в боротьбі з червоною владою. Диви про це ближче спомин Ст. Шаха: «Львів — місто моєї молодости», том III, стор. 319-322.

7) Винятки з цієї промови були надруковані у віденському збірнику «Вѣнок Русинам на обжинки» — уплѣв Иван Б. О. Головацкій, ч. II, Вѣдень 1847 р., стор. 1-33, п. н. «Слово о повинностехъ подданыхъ».

8) І. Ступницький став перемиським єпископом (1872-1890).

9) Р. Мох нар. 17. 4. 1816 р. в Бережанах, там ходив до гімназії, висвячений в ієреї в 1842 р. у Львові, визначився як автор драма-

? — Николай Проскурницький — німецькою мовою
? — Іван Зборовський — польською "
19 квітня — Йосиф Парилович — латинською "
30 травня — Максим Комарницький — німецькою "
? — Іван Кизима — невідомо, якою "
30 травня — Іван Зборовський — латинською "

Коли М. Шашкевич виголосив дня 12 лютого 1835 р. свою промову вперше по-українському, то це, пише у своєму спомині о. Іван Сєнкевич, що стояв у семінарії під впливом польської конспірації і був рівночасно організатором нотного співу і дириґентом хору в семінарії, «розсердило мене так, що я пів року засідався на Шашкевича, щоб кинути його в канал; якщо був би він і згинув у моїх руках, я не уважав би цього за проступок; навпаки, якщо б мене й були б повісили за це вбивство, то я уважав би себе мучеником за *святу-польську справу*, а вбивство — за заслугу, тим більше, що згинув би один *москаль*»! І подає при тому цей Іван Сєнкевич, пізніше священик перемиської епархії, характеристику М. Шашкевича: «був це тихий, трудящий, замкнений в собі слабовитий юнак, належав він також до семінарицького хору». Натомість у своїх прихильників викликав він своєю українською промовою захоплення, як пише про це у своєму спомині о. Михайло Козанович. *)

Сама думка організування і виголошування таких промов тісно в'яжеться з енциклікою папи Григорія XVI, розісланою 1834 р. до церковної ієрархії, а зверненої проти брошури Lamenais п. н. «Paroles d'un Croyant», повної революційних кличів проти монархів. Писав більше про це у ювілейному році з нагоди 100-ліття уродин М. Шашкевича проф. д-р Василь Щурат у своїй статті п. н. «Два перші публичні виступи Маркіяна Шашкевича» в «Ділі» за рік 1911, ч. 247.

Та все ж таки виголошування таких промов про обов'язки супроти монарха не спинило конспіраційної польської пропаґанди, а сам факт, що першу таку промову виголосив питомець Дезидерій Гречанський, що в тому саме часі вів, як опісля виказало судове слідство, конспіраційну пропаґанду серед питомців у будинку духовної семінарії, сильно підорвав значення таких промов, що накликували до

тичних творів, як проповідник-місіонер і композитор. Умер 11 лютого 1891 р. Диви про нього в книжці Ст. Шаха: «Рік ювілеїв». Мюнхен 1961, стор. 39.

*) М. Козанович, народжений 4 червня 1807 р. — помер 13 квітня 1877 р., був парохом у Вільшаниці.

льояльности і вірности австрійському престолові. І хоч для тих питомців, що жили польськими національними ідеалами, такі промови були покришкою саме для протилежної, тайної роботи чи аґітації, то для питомців, що *думали над відродженням української народности в Галичині,* мали очевидно позитивне значення, бо були *середником,* який дозволяв їм на виступи в семінарії *українською* мовою, на *прилюдне* ширення своїх думок і засад, на *розбуджування національної свідомости* між питомцями, що мали небавом перебрати провід нації в Галичині — в недалекому *переломовому 1848 році.*

8. Маркіянова «Читанка» для малих дітей у парохіяльних школах.

> «Чужина нас займає, чомуж би нашина не прилятла до серця, не промовила до душ наших сильним словом?
>
> Сукромі голоси бринят по всей Руси, лиш би їх скликати в одно, а стане пісня велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде. Там тобі, внуче, глянути!»
>
> М. Шашкевич: «Старина» з «Русалки Дністрової», стор. 82.

Недовго був ректором духовної семінарії о. проф. д-р В. Левицький, але впровадив до неї іншого духа. І так: щоб здержати питомців від читання *заборонених чи підозрілих* книжок, звернув він працю питомців, як сам писав до Митрополита, в інше русло. А саме: він велів їм займатися читанням книжок з *рідної історії,* вивчанням *рідної мови,* укладом бракуючого досі *словника* цієї мови, тим більше, що в семінарії громадилися питомці з різних околиць Галичини, випрацьовуванням *проповідей українською мовою, перекладами пожиточних, економічних* книжок, або таких, що є потрібні до *вжитку парохіяльних шкіл.* І він звітує митрополитові М. Левицькому, що «почато навіть перекладати на руську мову твори *Томи з Кемпісу* „Про наслідування Христа" *) в той спосіб, що один питомець перекладає

*) Про бібліографію українських перекладів проповідницького твору з XIV століття християнського мислителя Томи з Кемпіс: «De imitat'one Christi» (у німецькому перекладі: «Nachfolge Christi», диви книжку Ст. Шаха п. н. «Між Сяном і Дунайцем» Мюнхен, 1960 р., ч. 1, стор. 239-241, де вперше упорядковано і справлено бібліографію українських перекладів цього твору; але подано, як перший український переклад твору Томи Кемпійського, переклад о. д-ра мед.

цей твір з німецької мови, а другий з латинського оригіналу, дальше що зібрано вже *низку слів* до *словника*, і що *один з питомців — Маркіян Шашкевич — виготовив «Читанку» для парохіяльних шкіл*. В кінці своєї реляції жадав о. В. Левицький від Митрополита *придбання грошей від губернатора на бібліотеку духовної семінарії!*

Як видко, то на віршових пробах та на проповідях не кінчилася тодішня діяльність М. Шашкевича. Розуміючи вагу народної освіти та заохочений ректором В. Левицьким, заходився він пильно, щоб *уложити українсько-німецький словник* і написати *книжечку для малих дітей* у народних парохіяльних школах. Над укладом словника працюють за його вказівками деякі з товаришів, під проводом Михайла Бульвінського. М. Бульвінського принято до духовної семінарії в 1834 р., а в 1836 р. виголосив він, як уже сказано, промову «о обов'язках супроти монарха», і то «egregie» («знаменито»); походив він з Гарбарів під Перемишлем, що нині вже становить частину міста; гімназію і «філософічний інститут» кінчив у Перемишлі.

Маркіян сам укладає книжечку для дітей, яку назвав дуже влучно новопридуманим словом «*Читанка*», яке здобуло собі право громадянства на цілій території України, подібно як слово «Буквар», придумане перемиським крилошанином о. прел. Іваном Могильницьким для його *першої* книжечки для українських парохіяльних шкіл перемиської епархії в 1816 р. І цю назву «Буквар» приняв по 45 роках Т. Шевченко для свого учебника для парохіяльних — недільних шкіл, який вийшов з початком 1861 р. в Петербурзі п. н. «Букварь Южнорусскій», 24 сторінок — формату 32-ки, з чого лише 18 сторінок виповнив матеріял до читання.

При укладі «Читанки» покористувався Шашкевич матеріялами також інших, нам поіменно незнаних товаришів. Професор Академічної гімназії посол Юліян Романчук, що — як 5-ий голова «Просвіти» — видав у серії «Руської

Володимира Терлецького, кол. василіянина, виданий в 1860-тих р.р. в Перемишлі. І названо там 4 переклади у 5 виданнях: у Перемишлі, Львові та Жовкві. При тій отже нагоді доповняємо цей реєстр українських перекладів і переносимо їх початок до часів Маркіяна Шашкевича в 1836 р. Але найстарший український переклад твору «De imitatione Christi» Томи з Кемпіс появився вже в 1764 р. в Почаєві п. н. **«О подраженіи Христа»** — «Фоми отъ Кемписъ», як про це свідчить нотатка в «Гал. Рус. Бібліографії» Івана Є. Левицького, подана до статті о. крил. А. Петрушевича п. н. «Историческое извѣстіе о Почаевской обытели», поміщеної в 3-4 випуску «Галичанина» за 1863 р. у Львові.

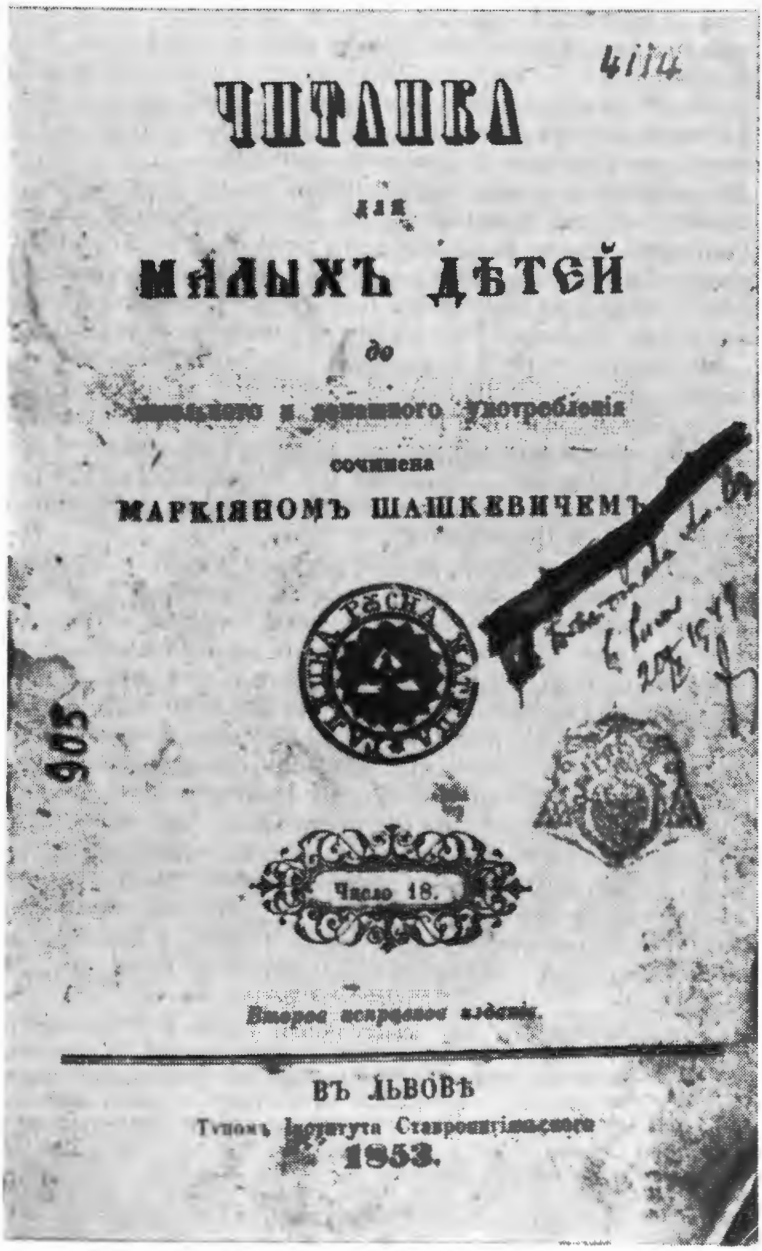

4114

ЧИТАНКА

для

МАЛЫХЪ ДѢТЕЙ

до

шкільного и домашного употребленія

сочинена

МАРКІЯНОМЪ ШАШКЕВИЧЕМЪ

905

Число 18.

Второе исправлено изданіе.

ВЪ ЛЬВОВѢ

Тупомъ Інститута Ставропигійского

1853.

Фотокопія заголовної сторінки «Читанки»

Письменности», том III, Львів 1906, повні твори М. Шашкевича, подав при «Читанці» таку нотатку: «До уложення і написання сеї книжки Шашкевич причинив ся мабуть лиш стільки, що начеркнув плян та переглядав і поправляв деякі передані різними авторами твори, додавши трохи й своїх.» (стор. 57). Скільки в тім правди, трудно сказати, але перечитавши цю книжку, ствердити треба в ній *передуману, плянову і нині ще вартісну методичну цілість!*

До змістовного й методичного укладу «Читанки» прикладав Маркіян особлившу вагу. Як з його власних слів виходить, «*хотів він зробити свому народові прислугу і його дітей вчити любови Бога і ближнього в рідній мові, защіпити в їх чутливих серцях ті релігійні і моральні почування, що їм колись будуть потрібні як будучим льояльним горожанам держави і як правдивим християнам*». *) А щоб тим легше намічену ціль осягнути, одягав Маркіян *величні релігійні та звичаєві правди в легкозрозумілі зверхні форми*, що притягали б дитячий розум української молоді. Автор веде ступнево дітей за руку — *від сучасности до майбутнього, з їх хат в широкий світ, з землі на небо, із постійною вказівкою* на *Бога*, творця усього того, на що вони довкруги дивляться з подивом, що справляє їм радість і вигоду, з постійною *заохотою до глибокої любови до Бога*, й *до пошани до людей*, як до таких, як вони самі створінь і дітей *найвищої Істоти*. У свою «Читанку» втілив Шашкевич свою *методичну* думку, що до такої мети найкраще ведуть оповідання, далі розмови дітей з батьком й учителем, приправ-

---

*) Про ціль «Читанки» й її методичний уклад диви нотатку проф. М. Тершаківця п. н. «Маркіян Шашкевич про свою „Читанку"» в Записках НТШ за 1904 р., т. LXI, стор. 1-2 (Miscellanea). У цій «нотатці» подає проф. Тершаковець текст власноручно Маркіяном по-німецьки написаної просьби до цензури в справі апробати його «Читанки». А кінчиться ця записка М. Шашкевича таким, як на той час знаменним, патріотичним бажанням:

«Habe ich meiner lieben ruthenischen Nation wenigstens einen Schein des Dienstes erwiesen und bin ich den Erwartungen und Wünschen unserer milden und liebevollen Österreichischen Regierung, welcher das Wohl ihrer Halitscher Unterthanen so sehr am Herzen liegt, wenigstens in einer Annäherung nachgekommen, so habe ich im reichlichen Masse über mir den Segen Gottes, dem sey Ehre und Lob von Ewigkeit zu Ewigkeit«.

Рукопис цей знайшов проф. Тершаковець в архіві о. А. Петрушевича при бібліотеці «Нар. Дому» у Львові з листами Володимира Шашкевича.

лені солодкими словами і відповідними формами *щоденної* мови.

Маркіянова «Читанка» обіймає 6 (шість) «глав», яких наголовки тут подаємо дослівно, але фонетичним правописом: 1) «Короткоє ізображеніє світа», 2) «Повісти із святих книг», 3) «Повістки благонравнії», 4) «Коротенькі науки», 5) «Басні», 6) «Пісні». Всюди подані є наголоси, а кожна глава поділена на параграфи.

«Гла́ва пе́рвая», § 1. під наголовком: «Наведе́нє діте́й до чи́тання» має такий текст: «Научи́лисьтеся ді́тоньки за по́мочію Бо́жією чита́ти. Ра́довалися тим ро́дичі ва́ші, оте́ц і мати, ра́довался учи́тель, тай ми́ло для вас сами́х, бо чи то в це́ркві, чи до́ма во́зьмете кни́жку до рук, хоро́шо і без тру́да чита́єте. Ба́чите, тепе́р оте́ц вам купи́л нову́ю кни́жечку, приліга́йте і чита́йте, а научите́ся із неї мно́го хоро́шого і хісновитого.»

§ 2. «Що єсть роди́на»?

«Пра́вда си́ну, ти тепе́р в учи́лищі (= в школі), а кто ся лиши́л до́ма?» — Оста́ли ся та́то, ма́ма, братя, се́стри, сло́вом оста́лась роди́на. Муж і жена с діточка́ми, с хло́пцями і дівча́тами, чи́нят роди́ну, до кото́рой пристає і че́лядь. Ко́ждий в тім до́му ма́є своє питоме́нне імя́, а всі ра́зом ма́ют одно́ про́звище. Ба́чите, от в тій ха́ті зове́ ся оте́ц Прокіп, ма́ти Мари́на, син Пили́п, дочка Анна, а всі ра́зом зову́тся на при́мір Білячі, а́бо як ина́кше, бо таки́х про́звищ мно́го, а в ко́ждой роди́ні ина́кше».

§ 3. «Що єсть село́, місто, край?»

«Коли́ мно́го таки́х роди́н в сосі́дстві жію́т і свої́ хати́ (хи́жі), ма́ют, составля́ют село́; а є́сли тії хати́ або доми́ суть вели́кі, висо́кі, ка́менні, зову́тся ка́мяниці, а як таки́х ка́мяниць много разом стої́т, то зове́ся го́род а́бо місто. — Ви тепе́р зна́єте, що живе́те в селі (а́бо в місті) і як ся тоє село́ (чи місто) зове́: а від того на́звища села́ а́бо міста всі, що там живу́т, ма́ют своє на́звище; — на при́мір Галича́не, Львовя́не, Перемишля́не, Коломи́йці, Заліся́не — від Га́лича, від Льво́ва, від Переми́шля, від Коломи́ї і Заліся і много інших».

§ 4. «О церкві».

»В ко́ждім го́роді (місті) і в ко́ждім більшім селі́ єсть це́рков, святи́й дім Бо́жій; там схо́дятся христія́не, щоби Бо́гу честь відда́ти, щоби ся моли́ти. В це́ркві пра́вит духо́вний (= свяще́ник) службу Бо́жу, мо́лится до Бога, за всіх людей, тай за все, щоб їм Бог в їх гадка́х і в їх наміре́ніях до́брих годи́л. В це́ркві чита́є духо́вник Євангеліє свя-

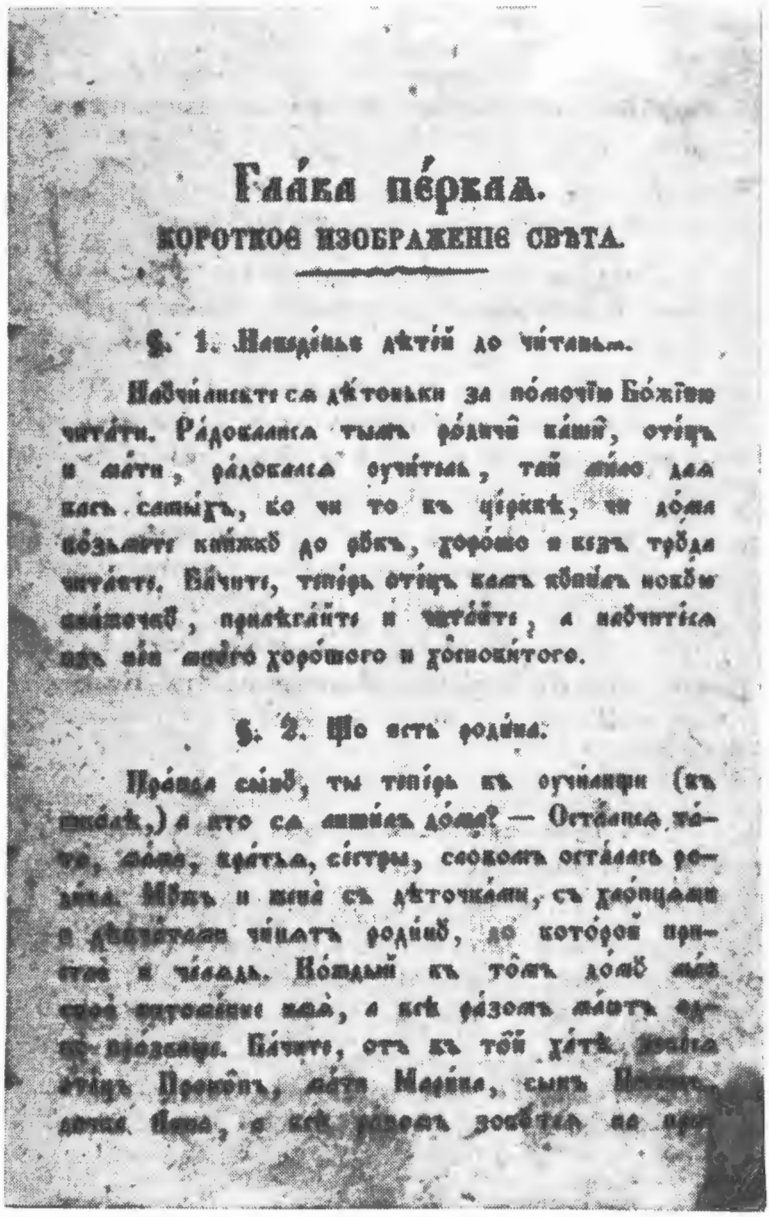

Глава перкая.

КОРОТКОЕ ИЗОБРАЖЕНІЕ СВѢТА.

§. 1. Наставленіе дѣтей до читанья.

Набчиайтеся дѣтоньки за помочію Божію читати. Радоклайся тымъ родичей вашей, отецъ и мати, радоклайся оучитыся, тай мило дая васъ сатыхъ, ко чи то въ церкви, чи дома возьмите книжкѣ до рукъ, дорошо и кедъ тодя читаете. Бачите, теперъ отецъ вамъ кобилъ нокбы маточкѣ, прилегайте и читайте, а набчитеся изъ нія многого хорошого и доспокитого.

§. 2. Що есть родина.

Правда сиѣ, ты теперъ въ оучилищи (въ школѣ,) а кто ся мишилъ дома? — Остаеся тато, мамо, братъ, сестры, скоромъ осталасъ родина. Мужъ и жена съ дѣточками, съ дяцами и дѣвчатами чиилъ родинѣ, до которой пристае и чеядь. Кождый къ томъ домѣ мае свое отношение мае, а всѣ разомъ маютъ одно предложе. Бачите, отъ въ той хатѣ, [illegible] отецъ Прокопъ, мати Марина, сынъ [illegible] дочка Ганна, а всѣ разомъ зовутся на пр[illegible]

Фотокопія одної із сторінок «Читанки»

тóє, проповідáє слóво Бóжеє і научáє людéй, як мáют по прúказі Бóжім жити, щóби не бідувáли.

Ходíт протó, дíточки, що свя́то і що недíлі і колúся лиш в дзвін вдáрит, до цéркви на набожéньство, на службу Бóжу ,на вечéрню, на наýку, дя́куйте Господéви, же вам позволил научúтися тóго, що тепéр умíєте, і щóби вам допомíг ще мнóго дóброго ся научúти, бо як Бог не годúт, то нічóго по гáдці не ідé; бо дóбре то кáжут, мóжесьте вже нераз від тáта, або від мáми чýли: «Без Бóга, ні до порóга: кто с Бóгом, Бог с нúм».

А оповівши дітям про те, що є родина, що рідне село, місто та край, про те, що в кожнім селі чи місті є власні церкви, переходить укладчик «Читанки» до ширшої «географії» і при тім порушує питання *державного устрою,* а при *Галичині* зачіпає неначе мимоходом і *політичне* питання, бо *освідомляє дітей політично.*

§ 5. «Коротенька познáємость землí».

«Як Бог дасть, що вúростете, може вам ся придасть, где в дорогу пустúтися. Як вúйдете із села, то взглянете в кóло рівну площúну, зелéні лýки, пашні поля́, висóкі гóри і поменші горбкú, зобáчите глубóкі óзера, густí дібрóви, тéмні лісú, широкі мóря, а за мóрем суть знова зéмлі, краї́, горóди, і містá, церквú, хатú і люде. — А коли мнóго сел і гóродів (міст) с пóлями, гóрами, ріками суть під однóю влáстію, твóрят государство, áбо держáву, котрá зовéся цісáрство, або королéвство, або княжество. Кóжда велúка держáва мáє своє окрóме імя́.

А знáєте як ся тáя зовé, в которій ми жієм? Тая зовéся Австрія і єсть цісáрство. *В тій Австрії єсть королéвство Гáлицке і Володомíрске* (або Галúція і Льодомéрія) і *в тім королéвстві Гáлицкім жієм ми Русинú».*

Як бачимо, подає тут укладчик «Читанки» М. Шашкевич початки географії родимого краю *методично зовсім і модерно* і *патріотично* й освідомлюючо.

І до *цього* саме *речення* «Читанки» про «*Галицьке і Володимирське Королівство*» нав'язали ми *доцільно* і *виразно* наш цілий історичний «вступ» до цієї праці про М. Шашкевича, а саме до панування *останнього* короля Юрія II (Тройденовича), самостійного володаря *незалежного* Галицько-Волинського Королівства.

Тут пригадує молодий М. Шашкевич у тяжкий для нації час — в обережний спосіб — про *власне* колись *Галицько-Волинське Королівство,* що тепер — по упадку Польщі — знайшлося в границях австрійського цісарства. Початок

отже був зроблений. А дальший розвій історичних подій? Де тепер це Галицько-Волинське Королівство?

І таких «параграфів» має ця перша глава 15; їх дальші наголовки є наступні: § 6 і 7 «О ріках і водах», § 8 «О морі і островах», § 9 «О кораблях і землях заморських», § 10 «О пяти частях землі», § 11 «О хмарах, росі і дожді», § 12 «О інею, снігу і граді», § 13 «О сонцю, теплоті і студени», § 14 «О місяцю і звіздах», § 15 «О річах до нашой вигоди». А закінчується та глава молитвою:

«Го́споди Боже! Ти такі вели́кі і чудні рі́чи сотвори́л і умножи́л еси́. Ти нас так дуже любиш і ми́луєш, Ти нам много добра даєш, услиши́ нас — мале́ньких діте́й, бо ми ся мо́лим сложи́вши ру́ки і приклони́вши коліна. Ми Твою си́лу сла́вим і велича́єм, ми усе́рдно Тобі дя́куєм за всю Твою превелику ми́лость і любо́в, і про́сим, що́бись нам дал здоровлє, що́бись дал на́шим ро́дичам, нашим духо́вним, учи́телям, ці́сареви і всім люде́м мно́гі і счастли́ві літа! Амінь.»

А тепер порівняймо цю *величню молитву* для малих дітей з першої глави з *чудовою піснею* Маркіяна Шашкевича із п'ятої глави цієї «Читанки», що має наголовок:

«Весняна Пісня» або *«Боже, ах Боже!»*

«Вже сонце красно
Хвала-бо встало.
Бачте, як ясно
Світлом зас'яло;
Нічні сонливі
Мраки розбило:
Боже, ах Боже,
То Твоє діло!
Гомін лісами,
Пісня дубровами
Щастє розносит,
Сильно голосит:
Добро приспіло,
Весело, мило:
Боже, ах Боже,
То Твоє діло!

Зелень розвилась
Геть царинами,
Радость розплилась
Всіми світами;
Весна новенька,
Жизнь веселенька:
Боже, ах Боже,
То Твоє діло!
Дуброви, гори
З полонинами,
Долини, звори,
Ріки з струями,
Все так порядно,
Всюди так ладно:
Боже, ах Боже,
То Твоє діло!»

(Варіянт цієї «пісні», ліпший формою, але гірший змістом — був видрукований в «Записках» НТШ. том 58).

Вірш цей нагадує своїм змістом та мистецькою формою подібний ліричний вірш німецького геніяльного поета Йоганна Вольфґанґа фон Ґете (1749-1832), що його він у молодечім своїм віці написав, п. н. «Mailied»; ось три перші строфи цієї »Маєвої пісні» поета Ґете:

«Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur!
Wie glänzt die Sonne!
Wie lacht die Flur!

Es dringen Blüten
Aus jedem Zweig
Und tausend Stimmen
Aus dem Gesträuch.
Und Freud' und Wonne
Aus jeder Brust.
O Erd', o Sonne!
O Glück, o Lust!»

Як бачимо, то нашого молодого поета Маркіяна можемо поставити навіть побіч самого автора «Dichtung und Wahrheit» з часів його молодечих літ. Маркіян не мав часу розвинутися і дозріти...

Побіч самого одухотвореного змісту, оптичних образів, звукових вражень і одушевлених (хоч поєдинчих) висловів подібні ці оба вірші до себе також коротким розміром співучої будови їх ліричних стихотворних стіп, тобто метрум. «Маєва пісня» у Ґете побудована на переміну з хореямбічних, трохеїчних і ямбічних стіп, а у Шашкевича «Весняна пісня» з дактилічних і трохеїчних стіп: у Ґете побудована пісня так:

а) ◡ — ◡ / — ◡
б) — ◡ / ◡ —
а) ◡ — ◡ / — ◡
б) — ◡ / ◡ —

А у М. Шашкевича є та різниця, що всі рядки однаковим розміром побудовані:

а) — ◡ ◡ / — ◡
а) — ◡ ◡ / — ◡
а) — ◡ ◡ / — ◡
а) — ◡ ◡ / — ◡

У «главі другій», що містить «повісти із святих кних», маємо такі оповідання: 1) «О сотворенію світа», 2) «О сотворенію всіх річей і чоловіка», 3) «О раю і грісі первороднім», 4) «О добрім Авлі і братоубійці Каїні», 5) «О потопі світа», 6) «Жертва Авраамова», 7) «О патріярху Якові і єго сині

Йосифі», 8) «О Давиді і Ґоліяті», де оповівши про перемогу молодця Давида, що не міг «знести поруганій велита Ґоліята, невірного филистина, над ізраілитянами», кінчить М. Шашкевич це оповідання такою наукою для *українських* дітей: «*Славно вернули Ізраїлитяне домів і величали Давидову відвагу, хоробрість і надію в Бозі, а Бог єго поставив потому королем над Ізраілем. Бог двигнути нас уміє до слави, хотяйбисьмо як тайно жили і ніхто о нас не знав, кобисьмо лиш добрими, розумними і цікавими були,* а на поміч Його ся надіяли. *Надія на Бога причиняє нам сили і відваги в наших наміреніях, а гордість* нераз *стидом огорне того, хто ю в грудех носит*». 9) «О пророку Єлисеї», 10) «О побожнім Товії», 11) «О рождестві, житії і смерти Господа нашого Ісуса Христа», 12) «Причта о талантах», 13) «О милосерднім Самарянині», 14) «О девяти прокажених», 15) Притча «О блуднім сині» закінчена є такою наукою для дітей: «Так і ви, діти, коли родичей, або учителя прогнівите, покайтеся і майте щиру волю поправитися, а вони вам вибачат. А коли прогрішитеся і гнів Божій на себе стягнете, кайтеся і кажіть: «Господи Боже, не годен я, щобись мене миловав і щобись мені гріхи відпустив, однакож надіюся того по доброті Твоїй, а ніколи грішити і гнівити Тя не буду».

В «главі третій», є такі «повістки благонравниї» (тобто моральні): 1 «Добрий Семко і лихий Данько», 2) «Нехарний хлопець», 3) «Свавольний Михась», 4) «Лихий конец пустого Гриня», 5) «С огнем не іграй», 6) «Лживий Івась», 7) «Не дразни псів, бо тя покусают». Текст цієї науки такий: «Кирило ніколи тихо вулицею не перейшов, всегда в цілім селі лютив пси. Аж в конець жалував він тої пустоти дуже, але не в час, бо лихії пси сосіда випали раз, кинулися на него, повалили його на землю, подрали одежу і шмате на нім, і покусали його дуже. Верещав бідний нещасник дуже, а хотяй люди повибігали із хати, то годі було оборонити його, бо ся пси дуже роззлобили і розлютили були; ледво живого Кирила пустили. Потім довго болів і нарікав на свою пустоту і *сотому заказував:* «Не дразни псів, бо тя покусают!». 8) «Хто с лихим пристає, сам ся такий стає». 9) «Ретельний сирота», 10) «Добротливий молодец», 11) «Господарний чоловік», 12) «Добросердний коваль», 13) «Щадний наймит», 14) «Божая опіка над побожними», 15) «Приятельський Олекса», 16) «Робітний старець», 17) «Напрасний паробок», 18) «Нерозумний Микола», 19) «Милосердний князь і великодушний мельник», 20) «Богач і смерть».

В «главі четвертій» є 9 розділів з «коротенькими нау-

ками»; є це вийняті короткі, але влучні думки так з народних приповідок, як і з св. Письма.

У «пятій главі» є «басні», тобто байки, що є перекладом з польської або німецької мови, а до кожної «басні» є додана «наука». Наприклад 6 байка під наголовком «Пан і собака єго»:

«Пес цілісінку ніч брехав і не дав злодіям приступити. Але пан недобрий рано за тоє, що му в ночи спати не дав, добре го побив. На другу ніч спав пес тихо, спав і пан, але рано не було до чого вставати, бо злодій закрався і все забрав. Не лютьмося на тих, котрі нас перестерігают, вони нам добре желают!»

А 21 байка під наголовком «Трубач» має такий зміст: «Трубач в часі війни трубів і від неприятеля імлений (= злапаний), так го молив: «Не забивайте мя, добриї люде, я бо невинний, я ні одного із вас не забив, я не маю нічого при собі, лиш сесю трубу». «Ціло за те заслужив єсь на смерть. Сам бо не годен єсь битися, а годен єсь других на битву підбурити.

Хто другого на лихе діло нарадив, сам також завинив!»

А під кінець цієї глави не від речі буде подати маленьку заввагу: Щоб виробити собі погляд на «Читанку» М. Шашкевича, треба порівняти її з якоюсь іншою читанкою для малих українських дітей. Найцікавіше буде порівняти її з подібною «читанкою» Т. Шевченка, яка якраз перед 100 роками, тобто в році смерти її автора — в *1861 р.* — появилась у Петербурзі, а до якої *хворий уже* поет стільки надій покладав і сам тисячу примірників до Києва, а другу тисячу до Полтави вислав.

Шевченків «Букварь Южнорусскій» — приділяв 3 сторінки для азбуки, ледве 1 сторінку «лічбі» (тобто рахункам), а 18 сторінок матеріялові до читання. До цього матеріялу входило 5 Шевченкових переспівів псальмів (132, 53, 12, 93, 99), уривки в роді сентенцій про братолюбіє, про Божу справедливість, потім молитви (дві) і символ віри, попереджені зокрема Шевченковими коментарчиками. Зі світського матеріялу подано дві думи: одну «про пирятинського поповича Олексія», другу «про Марусю-попівну Богуславку». Вибором із народних «пословиць» замкнув Шевченко свій «Буквар», а під сам кінець додав таку пословицю: *«Застав дурного Богу молитися, то він і лоб пробє».*

Мова в цім «Букварі» є забарвлена тяжкими архаїзмами, як «іскренний», «ревнитель», «воплощенний», або «поучая» (поччаючи), «пристанище», «воспою», «ціломудріє»,

«смиренномудріє», «униніє», «празнословіє» і т. п. Чи зрозумілі ті слова для малих дітей?

Порівнюючи отже Маркіянову «Читанку» з «Букварем» Шевченка, бачимо безперечну методичну *вищість* «Читанки»; тому тим більше подивляти треба *педагогічний* талант *25-літнього* М. Шашкевича.

Перед зимою 1836 р. була вже Шашкевичева «Читанка» готова, а 2 грудня 1836 р. передав він її своїй духовній владі. В долученому до рукопису книжки письмі подав М. Шашкевич *основи, методу, джерела і мету* книжки. Із цього залученого, так би мовити, коментаря до «Читанки» видко, що автор намагався, наскільки позволили йому на це його молодечі, слабкі ще сили і ніякий практичний досвід, защепити в дітях *справжню релігійність* і на ній *оперту моральність!*

Ця Шашкевичівська «Читанка» вийшла перший раз друком щойно 7 літ після смерти її укладчика, в 1850 р. у Львові (накладом в 1848 р. новооснованого видавничого Т-ва «Галицко-Руская Матиця») старанням корректора книжок цього видавництва і секретаря митрополита М. Левицького, молодого о. Антонія Петрушевича; вийшла вона гарними кириличними черенками в друкарні Ставропігійського Інституту, під наголовком, який наводимо дослівно, лиш не кириличним письмом: «*Читанка для малыхъ дѣтей до школьного и домашного употребленія, сочинена Маркіяномъ Шашкевичемъ*». «Галицко-Руская Матиця», число 18. Второє *исправленноє* изданіє. Въ Львовѣ, типомъ Інститута Ставропігійського 1853. І справді «ісправленноє», бо в нім «поправлено» мову Маркіяна під граматичним оглядом!

Поміщені в нашій книжці фотокопії з «Читанки» — походять з примірника цього другого накладу, що находиться в бібліотеці Високопреосвященного Архиєпископа й Апостольського Візитатора д-ра Івана Бучка в Румі, який прислав авторові цієї праці до використання, за що автор складає щиру подяку Їх Ексцеленції.

9. «Азбука і Abecadło»

> «Азбука святого Кирила була небесною, незборимою твердею перед довершенним знидіньом, була найкріплісчим стовпом, несхолибимою скалою, на котрій Русь святая, через тілько столітей люто печалена, крепко стояла.»
>
> М. Шашкевич: «Мисль о азбуці і abecadle» — з «Русалки Дністрової».

В 1835 р. виступив галицький письменник, етнограф і

автор граматики української мови (по-польськи), при тім приклонник *живої* мови в українській літературі, — о. Йосиф Лозинський *) з проєктом (— під впливом, як каже о. д-р Ом. Огоновський, польського дідича-колятора Ґвальберта Павліковського з Медики коло Перемишля) «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego».

Практично застосував він свою засаду 1835 р., видаючи в Перемишлі свою етнографічну збірку «Ruskoje Wesile» латинською азбукою. За те удостоївся він від рецензента цієї книжки, — від начального редактора львівських «Rozmaitości» (1835 р.) — Lucyana Siemieńsk-ого признання на рівні з похвалою для Вацлава Залеского за те, що він видрукував українські народні пісні латинкою; подібне признання висловив Семеньскі і для Тимка Падури за його вірші в «малорускім діялекті» — писані *польським* abecadłom!

Проти цього проєкту о. Й. Лозинського виступив зразу з гострою реплікою перемиський професор церковно-слов'янської мови в духовній семінарії, високо образований о. Йосиф Левицький **), що кінчив студії у Відні, займався перекладним письменством (1801-1860), автор граматики української мови (1834), під наголовком: «Odpowiedź na zdanie o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego», Przemyśl 1835. Львівські питомці Маркіянового Кружка виступили також рішуче проти проєкту о. Й. Лозинського, якого підозрівали, що він або перекуплений або перекінчик. Іменем своїх однодумців написав Маркіян Шашкевич в 1836 р. (також по-польськи) окрему брошуру п. н. «Азбука і Abecadło — uwagi nad rozprawą «O wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego»; а рухливий питомець Яків Головацький, член «Руської Трійці», вибрався «балаґулою» до Перемишля (що їхала туди — 92 км — два дні і одну ніч, бо залізничне спо-

*) Йосиф Лозинський народився 20 грудня 1807 р.; кінчив гімназію й філософію в Перемишлі, богословію в 1830 р. у Львові; висвячений в 1831 р. у Перемишлі, помер 1889. (Некрологи: «Дѣло» за рік 1889, ч. 175; Календар «Просвѣта» з 1889; «Червоная Русь» з 1889, ч. 162; «Новый Галичанинъ» за 1889, ч. 16 і 17. Його «Автобіографическіи Записки» були поміщені в збірнику «Литературный Сборникъ» за 1885 р., випуск II і III. Про його граматику та проєкт польської азбуки писали: д-р Осип Маковей: «Три галицькі граматики» в Записках НТШ, том 51-54, та М. Возняк: «Галицкі граматики» — там же).

**) Про життєпис о. Йосифа Левицького писав д-р Іван Франко у львівській «Зорі» за рік 1886, ч. 5, п. н. «До життєписи Йосифа Левицького», що помер як сільський парох у Нагуєвичах коло Дрогобича в 1860 р. Ближче про це гляди книжку Ст. Шаха п. н. «Рік ювілеїв», Мюнхен 1961, де йому присвячено цілу главу (II).

лучення Перемишля зі Львовом переведено щойно в 1861 р.) до о. проф. Й. Левицького з рукописом Маркіяна і просив видати його друком. О. Левицький, що був тоді «попечителем» основаної єпископом І. Снігурським (1829 р.) друкарні єпископської консисторії, видрукував до 2 тижнів цю брошуру М. Шашкевича — навіть за фінансовою допомогою самого Владики Івана Снігурського; брошура з'явилася в 3.000 примірниках і о. Левицький розіслав її з Перемишля в усі сторони краю, до всіх визначних тоді патріотів. В той спосіб стало ім'я молодого патріота Маркіяна Шашкевича відоме в цілім краю, а брошура його добула признання; що більше, вона «розбурхала так сильно пристрасті русинів», пише пізніше ред. Богдан Дідицький (спір про азбуку тягнувся ще й пізніше більш як 20 літ!), «що вони пробудилися і до свого сознанія приходили».

І ще й вдруге виступив М. Шашкевич *проти цього проєкту о. Й. Лозинського* у наступнім році у зредаґованій ним книжці «Русалка Дністровая». Помістив він там статтю про значення *кириличного письма для українського письменства і для самостійного життя нації,* — так би мовити на марґінесі появи книжки «Ruskoje wesile» о. Й. Лозинського.

Щоб дати зразок ходу думок М. Шашкевича, наведемо тут, бодай у винятках, цю його статтю — без змін у мові і з задержанням правопису «Русалки Дністрової» — а й навіть з друкарськими похибками, які зазначимо товстішими черенками:

«Руское Весѣлє — описаное через І. Лозѣньского в Перемишли — в типографіи владичій гр. кат. 1835».

«Велика и всехвяльна була гадка писателя сего дѣла, згорнути ладкання, привести ѣх в лад, и приложити к ним опис обрядів весѣльних народа руского. Путрудиу ся писатель не мало, заким ѣх з помеж народа, з вѣчноѣ казау-бись нетямки двиг, також з других писателѣв виняу и всякую пѣснь на ся питомим постановиу мѣстци. *)

Лишь жальковати ся, що ще и половини всѣх обрядів и пѣсень по всей Руси спѣваемих не зібрау — лишь доганочка, що не встрѣчаєм в сей книжцѣ того, чогосмо ждали, и чого при зберцѣ народних пѣсень не льзя забувати. — К чемуби нам придались зберки народних, перед всѣма обрядових пѣсень, з якого становища нам ся присмотрувати на них и сам ся присмотрювау, як давні тиѣ пѣсни и обряди и про що доси не зветочѣли и не перегомонѣли, котрі передвѣцькі а котрі нинѣшні, яка в них всѣх разом мисль; що там дѣют князь, княгинѣ, бояри, хоругви, коровай, кудерне деревце в ним, золотокуючі ковальчики, що косу розковуют, єдамашки, паволока,

*) «Шкода, що Г. Л. не хосновау ся многоцѣнним дѣлом Г. Дмитра Бантиш-Каменского: «Исторія Малой Россіи». Москва 1830. ч. III (Примітка М. Шашкевича з «Русалки Дністрової»).

посаг, хлѣб и сіль, козаки, скупини и много енчого; на останок о напѣвѣ и складѣ пѣсень весѣльних, чим відличают ся від думок, чарабашок, шумок, коломийок, и енчих пѣсень руских? О сем всѣм нѣ слѣду; писатель бѣля того то злегонька незнакомо перемчяу, або моучки цѣло мимолишиу.

Язик и правопись в сесѣм хорошім дѣлѣ, (не мовлю в пѣсньох) перший мало, а вторая цѣло, не рускі. Велично красні дѣви (ладканя) прибрау в лахмате не наське, переплѣу красні пахнючі цвѣти терниноу и бодлаками, нарядиу чужі мисли и слова нагинками рускими, и поставиу на ѣх причолку дивогляди: Księdz, największy sendzia łasno, starościny, chorąży, żridlo и аще дуже много енчих, що истинного Русина ужесают.

Найбільшою обманою, ба неспрощенним грѣхом в сем дѣлѣ є, шо писатель відвергши **Азбуку питому рускую, приняу букви ляцькіѣ, котрі цѣло не пристают к нашему язикови.**

Чи годит ся **безчестити святиню?** Чи годит ся потручати сивенького старця, що ся нами від молодости нашой опѣкувау, заступау при бури, хорониу перед жегучим огнем, придаржувау душу в тлѣннім тѣлѣ? Чи годит ся **відвертати Азбуку святого Кирила любомудрця високоумного, многученного,** що ся так добре вдивиу в язик славянскій?

Лишиу тот подарок сего великого мужа святим, найчестнѣйшим, найдорожчим **спадком,** котрого нам всѣ завидуют, котрий нас перед веським прославляє свѣтом, до котрого наші дѣди цѣлим сердцьом прилѣгали, неугасимою милостію обнимали, вѣчнодбаючим оком стерегли, и питомими грудьми заступали. И чиж можне було инакше?»

«Азбука святого Кирила — то дѣва райская звѣздострійна; озорена добродѣйною силою, що нас теплим солоденьким дохом овѣвує; сѣ то чудне дѣло, що ми доси Русинами!» — (Ці підкреслення в оригіналі! С. Ш.)

Чи до цих арґументів молодого питомця духовної семінарії, М. Шашкевича, потрібний ще який коментар? Маркіян говорить пророчисто сам за себе і за ціле *тодішнє молоде покоління* в Галичині — з-перед 125 років. Мова його чиста, правопис уже фонетичний, арґументація історично вірна, а політично переконлива, зо серця пливуча. Тому й не диво, що Микола Устиянович його «соловієм руского серденька» назвав.

Поборював М. Шашкевич проєкт уведення латинського альфабету до українського письменства не з мовних чи граматичних оглядів, а *виразно з політичних міркувань;* а в першій мірі, як будучий український священик тому, що слушно побоювався, що латинський альфабет відчужить нарід від церковно-слов'янщини, а тим самим і від церкви та стане помостом до переходу в польський *національний* табір.

Тому й дбав він також про чистоту візантійсько-слов'янського обряду, жадав, щоб українські священики *три рази* хрестилися, щоб перед проповідями цитат з евангелія

в старо-слов'янській мові наводили, проповіді по-українськи виголошували та щоб латинської комжі не вдягали. Був отже Маркіян *твердий* обрядовець!

10. «Русалка Днѣстровая».

> «Родимці! Европа подала світу новую бувальщини карту, а на ній злотими буквами стоїть виписано: воскресение!
>
> Бог присудив галичій Руси, тій маленькій частині нашого великого народу, скорше щасливую судьбу і розсвітив над нею зорю нового щастя; а ми ж би не мали старатися о розсвіт душі нашого народа?»
>
> О. Микола Устиянович: Промова на «соборі учених руских» у Львові 31 жовтня 1848 р.

Маркіян Шашкевич і його товариші вели працю обдумано і послідовно. Саме в тім часі, коли в мурах духовної семінарії ведено польську, конспіративну пропаґанду, почав Маркіян Шашкевич рівнож «конспірувати» серед товаришів, але будив серед них *національну свідомість живим* словом і літературною працею. Він не зневірювався, коли завдяки сумнівам В. Копітара уряд не допустив до видання друком його збірника «Зоря».

Не вдалося йому видати «Зорі», то він не стратив все таки надії на успіх. Задумав він тоді видати друком другий, до «Зорі» подібний, збірник. Тому приготовив, чи пак як Яків Головацький у споминах писав, переписав деякі статті із забороненої «Зорі», деякі пропустив, додав свіжі свої твори та й обох товаришів із «Руської Трійці» — Якова Головацького й Івана Вагилевича — та ще декого з найближчих однодумців, дав свої переклади із сербських народних пісень, і приготовив новий, далеко більший збірник, який вийшов друкованою книжкою в Будимі (Будапешт) на Угорщині при кінці 1836 р., але антидатований вже 1837 р.

До вибору аж далекої столиці Угорщини — Будиму, як місця появи першої української книжки, дійшло ось як: По феріях 1835 р. записався на львівський університет студент Яків Головацький (нар. 20 жовтня 1814 р. в Чепілях коло Бродів, де його батько о. Федір був парохом і з о. Юліяном Добриловським, Ч.С.В.В з Почаєва, був у особистих зносинах і провадив тоді «руський» дім); він то повернувся був з

Угорщини, де студіював рік на будапештанськім університеті, та своїми оповіданнями про угорських слов'ян, про їх витривалість у боротьбі з національними ворогами підтримував духа Маркіянового гуртка. Головацький заприязнився був у Пешті з двома студентами: сербом Юрієм Петрови-

Два члени «Руської Трійці»

Іван Вагилевич **Яків Головацький**

чем і хорватом Куриляцом, які пізніше допомогли йому, чи пак «Трійці», видати «Русалку Дністровую». У львівських «Rozmaitościach» за 1835 р., ч. 20, у рубриці «дрібні інформації», згадується між іншим і про «малоруську літературу», де в нотатці, зложеній на основі чийогось листа з Пешту сказано, що «Ярослав Головаченко (!), галичанин, котрий тепер студіює в Пешті, толкує з чеської мови на руську мову „Ohlas pisnj ruskych" Челяковского». (д-р В. Щурат: «Літературні начерки», стор. 65). «Ярослав Головаченко» — це прибране ім'я (псевдонім) Якова Головацького, а етнограф Франц Челяковський видав збірку чеських народних пісень в р.р. 1822-27.

Польський дослідник польсько-українських взаємовідносин у першій половині XIX-ого століття, Марцелі Гандельсман, характеризує у своїй вартісній науковій праці п н.: «Ukraińska polityka ks. Czartoryskiego przed wojną Krymską», вида-

ній «Українським Науковим Інститутом» у Варшаві (1937 р.) відношення Франца Колляра до слов'янських студентів на університеті у Пешті цими рядками: «O ile chodzi o tę ruską inteligencję lwowską, rok 1835 posiadał znaczenie zasadnicze dla stosunków zewnętrznych. W tym roku bowiem Jakób Hołowacki poznał Kollara. Autor «Slavy dcery» był poprzednio znany młodzieży ruskiej dzięki polskim tłumaczeniom jego dzieł, dokonanym przez Turowskiego. W świecie literackim polskim: lwowskim i krakowskim (głównie przez «Przegląd Naukowy») Kollar używał wielkiego autorytetu. W Peszcie — nie bez wpływu Szafarzyka — wziął on pod swoją opiekę całą studjującą tam młodzież słowiańską: obok serbów, chorwatów, z natury rzeczy — słowaków i czechów, przygarnął i Rusinów. W ten sposób zajął się i tym studentem pierwszego roku (тобто Яковом Головацьким — С. Ш.). Znajomość zawarta, miała trwać i nadal, przemieniając się w korespondencję, która nabierała szczególniejszego znaczenia, jako czynnik utrwalania ideologji, którą reprezentował sam Kollar» («Serja prac Komisji dla badań zagadnień polsko ukraińskich», zeszyt 3, str. 73.)

М. Шашкевич, Я. Головацький і І. Вагилевич (1811-1868) зібрали біля себе кружок товаришів, що читали — крім богослужбових книг — також літературні книжки і наукові твори німецьких авторів, але головно інших слов'янських авторів — польських, чеських, сербських і російських, що перепачковувались до Галичини через границю коло Бродів, що були тоді вільним містом; в тім числі приходили також українські книжки, видані в Росії. Вони пробували самі писати на взір інших слов'янських авторів, перекладали їх вірші, народні пісні, вписували їх до спільного альбому і то під прибраними іменами, як напр. Шашкевич приняв ім'я «Руслан», Головацький — «Ярослав», Вагилевич — «Далибор», Ількевич — «Мирослав» і тим подібні. Одні одушевляються працею Шашкевича, а другі ненавидять його за те: доносять на нього і на товаришів до поліції, посуджуючи їх в русофільстві!

А питомець Дмитро Мохнацький, який стояв в контакті зі згаданим польським провідником масонської льожі Каспром Ценглевичем, що організував тайні революційні кружки серед греко-катол. молоді, зробив навіть на М. Шашкевича поіменний донос до поліції, яка перевела строгу ревізію його письм і особистих річей та його книжок, але знову нічого не знайшла. А коли цього Дмитра Мохнацького поліція пізніше за конспіративну польську діяльність арештувала і замкнула, то він зізнавав у карнім суді на письмі, що «*Маркіян Шашкевич стояв на услугах Росії, що зчаста виїздив до Бродів і що вертав звідтам все обладова-*

ний срібними рублями». (д-р Кирило Студинський: «Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича», op. cit., на стор. CCII).

Навіть ще дня 29 вересня 1842 р. запитувала губернія ректорат духовної семінарії, *як часто і куди виїздив* зі Львова Маркіян Шашкевич, коли був ще питомцем. А все це стояло в зв'язку з ув'язненням питомців Дмитра Мохнацького і Венедикта Кущикевича в 1840 р.; Кущикевича засуджено в 1844 р. на смерть, але згодом цей засуд замінено на доживотну кару в'язниці, а Дмитро Мохнацький окупив собі волю доносом на цілу низку питомців-товаришів, з якими перебував у мурах духовної семінарії, в тім і на М. Шашкевича.

В духовній семінарії було тоді три партії серед питомців: 1) поступова партія (демократична) і ця саме була польонофільська, що думала польськими головами, 2) консервативна («правительственна»), що думала віденськими мізками і 3) патріотична (руська). До «руської партії», що мріяли *про відновлення княжої держави,* належали такі питомці: Михайло Бульвінський, Михайло Левицький, Юліян Ямінський, Микола Устиянович, Яків Головацький, Семен Плешкевич, Порфір Лукасевич, Іван Вагилевич, Антін Могильницький, Лев Трещаківський, Рудольф Мох, Кушлик, Ловицький. А всіх їх називали польонофіли згірдливо і підзорливо *«русланами»* — від прибраного Шашкевичевого слов'янського імени «Руслан», яке вони випроваджували від назви поеми Александра Серг. Пушкіна п. н. *«Руслан* і Людмила», виданої в Москві 1820 р. Всі ці «русланівці» записалися опісля (крім Івана Вагилевича!) тривалими буквами в історії «галицького відродження». Лучила їх всіх спільна ідея. Вони то помогли М. Шашкевичеві та обом його помічникам — Я. Головацькому й І. Вагилевичеві — зложити і видати друком нову збірку в Будапешті.

Докладний заголовок цієї нової збірки був такий: *«Русалка* *) *Днѣстровая»*, «Ruthenische Volkslieder». *«У Будимѣ.*

---

*) Для пояснення цієї назви «Русалка» — подає кол. професор української літератури на львівськім університеті о. д-р Омелян Огоновський у своїй монографії про М. Шашкевича з 1886 р. на стор. 25, таку примітку: «Девятьсот літ тому назад Русь не знала ще одного правдивого Бога, а вірила в своїх богів, в Перуна, Дажбога, Ладу й інших. Та не тільки в богів вірили наші поганські предки, але й в такі твари, що жили в лісах, у воді, в хатах, і для людей були добрими або й лихими. В воді — жили Русалки. Се були рослі, блідолиці дівчата з довгим розпущеним русим волоссям. Вони жили особливо в Дніпрі і звідси розходились по інших ріках, озерах та

РУСАЛКА

ДНѢСТРОВАЯ.

Ruthenische Volks-Lieder.

У ВУДИМѢ

Письмом Корол. Всеучилища Пештанского.

1837.

Фотокопія заголовної сторінки «Русалки Дністрової»

Письмом Корол. Всеучилища Пештанского. 1837». Заголовна сторінка прикрашена є рисунком старогрецької 4-ро струнної ліри з лавровим вінком, формат вісімки (18 x 12,5), сторінок XX+133+2; наклад — 1.000 примірників. (Про висоту накладу «Русалки», про кошти друку і розсилку книжки з Будапешту — подає проф. М. Тершаковець у своїй праці: «Про наклад „Русалки Дністрової"» в Записках Н.Т.Ш., том 108, Львів 1912 р., кн. II, стор. 117-139, але про те буде мова нижче.)

Зміст книжки, або як в оригіналі сказано, «*Обсяг* сей книжочки», — є такий: (Подаємо дослівно з оригіналу, не зміняючи ні мови, ні правопису!)

Переделіве стор.III.

Пѣснѣ народні.

Передговор к народним пѣсням IX.
I. Думи и Думки 21.
II. Обрядові пѣснѣ
А. Колядки 36.
Б. Гагілки 42.
В. Ладканя 45.

Складаня.

Згадка 61.
Погоня 65.
Два вѣночки 68.
Роспука 70.
Веснівка 71.
Мадей 72.
Туга за милою 76.
Сумрак вечерний 78.
Жулин и Калина, казка 79.
Олена, казка 89.

Перéводи.

А. Пѣснѣ народні сербскі:
Дѣвчина а риба 105.
Дѣвчина до рожи 104.
Пуста дѣвчина
Дѣвчина лице миюча
Ангельчині ворота
Знатель
Три тузѣ
Смерть милих
Б. Из Корольодвірской рукописи:
Китиця
Олѣнь
Лишена
Зазуля

Старина: 133.

Передговор к Старинѣ
Пѣснѣ зо старои рукописи

керницях. Русалки умножали свій рід людьми а то дітьми, умершими без хрещення і утопленими дівчатами». Отже русалки — це німфи водні...

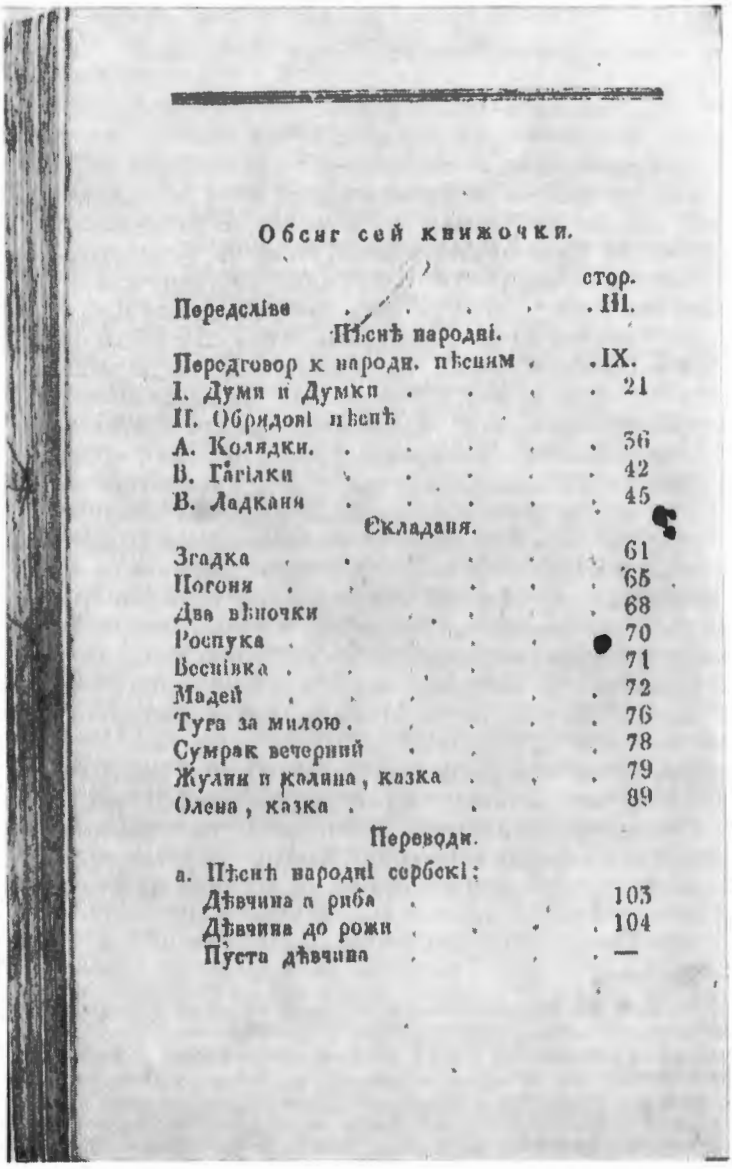

Обсяг сей книжочки.

стор.

Передсліве . . . . . III.

Пѣснѣ народні.

Передговор к народн. пѣсням . . IX.

I. Думи и Думки 21

II. Обрядові пѣснѣ

А. Колядки. 36

В. Гаґілки 42

В. Ладканя 45

Складаня.

Згадка 61

Погоня 65

Два вѣночки 68

Роспука 70

Воснівка 71

Мадей 72

Туга за милою 76

Сумрак вечерний 78

Жулин и калина, казка . . . 79

Олена, казка . . . 89

Переводи.

а. Пѣснѣ народні сербскі:

Дѣвчина а риба . . . 103

Дѣвчина до рожи 104

Пуста дѣвчина . . . . —

Фотокопія сторінки «Русалки» з її змістом

Розмеже Острова и Дроховичь
Вѣдомость о рукописах Слав. и руск. книжниці Монас. св. Вас. у Львовѣ
Мисль о руским весѣлю описаним через Лозѣньского

У «Передслів'ю» вияснюють укладчики книжки *ціль* видання, її *правопис* та подають імена людей, що *допомогли* в її виданні. Кошти видання «Русалки Дністрової» виносили 150 австрійських фльоренів, з чого дав директор головної школи в Коломиї о. Микола Верещинський *) 60 фльоренів, о. Іван Авдиковський позичив 15 дукатів, а решту покрили — мабуть — редактори книжки самі, але зі скромности у передмові те промовчали; В. Дорошенко твердить, що «решту 90 фльоренів заплатив *сам* М. Шашкевич». (стор. 6), і покликується на досліди М. Тершаківця. Натомість проф. о. д-р О. Огоновський у своїй «Исторіи Литературы рускои», ч. II, Львів 1889, на стор. 370, каже про ці кошти видання «Дністрової Русалки» так: «Юрій Петрович обіцяв Головацькому зайнятись випечатанням книжки. Коли завдяки його заходам Будимська цензура дозволила друкувати «Русалку», то сповістив він Шашкевича й Головацького, що випечатання її буде коштувати 400 золотих ринських. А тому що оба товариші не мали грошей, то треба було постаратись про поміч в якого добродія. Головацький написав листа до Миколи Верещинського, священика і директора головної школи в Коломиї, і він обіцяв дати жадані гроші. Коли Микола Верещинський прислав гроші на друк «Русалки», то показалось, що Будинській друкарні треба було заплатити ще 100 зол. ринських. Тому й Шашкевич позичив у приятеля Авдиковського «посагових» 20 голляндських дукатів і передав їх у застав Тарасевичеві, духовникові семінарії. Відтак Головацький, одержавши 100 зол. ринських, післав їх у Пешт на руки Петровича.»

---

*) О. Микола Верещинський, перший меценат галицького українського письменства, родився 1793 р. в Ходорові, де його батько був парохом. Гімназійні студії і філософію кінчив у Львові, а теологію у Відні. Висвячений «во ереї» в 1816 р. у безженнім стані, сповняв 8 літ обов'язки катехита в Сучаві, а опісля став директором гол. школи в Коломиї, де працював громадсько впродовж 32 років. Помер, маючи 89 літ, 5 листопада 1882 р. в Чернівцях. Його життєпис і огляд літературної і педагогічної діяльности подав проф. д-р К. Студинський у своїй студії до «Кореспонденції Якова Головацького» (1835-1849), стор. XXXVI — VII. Є там також п'ять листів М. Верещинського до Якова Головацького.

Проф. Богдан Лепкий пише про це так: «Гроші на видання „Русалки" дав о. Микола Верещинський, а 15 дукатів, котрих не доставало, позичив Шашкевич у священика Івана Авдиковського». (стор. 69).

Різниці ці в поглядах на кошти друку «Русалки» вияснює проф. М. Тершаковець у своїй вище названій праці п. н. «Про наклад „Русалки Дністрової", яка складається з двох частей: 1) «*Великість накладу* та його доля» (стор. 117 - 132) і 2) «*Кошти накладу* „Русалки Дністрової"» (стор. 133 - 139). Проф. Ом. Огоновський опирається у своїх даних на споминах Якова Головацького, написаних в 1881 р. (отже по 45 роках), які Б. Дідицький помістив 1885 р. в «Сборнику Галицкой Матицы»; натомість проф. М. Тершаковець проаналізував зміст листа сербського студента Юрія Петровича, спомин Я. Головацького і зізнання М. Шашкевича та Я. Головацького при слідстві в 1837 р. і, перерахувавши вартість гроша: фльоренів, золотих ринських, голляндських дукатів і золотих польських, приходить до висновку, що «*означення* висоти *дійсних* коштів накладу „Русалки" усуває неточність, що доси заходила між жерелами» і що «Маркіян Шашкевич вложив у видавництво „Русалки" *більшу грошову суму*, як о. Верещинський». І на це твердження оперся у своїм «Маніфесті» Вол. Дорошенко.

У «передслів'ї» називають укладчики і видавці «Русалки Дністрової» вдячними словами поіменно тих, що помогли цій книжечці «родитися», і тих, що її «пристроїли», а саме: «*Поклонися, Русалко наша, низько Всечестному Сподареви Николѣ Верещинскому, що тобі звелѣў родитися,* и всѣм, що тя пристроѣли пѣснями народними и Стариною: Трудолюбивому Мирославови Илькевичови, — потом Православови Каўкови, Ивану Бѣлѣньскому, Маркеллу Кульчицкому, Мѣнчакевичу — и иншим; *честь им най буде* и *слава, а в руских дѣтех найусерднѣша подяка!*» (Ількевич називався Григорій, Мінчакевич — Филимон, а при «Каукови» зайшла помилка; він звався — Коўбек).

Глава «Народні пісні» (стор. 1-58), з окремим вступним словом про них («перéдговор к пісням»), становила виняток із більшої наукової розвідки Івана Вагилевича про значення і вартість народних пісень.

Глава «Складання» (стор. 59-100) це оригінальні твори укладчиків книжки; оригінальні є й їх «перéводи» з чужих мов (стор. 101-112).

Глава «Старина» це матеріяли, взяті з рукописів — з цікавою передмовою М. Шашкевича.

«Русалка Дністровая» відзначається не лише *змістом* від усіх тодішніх західньо-українських публікацій, але й *мовою,* а передусім *правописом!* Мова її була народна, з домішкою слів місцевої говірки, звідки автори походили і де вони української народної мови навчились.

Була це *новість,* бо ж за тодішнім поглядом жива мова, тобто «хлопська», не надавалася до науки чи до письменства. В «учених» головах тодішніх духовних і світських інтеліґентів заховались, мабуть, ще в пам'яті пропам'ятні слова професора церковної історії на львівськім «Studium Ruthenum» о. Захаріясевича: «Єже касается перевода (св. письма — С. Ш.), зане часть выраженій *простыхъ употребыхъ,* сего да никто мнѣ *во зло не вмѣняетъ»!*

А *правопис* книжки був уже, як на тодішні поняття, зовсім *революційний;* зривав він не лише з церковною кирилицею і зі зреформованою гражданкою, а вводив фонетичний правопис — без освячених *ъ* (йорів) і *ы* (єрів); залишилося лише *ѣ* (ять) для означення м'якого *ї* (тобто пізнішого *і* з двома крапками) — попри звичайне *і,* а для звуків *дж* впровадили впорядчики «Русалки» відповідну букву *ђ* з сербського (письменником Вуком Стефановичем Караджічем зреформованого) правопису. Для звуку *в* у складах *ав - ев* впроваджено *ў;* напр. співаў — замість співав, душеў — замість душев (душею), тобто, як в «передслів'ю» сказано, впроваджено «волоское ў»! Про свої фонетичні новості згадують впорядчики книжки в «передслів'ю», обосновуючи їх таким вже у сербськім письменстві Вуком Караджічем проклямованим постулятом: *«Пиши, як чуєш, а читай, як видиш».* (стор. V).

За мотто до «Русалки Дністрової» взяли укладчики слова славного вже тоді словацького вченого і письменника, панславіста Яна Коллара, що мав великий вплив на розвій національної свідомости австрійських слов'ян: «Ne z mutného oka, z ruky pilné naděje kvítne», шо в українськім перекладі означає: *«Не з сумних очей, а з діяльних рук процвітає надія».* В. Дорошенко поясняє це мотто так: «Впорядчики «Русалки» кликали земляків, щоб, покинувши сум і розпач, бралися до народної праці» («Маніфест Руської Трійці», Філядельфія 1959, на стор. 7).

І справді крайня пора вже була взятися галичанам до праці, бо слушно кажуть автори книжки у своїм «передслів'ю: *«Судило нам ся послідними бути.* Бо, коли другі Славяне вершка ся дохаплюют, і естли не вже, то небавком побратают-ся з повним, ясним сонцем, *нам на долині* в гу-

стій студеній *мраці гибіти*». «Але», говорять вони далі, «мали ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі, тамті заніміли, а народови і словесності *надовго ся задрімало*. Однакож язик і хороша душа руска була серед Славянщини, як *чиста слеза дівоча* в долині серафима. Зволила добра воля появитися і у нас *збіркам народних наших пісень* і іншим хорошим і ціловажним ділам» (творам).

У нотці до цитованих слів наводять редактори книжки цілий спис цих «ціловажних діл», які знані були вже М. Шашкевичеві і товаришам, що появилися на східньо-українських землях, чи в Росії, зі «Словом о полку Ігоря» включно. А треба тут підкреслити, що і Маркіян і його однодумці любувалися в особливший спосіб у цім лицарськім епосі з XII століття. Про це свідчать не тільки згадки про нього і запозичені вислови в «Русалці», але вже той сам факт, що цю стародавню перлину української літератури, як лиш вона до Галичини передісталася, перекладали її на живу українську мову і Шашкевич і Вагилевич і Устиянович; І. Вагилевич переложив цілий епос, а по Шашкевичеві лишився лиш переклад «Плач Ярославни». А Я. Головацький пише у своїм спомині про Маркіяна Шашкевича п. н. «Память Маркіянові Руслану Шашкевичу» про це так: «Мав Шашкевич також переробити *нинішнім* нарічем піснотворінє староруське «Слово о полку Ігоря» *слобідною мірою українських козацьких дум*».

А реєстр наведених там творів є наступний: (Подаємо дослівно): 1) «Енеида на малороссійскій язык *переложенная* (!?) М. (?) Котляревским; *тричи виданая* 1798, 1808, 1809 в С. Петербург». 2) «Князя Цертелева: «Опыт собранія старинных малороссійских пѣсен. С.П. 1819». 3) «Малороссійскія пѣсни, изданныя Михаилом Максимовичем. Москва 1827»; 4) «тойже издаў Украинскія народныя пѣсни, Москва 1834». 5) «Запорожская старина — Харков 1833-34. IV части». 6) «Малороссійскія повѣсти — изд. Основяненьком — Москва 1834». 7) «Малороссійскія пословици — Харков 1833». 8) «Приказки малороссійскія — издан. Гребе*ньком*, С. Петербург». 9) «Войцехо*вича* малороссійскій словарь помѣщенний в трудах москов. Общества любителей Россійской словестности, ч. III. 1818». 10) «Пѣют також хорошо руским язиком: чс. Гу*ляка* Артемовскій, Тома Паду*рра* и инши». 11) «Про маленько мѣстця лише *набилиняєм* о Грамматиках Павлоского (Москва 1818), Лучкая: Slavo-Ruthena (в Будимѣ 1830), Левѣцкого (в Перемишли 1834), — о дѣлах

Wacława z Oleska: Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego (у Львові 1833) и Лозѣнского: Ruskoje wesile (в Перемишлі 1835).

Про підкреслені тут похибки в іменах і творах наведених авторів можна б поробити далекосяглі висновки чи припущення, а саме, що наведені тут імена і твори авторів впорядчикам «Русалки Дністрової» або не були в оригіналах знані або що недбало вони їх подавали. Д-р В. Щурат однак думає, що редактори «Русалки» „брали інформації про літературні новости придніпрянської України з польської руки, котра на примір таки справді переробила в «Rozmaitościach» Артемовського-*Гулака* на *Hulakę*". («Найблищі жерела творчости М. Шашкевича», Львів 1913, стор. 71.)

Спис цих авторів і їх творів свідчить заразом про очитаність укладчиків «Русалки» і про *свідомість їх плянової роботи на будуче.*

Пускаючи свою книжку між люди, оправдують Шашкевич і товариші її скромний зміст і вигляд, кажучи: «Не жури ся, Русалочко з над Дністра, що-сь не прибрана, в наряді, який від природи і простодушного і добросердечного народа твойого приймила-сь, — стаєш перед твоїми сестрицями. Они добрі, вибачать ти (= тобі), приймут тя і прикрасят» (стор. IV).

Безпосередньо по «передслів'ю» йде «передговор» І. Вагилевича до народних пісень.

Оповівши землякам про могутність колишньої української держави, переходить автор до характеристики створених українським народом пісень. Яку вагу до них прикладав І. Вагилевич і як високо їх ставив, свідчить про це мотто, яке взяв з «Spiewanek» Яна Колляра, яке звучить у перекладі на українську мову так: «*Народні пісні є найміцнішою підвалиною освіти, живлом культури, підпорою народности, захистом і прикрасою мови*».

І характеризує відтак Вагилевич український нарід такими словами: «*Нарід Руский — оден з головних поколінь Славянських,* в середині меж ними, розкладаєся на хлібородних окрестностьох *зпоза гір Бескидских за Дон.* Він найширше (— з поміж інших Славян —) задержав у своїх поведінках, пісньох, обрядах, казках, прислівьох все, що єму передвіцькі діди спадком лишили». (стор. IX). «Руский нарід» — каже він далі — «був *великим і величаним*». (стор. X). «В той час (за великих князів) на ловах Бояни пускали по десять соколов на стадо лебедей, а з уст виливали почесну славу витязів хоробрих і уми поострювали мужеством, а умці черкали золотими буквами пісні і чуднії казки; зо

сотних церквів Києва блищали золотії хрести понад облаки, а по майданах войнувались (вправлялись) тьми хоробрих молодців. Князі, сидячи в золотих стільцьох, веліли отрубляти походи далекі, а *зелізнії полки насадами* (човнами) *орали море Руськоє*». («Чорне море». Так називає його Нестор.).

Такий романтичний погляд на староукраїнську минувшину підносив на дусі зневірених у свій нарід питомців духовної семінарії, вони приходили до національної свідомости, ще й *горді* ставали за приналежність до *такої* нації. Це видно хоч би на такім «стихотворенію» питомця Антона Любич Могильницького п. н. «*Слово о повинностях к отечеству*»:

«Таже руський язик милий,
Колись в честі красно цвів,
Колись князі говорили
Нині власність простаків!»

А про *вагу* української народної поезії нагадує Вагилевич раз-у-раз у своїх характеристиках народних пісень, які він ділить на: *думи* (історичні пісні), *думки* (жіночі ліричні), *думи мужацькі* (від муж, не мужик!) та врешті на *обрядові*, які він називає: «*золотим послідком щасніших времен*» (стор. XIX).

Хто і де ці народні пісні збирав, назагал в «Русалці» не зазначено. Сказано лиш, що колядки зібрав І. Вагилевич у Калущині, гагілки походять з Золочівщини (отже зібрав їх, мабуть, сам Шашкевич), а ладанки зібрані з Бережанщини, Золочівщини, Стрийщини і Перемищини; але хто їх записав, не подано. Тільки з «передслів'я» довідуємося, що Книгу «пристроїли піснями народними і стариною»: *Мирослав* Ількевич, *Православ* Кавк (!), Іван Білинський, Маркел Кульчицький, Филимон Мінчакевич та інші. («Мирослав» Ількевич — на хресне ім'я Григорій — видав у 1841 р. у Відні в друкарні Мехітаристів — заходами І. Головацького — «Приповідки», а студію про ці «Приповідки» написав син Івана Франка — покійний Андрій Франко п. н. «Григорій Ількевич, як етнограф», у «Записках НТШ», том 110, рік 1912, кн. III, стор. 123-156, а раніше писав про них Возняк працю п. н. «До історії видання Ількевичевих приповідок» «Записки» НТШ, том 69, рік 1906, кн. I, стор. 175-191, де оповідає, яку ролю відограли при тім Я. Головацький і М. Верещинський *в обороні азбуки*. Православ Коубек, чех, називався Ян; Мінчакевич називався Филимон і був сином лемківського пароха з Бережниці Вижної, повіт Сянік; був

він, як питомець III року духовної семінарії, в 1837 р. арештований за політичну приналежність до польського конспіраційного руху і рішенням львівського губерніяльного уряду виключено його дня 20 грудня 1838 р. з усіх вищих шкіл в австрійській монархії — «wegen der Teilnahme an politischen Umtrieben». (д-р К. Студинський: «Львівська духовна семінарія за часів М. Шашкевича», стор. 345.) Іван Білинський був тоді питомцем III року і мав наклін «ad verbalem rixam» (до сварок і гніву), а Маркел Кульчицький, син пароха з Лозини коло Янова, хоровитий, був опісля за конспірацію з Каспром Ценглевичем замотаний в процес).

У I частині «Русалки», а саме в розділі про «пісні народні», по «передговорі» I. Вагилевича «к народним пѣсням», слідують «Думи і Думки», яких є разом двадцять і одна «лелѣяльна пѣсонька». Але неначе у мотто до цих «Думок» поставили редактори цієї *першої* галицько-української збірки чомусь віршик Богдана Залеского, що писав на українські теми в польській мові, який наводимо тут — не без інтересу — дослівно:

«Co sie stało!
Gdzie to naszych *dum* połowa?
Zaporożskich dziś tak *mało!*
A miłośna ta *lubowa*:
«O trzech *zorzach*, trzech *krynicach*,
Siedmiu *wodzach*, stu dziewicach,
Rzekłbyś: *że te dumy* z *laty*
Przenuciwszy błogie chwile,
Przenuciwszy *smutne* straty
Z ludźmi *głuchną* gdzieś w *mogile!.*»

Bohdan Zaleski.

Б. Залєскі це — головний представник так зв. «української школи» в польськім письменстві, що написав знану пісню «*Duma* z pieśni ludu ukraińskiego», до якої, як в ній зазначується, мотив взяв поет із української пісні «Повій, вітре, буйний, милий!»; написав він також віршик «Wzgórek pożegnania» з тим *Русланом,* що найімовірніше дав своє ім'я Шашкевичеві яко «Руслан»; вірш цей був передрукований в популярній антології польської поезії п. н. «Polihymnia czyli piękności poezyi autorów tegoczesnych dla miłośników literatury polskiej», wydanej przez J. J. Szczepańskiego, Tom I-VI, Lwów 1827. М. Шашкевич не міг не читати цієї польської антології, про що свідчить впрочім наглядно поміщений там ще один вірш Б. Залєско-

го «Wyjątek z rycerskiego rapsodu», де є мова про козацько-татарські бої, а де мотив споріднений є з мотивом Шашкевичевої »Погоні». Що більше, цей Б. Залєскі міг піддати М. Шашкевичеві навіть гадку заняти протипольське становище такими своїми рядками:

«Myśmy Lachom byli wierni
Przeciw hordom w każdej chwili,
N'm husarze, nim pancerni
Nadciągneli, my - już zbili.
I coż za to mamy w zysku,
Oprócz więzów i ucisku?»

(Цитат за д-ром В. Щуратом, op. cit., стор. 73)

По тім вступнім вірші Б. Залєского слідують «Думи», о різних стопових розмірах. Перечислім їх у черговім порядку:

1) «Ой поїхав Романонько
До Сучави на ярмарок
І продав туркові сестру Оленоньку
За коники воронії
Та за сідла золотії.» (Сучава — місто на Буковині)
2) «Чому кури не піете,
Чому люде не чуете?
Турки село зрабували,
Громадами людей гнали.»
3) «Гей по під гай зелененький,
Ходит Добуш молоденький.»
4) «В славнім місті городі там була вдова,
Вдова Коковчиха красна, молода.»
5) «Гонят, мамко, на сторожу,
Під чорний ліс на могилу.
Їдут Ляхи на три шляхи,
А Козаки на чотири.»
6) «Ой Морозе! Морозине, преславний козаче,
Гей, за тобою ціла Литва й Україна плаче.»
7) «Ой поїхав Їваценко
Сім літ на війну.»
8) «Брат із сестрою по риночку ходит,
По риночку ходит, до сестри говорит:
«Сестро-ж моя! пора тобі за- муж.» —
«Не дай мене, брате, за селянина,
Видай мене, брате, за міщанина.»
9) «Ой в зеленім городочку,
Два явороньки гнут-ся;
На дівонці молоденькій
Два ледіники бют-ся.»
10) «Ой, цілий день Кременюшка ані їв, ані пив,
Ой, цілий день Кременюшка у тузі ходив.»
11) «Коли Турки войовали,
Білу челядь забирали,

І в нашої попадоньки
Взяли вони три дівоньки.»

12) «А в неділоньку рано стала нам ся новина:
Підмовила Ганзуненька богацького сина;
Покинь-же ти богатство, а я покину діти,
Ой, ходімо ми на Украйноньку мешканенька глядіти.»

13) «Вийду я, вийду в садок вишневий, стану си, задумаю.
Виломлю си з рожі квітку, пущу по Дунаю.»

14) «Ой, є в поли два дуби,
Схилили-ся до купи,
Межи тими дубами
Там вербонька стояла,
Під вербою світлонька,
В тій світлонці дівонька
По світлонці ходила,
Косу росу чесала,
Косу росу чесала,
На молодці моргала.»

15) «Ой, там при долині, ой, там при потоці
Пют мед-горівку козаки молодці.»

16) «Ой, в садку зеленім зазуля ковала,
По-під садочок здавна стежочка бувала;
Ой, зайшла-же туди пишная молодиця,
Тоненька, висока, румяненького лиця.»

17) «Уже Івасенькови в манастиреньку звонят,
Ой, уже і на нас сусіди говорят.
Встала поповичка, в печи затопила,
Свого синонька Андруся не будила.
Прийшла поповичка Андруся будити,
Не могла через кровцю переступити.»

18) «Ой, вилетів сокіл та з ліса на поле,
Ой, сів собі сокіл на високій горі.»

19) «Насунула хмара з Підгіря,
Надлетів сокіл з Поділя,
Козак ся питав у сокола:
Чи не бував ти в далекім краю?
Чи не чував ти о якій новині?
Чи не тужит дівчина по мині?»

20) «Ой, дуброво, дубровонько!
Та доброго гана маєш,
Що ся в однім року
Трома барви приодіваєш.»

Вже само зіставлення хоча б перших строфок цих «Дум» і «Думок» є незвичайне, а їх змісти навіть дуже цікаві, але годі тут ними ближче занятися, бо це вимагає окремої для себе етнографічної студії.

Замикає цей розділ коротенька *«леліяльна»*, тобто колискова пісня, що її співали в Галичині всі наші мами своїм маленьким дітям, заколисуючи їх до сну:

«Ой, ходит Сон
Коло вікон,

А Дрімота
Коло плота;
Питає-ся
Сон Дрімоти:
«Де будемо
Ночувати?»
«Де хатонька
Тепленькая,
Де дитинонька
Маленькая.»

«Сон» і «Дрімота» — писані великими буквами символізують живі істоти з народного повір'я, а мелодія цієї пісні справді *колискова*.

В *II частині*, що носить назву: *«Обрядові пісні»*, подано окремо: *А. Колядки*, числом 7, *Б. Гагілки*, числом 4, *В. Ладканя*, числом 21. Ці обрядові пісні дуже старі, сягають ще поганських і княжих часів.

Для приміру навести належало б бодай одну-дві з «ладкань»; возьмім весільну пісню, записану в Золочівщині, мабуть, самим таки Маркіяном:

«Коли молоду на посаг садять»:

«Злетіли два ангели з неба,
Ой, сіли, пали Марисонці на подвіре,
А з подвіре в застівное віконце,
А з віконце на тисові столи,
А з столів на лінії обруси,
А з обрусів на пшеничні хлібове,
А з хлібових на румене личенько,
А з руменого личенька на барвінковий віночок,
А з віночка на мушліновий рубочок.»

Або інша весільна при «вінкоплетинах»:

«Вінку, мій вінку,
З кресченого барвінку,
Єном те еден вила,
І том те не сходила;
В суботу по полудни,
В неділю всю дниноньку,
В понеділок годиноньку;
Далабим те малювати,
Шчоби в тобі погуляти,
Далабим те золотити,
Шчоби в тобі походити.»

(з Коломийщини).

Або одну весільну про «коровай» — зі Золочівщини:

«Ой раюж, мій раю,
Пшеничний кореваю!

З семи керниць водицє,
З семи стогів пшеницє,
А в нашої печі
Золотії плечі,
А срібнії крила,
Щоб коровай гнітила.»

А під кінець ще одну «міщанську» пісню весільну *)

«Їдьмо, поїдьмо
Польом, болоньом,
Піском, каміньом —
Пісок буде шуміти,
Камінь буде дудніти;
Вчуют нас люди,
Славно нам буде,
Вчуют селяне,
Що їдут міщане.» *)

Серед оригінальних творів, поміщених під гаслом «Як вмію, так пію», маємо в «Русалці» насамперед *«Складання»* М. Шашкевича, а то: романтичне оповідання «Олена» і шість поезій: «Згадка», «Погоня», «Розлука», «Веснівка», «Туга за милою» і сонет «Сумрак вечерний». Яків Головацький дав всего одну поезію: «Два віночки», а Іван Вагилевич дві поеми: «Мадей» та «Жулин і Калина», яку назвав казкою.

У «Згадці» Шашкевича говориться про час, коли то *«Києва золота глава під небеса ся звела»;* у його «Погоні» згадується боротьбу з татарами, а лірична «Веснівка» є алегорією *провесни української літератури в Галичині,* яку можна також сміло прикласти і до *особистої* долі ніжного поета Маркіяна. Наводимо тут текст цієї найціннішої Шашкевичевої алегорії цілістю в оригінальнім правописі «Русалки Дністрової»:

«Веснівка:

Цвѣтка дрібная
Молила неньку
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай минѣ долю,
Щоб я зацвила,
Весь луг скрасила,
Щоби я була
Як сонце ясна,
Як зоря красна,

*) Цю весільну пісню співали за моїх ще хлоп'ячих літ у моїм родиннім містечку Куликові, коло Львова. — С. Ш.

Щобим згорнула
Весь свѣт до себе!»
«Доню голубко,
Жаль минѣ тебе,
Гарная любко,
Бо вихорь свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде:
Краса змарнѣє,
Личко счорнѣє,
Головоньку склонишь,
Листоньки зронишь,
Жаль серцю буде.»

Руслан Шашкевичь

Ця ніжна, алегорична «Веснівка» стала завдяки нотній композиції (сольоспів з фортепіяновим супроводом згаданого вже о. Віктора Матюка) одним з найулюбленіших сольових співів перед 1 світовою війною в Галичині. А на святочнім концерті в 100-літні роковини народин о. М. Шашкевича відспівав це сольо у спортовій палаті у Львові найславніший український тенор заграничних театрів артист Олександер Мишуґа, міщанський син з Виткова, повіт Камінка Струмилова, колишній бурсак дяківської бурси Ставропігійського Інституту у Львові.

Надається цей вірш «Веснівка» завдяки короткій і легкій будові свойого метрум ⏑⏑–/–⏑ (сполука дактиля з трохеєм) до деклямації, бо мелодійність слів сама при виголошуванні пробивається (головно у дітей) через це, що довгий склад стопи відповідає в співі 1/4 частині ноти, а короткий склад 1/8 частині ноти. Тому шкільна молодь так радо деклямує «Веснівку».

У Вагилевичевій поемі «Мадей» говориться про боротьбу Галичан з Уграми, а «Жулин і Калина» це зворушлива романтична баляда про Жулина й його любку, що топиться «в бистрім Дністрі», — написана в дусі популярних тоді (в романтичний період европейських літератур) баляд із зловісним змістом.

«Згадка», якою зачинаються оригінальні поезії в «Русалці», має, так би мовити, своє *програмове* значення цілої «Русалки Дністрової». Тому наведемо тут її текст:

«Заспіваю що минуло,
Передвіцький згану час,
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!
Святовида [1]) лиця ясні
За Лабою [2]) Славян чтив.

Купайловий [3]) танок красний
Царинами вітром спів. —
Гай ся на честь гарной Лади [4])
Піньом дівиць розлягав,
Мір в подяці для Коляди [5])
Веселячись снопи клав.
Над ярою Волтавою [6])
Суд Любушин [7]) мир давав.
Над Дніпром-славотицьою
Так Ярослав ся вславляв. [8])
Поза білими водами
Білий гніздо орел вив,
А рускими сторонами
Звін вічовий гомотів.
Новгорода сила й слава
Світом цілим зголосла,
Києва золота глава
Під небеса ся звела.
Слави дочка величана
На світ цілий сияла,
Пісня Люмира, пісня Бояна [9])
Голосніше їй гула.
Нині думка йде сумненько,
Темним лісом гомонит,
За Дунай, за Дніпр туженько
Згадка журна лиш летит.
По-над Дністра берег крутий
Гамор галич розлягат,
Там сум душу хапле лютий,
В безвість гадка пропадат.
Городища де бували,
Днесь могили ся звели,
Богів храми де стояли,
Грехіт мохи поросли.
Де ворони ся злітают,
Колись славний стояв тин; [10])
Тяжкі мраки днесь лягают,
Як на ногах Татарин. [11]) і т. д.

Руслан Шашкевич

До цього свого вірша подав Маркіян Шашкевич такі свої пояснення, які наводимо тут без змін, але в модернізованім правописі:

1) Святовид, бог Славян надлабських і надбалтицьких, виображаючий сонце. 2) Лаба — ріка (Albis fluvius). 3) Купайло, бог плодів земних. Опис обрядів Купайлових найдеш кромі інших в «Исторіи Малой Россіи» Дмитра Бантиш-Каменського, ч. III, стор. 84. 4) Лада, бог милости (любови), ладу і женитьби або весілля; досі у нас пісні весільні зовуться ладканя. 5) Коляда — бог миру и пированя. 6) Волтава — ріка у Чеській землі — Moldau Fluss. 7) За княгині Любуші споминаються перший раз у чехів «desky prawdodatné» — зри «Kralodvorský rukopis: „Soud Libušin"». 8) Ярослав Володимірович (1019) зчинив збірку прав руських, — знакому під іменем «Правди

рускої». 9) Люмир і Боян — півці стародавної Славянщини — сей на Руси, той у Чехів — зри «Слово о полку Ігоря» і «Kralodvorský rukopis». 10) Тин — твердогород, Замок. Приміри: Милятин, Гусятин, Рогатин, Чорнятин, Славетин і м. и. 11) Повідають люди, що татари вертаючи з полоняним міром у свійню (з полоненими людьми у свої степи), коли ставали на нічліги, лятали пов'язаним полонянцям на ноги, щоб не повтікали». М. Шашкевич

З-поміж інших оригінальних віршів, вміщених у «Русалці», заслуговує ще на вирізнення настроєвий вірш М. Шашкевича — сонет п. н. «Сумрак вечерний», що нагадує сонети Адама Міцкевича. Ось текст його:

«Сонце ясне померкло, світ пітьма насіла,
В шир і вздовж до-окола сум ся розлягає,
Чагарами [1]) густими тьма вовків завила,
Над тином [2]) опустілим галок гамор грає;

Там нещасен думаю тяжко, мов могила
Серед степу о північ сумненько думає, [3])
Згадка в душі печальній тужно згомоніла,
Бо сплинули радощі, як Дністер спливає!

Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі бори склонились тугами, [4])
Зойкнули дуброви й ліси застогнали.

Весело ми з тов гудьбов та й з тими лісами,
Мило ми з буйним вітром, з блудними марами,
Студенна тая доля к серденьку припала.»

В цій поезії виявляє поет свій тихий смуток, кажучи, що він в нещастю думає неначе могила серед степу о півночі та що його радощі сплинули, як Дністер спливає.

В «Русалці» помістив Маркіян також прозаїчне оповідання, яке він назвав «казкою», п. н. *«Олена»*. В ній, пише О. Огоновський, «заявив Шашкевич горячу любов до тих земляків, котрих дехто зове „хлопами"» (стор. 57). Зміст «казки» такий: Парубок Семен жениться з Оленою і, як панщизняний хлоп, просить на своє весілля молодого пана. Панич вибирається на весілля, але для того лиш, шоб молоду Олену пірвати для себе, — *бодай на одну ніч*. В цім часі якраз на замку панича-старостича був *опришок*, перебра-

1) Чагарі — корчі, молодий ліс.
2) Тин — пліт.
3) На Україні в степу є багато могил, про котрі Т. Шевченко каже: «Високії ті могили — Чорніють як гори».
4) о. проф. д-р О. Огоновський подає це місце «тучами» і пояснює його так: «густі бори похилились, мов чоловік похиляється від туги й смутку» (стор. 48).

ний за *козацького бандуриста.* Він хотів розвідати, як можна б найлегше напасти на панський замок. Цей опришок - бандурист підслухав відповідь, яку старостич дав Семенові на запросини на весілля, і негайно догадався, що панич має лукавий плян. Тому дав він про це знати свому ватажкові (провідникові опришків). Ватажко — Медведюк розділив своїх опришків на дві частині: одна напала на весілля, щоб відобрати бутному старостичеві молоду Олену. «Потанцюєм з *грабителями, вражими синами!*», каже ватажко, видаючи накази. Опісля віддає Медведюк Семенові відданицю-Олену і не приймає ні його запросин на весілля, ні заплати за оборону молодят супроти грабителів. — «Майте ся гаразд!», відповів ватажко Медведюк, «мені там (= на весіллю) не бути! Хлопці на коні, та до наших!» — кликнув ватажко до товаришів-опришків, і всі щезли...

Оповідання це написане в романтичнім смаку тодішнього часу, до цього ж у живій, гарній мові! *Відбиває воно також і панщизняні відносини* в тодішніх часах. І є це *одиноке* місце в творах Шашкевича, де він порушує *соціяльні питання* в краю. А заторкувати соціяльні відносини під час панщизняного устрою, під абсолютним режімом того часу, було небезпечно. Але що молоді діячі з доби галицького «відродження» свідомі були своєї *національної кривди* і знали, *де є його національні вороги,* свідчить хоча б такий малий віршик о. Антона Любич Могильницького:

«Але не сам Татар дикий
Кривди нам чинив великі,
Ще хтось — міг бим вилічити, —
Але краще пробачити.
Міг бим о тім говорити,
Єсть куда! Широке поле!
Але волю замовчати,
Бо в нас правда в очи коле!»

(«Згадка» у виданню «Письма А. Л[illegible] Могильницького», накладом «Зорі» у Львові 1885 р.)

Тому й, мабуть, М. Шашкевич це питання полишав, за що його по 40 роках Іван Франко в 1878 р. скритикував, кажучи, що в «Русалці Дністровій» «нема смілих вимог революційних, ні навіть *ярких образів* з життя народу».

О. д-р О. Огоновський подає вістку, що Шашкевич написав також одну повість на основі *правдивої* події, але її, мабуть, не викінчив. Викінчив її опісля і видав син Маркія-

на, Володимир, п. н. «Пімста і великодушіє» («Правда» з 1872 р., число 1-3).

У розділі п. н. «*Переводи*» є переклади з народних пісень — сербських і чеських; із сербських 8, з чого 6 перекладів — пера «Руслана» Шашкевича, а 2 «Ярослава» Головацького.

Із чеської «Корольодворської Рукописи» є всього 4 переклади — і всі вони пера Руслана Шашкевича.

Із шости перекладів із сербських народних пісень «Руслана» наведемо тут дві для прикладу, а саме симпатичну розмову молодця з дівчиною п. н. «Пуста дівчина»:

«Пуста дівчина»:

«Дівчинонька водов бродит,
Ноги ся біліют:
За нев ходит молод хлопець
Сміє-ся, регоче:
«Броди, броди, дівчинонько,
Бодай-сь мойов була!»
«Коб я знала і відала,
Що я твоя буду,
Молоком-бим ся вмивала,
Щоби біла була,
Рожею-бим ся втирала,
Щоб румяна була,
Шовком-бим ся вперезала,
Щоби тонка була.»

А друга пісня п. н.

«Дівчина і риба»'

«Дівчина край моря сиділа,
Сама до себе так говорила:
«Ой, милий ти мій Боже!
Чи є що ширше над море?
Чи є що довше над поле?
Чи є що швидше над коня?
Чи є що над мед солодше,
Чи є що над брата дорожче?»
Риба д ней з води говорила:
«Дівчино! Мало ти знаєш!
Ширшоє небо над море;
Довшоє море над поле;
Швидші суть над коня очи;
Від меда солодший цукор;
Над брата дорожчий милий!»

Натомість короткий шостистих п. н. «Знатель», де говориться про «*дівчину Милену*», *не повинен був ніяк увійти до цього альманаху, призначеного питомцями духовної*

семінарії до публічного видання друком! Цей короткий вірш, за підписом Руслана Шашкевича, спричинив і видавцям чимало особистої прикрости і на многонадійну, програмову книжечку стягнув громи зі сторони духовної *виховної* влади. Проф. Володимир Радзикевич каже у своїй «Історії української літератури» ч. II, що цензор о. д-р Венедикт Левицький *«добачився в ній порушення проти моралі»* (стор. 32). Може не так, скажім, проти моралі, як проти вимог доброго тону зі сторони *молодих* кандидатів до духовного стану.

Закінчує «Русалку Дністрову» історичний розділ п. н. *«Старина»*, де подав Руслан Шашкевич речеве вияснення, що це є «старина». «Старина» є це «великий образ, є то зеркало — як вода чистоє, в котрім невозмущенноє являє-ся лице столітей». Крім цього додано тут одну думу, що зачинається від заклику:

«Літай, літай, сивий орле, по глибокій долині!
Засилают Ляхи листи по всей Україні.
Живіт, живіт, Українці, не бійтесь нічого,
Повішано в Пятигорах козаченьків много!»

До цієї думи додано ще дві пісні з невідомого старого рукопису. А «Ярослав» Головацький подав цікаву відомість про старі слов'янські й українські рукописи в бібліотеці монастиря отців Василіян у Львові. Подає там Головацький опис 24 рукописних творів, з яких найцікавіший є опис «Кормчої книги» — 403 листки. А під кінець свого опису додає: «При декотрих книгах находяться примітки й уваги Високоученого Ієромонаха Модеста Гриневецького, професора львівського університету».

Замикає цілість «Дністрової Русалки» *гостра* рецензія на «Ruskoje wesile» о. Йосифа Лозинського. Автор рецензії вправді не підписаний, але зі змісту легко догадатися, що написав її сам М. Шашкевич, про що була вже мова повище в главі «Азбука і Abecadło».

М. Шашкевич давав уже перед появою «Русалки Дністрової» докази пошанування *української старовини*. Укладаючи свою першу збірку до друку «Зорю», якій не судилося, як уже сказано, побачити світа, вмістив був дві поеми з історичною темою: «Хмельницького обступлення Львова», тобто «облога Львова» в 1648 р. та «Наливайко», які не ввійшли відтак до «Русалки». Текст «Обступлення Львова» подали ми вже в однім з попередніх розділів. А у вірші — в «Посланії» до приятеля о. Николая Устияновича писав

Маркіян, як він «підслухував» (лежачи на могилі) розмову «старої бувальщини»:

«Про давні літа,
Про давні часи,
Як слава гула
Світом вокруги
Про руских батьків,
Боярів, князів,
Про гетьманів, козаків.»

Переглянувши в той спосіб *зміст* цілої «Русалки Дністрової», приходимо до висновку, що її впорядчики станули виразно *на площині національної і державної незалежности*, якої завершення прийшло в тім же княжім городі Львові *щойно дня 1 листопада 1918 року.*

Володимир Дорошенко, автор ювілейної студії п. н. «Маніфест „Руської Трійці"», що вийшла накладом видавництва «Америка» у Філядельфії 1959 р. 4⁰, стор. 1-20, подає замітку, що Т. Шевченко, гостюючи в 1843 р. в Березані у Платона Лукашевича, читав «Русалку Дністрову», яку привіз з собою П. Лукашевич *) із своєї подорожі до Галичини, і що автор «Кобзаря» звернув тоді свою особливу увагу на оригінальну поему Івана Вагилевича п. н. «Мадей». (Мадей — це ватажок опришків з Чорногори.) Про це згадує Лукашевич у листі до Вагилевича, додаючи: «Коли був у мене Т. Шевченко, я запропонував йому запозичити у Вас деякі слова і форми Ваші і він згодився» (стор. 17). Є це доказом, що Т. Шевченко читав «Русалку Дністрову» і що її мову високо цінив.

Вийшла «Русалка Дністрова» у світ головно завдяки енергії члена «Руської Трійці» — Якова Головацького. Він то у вересні 1836 р. переслав рукопис «Русалки» до свого б. товариша з будапештанського королівського університету — серба Юрія Петровича з просьбою, щоб він віддав рукопис до університетської друкарні до видання. Цей Ю. Петрович, сербський патріот і одушевлений слов'янофіл, склав умову з друкарнею, віддав рукопис до цензури, а відтак сам пильнував друку «Русалки Дністрової» і сам переводив ко-

*) Цей Платон Лукашевич був вперше у Львові в 1839 р., коли переїздив через Галичину до чеських живців на лікування. Диви про це цитовану вже вище працю польського дослідника: Marceli Handelsman: «Ukraińska polityka ks. Adama Czartoryskiego przed wojną Krymską», стор. 75, де він між іншим згадує, що Лукашевич переїздив «do wód czeskich» і покликується на лист П. Лукашевича до Я. Головацького з дня 26 вересня 1839.

ректу складу книжки; тому не диво, що в «Русалці Дністровій» аж рябіє від друкарських помилок і то навіть часом досить прикрих і смішних. *) Але на виправдання треба брати під увагу, що чужинці її з рукопису складали і що чужинець переводив коректу складу в часі друку книжки, який української мови не знав.

По виході книжки з друку в грудні 1836 р.зайнявся цей же Петрович навіть її розсилкою з Будапешту. Висилав він поодинокі примірники «Русалки» до різних міст в Австро-Угорській Монархії. І так перед 6 квітня 1837 р. вислав він 20 примірників до Земуня, 10 примірників до Праги на руки чеського поета В'ячеслава Ганки, кілька примірників взяв Г. Надеждин «на показ» до Москви, (Тершаковець, стор. 124), 20 примірників вислав до Відня на руки молодшого брата Я. Головацького — студента університету Івана Головацького (біля 27 квітня 1837 р.) і другий раз (дня 27 серпня 1841 р.) — 170 примірників. До Галичини вислав він через Відень приблизно 800 примірників, але їх у Львові поліція сконфіскувала, бо книжка була на Угорщині друкована, «яку в цензурних справах вважано заграничною державою і „Русалка" мусіла бути у Львові наново цензурована», (М. Тершаковець, цит. пр., стор. 118). Отже до рук галицьких читачів, *для яких саме «Русалка» призначена була,* дійшло лиш дещо з того, що серб Ю. Петрович вислав був до Відня на руки І. Головацького. В наслідок цього навіть впорядчики і видавці «Русалки» не мали в руках більше примірників як ті, що їх їм І. Головацький приватною дорогою з Відня до Львова прислав. Навіть співавтор «Русалки» І. Вагилевич власного примірника не мав і «мусів позичати його собі то від Я. Головацького, то від Івана Бірець-

---

*) Чужинці-складачі в Будимі, що не розуміли української мови і не вміли мабуть добре читати рукопису, переплутували деякі до себе подібні букви, як: **а** - я, **б** -п, **г**- ч, **е** - с, **п** - н, лучили окремі слова зі собою, розбивали фальшиво частини слова на склади, не говорячи вже про інтерпункцію. І так напр. зложено: коди — замість — коли; **К** зобагуття — замість: **Й** зобачут тя; **гердо** війско — замість: горде війско; **свіч** — світ; **ѣдовин** син — Вдовин син; Вому — Волгу; як попаду в мої руки — як попаде в мої руки; **жяло** — жаль; **заряму** ясними — зорями ясними; **стденній** — студеній; видачатти —вибачат ти; **папів** — напів; **дох** — дих; **боганьство** — поганьство; **ізріо** — ізріс; **чіпи** — ціпи; **діїв** — дідів; **чадкам** — гадкам; **череоз** — через; **К** зісхло — І зісхло; **дивих** орд — диких орд; **брижче** — ближче; **чай** — гай; Добуш **ветав** — встав і т. д. Близько 200 таких помилок! Шпетять вони цю, зрештою гарно видану книжку, бо такі помилки як: «**Сусинами**» замість «**Русинами**», або «Митрополит **Ррскій**» замість «рускій» таки читача вже надто вражають!

кого». (Лист Ів. Бірецького, писаний 31 січня 1840 р., поміщений К. Студинським у «Кореспонденції Я. Головацького», на стор. 22-24). Отже фактично остала «Русалка» в краю тоді без бажаного впливу. У Львові перележала «Русалка Дністровая» в пивницях поліції аж до революційного 1848 року, — тобто до року «весни народів». Директор львівської поліції обурювався ще й на видавців «Русалки Дністрової» за спричинену політичній владі нову турботу своєю новою книжкою. «Ми маємо», мовляв, «вже досить клопоту з одною, польською національністю, а ці божевільні хочуть *воскресити* з могили ще одну рутенську національність!» Цензор о. проф. д-р Венедикт Левицький, як побачив *присланий йому поліцією* примірник «Русалки», пізнав у ній відразу цензуровану ним перед роком і владою заборонену «Зорю», і причепився «дрібничок». А митрополита Михайла Левицького вразила постанова авторів-семінаристів обминути його митрополичу консисторію і галицьку політичну владу та видрукувати цю книжку *поза границями* коронного краю — *аж у Будапешті*, де зобов'язували інші закони. До цього у вступі до «Русалки» подані були імена питомців Филимона Мінчакевича і Маркела Кульчицького, що були разом з ув'язненим о. Ромуальдом Крижанівським *), о. Іваном Покінським й о. Михайлом Ґадзінським замішані тоді в політичний процес польських конспіраторів за державну зраду! Тому, мабуть, зродилося у митрополита підозріння, що й укладчики «Русалки Дністрової» належати можуть потаємно до якоїсь групи політично законспірованих. Д-р Венедикт Левицький заявив, що «Русалки» не можна *у тій формі* пустити у світ. Тому львівська поліція задержала її

*) Ромуальд Крижанівський, нар. 1812 р. в Станиславові, був сином Андрія Крижанівського, радника карного суду у Львові та матері Францішки, шляхтянки з роду Шиплоеських. Висвячено його на ієрея в 1836 р., а слідство тривало проти нього від 1837-1840 р. Був він адміністратором парохії в Ганівцях коло Бережан. При ревізії найшла поліція у нього між іншим рукопис п. н. «Z Warszawy», «różne wiersze na pamiątkę Rewolucyi dnia 29 listopada 1830 r.», де містилося около 80 патріотичних польських пісень. Побіч віршів, що були надихані тугою за давньою Польщею, були відозви «rządu narodowego», промови поодиноких визначних польських вождів і короткі «księgi rodzayu monarchów rosyjskich, synów Rurykowych, synów Włodzimierzowych, następców Iwanów». І так дальше. І хоч ні один з віршів не натякав на Австрію, а всі в'язалися вони з повстанням проти Росії і хоч пробивалася в них ненависть до Росії, то не зважаючи на те, карний суд прив'язував до них велику вагу, як до революційних творів. Крім цього знайдено у Крижанівського підручник історії французької революції по-німецьки.

в цілості у своїй вогкій пивниці — аж до упадку абсолютного режиму кн. Климента Меттерніха в 1848 р. Але й тоді доля не була ласкава.

Але було ще одне місце в «Русалці Дністровій», на яке духовна влада — в особі о. д-ра В. Левицького —не могла примкнути ока. А місцем тим є 17 пісня з народних «дум і думок», де оповідається про синову українського священика Теклю, що вбила свого чоловіка-нелюба Андруся, бо любила Івася. За кару закопують її *живцем* у могилу — побіч убитого нею мужа Андруся, але вона заявляє, що не ляже до гробу з мужем, а лиш з Івасем, бо «Я Івася полюбила і з Івасем ляжу».

Віденський цензор В. Копітар станув з виправданням по боці видавців «Русалки», зазначуючи, що пісня оспівує якийсь *давний факт* і який ще й сьогодні може притрапитись «якомусь попови» і що таке місце в книжці не стоїть у ніякому зв'язку з цензурними правилами. Одне певне, твердив Копітар, що видавці обстоюють літературу в рідній мові і що їх становище *не переходить межі дозволеного.*

Не викликала «Русалка Дністрова» належного враження також і в Перемишлі, серед так М. Шашкевичеві і Я. Головацькому особисто прихильно настроєних людей, якими були єпископ Іван Снігурський і о. проф. Йосиф Левицький, що перед роком видав Маркіянову брошуру «Азбука і Abecadło» в Перемишлі. Цей о. Й. Левицький, що купив собі примірник «Русалки» в Будапешті, цей редактор «Бесід духовних», автор граматики української мови, стихотворець, який в тім часі уважався «диктатором» літературних справ у Галичині, присвятив в 1843 р. «Русалці» цілу статтю у своїм першім листі, що появився п. н. «Listy tyczące się piśmiennictwa ruskiego w Galicyi» в «Rozmaitościach», де скритикував він і мову і фонетичний правопис «Русалки» і зміст «*деяких* пісень», в ній поміщених, і закінчив ось як: «Хай буде дяка урядові, що уважає пильно не тільки на політичні відносини, але й на *непотрібні новості* й що не дозволив „Русалці Дністровій" поширюватися *в тій формі, в якій* вона вийшла з рук *тріюмвірату*». *) (М. Возняк, стор. 38). А цими «непотрібними

---

*) У статті цій заявляє о. Йосиф Левицький, що чується зобов'язаним «Rusinom jako moim współziomkom, o tem dziele, tyczącem się ich literatury, podać wiadomość, a to tem bardziej, gdyż, chociaż w Galicyi mieszkam, książka ta, pomimo wzmianki o niej w „Rozmaitościach Lwowskich", do rąk moich nie doszła.» (М. Тершаковець: «Матеріяли», стор. 210.)

новостями» — були «хлопська мова» і *фонетичний* правопис, що колов в очі...

Видавців «Русалки» потягнув о. д-р Венедикт Левицький до відповідальности і особисто перевів з ними трьома в днях між 13-15 липня 1837 р. слідство. М. Шашкевич був у тривозі. Могли його знову виключити з духовної семінарії, що грозило йому й його родині повною матеріяльною руїною та замикало йому на будуче всяку можливість стати священиком. А батько його, о. Симеон, помер уже був, мати — вдовиця лишилася з молодшими дітьми в біді і чекала на поміч найстаршого сина, коли він висвятиться і піде на парохію. (Гляди працю М. Тершаківця: «До життєписи М. Шашкевича», стор. 81, де він покликується на спомин Якова Головацького, поміщений в «Литературнім Сборнику Гал.-рус. Матиці» за 1885 р., стор. 33). На допиті дня 14 липня вирікся І. Вагилевич усього і твердив, що його твори «поміщено в „Русалці" без його відома і навіть проти його волі!» Зате Я. Головацький поступив чесно; він признався, що це він заходився коло видання «Русалки» і що це він, знаючи тяжкі цензурні права в Галичині, післав її на Угорщину, де є, як він в 1835 році переконався, легші цензурні права, і що він тому там дав друкувати книжку, *яку ще в 1835 р. приготовив,* коли не був в духовній семінарії. М. Шашкевич відповів на допиті 13 липня коротко, що він є вправді співавтором «Русалки», але свої статті виготовив він ще перед 4 роками, коли був поза мурами духовної семінарії і не підлягав приписам духовної влади; зрештою думав він послужити тим — наскільки дозволяють йому його сили — своїй *рідній літературі в народній мові,* яку уважає *окремою слов'янською мовою різною від церковно-слов'янської і від російської.* «Тому, де трапилась мені нагода, збирав я *за приміром Вацлава з Олеська* народні пісні, народні казки, щоб з них дослідити докладніше будову руської мови». (М. Возняк: «Маркіян Шашкевич», Львів 1941, стор. 36).

Це зізнання *свідомого* свойого діла М. Шашкевича надає його виступові окремого основного значення. *Схилити треба голову перед цим Подвижником ідеї національного відродження галицьких українців* серед неймовірно тяжких обставин на галицькому каменистому ґрунті!

Їх обох, Шашкевича і Головацького, хотів митрополит М. Левицький покарати за «таке» видання книжки і спитав про думку політичної влади, у губернії. Губерніяльний уряд віднісся в цій справі з запитом до Відня. У Відні знову спитали про думку будапештанського цензора. І видно, що опі-

нія угорського королівського цензора не була така грізна, якщо цісарський уряд у Відні — «Zensur-und Polizei-Hof-Stelle» — казав дати молодцям «einen eindringlichen Verweis» (гостру догану) з митрополичого боку; митрополит зробив це і на цім усе закінчилося.

Тому неслушно кидали всі досьогочасні літературні критики громами на «обох Левицьких», а головно на голову заслуженого митрополита М. Левицького, бо текст цензурної *опінії о. д-ра Венедикта Левицького до митрополита М. Левицького досі не відшуканий!.. Про неї відомо тільки те,* твердить проф. М. Возняк у своїй праці «Маркіян Шашкевич», Львів 1941, на стор. 36, *«що згадав із неї В. Копітар* у своїй опінії про книжку, яку він дозволив».

Були, звичайно, і такі, що співчували Шашкевичеві з приводу конфіскати «зневаженої й опльованої» «Русалки», як напр. о. Михайло Козанович (1807-1877), парох у Вільшаниці. (Про цього визначного суспільного діяча згадує о. проф. Омелян Огоновський в II томі своєї «Історія литературы рускои», стор. 703-5). А Яків Головацький пише опісля, вже як професор університету, про цю подію так: «В нещасливу годиноньку вродилася тая «Русалка». Замість помочи та підохочування найшлися посмішки та недовольність (невдоволення), ба й ворогування. Показалося, же що голова — то розум! Були такі, котрі би радо єї витали, але *не в тім строю;* одному за се, другому за тоє невподоба. Одному в сім, другому в тім недогода; не взяв враг і таких, що зовсім *цуралися такою невидальщиною і бісом на неї дивилися.* А нікому тілько біди *терпіти,* тілько гризи *зносити,* як бідному *іздателеві* (видавцеві) *Маркіянові.* Зарозумілість, односторонність, *невіжество від ровесників* і неровесників нераз *доїдали єму до живого.* Але Шашкевич, *переконаний о правости своїй в чистоті серця,* терпеливо зносив усі наруги й укори. Не упав він на дусі, лиш замкнув *зранене своє серце* перед несвідомими, а отворив лишень *невеличкому кругові приятелів* і знакомих, котрі *зрозуміли єго гадку* і горнулися до него, як до старшого соколонька молодшая братія». («Память Маркіяну Р. Шашкевичу», в «Руській Письменності», ч. III, стор. 142).

А о. М. Козанович висказав у віденськім «Вѣстнику» з 1852 р., ч. 38, свій біль з приводу *«щербатої долі» «Русалки»* ось такими словами: «Відколи невинну доню твою («Русалку») зачали родимці поругати... і гонити, від тогди я попав в тугу, і мої чуства скрились в болеснім серци; віддалений

від тебе зістав ся я без потіхи, без роду и друга» (цитата за О. Огоновським, стор. 28).

Один з пізніших рецензентів «Русалки Дністрової», д-р І. Франко, видав в 1878 р. таку опінію про значення «Русалки»: „Головне враження, яке «Русалка Дністровая» на нас робить, се якесь неясне, а сильне чуття, ніжне й інстинктовне, як чуття дитини, котра рветься *на волю силою вродженого потягу,* не арґументуючи навіть докладно, *як виглядає та воля.* Се ніжне чуття, мов запах лугів на провесні обхватує кождого читателя «Русалки», в нім лежить її найбільша вартість. «Русалка» — се немов один неясний прорив чуття людського серед загального затупіння та одичіння. Се її найбільша, найреволюційніша ціха." (Твори Івана Франка, том 16, стор. 39. — Цитата за В. Дорошенком, стор. 19).

Літературний критик Сергій Єфремов каже в II томі своєї «Історії українського письменства», що «Русалка» «зробилась *вістункою* нового письменства в Галичині, а Шашкевич *першим* письменником отого нового письменства, тим *живим* мотором, що *прилучив закордонну Україну до всеукраїнського національного руху.* Ідеї Шашкевича, то пригашаючи, то новим полумям розгораючись, зробились підвалиною всього громадського життя для наших земляків закордонних», тобто галичан в Австрії. Володимир Радзикевич каже в II частині своєї «Історії Української Літератури», що «Русалка Дністровая» «викликала *захоплення* серед невеликого гуртка *ідейних* прихильників Маркіяна, а *нехіть* і погорду старшого громадянства і серед тих письменників, що цуралися народного слова». А дальше каже, що «головна заслуга Маркіяна Шашкевича полягає в тому, що він *перший* на галицькій Україні *зрушив* українську мову на становище літературної мови, чим *спрямував її розвиток на єдино правильний шлях».* А Богдан Лепкий у своїй монографії п. н. «Маркіян Шашкевич», що вийшла в 1912 р. накладом «Галицької Накладні» в Коломиї, каже: «Поезія Маркіяна Шашкевича була не йно в його писаннях, але й в учинках. Він *перший* вивів нас, *галичан,* з зачарованого галицького кола *поза галицькі рогачки на широкий* шлях українства. Він розширив таким чином наші виднокруги в безконечність. Для *галицької України зробив те, що роблять генії для свого народу* — вказав нам шляхи поступу». (стор. 105).

Проф. д-р Василь Лев, (передвоєнний україніст дівочої гімназії С.С. Василіянок у Львові, тепер професор УВУ)

пише у своїй статті п. н. «Від „Русалки Дністрової" до весни народів» («Літературні змагання галицьких українців у І-ій пол. XIX стол.») про появу «Русалки» в «Календарі-Альманаху» на 1948 р., Мюнхен 1948 (стор. 83): «Невеличка розмірно збірка чисто народного змісту, написана народною мовою, *з загальноукраїнською основою, з західніми говірковими особливостями* і фонетичним правописом, *виконала* своє завдання, хоч розійшлася спершу тільки в 200 примірниках та не була спопуляризована. Одначе живе народне слово таки дісталось до літератури і поклало *сильні основи під відродження національної літератури в Галичині.* Українська народна мова залунала не тільки в літературі, але і в приватному вжитку нашої інтеліґенції, а також і в проповідях. Від тоді поступав розвиток укр. письменства та національної думки вправді повільним, але певним і рішучим кроком та розгорівся сильним та невгасимим полум'ям щойно в 1848 р.»

Академік-поет Максим Рильський висловлюється в «Антології української поезії», том І, Київ 1958 (друге видання), у вступній статті п. н. «Нова українська поезія дожовтневих часів» про «Русалку Дністрову» так: «Великим ділом „Руської Трійці" було видання 1837 р. збірника „Русалка Дністровая", де містились українські фольклорні зразки і твори самих упорядників збірника. *Основною темою й метою Збірника було збудити національну свідомість,* і в цьому полягало його *революційне* значення». (стор. 22). (На стор. 171 є короткий життєпис М. Шашкевича з фотознимкою, як католицького священика, а на стор. 172-178 подано тексти 13 Маркіянових віршів — з задержанням усіх фонетичних форм тодішньої галицької мови й вимови).

Кілько примірників «Русалки Дністрової» і де вони досі заховались, трудно було вже в краю устійнити; то тим менше можна це зробити тепер поза межами Галичини. В кожному разі 1 примірник ориґіналу є в Українській Папській Колеґії ім. св. Йосафата в Римі під опікою о. ректор. д-ра Іринея Назарка *), а другий примірник в посіданні дир. В. Дорошенка в Америці, на основі якого написав він свою згадану працю **).

---

*) Впреп. о. д-р І. Назарко, Ч.С.В.В., переслав мені з письмом з дати дня 17 лютого 1961 р. до використання при писанні цієї монографії сфільмовані сторінки з ориґіналу «Русалки Дністрової», за що складаю йому щиру подяку. — С. Ш.

**) При цій нагоді подам таку ще інформацію в примітці: Пан Ілля Чайковський з Дітройту в листі з дати 27 січня 1961 р. подає

Перевидання «Русалки Дністрової»

В галицьких школах виховувалась молодь на Маркіянових ідеалах, але вона не бачила «Русалки Дністрової» ані в оригінальній формі, ні у фотокопіях, хоч про неї стільки літ при різних нагодах чула і про неї з літератури вчилася. Щоб запобігти тій вражаючій недостачі, перевидав «Русалку Дністрову» з нагоди *100-літніх роковин Маркіяна Шашкевича в 1911 р.* професор української тернопільської гімназії о. д-р філ. Йосиф Застирець (народж. 1873 р. в Конюшкові коло Бродів, помер 1943 р. у Львові і лежить похований там на Личаківськім цвинтарі, недалеко від могили о. М. Шашкевича, германіст та історик по фаху), але не у фотокопіях, а у перескладі за оригіналом: Книжка з'явилася коштом основаного ним Товариства: «Інститут жіночий ім. княгині Ярославни» в Тернополі. До цього передруку подав о. Й. Застирець від себе ще короткий вступ про ювілей М. Шашкевича.

Наголовок книжки мав такий текст:

«Ювилейна Бібліотека, том I.»

«Русалка Дністрова.»

Вдруге видана з нагоди столітних уродин Маркіяна Шашкевича. (З портретом і подобизною письма поета). *Тернопіль 1910. Накладом тернопільського Т-ва: «Інститут жіночий імени княгині Ярославни».* «Друкарня Подільська» Й. Степка.» Два факсиміле рукопису М. Шашкевича подають: 1) початок його перекладу з чеської мови вірша п. н. «Єлень» та 2) кінець III «Псальма Руслановогo» — з оригінальним підписом Маркіяна. На кінцевій сторінці обкладин-

---

мені, як голові Ювілейного Комітету, до відома, що п. Е. Дрогомирецька з Нью Йорку має у себе оригінальний примірник «Русалки Дністрової» і граматику української мови Я. Головацького з 1849 р. і що можна б ці книжки від неї відкупити. (Пані Е. Дрогомирецька жила до війни в Золочеві, де її муж був адвокатом).

Крім цього, — припускає п. І. Чайковський, — що повинен би бути примірник «Русалки Дністрової» в бувшій бібліотеці професора Акад. гімназії д-ра Олександра Сушка в Чікаґо, де є велика сила перших наших видань з початку 19 ст. Ближчих інформацій не можу подати».

Дякую щиро за ці інформації і був би вдячний за дальші вістки. — С. Ш.

ки є така інформативна нотатка про кошти видання тієї книжки:

«Печатанє сего виданя (1000 прим.) скінчено 10. студня 1909. р. За печатанє, брошурованє, обгортку і пр. платить Тов-о «І.Ж.і.Кн.Яр.» 346 кор., а 16. кор. за літоґр. подобизну письма М. Ш.»

Не зазначено одначе, хто робив графіку до обкладинки книжки: заквітчану *русалку з розпущеним волоссям* серед водних лілей; під наголовком книжки є маленький *голуб в леті з оливною галузкою в дзюбі.* Припускати можна, що цю графіку зладив сам о. проф. Й. Застирець, бо він гарно малював, а рисувати вчився в брідській гімназії разом з шкільним товаришем і краяном з над Стиру Іваном Трушем . До цього передруку додав о. д-р Й. Застирець від себе короткий вступ, який заслуговує на те, щоб його з нагоди 150-літніх роковин, — тобто після 50-ти років, повторити:

«Туга та ідеали се величні складники нашого письменства, яке під тим зглядом відай чи не перевисшає сучасну Німеччину, «сю нацию ідеалїстів». В імя сих напрямків видає молоде товариство: «Інститут жіночий ім. Княгині Ярославни в Тернополи» вдруге ту «Русалку Дністрову», котра з молодшим від неї «Кобзарем» відбилась голосним, душу українсько-руского народу до глибини зворушуючим гомоном, що несесь «від Карпат до Дону». Гомін сей відбиваєсь чим раз то сильніше мов той степовий ураґан об ті мури, за котрими сховалось свободеньки сонечко, котре по словам Маркіяна «засьвітить і не неволі синови!»

Дай се Боже, щоби туга за всім славним, минулим та красним в сполуці з ідеалами лишилась по вік пятном нашого чудового слова!

«Русалку Дністрову» перепечатуємо після І. видання, не зміняючи й правописи. Пропускаємо лише відбитку грамоти пана старости Левка Зовдечевського, а додаємо 3 автографи Маркіяна: Початок «Оленя» — переписаного Шашкевичем в 1832-33. р., частину найгарнішого «Псальма Руслановогo», з часів найбільшої творчости поета, та кінець листу з підписом Маркіяна, писаного на рік перед смертию поета.

Факсимілії сї зладив наш літограф п. Андрій Андрейчин у Львові з рукописів перехованих в «Народнім Домі».

В надії, що наша суспільність повитає радо нашу Ювилейну бібліотеку, пускаємо в світ вдруге «Русалку» з бажанєм, аби те «заранє по довгих тмавих ночох» яснїло та загрівало наш загал старших і молодїж до плекання ідеалів Маркіянових.

Тернопіль, в дни Покрови Пр. Б. 1909.

о. Йосиф Застирець."

Під текстом є примітка о. Й. Застирця такого змісту: «Подяка щира Впов. видїловим: Др. Я. Грушкевичови — лїкареви і містоголові тов-а, совітникови суда Р. Дмоховсь-

Ювилейна бібліотека Т. 1.

Русалка Дністрова

Вдруге видана з нагоди столітних уродин Маркіяна Шашкевича.
(З портретом і подобиною письма поета).

ТЕРНОПІЛЬ.
Накладом терноп. Товариства: „Інститут жіночий ім. княгині Ярослави".
„Друкарня Подільска" Й. Стенка.
1910.

Фотокопія заголовної сторінки 2-го видання «Русалки Дністрової»

кому, о.о. катехитам П. Патрилови і Ал. Корінцеви, пані Мариї Солтисовій і п. Л. Зубрицкому, котрі були ласкаві ухвалити видане «Русалки Дністрової». Головою тов-ва є підписаний» (тоб то о. Йосиф Застирець, що це товариство оснував.).

Проф. Й. Застирець перевидав «Русалку» з задержанням не лише первісного правопису, але й усіх друкарських помилок та неточностей в інтерпункції, чим дав *справжній* приклад *оригінального* видання. А чому задержав о. проф. Й. Застирець всі друкарські помилки, яких є в «Русалці», як уже сказано, безліч? Чи лише тому, щоб спрезентувати суспільності посмак оригіналу? У своїм вступнім слові не говорить він про це, але це питання було все трудною проблемою до вирішення, як саме при перевиданню «Русалки» поступити; тому й мабуть ніхто не перевидав її аж до 1910 р. Дир. В. Дорошенко піддає *проєкт* перевидання «Русалки Дністрової» у *фото-копіях* після попереднього справлення всіх друкарських помилок в оригінальнім тексті (при допомозі врисовання відповідних літер). Але що зробити з лихим поділом слів на склади, або злучених двох слів та браком інтерпункції? Може багатша американська еміграція здобудеться на *нове виправлене* (під редакцією В. Дорошенка чи М. Тершаківця) *перевидання* «Русалки Дністрової» — з нагоди 150-літніх роковин народин «Пробудителя Галицької України», може й при фінансовій допомозі НТШ, як це зробив напр. проф. Константин Біда, що перевидав в Америці з нагоди 100-літніх роковин смерти Т. Шевченка (1961) *«Кобзар» з 1840 р.* в оригінальному виді. з *оригінальим правописом.* (Проф. д-р Біда додав до цього перевидання «вступ» від себе в українській і французькій мовах. А цей оригінальний примірник Шевченкового «Кобзаря» з 1840 р. знайшовся випадково в Америці серед книжок колишнього професора української літератури на львівськім університеті за австрійських часів — покійного д-ра Олександра Колесси.)

Про це перевидання о. д-ром Й. Застирцем «Русалки Дністрової» відозвався між іншими прихильно проф. Н. Петровський в журналі петербурзької Академії Наук: «Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности» за рік 1911, том XVI, кн. 3 *).

---

*) Перевидану о. проф. Йосифом Застирцем «Русалку Дністрову» прислав Діловому Ювілейному Комітетові до використання Впреп. о. ігумен Володимир Ковалик, Ч.С.В.В., з Апостолес в Арґентіні, коли прочитав у різдвяному числі «Християнського Голосу» ч. 1-2, 1961

Другий раз вийшла «Русалка Дністрова» фотокопією в Державнім Видавництві в Києві 1950 року — зі вступною розвідкою пера академіка Олександра Білецького, де висловлюється цей радянський україніст про «Русалку» між іншим так: «На *перший погляд — нічого революційного,* начебто й нема в її *змісті.* А тимчасом вона — це *документ* великого суспільного й *історично-літературного значення*» (стор. 31) (У В. Дорошенка, цит. пр., стор. 19).

Так отже зложилося, що за 125 літ перевидано Маркіянову «Русалку» всього два рази! Тому повторимо при цій нагоді *тужливий* вірш М. Шашкевича, в якім скаржиться він на *свою* долю. Вірш цей — без спеціяльного наголовку — був видрукуваний щойно в 1880 р. у львівській «Зорі» ч. 2, а не увійшов чомусь до повного видання творів Маркіяна в «Руській Письменності», у виданні Товариства «Просвіта» з 1906 р., том III, — (в 4000 примірниках.), яке зредаґував голова «Просвіти» й україніст Академічної гімназії проф. Юліян Романчук.

Тому текст цього вірша подаємо за о. проф. О. Огоновським у його книжці: «Маркіянъ Шашкевичь», що вийшла у Львові 1886 р.:

«Тільки вже разів сонінько вертало,
Ясненьким світлом днину красило;
Но мому світлу що-ж то ся стало,
Що мені доси не зазоріло?
Вже царинонька в гору ся взбила,
Росте і колос буяє швидко,
І ярина ся зазеленіла —
Моєї пшениці не видко, не видко!
Соловій мило вже щекотає,
Воздухом звінко жайворонок співає,
Но моя птиця мні не озвалась»... (стор. 75).

Але, як господар не тратить надії на ліпшу будучність, хоч і недобір завдає серцю смутку, так кидав і Маркіян Шашкевич *своє* зерно на орану ним скибу в надії, що Бог *поблагословить його труди на будуче...*

А при кінці цієї глави про «Русалку» хотів би я запізнати Шановних Читачів цієї книжки з проєктом Високо-

---

мою статтю п. н. «Рік Ювілеїв», в якій було сказано, що Ювілейний Комітет мав би намір перевидати «Русалку Дністрову». Заховався отже такий примірник аж у далекій Арґентіні в бібліотеці місійних там. о.о. Василіян. Але мюнхенський Ювілейний Комітет не може перевидати «Русалки» з фінансових оглядів. Впреп. о. ігуменові Вол. Коваликові — щира дяка за його готовість помогти доброму задумові. — За Діловий Ювілейний Комітет — С. Ш.

преосвященнішого Архиепископа й Апостольського Візитатора д-ра Івана Бучка в справі *перевидання* «Русалки». У листі з дати дня 19 липня 1961 р. ч. 7025/61, пише Їх Ексцеленція: «З оригіналу „Русалки Дністрової" належить зробити *фотостатичним* способом кільканадцять *добрих відбиток і з мікрофільмами зберегти цілість* у кількох важливіших осередках нашого посєлення *тут у вільному світі*. Ці фотокопії матимуть вартість для науковців дослідників, не для ширшого загалу». Натомість для ширшого загалу радить Апостольський Візитатор приготовити *нове поправлене видання «Русалки»*, а в ньому пропустити належало б переклад сербської пісні «Знатель» — давши на дотичному місці відповідну замітку.

При цій нагоді радить Високопреосвященніший Владика перевидати — з нагоди ювілею — всі твори о. Маркіяна Шашкевича *окремою книжкою*, — з відповідним коментарем.

11. Маркіян Шашкевич перед питанням: Стати священиком у безженному чи в жонатому стані?

«Ніс ся, місяць ясним небом,
Там, де зоря ясна;
Летів хлопець чистим полем,
Де дівчина красна.
Часом місяць ізійшов ся
З тьмавою хмарою,
Нераз хлопець поборов ся
З журною гадкою.
Журна гадко, печалива!
Чого ти мя гониш?»

М. Шашкевич: «Думка».

Скінчив нарешті М. Шашкевич з кінцем серпня 1837 р. IV рік богословії. Конфіската «Русалки Дністрової» і переведене з ним слідство не пошкодили йому; скінчилося все лиш на батьківськім упімненні духовної влади. Дорога до свячень стояла йому отвором. Перед Маркіяном одначе виринуло питання: в якому стані висвятитися на священика? В безженному чи жонатому? Митрополит Михайло Левицький був готовий висвятити М. Шашкевича в жонатому чи безженному стані і то навіть ще восени 1837 р. Але молодий укінчений богословець став на роздоріжжі. Брав він усі мо-

менти під розвагу, як особисті, так і родинні. Мама — вдова з малими дітьми була в матеріяльній нужді. А як велика ця нужда була, видно із цього, що один з молодших Маркіянових братів у зимі тижнями не ходив до школи, бо не мав чобіт! Маркіян видів, що йому треба скорше добитися власного хліба й допомогти родині. Та й стан його здоров'я не був такий, щоб могти лиш при писанні в канцелярії час проводити. Тому рішився стати жонатим священиком. А проф. о. д-р Омелян Огоновський каже у своїй книжечці про М. Шашкевича (стор. 29) про це рішення так: «*Маркіян волів бути простим священиком на селі, ніж каноніком у великому місті, бо він любив сільський люд і хотів серед нього жити та й наукою піднести його з темнової недолі*».

Чи мав Маркіян які знайомості серед жіночого доросту, невідомо. Але восени 1837 р. заручився він з панною зі священичої родини, донькою патріотичного сільського пароха о. Теодора Крушинського в Деревні коло Жовкви, з п. Юлією Крушинською, сестрою Маркіянового молодшого товариша з семінарії. Кажуть, що познайомив Маркіяна з п. Юлією Крушинською згаданий уже нами університетський професор о. д-р Яків Ґеровський, що жив у дружніх відносинах з родиною Крушинських, про що вже була згадка повище.

Ущасливлений Маркіян пише, як наречений, ліричні поезії, а в тому — очевидно — також і любовні, з яких деякі заховалися в родинних паперах. І так у вірші «До милої», йдучи слідами мандрівних студентів, що колись у Галичині в супроводі гітар та шпінетів по плебаніях власні сентиментальні композиції неначе середньовічні «міннезенґери» співали, виливає Маркіян свою «тугу за милою», — але «співає» він стилем наших народних пісень, чим і в тій ділянці поезії впроваджує *новий* стиль, а крім того — витискає з молодечих «пель-мель» — альбомів польську мову, що панувала тоді неподільно по плебаніях, та й польські «romansidełka», чи польські переклади французьких повістей, в роді «Żywoty pań zalotnych», чи плоди місцевої польської музи, як «Bukiet z lechickiego Parnasu» (1823 р.), чи «Halina przy fortepianie» (1822 р.) і т. п.

Ось текст цієї Шашкевичевої ліричної любовної поезії, на взір народних «думок», — з просьбою зверненою до вітру:

«Повій, вітре, вітросеньку,
Там де тужит мила,
Нехай несут там пісеньку
Твої легкі крила.

Повій, вітре, в єй городець,
Де вінці сплітає,
Неси вісти, що молодець
Щире ю кохає.
Ой, погладь ю, вітросеньку,
По єй личку білім,
Нехай знає єй серденько,
Що я єї милим.
Най не плаче, най не тужит,
Вже час ся зближає:
Прийде милий, приголубит
І з нев ся звінчає».

Вірш цей нагадує і мовою і стилем і виміром (метрум) рядків (8-6 складів) українські народні «думки».

І скільки *ніжности* в цій пісні і *скромности* молодця супроти *вимріяної* і ним *виідеалізованої*, добре вихованої дівчини; є тут лиш легкий натяк, що він її любить і що небавом приїде та поведе її до вівтаря...

І в місяці лютому 1838 р. прибув Маркіян до Деревні і — говорячи словами дружби з Маркіянового оповідання «Олена» з «Русалки Дністрової» — неначе

«Сокіл в білий двір влетів
Ко чорній галоньці,
Княжиненько наш приспів
К русій дівчиноньці».

І так укінчений богословець Маркіян Шашкевич повінчався — з задержанням надбужанських старосвітських звичаїв з короваєм і кудерним деревцем для «Княгині» — з «ацанкою» — Юлією Крушинською в Деревні, коло Жовкви. І там остав «ацан» *) в домі тестів, аж до свого висвячення в ієреї.

Ієрейське свячення М. Шашкевича відбулося дня 20 травня 1838 р., а висвятив його сам митрополит Михайло Левицький. Львівський крилошанин о. Антоній Петрушевич, шо був тоді учнем VI кл. в гімназії о.о. Домініканів, оповідав, шо він і «вся львівська молода Русь» були в часі свячень у церкві св. Юра, щоби заспівати новорукоположеному ієрею Маркіяну многолітствіє і подивитися на молоду «їймосць», бо Маркіян знаний був уже тоді як «руський Боян»! Молода Юлія Шашкевичева, оповідав о. А. Петру-

*) «Ацан» — перекручене з польського слова «Wacpan». Перемиська письменниця Клавдія Алексович (1830-1916), лемківська священича доня и сестрінниця перемиського епископа Томи Полянського, помістила в 1850-их роках у календарі «Перемышлянинъ» веселе оповідання п. н. «Ацан до Ацанки».

шевич, була «молодицею» середнього росту, круглолиця, рум'яна, чорноволоса, чесалася на розділ з крученими довкола вуха «кулками», мала тоді солом'яний бідермаєрівський капелюх — так зв. «будку» з лентами, на раменах мала шалянову хустку з френзлями понад плащиком, фалдисту довгу суконку і легкі пантофельки; отже вповні «модніся». А ровесник М. Шашкевича о. Кирило Левицький, парох Белзця, пише про священичі жінки з того часу так: «Коли жена священика походила з руського роду, головно священичого, то не соромилася ходити до церкви в *завою на голові,* належала до церковних сестриць і *держала свічку в церкві на рівні з селянками.* Коли ж жінкою священика стала дочка економа, мандатаря або родовита полька, то виховувала дітей на поляків». (За д-ром К. Студинським, op. cit., стор. CCXXVII). І так було ввесь час з мішаними супругами, очевидно, з деякими винятками, де й польки пішли за мужами і виховували діти в українському дусі. У «Вѣстнику „Народ. Дома" во Львовѣ», за рік 1906, ч. 4., поміщено «Правила» для питомців духовної семінарії з 1833 року, де накликувано питомців, що кінчили семінарію, щоб «женились тільки з доньками священиків».

12. о. Маркіян Шашкевич на селі.

> «Великий єсть Бог і велике імя Єго. З небес на землю, від кінця світа до кінця, простирає ся воля Єго: всьо, що під сонцем і вище сонця і за світами, розгомонює мудрість безначальну і безконечну Єго.»
>
> М. Шашкевич: «Псальми Русланові» (Пс. II).

В місяць по висвяченні в ієреї — післала митрополича консисторія — 29 червня — о. Маркіяна на село працювати у «винограднику Христовім» — до Гумниськ, мочаристого села в бузецькому деканаті (повіт Камінка Струмілова), де в приходському домі *не було ні порядних вікон, ні печі, ні підлоги, а через стріху затікало.* А що був він там лиш адміністратором, то господарити не було ані коли, ані чим, ані за що. Одначе отець Маркіян не нарікає, лиш «уважає себе», як пише в листі до жени Юлії, «слугою Божим, що хоче своє завдання сповнити *гідно і пильно*». В листопаді того ж 1838 р. перенесла митрополича консисторія (гене-

ральний вікарій о. Мартин Барвінський) о. Маркіяна з цього глухого села на адміністрацію парохії в селі Нестаничі, холоївського деканату, (також у камінецькому повіті), де була бодай ліпша хата до мешкання. Тут перебув о. адміністратор 2 з половиною року — тобто до травня 1841 р. І тут не було йому матеріяльно краще, а в 1840 р. град знищив засіви. В Нестаничах народився Шашкевичам перший син Володимир — дня 7 квітня 1839 р. Маркіян чувся дуже щасливий у сімейному житті і був вдоволений зі своєї душпастирської праці на селі. У міжчасі старався він о капелянію в Ріпневі коло Камінки, але місцевий колятор відмовився підписати йому надання парохії, бо не мав довір'я до Шашкевича.

Церковна обстанова по селах була в часах М. Шашкевича бідна. Ліхтарі і хрести були дерев'яні, фелони бідні, чаші цинкові, кадильниці бляшані. Давно було по церквах золото і срібло, але його забрано під час воєн цісаря Наполеона Бонапарта на воєнні потреби в заміну за австрійські облігації; а що ще остало було, зрабовано до решти в часі походу французької армії Наполеона на Москву 1812 р.; написи на образах по церквах були польські. Де забракло дзвонів, там скликувано людей до церкви ударами молотком до поставленої біля дзвіниці сталевої шини. Свічки виливали воскобойні по повітових містечках, і парохії достарчали самі віск на потреби своїх церков. По селах займались парохи також бджільництвом і садівництвом.

Церкви були дерев'яні, переважно 3 банні, дошками і ґонтами криті, з малими окремо стоячими дзвіницями. Дзвони були у львівських лілрнях відливані. Але це окрема ділянка науки.

А поза парохіяльними обов'язками та господарськими клопотами займався о. Маркіян дальше наукою і літературою, етнографією, фолкльором і збиранням народних пісень. В бібліотеці «Народного Дому» між посмертними паперами М. Шашкевича заховався зшиток, 4⁰ формату, 12 сторінок білого бібулястого паперу, де було власноручно М. Шашкевичем записаних дев'ять (9) народних пісень, які виразно свідчать, що М. Шашкевич постійно займався збиранням народних пісень, і, що *українська пісенна усна творчість відограла важливу ролю в розвоєві його поетичного таланту*. Що більше — для поетичних творів М. Шашкевича народні пісні були зразком *поетичного стилю*, тропів, фігур, висловів, зворотів і ритміки, а навіть *тужного настрою*. Згаданий зшиток Маркіяна мав такі відписи пісень: 1) На-

що мене́ зачипаєш?, 2) Недалеко млина, 3) Дівчина хороша, здорова була, 4) Ах, я нещасний, що маю діяти, 5) Ти дівчино із Подол'я, 6) Шумит, шумит ліщинонька, 7) Прошу я тя, моя мила, 8) Лярум, лярум, любцю-кумцю та 9) На сионьскій горѣ стояв чернец над водою, — що складається з 12 строфок, і походить вона з «книжного середовища», мабуть з XVII стол. Не від речі *буде бодай початок* із неї навести:

«На сионьскій горѣ
В пресвятом соборѣ
Святи ся собрали
И там праздниковали
Со духами видимими
И ангели правдивими.
Господи, помилуй.
Петро з апостоли
Седит в конец стола,
За столом владики,
В кутках пустельники,
По запѣцках пустельники,
По припѣчках мученники.
Господи, помилуй». і т. п.

(М. Возняк: «З фолкльорних занять М. Шашкевича», Записки НТШ, Т'ом CIX. 1912, кн. III, стор. 141.)

Одначе відтятий від усіх культурних осередків ограничив він свою письменницьку працю — наразі — до перекладів св. Письма на живу народну мову, бо виходив із правильного заложення, що св. Письмо повинно бути зрозуміле *і неписьменним* людям. Зрештою вже в «Русалці Дністровій» вказав Яків Головацький своєю бібліофільською «Короткою відомістю о рукописах словянських і руських находячих ся в книжниці монастиря св. Василія Великого у Львові», що в *Галичині вже в XVI ст. перекладали Біблію Старого Завіта на українську мову,* а саме як там під ч. 1 сказано; «Біблія старого завѣта — 7038 листів (без початку і без кінця), писаў Дмитро из Зѣнкова Писарчик (може Сѣнків у Чортківськім) лѣта *1576* й пізнѣшче. *Переведена на руский язик просто из Єврейского!*»

І так переложив тоді о. Маркіян Шашкевич на живу надбужанську українську мову 5 глав Євангелії св. Матея й в 1841 р. ціле Євангеліє св. Йоана. *) А щоб спонукати українських священиків викладати св. Євангелія для вір-

*) Ці Маркіянові переклади св. Письма, а саме п'ять глав Євангелії св. Матвія і ціле Євангелія св. Йоана появились коштом студентського Тов-а «Академічне Братство» у видавництві І. Онишкевича: «Руска Библіотека», Львів 1886, том III, (стор. 65-112).

них і говорити проповіді в народній українській мові, написав, каже о. проф. д-р Омелян Огоновський, М. Шашкевич «деякі науки церковні в рідній мові; ті проповіді тепер ще (то є 1886 рік — С. Ш.) уважаються зовсім добрими; тільки ж їх досі не надруковано.» (стор. 62).

Повністю переложили і видали св. Письмо Нового Заповіту Панько Куліш і Іван Пулюй у Львові в 1880 р.; але церковна влада дозволяє читати лиш такий переклад св. Письма, що є нею потверджений і має відповідні пояснення. Кулішевий переклад був незугарний і церковного дозволу не мав. Крім того збирав Шашкевич матеріяли до історії приняття і поширення християнської віри серед слов'янських народів, і в Україні зокрема. Спонукою займатися історією уведення християнства серед слов'ян могла бути знана Маркіянові праця Зоріяна Доленґи Ходаковського п. н. «O słowiańszczyźnie przed Chrześciańśtwem» (з 1819 р.), але безпосередньою заохотою була стаття про «Хрещення Руси», поміщена в «Шематизмі» *) перемиської епархії з 1837 р.

Займався о. Маркіян також тут — на селі — дальше історією *визвольної* боротьби свого великого земляка — гетьмана Богдана Хмельницького, про якого він уже писав у своїй «Зорі», де подав біографію Б. Хмельницького і помістив свій, на взір народних українських дум, вірш про облогу Львова в 1648 р. Приготовлявся він мабуть до писання історії Козаччини, бо між його паперами найдено історичну розвідку п. н. «О Запорожцьох и их Сѣчи». Проф. Анатоль Вахнянин передав цю розвідку до редакції «Зорі», яка її видрукувала в 10 числі з 1882 р. Між його книжками знайдено історичні книжки, що відносяться до історії України - Руси, а то згадана вже «Исторія Малой Россіи» Дмитра Бантиш-Каменського, часть III, (Москва 1830 р.), «Исторія росс. государства» Карамзина, польська студія Раковецкого п. н. «Prawda Ruska», котру Маркіян навіть у «Русалці Дністровій» цитує, «Літопис» преподобного Нестора та Ґіжицького «Rys Ukrainy zachodniej», (Warszawa 1810). А проф. д-р Василь Щурат додає, що між посмертними паперами о. Маркіяна найдено польський переклад з німецької мови п. н. «Gościnność w Serbiji» — podług Niemieckiego — мабуть для перекладу на укра-

*) В Перемишлі зачав видавати єпископ Іван Снігурський від 1828 р. річні єпархіяльні річники — «Шематизми» — по-латині. Але в річнику за 1837 р. були, крім офіціяльної статистичної частини із стану епархії, дві статті (по-польському); одна з них на 14 сторінках — петітом — мала титул: «Коротка історія хрещенія Руси за кн. Володимира Великого і розповсюдженя християнства у східньому обряді».

їнське звідкись відписаний. («Літературні Начерки», Львів 1913, стор. 52). Проф. М. Тершаковець передрукував цей рукопис в польськім оригіналі у своїй праці п. н. «Причинки до життєписи Маркіяна Шашкевича», в Записках НТШ (1904 р., т. LVIII., стор. 48) і в окремій відбитці.

В травні 1841 р. перейшов о. Маркіян Шашкевич на третю з черги адміністрацію парохії, до Новосілок Ліських, повіт Камінка Струмілова; все отже у початковому вододілі «річеньки бистренької і рідненької» — Буг, що випливає в Верхóбужі. І тут жилося о. Маркіянові — чи не найгірше; пенсії з урядової каси не діставав, бо був усе ще на «чорній листі» поліції при губернії, а доходів з парохії мало, ерекціонального ґрунту не міг обробляти і приходилось у сусідів збіжжя та грошей на найпотрібніші видатки позичати; і таким довжником був о. Маркіян у сусіднього пароха з Верхобужа — о. Апол. Тарнавського (діда пізнішого начального вождя УГА ген. Мирона Тарнавського), у котрого позичив 40 золотих ринських. «А коли віритель», пише д-р О. Огоновський, «домагався звороту довгу, то Маркіян, прочитавши його листа, написав на відворотній стороні, у заклопотанні, свій стишок „Цвітка дрібная"», що був, як уже сказано, поміщений в «Русалці Дністровій». Тут, у тих Новосілках Ліських, прийшов у 1841 р. на світ другий Маркіянів син Святослав, який помер одначе недолітком. По році адміністрації дістав о. Маркіян у травні 1842 р. парохію у тих же Новосілках Ліських, але не надовго!

Відзначався о. Маркіян великою побожністю і твердою вірою. Цю свою тверду віру вмів він виспівати в своїх високопоетичних нарисах у прозі, які опісля Яків Головацький — на взір Давидових псальмів — «Псальми Русланові» назвав. Ось текст третього «Псальма Руслановогo»:

«Віра серця мого як Бескид твердо постановилась на любові. Смуток твій знидіє, а радість сліди його позмітає, а сумна північ буде ясним полуднем, і звеселишся, а око твоє заблищить зірничкою в бурній пітьмі життя твоєго, і огорнешся зоревою свитою тихомиря, і линяєт над тобою милость Божая, бо надія із серця твого не втікла, — *бо хто яко Бог!*»

«Сполошиш ми долю і проженеш щастє, день ми спомерочиш і світ ми западе, нуждов мя вдариш і нашлеш ми злидні, світ ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радость і плач мя огорне, туга ми ранком і вечером журба, і ніч ми несонна і горюванє з сонцем, вирвеш ми очи і душу ми вирвеш: *а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш*

любови і віри не видреш, бо руське ми серце тай віра руська.»

Яків Головацький завважує до цих «псальмів», що «Маркіянові думки повні глубокого чувства, пливут із-під самого серця гладким, звучним, чистим руським язиком; рідко в них слобідная, безжурная мисль, найчастіше *глубока, сердечна туга, жаль та скарга над недолею аж серце* розриває». («Память Маркіяну Р. Шашкевичу»).

А в 1845 р. подав цей же Яків Головацький до «Псальмів Русланових» таку примітку: «Кажеш, приятелю, що простим язиком нашим можна лиш о домашних, щоденних річах бесідовати, що руський народний язик зовсім не спосібний до вираження висших понятій. От тобі *показав живим приміром Шашкевич, як можна своїм нарічем без чужої примішки і найвисші понятя о Бозі гладко* говорити, та ще як сильно, як мудро, як положительно, основно! *Не язик народний* винен, але *ти сам,* бо (вдарся в груди!) не знаєш єго, не вмієш по-руськи. Шашкевич *не рік, не два виучовував* і розбирав народну бесіду: тепер видиш, як єму гнет-ся під лад; *не лінуй ся, працюй,* то і *тобі легше піде.»* («Руська письменність», видання «Просвіти», Львів 1906, том III, «вступ».)

Будучи душпастирем на селі, тішився він кожною новонабутою книжкою, кожною вісткою про появу нової книжки, а головне всякою новою публікацією з відродженої на Зазбручанській Україні української письменности. Ось яку радість зробив йому альманах «Ластôвка» укладу Євгена Гребінки, що появився 1841 р. в Петербурзі, в якому зібрані були твори важніших тоді українських письменників, а в тому і один вірш Тараса Шевченка: «Причинна»: *) «Ой ластівка то ластівка!» — пише о. Маркіян Шашкевич до свого приятеля о. Михайла Козловського в Тішках, посилаючи йому «Ластівку» Гребінки та збірник: «Думки и пѣсни и шче де-шчо» Амвросія Могили, видані 1839 р. у Харкові; — «такої ще ніхто з роду не бачив, бо не то іно, що

*) Між посмертними автографами Маркіяна Шашкевича, що збереглися в архіві о. крилошанина Антона Петрушевича при бібліотеці «Народного Дому» у Львові, заховався невеличкий зшиток, 14 ненумерованих карток, записаний рукою Маркіяна Ш. В цьому зшитку були переписані Маркіяном 12 віршів Амвросія Метлинського — «Могила» та Шевченкова баляда «Причинна». Є це отже незбитий доказ, що М. Шашкевич бодай один вірш Т. Шевченка читав, його в 1842 р. переписав і своєму приятелеві о. М. Козловському до прочитання передав. (Іван Созанський: «До ґенези творчости М. Шашкевича» в Записках НТШ, том LXXIII, рік 1906, кн. V, стор. 164-165.)

гарно виспівує та щебече, та так мов промовляє, а то ще й на зиму не ховає ся, і все снує ся, і все літає, і все виспівує, що *забудеш і біду і горе і смуток і журбу,* і здає ся тобі, що завсігди весна. При «Ластівці» ступає вагою сановитий (= поважний), сумний, казав-бись престарий Могила і заглядає не так як ластівка весело в віконця, а *ступає* під землею *в могили, цілує давний порох, обнимає кости, а нагорнувши там сили у свої груди,* гуляє з вітрами по степах, або з вороном по-під небеса. — От так, братчику! Потіш ся з ними, полюбуй ся, пожури ся і поплач, а небавком назад їх до нас пришли... От, от, був бим забув: Основяненкових повістей другую книжку потому пришлемо. Прехороша там «Маруся»; *) побачиш сам небавком, коли «Ластівку» і «Могилу» не довго у себе забавляти будеш, бо *вони чужі* (= позичені); вже з Основяненком довше будеш балакав.» **)

Маркіян Шашкевич, посилаючи приятелеві літературні «новості», наглив, щоб він книжок довго не задержував у себе, «аби ті книжки йшли з рук до рук», щоб будили в других таке ж одушевлення, яке вони в нього розбудили. Він вірить, що українська народна пісня розіллється *по всій українській землі* і співатиме цілому світові про українську славу, що вона

«При чорнім морі
Себе заквітчає,
В степах на просторі
Весело заграє,
В водах — в Дніпрі
Змиєсь, прибере ся,
Легким крильцем
На Дністер занесе ся.
В тихенькім Дністрі
Собі пригляне ся,
Крилоньками сплесне,
Стрясе, злопотит,
Під небо до сонця
Ген-ген полетит,
Під небом край сонця
Сонічком повисне,
І буде літати
І буде співати
І о руській славі
Скрізь світу казати».
(«Побратимови»)

*) Григорій Квітка-Основ'яненко видав у Москві 1834 і 1837 рр. свої повісті, між котрими найбільше подобалась «Маруся», яка стала в Галичині шкільною лектурою аж до другої світової війни 1939 року.

**) Володимир Коцовський: «Маркіянъ Шашкевичь», Львів 1886.

В цій пісні М. Шашкевич не лише звеличав українську народну пісню, але став виразно на становищі національної *єдности всіх українців*, що живуть *над Чорним Морем, над Дніпром і Дністром.*

А проголосити таку *соборницьку ідею* у тому заплісніломy часі, було *новою, пробоєвою ідеєю*, яка одначе *не* в усіх тодішніх галицьких представників знайшла правильне зрозуміння, і то — *без* власної вини.

Подібну думку підкреслив у тому ж часі збирач українських народних пісень, професор московського університету, Михайло Максимович, який у часописі «Кіевлянинъ» з 1841 р. помістив переломового значення статтю: «*О стихотвореніяхъ червенорусскихъ*», де підкреслив, що *для Києва є Галичина дорога.* Близька вона йому не тільки історичними спогадами про *тісний державний зв'язок*, в якому була вона перед п'ятьма століттями, коли *Карпатські гори підперли залізні полки українських князів*, не тільки довголітньою церковною злукою, але й спільними зносинами в справах віри й освіти тоді, *коли й Київ був з Галичиною під польським пануванням.* А тепер, хоч *Галичина під австрійським володінням*, то *вона близька для Києва* по їх народній, кровній спільноті, бо *корінний народ Червеної Руси* і тепер той самий, що давніше. *Та сама мова гомонить за Дністром, що й на Дніпрі, в тій самій мові лунає народна пісня карпатськими горами і розглядається по українських степах і чорноморських берегах*». Чи ж нема тут виразної ідеї *національної і політичної соборности?*

І цю думку соборности українських земель, виложену проф. Михайлом Максимовичем у російському журналі «Кіевлянинъ», зрозуміло тодішнє галицьке, слабо ще політично вироблене, громадянство *поверхово*, як політичну приналежність Галичини до Росії, як наслідниці «Київської Руси». З того отже «*джерела*» плило до Галичини в 1840-их роках «москвофільство». А доповнював цю ідеологію знаний московський слов'янофіл проф. Михайло Погодін, що здобув вплив на першого галицького історіографа Дениса Зубрицького, який, покинувши польську мову, перейшов у своїй джерельній праці «Исторія Галичо-русского княжества» — в трьох томах — на «общерусскій язык» (очевидно мішаний з українською мовою, бо Зубрицький російської мови не знав, у Росії ніколи не був, Києва не видів, полтавського говору не чув)...

І мабуть під впливом висловлених думок М. Максимовича помістив Яків Головацький дня 25 червня 1846 р. в славістичному органі Йордана: «Jahrbücher für slavische Literatur».

Leipzig, (стор. 136-179), під псевдонімом: Гаврило Русин, знамениту статтю п. н. «Zustände der Russinen in Galizien», в якій розкрив він перед широким, слов'янським і німецьким світом вагу розвою української справи, обговорював її з широкого становища *духової єдности з Україною* і накликував австрійський уряд, «щоб підпоміг руський елемент у Галичині, бо *через те могли б Русини стати сильною запорукою супроти польських революційних конспірацій, а з другої сторони через попертя руського письменства могла б Австрія впливати на російську Україну так, як впливає на Сербію і Боснію через сербів на Угорщині*» (д-р К. Студинський: «Львівська духовна семінарія в часах М. Шашкевича», Львів 1916 р., на стор. CCLIX). (Порівняй теж статтю М. Возняка п. н. «Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в першій половині XIX в.», Львів 1911 р.)

Є це, як видно, глибоко вже сягаюча *політична* думка, що актуальною була — аж до *першої* світової війни 1914 р. включно!

А чи по розвалі Австрії в 1918 р. і при створенні *незалежної ЗУН Республіки* не грала *соборницька ідея о. Маркіяна Шашкевича* рішальної ролі?

Ось для приміру — винятки з приказу полковника Дмитра Вітовського, першого державного секретаря *військових справ ЗУНР до вояків УГА* з приводу закону галицької *Української Національної Ради* в Станиславові *про об'єднання українських земель з дня 3 січня 1919 року:* «Українська Національна Рада ухвалила у Станиславові однозгідними оплесками *злуку всіх земель, Західньої Української Народної Республіки з Наддніпрянською Україною!*

За *що* гинули на кривавих судах батьки, діти і прадіди наші, за *що* проливали кров століттями покоління за поколіннями, за *що* скородили ребра ворогів герої від п'ятсот літ і не діждалися..., — те *присуджено* діждати *нам* під велику годину народження *нового* світу; *з крови* і *пожежі* та *руїни встане Велика Україна.*»

«Недалека хвиля, що *всі землі Українського Народу зіллються в одну державу й у великім вінку України не бракне* листочка *ні з одної Української землі!*» («Голос Комбатанта» — «Журнал Об'єднання б. вояків — Українців в Америці», Нью Йорк, грудень 1958, ч. 7, стор. 30-31).

А посилаючи українські народні пісні свому «побратимові» — о. Миколі Устияновичеві до Славська в Карпатах, писав Маркіян Шашкевич до нього віршом:

«От так, Николаю, вкраїнскі вірлята
І веселят душу й серце загрівают,
От так, Николаю, рускі соколята
То в голос, то з-тиха матери співают.
Аж мило згадати, як то серце бєт-ся,
Коли з України руская пісенька
Так мило, солодко вколо серця вєт-ся,
Як коло милого дівка русявенька»...

(Надруковано вірш цей вперше у віденському збірнику Івана Головацького п. н. «Вѣнок Русинам на обжинки», часть первая, у Вѣдни 1846.)

Маркіян бажав, щоб Галичина в розвоєві рідної мови не осталась позаду, а щоб йшла з наддніпрянською *рівним* кроком уперед!

13. Недуга о. Маркіяна Шашкевича.

«Лиш хто в посестру взяв тяжку недолю,
Що давит серце як відьма кощава,
Хто вражій нужді попав ся в неволю,
Кому з журбами і сон і забава:
Тому ніт місця ані супокою,
Нудит си світом і нудит собою;
Туга до серця як гадь ся вселила,
З'їдає мисли як змія зірочки,
Груди зсушила, здоровлє знорила»...

(М. Шашкевич: «Нещасний».)

Працював завзято Маркіян у Новосілках, викінчував переклад «Слова о полку Ігоря», який опісля на руках у приятелів, каже д-р Омелян Огоновський, «десь запропастився». *) Але Маркіянове тіло цього темпа праці не видер-

*) В архіві о. А. Петрушевича, збереженому в «Народнім Домі» у Львові, найшов проф. М. Тершаковець уривок першого перекладу Шашкевича із «Слова», а саме: «Плач Ярославни», з датою 1 червня 1833, і вмістив його у своїй праці «Причинки до життєписи М. Шашкевича» («Записки НТШ», том 58, Львів 1904, на стор. 22-23). — з затриманням мови та правопису оригіналу. Цей уривок даємо тут у нотці:

Плач Ярославни

Ярославнин голос ся (ранком) розлѣгає; Зазулею незнаемою (незнаною) сумненько кує: Полечу, каже, зазулею по Дунаю; вмочу бобровый рукав в рѣцѣ Каялѣ, втру князю кровавыя его рани на дивним тѣлѣ.

Ярославна рано плаче в Путивлѣ на городских (замковых) стѣнах и жалобно (жалостно) промовляє: О вѣтер! вѣтрило! Чому (про

жало. Він був з роду вже слабшої фізичної конструкції тіла, а бідування під час його 4 1/2 літнього побуту у Львові на «власнім хлібі» — в часі усунення з духовної семінарії — підорвало його здоров'я. Він нидів на парохії, марнів щораз більше. Та коли дістав з кінцем 1842 р. вістку про одержання презенти на парохію в м. Золочеві, звеселів, відзискав, здавалося, фізичні сили, бо думав, що скінчилися його злидні. Докучала йому тяжка дихавиця. Побратим о. Микола Устиянович звеселив Маркіяна в день його ім'янин сердечним віршом:

«Друже сердечний, красненький соколе!
Ти соловієм з руского серденька:
Як о дитині любящая ненька,
О рускім щастю плачеш і недоли.
Ти гаї наші, ріки, гори, доли
Будиш з немочи, даєш їм оченька,
Даєш їм голос, гарнії личенька
І нас думати з ними вчиш поволи.
О Маркіяне!, коби Ти весною
В силі, здоровлю зацвив побратимам,
Щоби ми довго тішились з Тобою!
Щоби Ти довго, соловію красний,
З душі рускої співав руским синам
І о нас з гадков подумав си щасний!»

(Вірш цей надрукований був вперше у віденському «Вѣнку» Івана Головацького, часть II. 1847.)

Запрошував о. М. Устиянович хворого вже «соловія» до себе в гори, на «жентицю», для порятування здоров'я, але о. Маркіян уже не поїхав до Славська; не мав за шо і за слабий був уже, щоб возом чи диліжансом їхати з-під Ка-

---

шо) Господине насильно вѣєш? Чому мечеш ханьскія стрѣлки́ лехким крильцем на вои (вôйско) моего Лади? Мало тобѣ було гôр пôд оболоками вѣяти, лелѣючи (похитуючи приплаваючи з лехка) корабли на синѣм морѣ? Чому Господине мое вêсêльé розвѣявись по травѣ (по зѣлю) ковыли?

Ярославна ранком плаче на стѣнѣ города Путивля, жалостно промовляючи: О Днѣпре словутицю! ты пробив-есь Каменни горы скризь землю половецькую. Ти лелѣяв-есь на собѣ човны (носады) Святославови до полку Кобякового: возлелѣй Господине мою Ладу ко менѣ, абым не слала к нему слез раненько на море.

Ярославна рано плаче в Путивлѣ на городскій стѣнѣ, припѣваючи: Свѣтлое и тресвѣтлое сонце (соненько)! Ти всѣм теплое и красное, чому Господине простерло-сь горячую свою лучу на Лапиньи вои? в полѣ безводнôм жаром луки им попачило-сь, тугою тули заткало-сь.

Порівняй останні рядки із тодішнім польським перекладом:

«Łuki w bezwodnym spaczyły im stepie
Żary, tęsknota zadławiła tuły».

мінки Струмілової аж за Сколе в Карпати. Недуга в нього розвивалась постепенно (angehende Schwindsucht — сухоти), лічитися не було за що; він втратив зір, а відтак і слух, і невимовно пів року мучився; зближався кінець його житейської трагедії... І можна тут *з болем* зацитувати слова з Маркіянового перекладу з польської поеми Северина Ґощинського: «Zamek Kan'owski» і застосувати їх до о. Маркіяна:

«Ой, не завидуй козацькій дитині
І его снови в сій тяжкій годині!
Глянь у обличе, вздриш, як розбісилась
Спутаних мислей сердитая сила.
Зжах ся і зо сну на силу зірвав ся.
Когож то бачит? — Нічого...
Та взяв Бог його очи».
(«Руська Письменність», т. III, стор. 46, Львів 1906).

14. Смерть о. Маркіяна й ієрейський похорон.

«На галичім небі
Нова зоря згасла».
(М. Устиянович: «Слеза на гробі».)

Тяжко мучився хворий; очікував, коли Бог покличе праведну його душу до себе. І дня 7 червня 1843 р. уснув вічним сном «раб Божий ієрей Маркіян, приходник Новосілок Ліських», що «пробудив Русь Галицьку із глибокого сну до нового народного життя». Умер о. Маркіян Шашкевич у молодому віці — проживши тільки 31 рік і 7 місяців, з чого всього 5 літ як священик...

Побратим, о. М. Устиянович, як довідався про смерть свого приятеля о. Маркіяна, присвятив йому пропам'ятний панегіричний вірш п. н. «Згадка за Маркіяна Шашкевича», який свідчить, *як* ровесники і сучасники високо свого «Соловія» цінили і *яку* ролю вони *його* виступові приписували. Ось вірш цей в уривках:

«Днесь, о братя! розбили ся стіни
Красного серця, душі величавой!
Замовкли груди, чувства оніміли,
Загасло сонце зрінички тоскавой,
На устах печать холодна!
Ніт Маркіяна, молод-соловія,
Пророка чести, слави предитечі.
О Маркіяне, небесний звістуне!

Я нині смутно на Твій гріб ставаю
І на хрест Божий, мира уповане,
Печальну думу, жаль мій розвішаю,
Братнії слези, матерне ридане,
І гадку рускої землиці».

(Ом. Огоновський, стор. 39.)

У цій «Згадці» виставив о. Микола Устиянович о. Маркіянові найкращий *посмертний* пам'ятник, який не сміє піти в непам'ять! І грядучі молоді покоління пішли слідами о. М. Устияновича і не дали загинути пам'яті цього «Пророка галицької чести»!

Умер о. Маркіян. З'їхалися кондеканальні сусіди-священики, приїхала родина: опечалена мати-вдовиця Єлисавета *) з дітьми з Княжого і родичі повдовілої доні Юлії, що залишалась з 4-літнім Володимиром і 1-літнім Святославом. Жаль роздирав серце; всі плакали так за Покійним, як і над долею молоденької вдовиці з дрібними діточками.

Вложили тіло бл. п. о. Маркіяна, прибране в ієрейські ризи, до соснової труни, при відкритій труні відправили «собрати-кондеканальні» ієрейський похорон, о. декан виголосив зворушливу надгробну промову і з «послідним цілованієм» замкнули віко від труни і понеслась остання жалібна пісня: Вічная пам'ять!..

Громада новосілецька відвела свого молодого пароха на далеко від церкви віддалений цвинтар і зложено дня 10 червня 1843 р. тлінні останки о. Маркіяна на тимчасовий відпочинок у відступленій на просьбу родини ділячем-поляком порожній ще, родинній мурованій гробниці, з тим, що пізніше родина чи громада вимурує для бл. п. о. Маркіяна власний гріб. Але довго прийшлося ждати бідній вдовиці по

*) Мати-вдовиця Єлисавета пережила свого найстаршого сина Маркіяна на повних 11 літ — проживаючи у свого зятя о. Теоєктія Сметани, пароха в Княжому. Померла вона дня 10 березня 1854 р. в домі своєї дбайливої доньки Юлії Сметанової в Княжому, а промову прощальну в часі її похоронну виголосив о. Ігнатій Дзерович сотрудник і катехит у Бродах, в якій між іншим сказав: «О счастливая мати! Житье Твое совершилось, но слава имени Твоего не загинетъ, пока лѣтопись руского народа сына Твоего Маркіяна славу съ потомками на ей листахъ читати будутъ. О счастлива мати! Ты выплекала дѣти Твои въ трудахъ и болѣзняхъ на славу церкви и отечества» і т. п. Текст цієї промови заховався між посмертними паперами М. Шашкевича в бібліотеці «Нар. Дому», які подарував о. О. Крушинський, брат Юлії Шашкевичевої. (Диви: М. Тершаковець: «Причинки до життєписи М. Шашкевича», сторінки 43-47, де є поданий повний текст промови о. І. Дзеровича п. н. «Слово печальное при похороненіи благородной вдовы Елисаветы Шашкевичь, упокоившей ся дня 10 марта 1854»).

бл. п. Маркіянові, заки «громада», і то ширша (!) громада, спромоглася на гріб для «Пробудителя Галицької Руси». У проміжку перейшли Новосілки на власність нового польського поміщика Ґарбовського, а той вимурував для своєї родини новий гробовець і залишив тіло покійного пароха — о. Маркіяна Шашкевича у спокої на давнім місці. Що більше в 1879 р. поховано в тій же гробниці другого новопомершого новосільського пароха, о. Филимона Грабянку, що був на 3 роки старшим у студіях від о. Маркіяна і його наслідником на парохії в Новосілках. І так пролежав бл. п. о. Маркіян Шашкевич 50 літ у чужім гробі, заки «вдячна» Галицька Україна здобулася на те, щоб зложити кості свого «Пробудителя» у власній гробниці.

І сповнилася Маркіянова віща «ворожба», висказана в його вірші «Лиха доля», де між іншим сказано:

«Чудуєш ся, побратиме,
Де ся доля діла?
Твоя доля — то я була,
Я тя не минаю:
Вкрилам тя чорнов мраков
І тепер вкриваю.
І над гробом твоїм мраки
Ще мої повиснут»!

Умер Поет; але лишилися його твори; вони живуть донині, промовляють до душі його народу *животворним* духом, що і нас, потомних, також покликає до національного, творчого життя. І цей Маркіянів дух кріпить нас ще й досі на нашім національнім шляху до нездійсненої ще цілі. І, як колись біблійному Мойсеєві не даним було увести свого народу до вимріяного Канаану, так і Маркіянові не судилося діждатися бодай звільнення його народу з панщизняного ярма, яке наступило шойно 5 літ по його смерти — в 1848 р. Але розбуджені ним пізніші покоління здійснили його ідею — ідею *власної державности історичним збройним Листопадовим Чином У.Г.А. в 1918 р. — у Львові,* — про що читаємо у *«Відозві Української Національної Ради»* до українських вояків, у дні *«установлення першої боєвої відзнаки УГА»* 5 листопада 1918 р.

Наведемо тут уривок із цієї «відозви» — за «Голосом Комбатанта», Нью Йорк, грудень 1958, ч. 1(7); у розділі «З документів до історії У.Г.А.» читаємо:

«Українські Вояки!

Вам, що своїм геройським подвигом обняли старинний престольний город Льва у власть Української Держави та

своїми грудьми і кровю своєю отсе обороняєте його, — Слава Вам!

Весь український нарід клонить перед Вами голову і дивиться на Вас як свою гордість і надію.

Ваше ім'я запише історія *державного визволення українського народу золотими буквами,* а грядучі покоління вільних горожан *Вільної України* будуть во віки величати Вас як *освободителів з вікового поневолення»!* Але пробудителем з цього вікового поневолення був *Маркіян Шашкевич,* якого ім'я *вже* записала історія золотими буквами як *символічного* Борця за волю України і йому належало б признати «пропам'ятну відзнаку УГА»!

15. Вдовиця по о. Маркіянові та його діти.

«Рада-бим я не плакала,
Не нудила сердцьом,
Но скажіте, добрі люде,
Хто б озьде не плакав?»

М. Шашкевич: «Лишена» (переклад з чеського, з «Русалки Дністрової»).

Залишив покійний о. Маркіян Шашкевич молоду — 24-ролітню — вдовицю Юлію з двома синками: 4-ролітнім Володимиром і однорічним Святославом. Залишив їх без усякого матеріяльного забезпечення; залишилися вони всі троє на ласкавім хлібі родини і то на голові батька дружини Юлії, о. Теодора Крушинського, пароха в Деревні. Була колись в Галичині пословиця (оперта очевидно на твердій дійсності), яка все наново повторялася: «єґомостеві дзвонять, а їймосць з села гонять». Не інакше було і з вдовою Юлією Шашкевичевою. До осени 1843 р. зліквідувала вона своє «господарство» й уступила місце новому парохові — о. Филимонові Грабянці. Не трудно було пані Юлії «зліквідувати» своє господарство, бо там ніякого майже господарства не було. Родичі забрали 4-літнього внука Володимира по похороні з собою додому, а вдовиця, полагодивши всі формальності «маєткових справ», переїхала цього ж ще року також до Деревні коло Жовкви. Свідчить про це подання о. Івана Зофійовського, тодішнього завідателя капелянії Убині (повіт Камінка) з дати 12 січня 1844 р., про надання йому парохії в Новосілках, в якім проханні він консисторію спо-

віщає, що «vidua post p. d. Szaszkiewicz iam diu ad suos parentes rediit». (що «вдова по бл. п. Шашкевичеві вже давно перенеслася до своїх родичів»). (М. Тершаковець, цит. пр., стор. 134). Тут, мабуть, помер скоро молодший її синок Святослав. Старший Влодзьо розвеселяв засмучену мамуню та своїм веселим успосібленням справляв багато приємности також свому поважному дідусеві — о. Теодорові Крушинському, що внука дуже любив і пестив. Підпомагав вдовицю грошевими датками молодший брат о. Маркіяна — Антін, що служив активним офіцером при австрійській армії в Будимі.

В Деревні ходив підростаючий Володимир зі шкільними дітьми до дяковчителя вчитись азбуки, а потім ходив до повселюдної чотириклясової (німецької) школи у Жовкві, яку вели тоді польські монахи о.о. Домінікани. Тут пережив він перемарш російської армії царя Николая I, що йшла здавити мадярську революцію проти цісаря Франца Йосифа I, і те залишилося в його пам'яті. Приїздила вдовиця Юлія зчаста до своєї тітки, дружини о. Метеллі, до Куликова, куди в часі вакацій забирала з собою і сина Влодзя, щоб міг купатися в куликівськім ставі, що окружував ціле місто і що досягав своїми водами безпосередньо до великого вишневого саду куликівської плебанії, де колись стояв сконфіскований василіянський манастир. Займалася вона там кравецтвом, направляла епітрахілі, фелони, шила стихарі до церков, а навіть виготовляла штучні цвіти до прикраси свічок на вівтарях, так зв. «вахлі».

В 1850 р. відвіз о. Теодор Крушинський свого внука Володимира до Львова до іспиту до гімназії о.о. Домініканів. Тут заопікувалися ним «святоюрці»; дістав він від о. Антона Петрушевича — видану в 1850 р. під його редакцією — о. Маркіяном уложену «Читанку», а від єпископа-помічника Івана Бохенського, що був в часі побуту Маркіяна Шашкевича віцеректором, а від 1841 р. ректором духовної семінарії, в нагороду за пильність повість Миколи Гоголя «Тарас Бульба» (в перекладі о. Я. Головацького, приятеля покійного батька — о. Маркіяна). Є це доказ, як старші громадяни, виші церковні достойники, малим сиротою займалися і є це черговий доказ галицької родинної і суспільної єдности.

Гімназію, тоді вже 8-літню (ліцей в 1849 р. знесено) закінчив Володимир Шашкевич в 1861 р. іспитом зрілости з відзначенням. Після іспиту зрілости записався він на правничий факультет львівського університету. Але тоді вже захворів молодий студент Володимир Шашкевич на грудну недугу. Лікарі радили йому змінити «воздух», але він не

мав, як колись і його батько, за що кудись виїхати. Тоді запросив його до себе стрийко Антін, що був уже капітаном при піонерах цісарської армії в Будапешті. Присвячував Володимир Шашкевич багато часу читанню, а його улюбленими авторами були поети-романтики: Гайнріх Гайне й Адам Міцкевіч, а також драматург Шекспір. Вже на університеті почав він сам писати поезії. Перші його вірші були поміщені у львівськім альбомі, присвяченім митрополитові Григорієві Яхимовичеві п. н. «Зоря Галицкая» за 1860 р. під редакцією Богдана Дідицького.

З часом вибився він в 1860-1880-тих роках, — в роках *назріваючої* в галицькім життю кризи «старих і молодих» («кацапів» і «народовців»), на провідного поета *молодої* галицької ґенерації. Його вірш п. н. *«Не чужого ми бажаєм»* став наче бойовим гаслом нового «народовецького» покоління», що оснувало в 1862 р. свій перший часопис «Вечерниці», а в 1868 р. довело до оснований Товариства «Просвіта» у Львові.

«Не чужого ми бажаєм,
А свого то права;
Де полягла, там воскресне
Наша руська слава!»

Вірш цей підложив о. М. Вербицький (1815-70), парох у Млинах, повіт Яворів, композитор національного гимну «Ще не вмерла», під нотну композицію.

Любувався молодий поет Володимир Шашкевич в елегійнім тоні, як колись і його покійний батько, і в його поезіях зустрічається багато спільних думок з думками батькового ума.

Своєму батькові Маркіянові, якого він добре пам'ятав, як то він з ним «під липою на плебанії бавився», присвятив Володимир тужливий вірш:

«Батьку рідний, соколоньку,
Ти руський співаче!
Та чи чуєш, яку ворон
Пісню тобі кряче?
Та чи видиш тії хмари,
Тяжкі, чорні хмари,
Що тя вели від колиски
До самої мари?
І по смерти домовину
Ще твою присіли?
Батьку рідний! хоть раз бо ще
Глянь з-поза могили!»

Полишив він по собі збірник ліричних поезій «Зільник» та кілька драматичних творів на взір Шекспірових драм, як напр. драму п. н. «Сила любови» (яку відограв новооснований 1863 р. у Львові театр «Руської Бесіди») та історичну драму «Тимко Хмельницький», на взір писаних тоді у Львові історичних драм, як напр. о. проф. д-ра О. Огоновського «Гальшка Острожська» чи Корнила Устияновича (сина о. Миколи Устияновича) «Ярополк І Святославич». Писав він теж оповідання, які містив у місячнику «Мета» (з 1864 р.), а від 1866 р. у «Правді», якої був співредактором.

В архіві о. А. Петрушевича знайшов проф. Ф. Свистун Маркіянів рукопис нарису оповідання п. н. «Помста и великодушіе» з датою дня 25 березня 1833 р. і з підписом: М. Шашк. Син — Володимир Шашкевич поширив це батькове оповідання, впровадив нові особи і видрукував його в журналі «Правда» з 1872 р. ч. І-ІІІ п. н. «Пімста і великодушіє» та додав примітку: «Оповіданє на основі записаної Маркіяном Шашкевичем справдешньої події». (Гляди: М. Тершаковець: «Причинки до життєписи М. Шашкевича». Записки НТШ, том 58, рік 1904, стор. 21.)

Життєвий шлях Вол. Шашкевича був так само тяжкий, як і його батька; помер він на сухоти, дня 16 лютого 1885 р. у Львові, де й поховано його на Личаківськім цвинтарі. Полишив він по собі автобіографію, написану ще в 1877 р. Мав він великі пляни літературної праці на будуче, але невмолима смерть перекреслила, як і його батькові, всі його пляни...

Вдова по о. Маркіянові Шашкевичеві — Юлія — жила довго. О. д-р О. Огоновський написав у своїй монографії «Про життя і письма М. Шашкевича» (Львів 1886 р.) про її життя коротко — одним, але досадним реченням: «Жена Маркіяна, Юлія з Крушинських, жиє доси і *коротає свій вік у великій біді*». Підпомагав її грішми «совіт» (управа) «Народного Дому», а відтак дечим і Головний Виділ «Просвіти». Пережила вона мужа і сина. Померла самітня у Львові в 1896 р., тобто в 58 літ по смерти свого мужа, з яким жила всього 5 літ, та в 11 літ по смерти свого сина, який прожив 46 літ. Прожила бл. п. Юлія 82 роки. Її життя нагадує одну з так численних колись в Галичині особистих і родинних трагедій, які переживали галицькі вдовиці по священиках.

«Де вдова-матенька за сином плаче, там кривавая річка сліз тече», каже народна дума, записана в «Русалці Дністровій».

16. Посмертні згадки про Маркіяна Шашкевича та його «портрети».

«О безсмертний Маркіяне! Ти зажег єси огень в моїй груди, котрий лише гробова персть згасити зможе.»

(Михайло Козанович: «Вѣстникъ для Русинôвъ австрійскои державы». Вѣдень 1852, ч. 38).

Жаль за помершим о. Маркіяном був загальний. Але навести якусь посмертну згадку по нім, чи некролог не можливо, бо тоді не було ще у Львові, чи в Галичині взагалі, *ні одної української газети,* чи якогось літературного журналу. Вправді думав Маркіян Шашкевич ще в духовній семінарії зорганізувати видавництво бодай літературного квартальника (в 1837 р.), але через клопоти з «Русалкою Дністровою» все розбилось.

Писали очевидно до повдовілої дружини приятелі і знайомі кондоленційні листи, «соболізновающії» вірші, але це все десь пропало в родинних «паперах». Щойно, коли брат о. Я. Головацького — Іван видав у Відні в 1846 р. свій збірник «Вѣнок Русинам на обжинки, часть первая», а в 1847 р. «часть вторая», а в 1848 р. (15 травня) появилася *перша* в Галичині українська газета — тижневик «Зоря Галицкая», як орган новооснованої у Львові дня 2 травня 1848 р. «Головної Ради Рускої», появилися різні посмертні згадки про Маркіяна Шашкевича; тоді *піднесено прапор* Маркіяна *у гору* і віддано йому належну *честь* та *оживлено його національну ідею.*

І так о. Микола Устиянович написав на «вічну пам'ять» вірш п. н. «Згадка за Маркіяна Шашкевича» під пророчистим мотто: *«Кому язик свій, своя земля мила,* тот жалям нашим не подивує». А зі змісту цієї «згадки» вносити треба, що вірш написаний був в *три* роки *) після смерти побратима.

---

*) Проф. М. Тершаковець каже про цю обставину ось як: «Смерть найважливішого подвижника відродження, М. Шашкевича приняла галицько-українська суспільність так байдуже, що Николу Устияновича ся байдужість діткнула незвичайно сильно і спонукала в 3 роки після смерти М. Шашкевича дати вислів своєму негодованню в прегарнім стиху «На вічну память М. Шашкевича».

Написав він цей вірш також по-польськи п. н. «Cieniom Marcyana Szaszkiewicza ku wiecznej Jego pamięci» і післав до львівських «Rozmaitości» з просьбою про поміщення, але редактор Ян Непомук Каміньскі не помістив його з боязни, щоб «nie narazić się publiczności». (д-р О. Огоновський: «Истор. рус. лит.», том II, 2, стор. 417).

«Три яри-м глядав, ожидав три яри,
Ци яка цвітка пораночком мая,
Хотяй маленька, смиренна, дрібная,
Блідого личка, независтной твари,
Не взійде на Твоїм гробі;
Або звук струни сумраком вечерним,
Ударен скромно братньою рукою,
З-над Дністра, Сяну родимцям сіверним
Гомоном жалю, журною думою
Не подасть вістки о Тобі.
Но дармо-м глядав і ожидав дармо,
А в серцю гадка, лице паленіє:
Де-ж рускі діти?.. надармо, надармо
І третьой яри сонце вечеріє,
А за Тя нікто не скаже!
Нікто сусідам вісти не дасть знати,
Якоє серце земля привалила,
За яким сином плаче руска мати,
І на крест святий, де Твоя могила,
Віночка нікто не звяже!..
А Ти почести, памяти і згадки,
О Маркіяне, так достоїн всюди!
Оден з меж тількой руских чад громадки
Припав-єсь серцем матери до груди,
До руской землі, коханки;
І залишивши сусідськії ниви,
На власній, дикій, відвічній пустарі
Цвіту і воні глядав-єсь скваплиле
На благовістник безнадійной яри
Для красной діви Дністрянки.»

Згадка ця обіймає таких 28 акростихів, а під 27 так про себе о. Николай говорить:

«О прийми радо, прийми, Друже милий,
Сей первісночок моєго думаня!
Твоє то зерно, Твій труд печаливий,
І в дар печальний вірна чуствованя
Тобі го назад складаю.»

(«Руська Письменність», том III, видання товариства «Просьвіта», Львів 1906, на стор. 184).

А о. Я. Головацький, що був тоді сотрудником у Микитинцях в Станиславівщині (а опісля парохом у Хмелевій коло Заліщик над Дністром), написав цілий життєпис свого приятеля о. Маркіяна і подав *першу* оцінку його літературної праці п. н. «Память Маркіяну Р. Шашкевичу». Зачав він свою критичну статтю таким вступом:

«Така доля народа галицко-руского, що годі і годі єму розвинути свою красу й силу в народній словесності! Ледви забликла зірничка з-поза густих хмар, тай тут і погасла. Такою зірничкою розсвіту нашого був недавно померший наш Шашкевич. Бистрою мислію обняв він бувшеє і теперішне, кинув гадок кілька в будуче,

на час, на годинку порадував він своїми піснями свій рід, свою братію — тай замовк на віки!»...

Відтак переповідає автор коротко життєвий шлях покійного свого друга, а потім переходить до поетичної творчости *Руслана* Шашкевича, кажучи:

«Головніші єго творіня були поезії, бо він був істинний поет з високим дарованєм. Думки єго не були ніколи печатані (лиш кілька початкових у «Русалці»), но десь розсипані помежи приятелями та знакомими Покійника в рукописях находят ся. Велику би прислугу народній словесности тот зробив, хто би їх позберав і видав в цілости... Думки Маркіянові повні глубокого чуства, пливут із-під самого серця гладким, звучним, чистим руським язиком; рідко в них слобідная, безжурная мисль, найчастіше глубока, сердечна туга, жаль та скарга на недолю аж серце розриває. От, словом, істиннє пятно нашої народної поезії. Мав також переробити нинішним нарічєм піснотворінє староруське „Слово о полку Ігоря" свобідною мірою українських козацьких дум.»

«В послідних літах взяв ся було до перевода священного писанія на южно-руский язик, і розпочав від чотирох євангелій. 1841 р. мав уже переложеного цілого євангелиста Йоанна і другого (Маттея) зачав. Не знаю, чи дозволила єму слабість докінчити чи ні»... (На жаль не дозволила! — С. Ш.)

При цій нагоді подав о. Я. Головацький у своїй статті також опис, як виглядав М. Шашкевич; є це остільки важливе, що ані портрету ручної роботи, ані фотографій Маркіяна Шашкевича не маємо (тоді ще в краю фотознімок не знали, а першу фотографію взагалі зроблено у Франції щойно в 1839 р.). Ось цей текст: «Маркіян був чоловік середнього росту, щуплий але меткий, волося ясно-русе, очи сині, тужнії, носик невеличкий, кінчастий, лице худощаве виражало якусь тугу і болість. Сам був мягкого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний, показував себе веселим і шаловливим. Лиш коли розговорився за русчину, народність, за рідний язик, родиму словесність і пр., тогди показалася вся сильна душа єго, котра в тім слабовитім тілі жила, очи блискали живостю і якимсь святим вотхновенєм, чоло трохи приморщилося і лице набирало якоїсь грізної поваги; говорив сердечно, сильно переконував, бо му з серця ішло, він цілий тим духом жив і віддихав». І кінчить о. Головацький: «Най же буде Маркіяну Шашкевичу від всіх добрих Русинів честь і вічна слава!» («Руска письменність», 1906 р. том III, стор. 144).

До цього опису зовнішнього вигляду о. Маркіяна вважаю вказаним зробити маленьку заувагу: згадуваний уже львівський крилошанин о. Антоній Петрушевич (1821-1912), що *знав* о. Маркіяна особисто і був навіть на його свяченні, пригадував собі о. Маркіяна, як *чорноволосого* молодця, а не русявого. Заторкнув о. А. Петрушевич також питання портрету чи фотографії М. Шашкевича; твердив він, що нема його дійсного портрету. Питомець Іван Вендзілович, що робив до сконфіскованої «Зорі» Маркіяна Шашкевича портрет гетьмана Б. Хмельницького, відтак портрет свого лем-

ківського земляка о. проф. д-ра О. Криницького та о. проф. д-ра В. Левицького, мав рисувати також портрет Маркіяна, але до цього не дійшло. Тим і виясняється, чому в давніх монографіях і книжечках про М. Шашкевича нема портрету поета; навіть у монографії пера проф. о. д-ра О. Огоновського п. н. «Маркіянъ Шашкевичь» — «про его житє и письма», не поміщено портрету поета, бо його не було.

Знана нам «фотографія» Маркіяна зроблена була в 50 літ після смерти поета: є вона в дійсності знімком Маркіянового сина — Володимира; «змонтовано» цю «подобизну» 1904 р. у фотографічнім заведенню п. Тржемеської-Губерової у Львові, при вул. Академічній, де дочіплено голову сина Володимира до готового бюсту в священичім одягу з кольораткою і підписано, що це є Маркіян Шашкевич. Але коли Головний Виділ Товариства «Просвіта» підготовляв Маркіянове свято в 1911 р., то на замовлення цього ж Виділу намалював славний львівський портретист-артист Іван Труш «портрет» о. Маркіяна саме на основі *наведеного тут опису пера Я. Головацького.* А що артистові Іванові Трушові, як він сам авторові цієї монографії в 1921 р. оповідав, цей опис при малюванні портрету М. Шашкевича не вистачав, то шукав він іншого *живого* об'єкту між львівськими священиками і, на його думку, подібним був з лиця до Маркіяна Шашкевича тодішній член Головного Виділу «Просвіти» — о. катехит Теодосій Лежогубський, пізніший (1913-1919) директор першої української приватної жіночої гімназії С. С. Василіянок у Львові († 29 березня 1919 р. в часі облоги Львова). Товариство «Просвіта» спопуляризувало цей «портрет» М. Шашкевича кисти Івана Труша враз із факсиміле автентичного його підпису. Але на цьому «портреті» представлений о. Маркіян як кремезний, плечистий, 40 літній, повнолиций мужчина, з буйним *чорним* волоссям, з гарним, до обличчя і високого чола пропорціональним носом, а не «кінчастим носиком».

Є ще й інші «портрети» М. Шашкевича, що появлялись у пізніших роках, безіменного походження, на яких о. Маркіян є представлений з худощавим, сухітничим обличчям; є й дереворити, на яких о. Маркіяна на основі власної мабуть уяви представлено; — а вже здеформовано представив М. Шашкевича (навіть з кривим носом) у графічнім жанрі Ю. Т. Кульчицький у брошурі, що вийшла в Самборі 1937 р. п. н. «У століття Русалки Дністрової».

Фото «портрету» з фотографічного ателіє Тржемеської-Губерової є поміщене у перевиданій у Тернополі о. проф.

д-ром Йосифом Застирцем «Русалці Дністровій», а саме на початку книжки, перед вступним словом видавця. Цей самий «портрет» є ще в книжечці секретаря Головного Виділу «Просвіти» проф. Івана Брика п. н. «з Маркіянових днів» (спомин 1912 р.) та в книжці професора львівського університету д-ра К. Студинського «Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича» (1829-1843).

Натомість «портрет» М. Шашкевича кисти І. Труша видав Головний Виділ «Просвіти» літографічною відбиткою подвійного формату: більшого — у формі образу — для прикраси кімнат і читалень та меншого для почтових листівок. Портрет цей був найбільш знаний в краю, бо він прикрашував «членську книжечку», що її видало Товариство для своїх членів 1911 р. Помістив це Фото відтак проф. Богдан Лепкий у своїй популярній ювілейній книжечці п. н. «Маркіян Шашкевич» (з ілюстраціями) Коломия 1912. Також і проф. М. Возняк у своїй книжці п. н. «Маркіян Шашкевич», що вийшла з нагоди 130-літніх роковин народин Поета, в 1941 р. у Львові, вмістив цей «портрет» кисти І. Труша і тут знімка ця є з усіх існуючих найвиразніша, бо віддає точно благородні риси обличчя і блиск очей. *) Оригінал цього образу набув від мистця Івана Труша львівський знавець і меценат мистецтва дипл. інж. Юліян Мудрак, заслужений і довголітній член Головного Виділу «Просвіта», який — до речі — мав у своїй віллі при горішній вул. Листопада найповнішу ґалерію образів кисти Івана Труша. (Помер інж. Ю. Мудрак на еміґрації в Америці в 1950 р. — в 73 р. життя.)

О. Дамаскин Попович, ЧСВВ, заслужений і наслідування гідний популяризатор культу «Пробудителя Галицької України» на американському континенті, помістив як у своїй ювілейній праці п. н. «Маркіян Шашкевич на тлі відродження Галицької України», що вийшла з нагоди 100-літніх роковин смерти о. Маркіяна 1944 р. (у Видавництві оо. Василіян в Канаді), так і в «ювілейнім календарику» на 1943 рік», що вийшов «у 100-ліття смерти М. Шашкевича» в тім же видавництві канадських оо. Василіян, знімки «портрету» кисти Івана Труша.

Також і в приміщенні львівської «Просвіти», в залі секретаріяту, висів образ М. Шашкевича кисти І. Труша (репродукція) у різьблених рамах, роботи урядовця канце-

---

*) З цього «портрету» зроблено репродукцію для цієї монографії.

лярії «Просвіти» Івана Павлика, (кол. учня перемиської гімназії, родом з Бушковичок к. Перемишля.)

В «Читанці для української молоді», що її видали о.о. Василіяни в Торонто (1955) п. н. «Золоті Ворота» (склала Марія Овчаренко) є вміщений на стор. 19 образок з портретом *Т. Шевченка* і *М. Шашкевича* у лаврових вінках, роботи М. Л. (мабуть маляра Мирона Левицького), де о. Маркіян представлений на основі образу І. Труша, але в очах та устах змінений.

Під кінець додати ще належить, що в «Антології Української Поезії», том І «Державне Видавництво Художньої Літератури», Київ 1958, друге видання, яка вийшла під редакцією члена Київської Академії Наук, Максима Рильського, поміщено при короткім життєписі «невтомного культурного діяча Маркіяна Семеновича Шашкевича» портрет о. Маркіяна (стор. 171), зроблений на основі фотографії сина Володимира, тобто на основі «портрету» з робітні пані Тржемеської-Губерової у Львові (в священичій кольоратці). Той самий «фото-портрет» М. Шашкевича з львівської робітні Тржемеської-Губерової вміщено в книжці польського дослідника розвитку української політичної думки в 1-ій половині XIX-го ст. М. Гандельсмана, п. н. «Ukraińska polityka ks. Adama Czartoryskiego przed wojną Krymską», виданій у серії праць «Українського Наукового Інституту» 1937 р. у Варшаві.

Хто рисував «портрет» о. Маркіяна Шашкевича, що його подав в цім ювілейнім — 1961 — році стінний календар видавництва «Християнський Голос» у Мюнхені, не відомо, бо навіть ініціялом не зазначено автора. Але «портрет» цей відповідає своїм *худощавим* виглядом *лиця* поета і сумовитим поглядом *«тужливих очей»* найбільш описові М. Шашкевича у наведеному спомині о. Я. Головацького.

Є також і погруддя Маркіяна Шашкевича «у молодім віці» — роботи львівського різьбара М. Гаврилка, мабуть з 1911 р. Знімку цього погруддя помістив Б. Лепкий у своїй книжці про М. Шашкевича з 1912 р. (на 6 сторінці), не подаючи одначе, хто його замовив і де воно приміщається. В «Просвіті» цього бюсту о. Маркіяна не було.

ЧАСТИНА III

ІСТОРІЯ ПРОСЛАВИ ПАМ'ЯТИ о. МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

1. Згадки в роках 1848 - 1893.

«Взлетів орел буйнокрилий,
На небесні двори,
Глянув в сонце орел смілий,
Глянув в світле море.
А те сонце розплило ся
Словом по-над сьвіти.
А те море розлило ся
В милость по-над діти.
Пустив орел бистре око
В вічность незміриму,
Сягнув духом ген глибоко
В глубінь незмислиму.
Слухав пісни райской птиці,
Серцем переймає
І пісньвічної зориці
Сьвітови співає.»

М. Шашкевич: **«Слава Богу».**

Помер о. Маркіян Шашкевич, тіло його зложено на вічний спочинок у глухім селі Новосілках Ліських, заплакана вдова усунулася з дитиною в сільське затишшя жовківського повіту, і все затихло. Але кинене Маркіяном *слово* не завмерло, воно «розлилось в милость понад діти», тобто в народі. І засіяна ним *нова національна* ідея росла в думках і серцях його приятелів. Вони то, як уже було у попередній главі сказано, пригадували землякам не лише про «руського соловія», що передчасно замовк, але й продовжували — ідучи за його приміром — розпочату ним *національну* працю. І виступає цікаве тут явище: *Чим дальше* молоді, свіжо наростаючі покоління віддалюються часово від фізичної смерти М. Шашкевича, тим *більше* росте постать цього — неумолимою смертю так трагічно скошеного — народного Проповідника о. Маркіяна.

В п'ять літ після смерти о. Маркіяна прийшов знаний в історії Західньої Европи революційний 1848 рік, — що був роком «весни австрійських народів». В березні цього ж року спалахнула у Відні революція, тодішній всесильний канц-

лер князь Климентій Меттерніх утік зі столиці, а австрійський цісар Фердинанд I надав «своїм вірним» народам Конституцію. Станули тоді й галицькі українці перед питанням, яке їм заняти місце серед слов'янських народів Австрії. У Львові основано 2 травня 1848 р. т. зв. «Головну Раду Руску». Проф. о. О. Огоновський, учасник цих історичних подій, пише в 1886 р. про цю «Головну Раду Руску» ось як: «Більше як 300 Русинів, людей духовних і світських, зібралось того дня о годині 6 вечером в кімнаті консисторській у св. Юра. *Наперед віддано честь заслугам Маркіяна Шашкевича, що був першим просвітителем Руси в рідній мові. Згадкою того славного мужа освящено той збір патріотів руских, котрі дорогий заповіт Маркіяна хотіли сповнити запопадливим трудом около добра земляків.* Тоді то виголошено також стишок о. Антонія Петрушевича, що зачинався тими словами:

«Гей, хто Русин весели ся!
Покинь смуток,
Отри слези, —
Не жури ся!
Ще Бог ласкав Галичаном:
По Дністрови,
Коло Буга
І над Сяном.
Ще не згибло руске слово,
Так нам миле,
Ще го чути
Наоколо»... і т. д.

І чи не слідний тут вплив музи М. Шашкевича на о. А. Петрушевича? Порівняти належить цю поезійку А. Петрушевича з віршом М. Шашкевича: «Болеслав Кривоустий під Галичем», де рефреном є заклик:

«Гей, хто Русин, за ратище,
В кріпкі руки меч ясний!»

Предсідником того першого Збору вибрано заслуженого львівського крилошанина о. Михайла Куземського, пізнішого — останнього — католицького єпископа холмського (1868-1871), а наступного дня, 3 травня, запрошено єпископа Григорія Яхимовича, щоб він перейняв провід у «Головній Руській Раді». Дня 15 травня появилося *перше* число *першої* в історії галицької України газети, якою був редаґований в живій народній мові тижневик «Зоря Галицкая», під редакцією молодого кандидата прав Антона Па-

венцького. І в цьому першому числі надруковано (кирилицею) відозву, тобто «маніфест» «Головної Рускої Ради» до народу, в якій між іншим було сказано. (подаємо дослівно лиш теперішнім фонетичним правописом): ... «*Ми Русини належимо до великого руского народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з котрого півтретя мільйона землю галицькую замешкує. Той нарід був колись самодільний, рівнав ся в славі найможнішим народам Европи, мав свій письменний язик, свої власні устави, своїх власних князів... Вставайтеж браття, вставайте з довгого сну — вашого, бо вже час! Встаньте, але не до звади і незгоди, но двигнімся разом, щоби піднести нашу народність і забезпечити дані нам свободи*»!..

У відозві цій сказано дальше, що «*хочемо користуватися конституційними правами* та *розвивати свою народність і свою мову*».

Тоді отже — 1848 р. — не треба було довго роздумувати, *яка* мова має бути літературною мовою, бо перед очима тодішніх українських провідників живий був примір покійного *о. Маркіяна Шашкевича*. І це було найкраще жниво, якого сподівався Маркіян Шашкевич, засіваючи перед 15-10 роками зерно в рідну ниву.

А пішли слідами Маркіяна найсвітліші уми цього часу; були ними (щоб бодай найважніших вичислити): єпископ Григорій Яхимович — як предсідник; о. крилошанин Михайло Куземський — як заступник, а відтак: о. архипрезвітер Михайло Малиновський, сільський парох о. Теодор Леонтович, львівський парох о. Іван Жуковський *), сільський парох о. Лев Трещаковський **), о. Яків Головацький, о. Ми-

---

*) Іван Жуковський народився 1810 р., кінчав гімназію в Бережанах, на два роки скорше від Маркіяна Шашкевича, філософію у Львові в 1828-30 р.р., а теологію у Відні в 1830-34 р.р. Відтак був парохом церкви св. Петра й Павла у Львові, а в 1848-53 р.р. учив також української мови в Академічній гімназії; з 1865 р. став крилошанином львівської Капітули. Умер в 1884 р., як парох у Підберізцях коло Львова. Про нього, як учителя української мови, писав директор Академічної гімназії Едуард Харкевич у «Хроніці львівської Академічної гімназії» («Звіт» дирекції гімназії за рік 1900/01), а також проф. Михайло Возняк в праці: «Проєкт правописи Ів. Жуківського на Зїзді „руських учених"». (Записки НТШ, том 82, стор. 53-86). Гляди про нього також книжку Ст. Шаха: «Між Сяном і Дунайцем», часть І, глава 20, п. н. «Тверді русини» і «народовці», «язичіє» і «хлопська мова» (стор. 238-242).

**) Лев Трещаковський родився в 1810 р. в Станиславові, висвячений в ієреї 1840, був парохом у Рудні під Львовом і в Городку; помер 17 травня 1874 р. Був він автором численних відозв і статтей в справі будови «Народного Дому» у Львові. Відограв він важливу

кола Устиянович, о. Антін Любич Могильницький, о. А. Петрушевич, о. Іван Гушалевич *), о. Рудольф Мох, о. Антін Добрянський **), о. Василь Ільницький, Григорій Сав-

Два письменники й діячі Галицького Відродження
Антін Любич Могильницький **Микола Устиянович**

чинський, Антін Павенцький, питомець Олексій Заклинський і інші.

ролю в 1848-49 р. Лишив спомини — «Дѣянія». Наукову розвідку про нього написав проф. М. Возняк: «Українські драматичні вистави в Галичині», в Записках НТШ, том 87. А о. Генрих Полянський написав причинок: «Изъ жизни бл. п. Льва Трещаковского», у «Вѣстнику» «Народного Дома», 1908, ч. 7.

*) Іван Гушалевич, автор «гимну» з 1848 р. «Мир вам, братя», родився в Пашівці 4 грудня 1823 р., умер вислуженим катехитом Академічної гімназії, 2 червня 1903 р. у Львові. Оцінку його громадської і літературної праці подав проф. д-р Ярослав Гординський в студії: «Іван Гушалевич і його літературна діяльність». Львів 1905 р. і «До діяльности І. Гушалевича в р.р. 1867-71», в Записках НТШ, том 94, стор. 144-157. Крім того диви книжку Ст. Шаха: «Львів місто моєї молодости», частина І, стор. 59-61, 86 і частина III, стор. 284-287. Листи о. Івана Гушалевича зібрані проф. К. Студинським в «Кореспонденції Я. Головацького» за роки 1849-62.

**) Антін Добрянський народився 26 січня 1810 р. в Бунові, яворівського повіту; гімназію і теологію кінчив у Львові, а в 1830 р. виїхав до віденського конвікту на богословію у Відні, де познайомився з ученим славістом В. Копітаром. В 1835 р. був висвячений, а епископ Іван Снігурський покликав його на учителя церковно-слов'янської мови для богословів в Перемишлі. Тут написав він «Гра-

«Головна Руска Рада» подбала тоді і про національний (жовто-синій) прапор, про національний герб (лев) та про національний гимн («Мир вам, браття, всім приносим» — текст і музика о. Івана Гушалевича). *Бракувало між ними одначе живого слова о. Маркіяна Шашкевича,* але Я. Головацький про нього не забув і пригадав працю М. Шашкевича, як члена «Руської Трійці».

Ще в цім 1848 р., в місяці жовтні, з'їхалися до Львова українські учені і радили над тим, як піднести б українську живу мову до висоти літературної. Зібралось тоді 99 таких «учених галицьких Русинів», а були між ними: адвокат Іван Борисикевич, о. парох Ігнатій Галька, о. Іван Гушалевич, о. Антін Добрянський, о. Василь Ільницький *), перемиський суддя Василь Ковальський, о. Михайло Коссак, ЧСВВ, о. Йосиф Левицький з Перемишля, о. парох Павло Леонтович, о. Антін Медвецький, о. Рудольф Мох, о. Антін

матику старославянского языка» (1835 р.). В 1837 р. став він парохом Валяви під Перемишлем, де перебув 40 літ до 1877 р.; там він і помер, як перемиський крилошанин. Визначився він як автор граматик, численних історичних статтей, «Наук церковних» (1860), автор «Історії перемиських епископів» (1877 р.). Його життєпис написав Богдан Дідицький: «Антоній Добрянскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси», Львôвъ 1881, членська книжка «Общества им. М. Качковского».

Підносить заслуги о. крилошанина А. Добрянського проф. М. Тершаковець у своїй науковій праці: «Галицко-руске літературне відроджене, Львів 1908, на стор. 17-19, а всесторонніше займається о А. Добрянським, як істориком Перемишля. Ст. Шах у своїй книжці «Між Сяном і Дунайцем», т. І, Мюнхен 1960.

*) Василь Ільницький народився 22 квітня 1823 р. в Підпечерах, де й помер 15 квітня 1895 р. Висвячений в ієреї, брав участь у «соборі руских учених». В 1849 учив української мови і релігії в станиславівській гімназії. Зложив в 1851 р. іспит з історії, географії й української мови і став етатовим професором в Станиславові. В 1858 р. перенісся до Львова і в 1868 р. став директором Академічної гімназії у Львові; на цім становищі перебув до 30 вересня 1892 р. За його директури введено до Академічної гімназії дня 31 травня 1873 р. українську мову «як викладову» в усіх восьми клясах. Був він головою комісії для укладення шкільних підручників, членом «Просвіти», писав розвідки — географічні, історичні, критично-естетичні, оповідання (під псевдонімом «Денис знад Дністра», як напр. оповідання «Свати» в числах 3-7 «Зорі» за 1881 рік) та історичну драму «Настася» (Справоздане ц. к. Академічної гімназії у Львові за рік 1894/95, стор. 48-50), а також: Іван Созанський: «З літературної спадщини Василя Ільницького» у «Записках НТШ». Чимало важливого матеріялу подав львівський фейлетоніст Степан Чарнецький: «Артистична Комісія» — «З матеріялів до історії русько-народного театру» в «Неділі», ч. 43 з 1912 р. — з портретом В. Ільницького.)

Петрушевич *), о. Лев Трещаковський, о. Микола Устиянович, о. Антін Могильницький, а предсідником цього «собору» був о. крилошанин Михайло Куземський. «Збори» радили цілий тиждень, переважно над питанням, чи *«руська мова в розвою своїм устоїться побіч мови російської* (московської) і *польської, і якої дороги держатись треба, щоби вона не перетворилася в один із тих двох язиків»*. Дуже красною бесідою визначився тоді Микола Устиянович, який між іншими сказав: «Хтож в словянщині не знає тої мови святої Руси, тої бесіди серця, котрим мати перше дитя своєї милости любує, тої красавої пісоньки, якою ластівка під стріхою щебечє? Хто не знає барви цвіту і воні (запаху) тої *літоросли золотобережної України? Той най прочитає незабвенного нашого М. Шашкевича»*. («Ист. очеркъ основанія гал.-рус. Матицѣ и справозданье I собору ученых и любителей народного просвѣщенія». Составлено Я. Головацкимъ. Во Львовѣ 1850 р., стор. 1-11). Говорили там також о. Лев Трещаковський, о. Йосиф Левицький, який також про М. Шашкевича згадав, кажучи: «Покійний М. Шашкевич, котрий переймившися *духом народним руским*, во піснях великую знаходил приятність». («Историческій очеркъ...», стор. 84.) (хоч його «Русалку» скритикував), о. Рудольф

---

*) Антін Петрушевич народився 18 січня 1821 р. в Добрянах: учився в Стрию, опісля у Львові в домініканській гімназії в 1834-39 р.р., студіював філософію (1839-41) і богословію (1841-45) у Львові. Висвячений в безженнім стані в 1846 р. став сотрудником зразу в Перемишлі, але по смерти епископа Івана Снігурського (1847 р.) покликав його митрополит Михайло Левицький на свого капеляна до Львова. Тут брав він участь в засіданнях «Головної Руської Ради» і секретарював в часі нарад «собору руських учених». В 1856 р. дістав парохію в Новиці, калуського повіту, а в 1861 р. становище крилошанина митрополичої Консисторії, на якім перебув по кінець свого довгого життя (помер 23 вересня 1912 р.). В 1861 р. став послом до галицького сойму, де вславився як бесідник в обороні прав українського університету у Львові. Відтак посвятився вповні науковій праці історично-археологічно-філологічній. Найважнішим його твором є «Сводная Галицко-Руская Лѣтопись» в трьох томах в р.р. 1887, 1889, 1896. Був він членом чотирьох заграничних академій наук (польської, чеської, російської і румунської). Створив він першу українську бібліотеку з науковою робітнею й архівом при «Народнім Домі» у Львові. Точний життєпис з реєстром його наукових праць і відзначень подав Ст. Шах у праці п. н. «Памяти А. Петрушевича» Львів. 1913 р. С. Шах був в шкільнім році 1911/12 його особистим лектором і секретарем, а був уже тоді о. А. Петрушевич сліпий (гляди: д-р К. Студинський: op. cit., стор. CCXLVII). Від о. А. Петрушевича чув автор цієї монографії багато про М. Шашкевича, якого А. Петрушевич знав особисто, і мені, молодому студентові університету, до особи о. Маркіяна на ціле життя любов передав. Тому пишу цю працю неначе спомин з життя. — С. Ш.

Мох, о. Йосиф Лозинський (той самий, що давніше захвалював польську азбуку до українського письменства), а о. Іван Гушалевич виголосив свій стих п. н. «До родини», де між іншим сказано:

«Гей же! Родино моя очутися!
Піснев як громом,
Як світа ломом
Вдар... і відозвися!
Видиш Бескида верхи крутії,
Волни ревущі Дніпра,
Сяна, Буга і Дністра
І Чорноморя води ще не висхли —
Туда свіженькі розсівай мисли,
Там образ надії!..»

Проф. о. д-р О. Огоновський подає до цього вірша таке пояснення: «Поет обняв тут гадкою цілу Русь-Україну, що від гір Бескида простягається над Сяном, Бугом, Дністром і над Дніпром та сягає аж до Чорного моря» (стор. 84).

«А вже найбільше прислужився на „соборі" Яків Головацький тим (каже той же о. Огоновський), що виголосив доповідь п. н. „Розправа о язиці южно-рускім і его нарічіях", де між іншим говорив він:

... «Нарід, заселяющий южну Русь, Галичину і сіверо-восточний закуток угорського королівства, говорить одним і тим же язиком, котрий називає ся у себе і у сусідів українським, малоруским (южноруским) або таки руским (руським). Він розвивався на оден лад в часі руских княженій під вліянієм церковно-словенского язика із рідних собі племен, замешкуючих тії краї, то є: Полян (коло Києва), Сіверян (по Десні), Суличий (по Сули), Деревлян (на запад від Полян), Дуліб (межи Бугом і Стиром), Бужан (по Бузі), Волинян (на Волині), Уличей і Тиверців (по нижнім Дністрі і Пруті ік Дунаю), напослід Бойків і Хорватів в нинішній Галичині.

Язик южноруский є краснозвучен, повний, поважний, сильний, свобідний. Всі сторонскії знавці язиків признают єму краснозвучність і інші преімущества у високім ступени над другими словеньскими язиками:

Бантке називає его найкрасчим межи всіма словеньскими, Міцкевич межи рускими язиками. Бодяньский величає его поетичність і музикальність і каже го рівнати із греческим і італіяньским. Коубек і Мацієвский іменують го красчим від ческого. Раковецкий жалує, що не став пануючим в цілій Росії, а наконець знакомитий писатель россійский Даль-Луганьский признає му першенство над великоруским простонародним і книжним язиком». («Руська письменність», том III, стор. 148). А у своїм 3-тім «вступнім» викладі «о рускій словесности» каже дальше Я. Головацький, що Шашкевич, Устиянович й інші дали початок в Галичині народній словесності і що їх твори — це «тії цвіточки первовесняні, котрі перші зацвили на рідним дереві». («Руська письменність», том III, стор. 165).

Але по «весні народів» прийшла в Австрії знову реакція. Прем'єр міністрів Олександер фон Бах зніс конституцію: «Головна Руська Рада» самочинно в 1851 р. розв'язалася, а потім наступило відоме порозуміння між цісарем Францом Йосифом І а поляками; Галичину — як цілість краю — віддано полякам під самоуправу і тоді заведено польську мову в цілім краю, польське шкільництво. Українців не допущено ні до урядів, ні до освіти, серед самих українців наступило розбиття щодо політичних тенденцій «старорусинів» і «народовців» і в цім політичнім крутежу змінливих подій, думок і суперечних опозиційних і угодових змагань призабуто Маркіяна Шашкевича...

Щойно в 1880 р., в день св. Івана Хрестителя, громадка студентів львівського університету відвідала гріб Маркіяна в Новосілках Ліських. «Від одної старенької жінки довідалися вони», оповідає О. Огоновський (op. cit., стор. 41), «що тіло Шашкевича спочиває в могилі мурованій, котру первісно призначено для родини давніх властителів Новосілок. Пізніше перейшла ця могила, в котрій спочиває «соловій руский», на власність шляхтича Ґарбовського, одначе ще в 1879 р. похоронено в ній священика Филимона Грабянку, що був наслідником Шашкевича в тім селі. Відтак львівські студенти зложили на могилі вінець з написом на ленті: «Маркіяну Шашкевичу — Русини-академики». Тоді попросили вони пан-отця Володимира Рожевського, щоб відправив над гробом парастас за упокій Маркіянової душі. Священик вволив їх волю, відправивши наперед вечірню в каплиці на кладовищі. Відтак в красній промові *сказав своїм парафіянам, хто то був Маркіян Шашкевич і чим він великий і славний* в Руси галицькій».

Із цих слів о. Огоновського видко, як земляки *забули* вже про свого *Пробудителя,* якщо в 37 літ після його смерти людям у Новосілках *щойно* оповідати треба було, *хто* це *на їх цвинтарі спочиває.*

У цім 1880 р. помістив поет Іларіон Грабович у львівськім «письмі літературно-науковім» «Зоря», рік І, ч. 14, такий вірш п. н.

На могилі Маркіяна:

«Спи Маркіяне! Тут добре спати —
Могила темна, німа...
Ох, чом так скоро ляг Ти спочати,
Нім літ настала зима?
Спи, душо щира! На твоїм гробі
Цвітки маєві ростуть,

Клонять головку, мов би в жалобі,
З листочком сльози пливуть...
Честь Ти на віки, честь Маркіяне!
Честь Ти складає весь край;
А нім нам красша доля настане —
Духом над нами витай!»...

А о. Огоновський (стор. 41) додає до цього голосу-плачу таку свою заувагу: «Аж тепер пізнали Русини, чим був для них Маркіян Шашкевич!»

Перший з галичан, що занявся оцінкою літературної спадщини М. Шашкевича, був молодий літературний критик і поет, відтак професор Академічної гімназії у Львові, Володимир Коцовський (1860-1921), син Шашкевичевого товариша з львівської духовної семінарії. Видав він у видавництві Ігнатія Онишкевича «Руска Библіотека» зібрані ним твори М. Шашкевича з науковим вступом в 1884 р.

В 50-ту річницю появи «Русалки Дністрової» в 1887 р. появилися в тодішніх львівських часописах — «Зоря», Дѣло», як теж у календарі «Просвѣти» статті про о. Маркіяна Шашкевича та про значення появи «Русалки Дністрової» для української літератури, а о. проф. О. Огоновський, 4-тий голова «Просвіти», написав окрему книжечку для народу про життя і твори М. Шашкевича, яку Товариство «Просвіта» видало і серед своїх членів поширило.

Але до всенародного спопуляризовання значення *виступу* М. Шашкевича і товаришів із «Руської Трійці» причинилося Тов-во «Просвіта» з своїми філіями і читальнями в краю щойно з нагоди 50-ліття його смерти — в 1893 р. Товариство «Просвіта» зв'язало (за 24-літнього головства о. проф. О. Огоновського) з ідеями о. М. Шашкевича *напрямну лінію своєї освітньої діяльности в краю,* спираючи її *на християнських і національних засадах.*

На засіданні Головного Виділу Товариства «Просвіта» дня 20 квітня 1893 р. проф. Анатоль Вахнянин, перший голова «Просвіти», з 1868 р., піддав думку, щоб 25-літній ювілей існування «Просвіти» відзначити відсвяткуванням 50-ліття роковин смерти М. Шашкевича. І тоді виринула думка перевезти тлінні останки о. Маркіяна із далеких Новосілок до Львова.

На засіданні Головного Виділу «Просвіти» дня 7 червня 1893 р. рішено, щоб цю думку А. Вахнянина зреалізувати, а перші приготовання поручити Виділові філії «Просвіти» в Камінці Струміловій, якої головою був тоді молодий місцевий парох о. Михайло Цегельський. Виділ камінецької

філії згодився занятися «викопанням мощей» о. Маркіяна Шашкевича і спровадженням їх до залізничої станції в Задвір'ю; дальший транспорт мало перебрати на себе матірне Товариство у Львові.

Перевезення тіла з Новосілок до Львова і другий похорон М. Шашкевича на Личаківськім цвинтарі назначив Головний Виділ на дні 31 жовтня і 1 листопада 1893 р. За перевезення тлінних останків о. Маркіяна до Львова промовляло це переконання, що — як записано було в протоколах Головного Виділу «Просвіти» — «могила галицько-руського поета Шашкевича у Львові частіше і більше буде нагадувати Русинам дороге для кожного щирого патріота ім'я Маркіянове й його велику заслугу коло нашого народного відродження — та й частіше і більше зможе загрівати молодіж серед нашого народу до гарячої любови рідного краю і рідної мови». А дальше в тому ж протоколі з дня 7 червня 1893 р., тобто в 50-у річницю смерти М. Шашкевича, записано: «Могила Маркіяна повинна бути не в сільському закутку, але там, де Русь галицька живе великою громадою, де суть руські товариства й інституції, де сходяться всі нитки великої робітні суспільної і народної». (Іван Брик: «З Маркіянових днів», 1912, стор. 20).

За перевезенням тлінних останків бл. п. о. Маркіяна промовляла ще й та обставина, що тут у Львові проживала ще вдовиця Юлія Шашкевичева та й тут на Личакові був його в 1885 р. померлий син Володимир Шашкевич. Промовляла отже думка звести, бодай по смерти, цілу родину разом у власному гробівці.

2. Перевезення тлінних останків о. Маркіяна в 1893 р. з Новосілок до Львова.

«В гробі сумно, в гробі тихо, сумрак студененький,
Ой, як ляжу серед него, тогди я щасненький.».

М. Шашкевич: («Пізніше зібрані вірші»).

Технічне переведення ексгумації, тобто викопання тіла Маркіяна з могили, поручив Головний Виділ «Просвіти» у Львові окремому громадянському «Комітетові для перенесення мощей бл. п. Маркіяна Шашкевича до Львова». В склад цього Комітету входили відпоручники львівських то-

вариств: «Просвіти», політичного Т-ва «Народна Рада», касинового Т-ва «Бесіда», «Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка», новооснованого кредитово-обезпеченевого Т-ва «Дністер», «Руського Т-ва Педагогічного», співацького Т-ва «Боян», ремісничого «Зоря», жіночого «Клюб Русинок» та студентського «Ватра». Комітет очолив тодішній голова «Просвіти», проф. української літератури на львівському університеті о. д-р Омелян Огоновський.

Свято попередили відозви Комітету до народу і відповідні ювілейні й освідомлюючі статті в часописах. Комітет завдав собі всіх трудів, щоб ті «другі похорони» о. Маркіяна відбути «світло і достойно».

І справді — ціла галицька Україна прийняла з одушевленням цей почин Головного Виділу Т-ва «Просвіта»; народ *схилив голови* перед мощами Маркіяна і велике свято почалося дня 31 жовтня (при соняшній погоді) в селі Новосілки Ліські, камінецького повіту.

«Гарна осінь, ясна днина,
Листє з дуба облітає.
На спомини павутина
Над могилою літає.
І як нитка павутини
Похоронна пісня вється...»

Вже ранком зійшлися численні церковні процесії з хоругвами з довколишніх сіл — під проводом своїх парохів; приїхали поодиноко люди возами, прийшли пішки з околиць, а зі Львова прибули відпоручники львівських українських товариств. З виділовими філії «Просвіти» приїхав з Камінки Струмілової урядовий повітовий лікар, щоб перевести ексгумацію тіла на цвинтарі. І коли отворено гробницю, знайшли в ній дві соснові труни, в яких були, як сказано, поховані два місцеві парохи: в одній домовині було тіло о. Маркіяна, а в другій о. Граб'янки, але котрий з них був о. Маркіян, цього ніхто не знав. Але була різниця між одним і другим небіщиком: в одній труні лежала побіч тіла усопшого ієрея воскова кадильниця і такий же хрест з воску, а при другому бляшана кадильниця. І знайшовся ще між присутніми один старий парохіянин з Новосілок, що перед 50 роками був на похороні о. Маркіяна Шашкевича, і він пам'ятав, що парохіяни дали своєму покійному парохові воскову кадильницю, бо «єншої до дарунку» не мали. В *той* спосіб усталено отже *тотожність* особи М. Шашкевича на місці.

«Відчинили і добули
Тую трумну, ту соснову...
Люди, люди! Чи ви чули
Тої трумни плач і мову?»

(Іван Брик, op. cit., стор. 22).

Тоді зложено тлінні останки о. Маркіяна враз з дерев'яною домовиною до металевої труни, що її комітетові привезли зі Львова і в 9 годині відправив бузецький декан о. Словицький з духовенством панахиду, а парох Закомаря к. Олеська — о. Данило Танячкевич виголосив з бесідницьким талантом зворушливу промову. По панахиді, при гарному співі питомців львівської духовної семінарії, рушив похід із кладовища до пів кілометра віддаленого села. По обох сторонах дороги творили парубки й дівчата живописний шпалір, а серединою ступав похід. Домовину несли на переміну селяни і священики, за нею ступали відпоручники народних-українських львівських товариств, посол з камінецького повіту до віденського парляменту — проф. Олександер Барвінський, другий посол — суддя д-р Дем'ян Савчак (родом лемко з Нової Веси к. Нового Санча), о. крилошанин Іван Чапельський, які при вході до села взяли домовину на свої плечі і віднесли її аж до приладженого катафальку.

Коло нової, тоді ще недокінченої церкви, є широка площа; тут уставлено прикрашений цвітами і сосниною престол, поставлено катафальк і о годині 10.30 зачалася Служба Божа, до якої стануло 12 священиків з о. деканом з Унева Левицьким на чолі, а по скінченій Службі Божій виголосив о. Омелян Дольницький із Ріпнева к. Камінки проповідь про заслуги М. Шашкевича, як священика й українця, а закінчив проповідь свою словами: «Нехай дух безсмертного Маркіяна буде завдатком спільного обіту, *обопільної присяги між Христом і Україною, вірою і свободою, церквою і вітчиною, духовенством і народом*». («Народня Часопись», Львів з 4 листопада 1893, ч. 239, — цитат за о. Дамаскином Поповичем, ЧСВВ, «Маркіян Шашкевич», Мондер, Альберта 1944, стор. 68.)

До парастасу стануло відтак 35 священиків. По зворушливому співі «Вічная пам'ять» хору семінаристів промовив в імені львівських делеґатів посол Олександер Барвінський, який між іншим сказав дослівно так:

«Хоч з немічного тіла Маркіяна остався лиш порох, то дух його витає між українським народом. Зерно кинене на несправлене поле видало гарні плоди, хоч тут і там терня й бурьяни приголомшують

ту ниву. Нині українською мовою розмовляють не тільки селяни й міщани, але рівнож полюбили українську мову й інші верстви українського народу. Українська мова нині так само мило звучить в устах селянина, як інтеліґента. То не «Трійця молодців» трудиться на ниві української літератури, але сотні письменників, а українське слово в сотках тисяч книжок доходить і під курні стріхи, — українське письменство живе, розвивається щораз краще й буйніше, дарма, що й нині є такі нерозумні, що радять нам покинути свою гарну мову, а прийняти чужу незрозумілу московщину». Бесіду свою закінчив бесідник таким зазивом:

«О, безсмертний Маркіяне! Нехай твій світлий дух витає між українським народом, нехай будить сонних, загріває рівнодушних, освічує несвідомих і незрячих — і буде провідною зорею на шляху народної праці. Коли ж нині стоїмо над цею домовиною, зложім тут присягу, що так, як безсмертний Маркіян, так і ми не збочимо з простої дороги, ним указаної, що українська мова, просвіта і добро українського народу будуть метою наших змагань, наших заходів і дбалости.».

(Дамаскин Попович: op. cit., стор. 71).

О годині 13.30, двигнувся похід до залізничої станції в Задвір'ї. Попереду їхала бандерія парубків на конях, перев'язаних барвінковими вінцями через плече (80 чоловіків) з

Перевезення тіла о. М. Шашкевича з Новосілок Ліських до Львова (у 50-і роковини смерти — 1893 р.)

жовто-синіми хоругвами в руках, — далі ступали церковні братства з 8 громад з церковними хоругвами, духовенство з деканатів: бузецького, унівського і холоївського, а за ними хор питомців. За хором була зложена домовина на пірамідальному возі, застеленому килимами і зеленим барвінком, який тягнули три пари круторогих волів, прибраних барвінковими вінцями. Перед домовиною йшли селяни з Новосілок, за домовиною львівські делеґати, а за ними знову селяни з довколишніх сіл.

На границі новосілецької громади промовив начальник громади Пилип Романишин і теплими словами висказав

жаль, що громада тратить такий скарб — тлінні останки свого пароха, кажучи:

«Прощай же нам, наш дорогий і безсмертний Маркіяне, твій дух нехай витає між нами і загріває всіх Русинів до праці для руского народу».

На станції вложено труну до стоячого вже вагону, відправлено ще раз панахиду і виголосив ще останню промову голова філії «Просвіти» в Камінці Струміловій о. Михайло Цегельський. Бесідник підніс значення цього сумного торжества, подякував духовенству і народові за ту останню прислугу віддану покійному о. Маркіянові і передав тлінні його останки делеґатам Головного Виділу «Просвіти» зі Львова.

Годиться ще тут згадати, що крім виділу філії «Просвіти» в Камінці, причинились дуже значно до величавости цього всенародного торжества о. Зельський, парох з Милятина коло Камінки, та тодішній новосільський парох о. Рожевський, голова читальні «Просвіти». Належиться також згадати, що фотографічні знімки з цього торжества робив проф. Володимир Шухевич зі Львова, учитель німецької мови в реальній школі, дідо пізнішого команданта УПА — Романа Шухевича.

На другий день, 1 листопада 1893 р. закипіло у Львові. На залізничному двірці Підзамче, при Жовківській вулиці, зійшлося поверх 10.000 народу назустріч тлінним останкам Маркіяна. Жовківська вулиця була битком наповнена; в церкві св. П'ятниць відбулось рано заупокійне Богослуження. Панахиду відправив митрополит Сильвестер Сембратович. Кругом домовини стояла рідня Маркіяна — зі старенькою вдовицею Юлією Шашкевичевою на чолі, провідниками народу, та запрошені Комітетом представники ц. к. властей і репрезентанти високих шкіл: університету й політехніки. Серед торжественної тиші залунало слово голови «Просвіти» о. проф. д-ра Омеляна Огоновського.

«Дорогі браття!» — зачав промовець, «Маркіян дав почин до нашого відродження просвітного і національного, — але він жив дуже коротко й не міг довершити свого діла. В житті бідував він гірко, і в одній пісні сказав, що «мряки лихої долі ще над гробом його повиснуть». І справді, ті мряки вкривали ще довго гріб Маркіяна. Русини не зуміли ще переймитись ідеалом свого Будителя. Аж ось настав рік 1848 і галицькі патріоти стали знову горнутись коло народного прапору, що його підніс був угору Маркіян Шашкевич. А коли кілька літ опісля стали знову стелитись «студені мряки» по нашій батьківщині, то розвіяв їх легіт, що повіяв із України від животворчої музи Тараса Шевченка. Аж тоді зрозуміли ми слова на-

шого Кобзаря, що добро найкраще на світі — то братолюбіє! І стали ми братами колишніх панщизняних хліборобів, і відтак помагаємо довести до пуття те велике діло, яке розпочав Маркіян Шашкевич.

Маркіяне! Славний наш Маркіяне! Глянь на нас, твоїх земляків, що приходимо віддати честь твоїм заслугам. Від тебе то переймили ми народний ідеал і не покинемо його вже ніколи. Ми галицькі і буковинські русини завдяки твому починові стали вже тямущим народом, що розвиває дальше свою стару культуру, яка занапастилась тяжкими невзгодами віковими. Тому то 50-і роковини смерти Маркіяна є нині таким величнім святом народним, якого ще не було на галицькій Руси, а нинішній похоронний похід — це похід справді тріюмфальний.»

Почесна сторожа академічного Т-ва «Ватра» виносить на своїх раменах домовину і складає на віз, запряжений в три пари волів. Похоронний похід двигається через місто в напрямі до Личаківського цвинтаря.

„То Русини проводжали свого Сина, то діти, внуки і правнуки відпроваджували давно переставше бити ся серце батька, що научив їх всіх любити понижену «хлопську» бесіду, що впровадив їх під сільську стріху і велів пригорнути до себе «меньшого незрячого брата». Величавий був се тріюмф! Се бо в'їздив у мури престольного города Галицької Землі *витязь мисли і духа, побідник* злорадних міліонів темряви, *вістун* кращої долі, *Керманич!* А у його боку десятки тисяч апостолів і учеників — *ціла Русь"!* Так писало про цей похід тодішнє львівське *«Дѣло»*.

У поході йшли церковні братства з хоругвами, шкільна молодь — з учительської семінарії — з учителями українцями, українська молодь з реальної школи з вінцем, учні Академічної гімназії з цілим учительським збором під проводом директора гімназії Едварда Харкевича — а співав хор учнів Академічної гімназії під батутою проф. Анатоля Вахнянина, університетська молодь, за нею розмістились депутації і відпоручники з усіх закутин Галичини — з вінцями.

Перша депутація, що полонила очі всіх, — були гуцули з вінцем «Від Русинів з-під Чорногори», увитого з жерепа заходом о. Йосифа Коржинського. За ним йшли українські делеґації з Золочева, Бережан, Камінки, Сокаля, Перемишля, Стрия з вінком від «Підгірських Русинів», з Болехова, Станиславова, Тернополя, з «зеленої» Буковини з вінком та написом на лентах: «Народні товариства буковинської Руси — Віщому Ґенієви, пробудителеві Руси», а несли його посли Пігуляк, проф. унів. д-р Стефан Смаль-Стоцький і д-р Мількович. За буковинцями несено вінок від львівських товариств у супроводі репрезентантів «Наукового Т-ва ім. Т.

Шевченка», політичної «Народної Ради», «Руської Бесіди», «Руського Т-ва Педагогічного», співацького Т-ва «Боян», від ремісничої «Зорі», від «Клюбу Русинок»; а відтак ішли відпоручники «твердоруских» товариств: «Рускій Институтъ „Народный Дôмъ"», «Галицко-Руская Матица», від «Ставропігійського Інституту», від «Общества им. Михаила Качковского», від «Общества Рускихъ Дамъ» і студентського «Общества „Другъ"» з вінками, а за ними йшли питомці духовної семінарії з хором і понад 100 священиків у ризах з митрополитом Сильвестром Сембратовичем на чолі. А безпосередньо за домовиною йшла родина покійного — з живучою ще старенькою вдовою Юлією Шашкевичевою на чолі.

Довго тягнувся цей похід, заки зайшов він з Підзамча, через середмістя, Пекарську вулицю в напрямі Личаківського цвинтаря.

У брамі цвинтаря здіймають священики труну з воза і несуть її в напрямі гробу на почесному місці, яке львівський маґістрат визначив для вшанування пам'яти о. Маркіяна — на передньому полі цвинтаря. Над гробом відправили ще раз панахиду, а ректор духовної семінарії о. Михайло Мриц виголосив прощальну промову від львівського духовенства. Під кінець попрощав «Пробудителя Галицької Руси» тодішній голова соймового посольського Клюбу Юліян Романчук, проф. Академічної гімназії, так (подаємо у винятках):

«І хоть сумно заводять похоронні дзвони, але крізь той гомін пробиваються й інші звуки: торжества й надії. Торжества, коли оглянемося на минувшість, надії, коли подивимося перед себе. Ось — 56 літ тому, коли Маркіян Шашкевич випустив свою першу і найкращу цвітку, свою «Русалку Дністрову», то один з тих людей, що мали власть спиняти і мали власть пускати (тобто директор львівської політичної поліції. С. Ш.) сказав: «Що ті шалені люди задумують?! Ми маємо досить клопотів з одною народністю польською, — а вони хотять єще воскрешати давно погребану народність руську!»

І не пущено «Русалки». Зморожено серце Маркіяна, підкошено його творчу діяльність, але цвітки не знищено, хоч зложено до гробу. Чарівна її воня розійшлася вже скрізь, чудовий блиск її вникнув і до сп'ячих очей і підіймив примкнені повіки.

Того ж і бажав Маркіян. Бо він не той поет, що тільки займає, бавить, полошить фантазію і чувство, — то віщун, то великий діятель народний. Його поезії, його пісні, — то радше средство, а ціль — збудити свій нарід, двигнути його, ввести між інші народи слов'янщини і Европи, до волі, до поступу, до великої культурної роботи. А дорога до того, то видобуття народної мови з курної хати прибитого панщиною селянина та впровадження її до церкви, до школи,

до світлиці. В шість літ потім народний віщун-спаситель помер у ранній добі, зазнавши гіркої долі руського поета і діятеля. Але він лишив апостолів і учеників, котрі його смерть оплакували, його науку проповідали. А коли в дальші 5 літ заблисло сонце свободи і дзвін вічевий скликав пробуджених синів Руси на раду, першим їх ділом було віддати честь пам'яті свого учителя.

Тоді вже стало всім ясно, що нарід руський, нібито вже погребаний, не вмер, що він лежав тільки в летаргічному сні. Але треба було могучих чародіїв, щоби його збудити з того сну. Таким першим чародієм був Маркіян, а другим була свобода.

Не діждався її Маркіян, хоч так гаряче за нею тужив. Тільки ж весна народів з 1848 р., яка була на причуд красна, не довго тривала, — мабуть, чи не за нагло вихопилась! Сонце зайшло знов за густі хмари, нагнані студеними вітрами, зазеленівшу природу покрили наново білі сніги.

Аж 12 літ пізніше сонце знов заблисло. І знов руський нарід, пом'янувши Маркіяна, взявся за роботу. Та вже тепер галицька родина не сама окремо стала працювати. Вона за вказівкою Маркіяна простягнула руку до українських братів-орлят, з котрими він так любувався.

Утішивбисьcя, Маркіяне, кобись нині станув тут межи нами і глянув довкола себе і пустив свої очі-соколи широко по руськім краю і побачив всюди руське життя, і почув всюди руську мову і руську пісню, і пересвідчився, що не даремні були твої труди не шалені твої думки, що той недавно погребаний руський нарід не то що встав із гробу, але й нема нині сили, котра б його назад у гріб вложила!

Складаючи твої мощі, Маркіяне, в сю нову могилу, хочемо тебе мати межи нами. Ми будемо сюди до тебе приходити, твоїм духом загріватися, твоїми думками перейматися, твоїм спомином у наших змаганнях утверждатися.

А хоч би, як ти сказав у своїх псальмах, прийшли на нас злидні і світ нам ворогував і нужлою нас вдарено і витовано нам очі: то не візьмуть нам милости (любови) до свого рідного і віри в будучність нашу не візьмуть, бо руське нам серце та й віра руська!»

Похоронили земляки у Львові вдруге спорохнявіле тіло Маркіяна і розійшлися. Але понесли вони з собою його оживотворену ідею по всій землі Галичини і Буковини.

Того ж дня відбувся в театральній залі «Народного Дому» концерт у честь «Пробудителя Галицької Руси», на якому виголосив артист-маляр і поет Корнило Устиянович (1839-1903) святочну промову. У своїй промові висловив він такий заклик до всіх українців:

«Ми братя, ми наслідники Маркіяна, здобули для погордженої хлопської мови право горожанства і розвинули ми наше рідне слово в усіх галузях людської думки. Словесність наша, що перед 50-и роками журчала малим потічком, шумить нині широко глибокою струєю поважної ріки. До нинішнього покоління, до *внуків доби Маркіяна,* належить *здобути для неї визнання цілого світу.*

Любіть же її, любіть цю мову Маркіяна. *Пам'ятайте, що поки вона держиться народу, доти буде, як той Атляс* *) *непобідна, а згине, як він відцурається Матері-Землі.»*

Присвятив тоді о. Маркіянові цей Корнило Устиянович ще й окремий вірш, у якому назвав його «Співцем Божим». Не від речі буде пригадати цей вірш, бодай частинно:

«Темно було ще і зимно —
Зоренька вставала;
А Русь Галицька не знала,
В сні тяжкім лежала.
І лежала і стогнала
На своїй могилі
І хотіла піднятися —
І не мала сили.
В тім над нею із Підлися
Той жайвороночок
Взбився в гору і розводить
Любий голосочок.
То зависне на воздусі,
То у низ спускаєсь,
Розганяє нічні хмари,
Зарево стрічає.
І Русалку Дністровую
Вабить з темной хвилі,
До Вкраїни промовляє
На старій могилі:
«Встань, моя ненько!
День твій близенько.
Глянь, вже до рана
Зірка сіяє,
Зоря румяна
Світ повідає;
Легот тепленький
Зза моря дує,
Праведне сонце
Весну веснує.
Встань! Тебе кличе
Ранок весни.
Встань, моя мати!
Встань... воскресни!»

По цім концерті в честь Маркіяна Шашкевича відбувся в залі «Фрозіну» комерс (святочна перекуска), у якому взяло участь кількасот осіб добірного товариства — з місцевих і приїжджих. Настрій панував щирий, співав хор під диригентурою знаного в краю композитора народних пісень, о. Остапа Нижанківського, пароха в Завадові коло Стрия, котрого в 1919 р. — по відступі УГА — поляки розстріляли.

*) Повинно бути правильно: «Антей»; тут помішав К. Устиянович два поняття з грецької мітології. — С. Ш.

Виголошено кілька промов, з яких найзамітніша була промова буковинського посла Пігуляка, в якій зазначив він, що й «Буковинська Русь почитає спільного Будителя національного і щиро бажає *єдности і спільноти з Галицькою Україною*». Відповів послові Пігулякові галицький соймовий посол отець Січинський, впевняючи, що «галицькі Русини сердечно бажають такої єдности і в програмі Русинів повинна стояти ясно злука галицької, буковинської й угорської Руси в одну політичну цілість». Під кінець промовив ще посол д-р Дем'ян Савчак і візвав складати складки на намогильний пам'ятник для М. Шашкевича і тоді зібрано — 120 золотих ринських готівкою.

Пам'ятник на могилі о. М. Шашкевича на Личаківському цвинтарі у Львові

Не тільки Львів вшанував так величаво пам'ять М. Шашкевича: віддала йому доземний поклін уся Галицька Земля та й Буковина, бо скрізь по селах і по містах поминали о. Маркіяна богослуженнями, концертами, відчитами, щоб показати, «як мила Богу і людям чесна служба рідному народові, хоч за неї приходиться не раз приймати терновий вінець — замість лаврів»,

Свято це було *першою* всенародною маніфестацією за життєздатність цієї ідеї, що так могучо горіла в грудях Маркіяна. Воно наповнило серце кожного українця глибоким ревним чуттям живої радости й *надії*, що наш нарід, віддаючи так славно честь Маркіянові, дав найкраще свідоцтво життя, своєї вродженої культурности, дав тверду запоруку кращої будучности. «Честь пам'яті Маркіяна Шашкевича» — перейшло в оклик: *«Ще не вмерла Україна»!*

Заходом Головного Виділу Т-ва «Просвіта» та при допомозі інших українських товариств станув 1906 р. на Личаківському цвинтарі мосяжний пам'ятник за ціну 2590 корон; 13 літ отже треба було ждати, заки «Галицька Україна» на цю грошеву суму спромоглася!

В 1896 р. померла, як уже сказано, Юлія Шашкевичева; тіло її зложено до гробівця побіч мужа. Там перенесено в 1908 р., у ювілейному році — 40-ліття «Просвіти», також і померлого в 1885 р. їх сина Володимира. В той спосіб львівський гріб о. Маркіяна Шашкевича злучив остаточно цілу родину батька, матір і сина на вічний упокій..

І ця Маркіянова на Личаківському цвинтарі могила і цей нагробний на ній мосяжний пам'ятник з написом: «*Маркіян Шашкевич 1811-1843*», на якому зображена символічно муза, що плаче над урною з попелищем — на тлі *трираменного хреста,* — притягала до себе прихильників Маркіянових національних ідей, а головне шкільну українську молодь, в часі церковних процесій під час Зелених Свят. Вона мала таку саму виховну силу, як пізніше по програній в 1918-19 р. визвольній польсько-українській війні могили «Борців за волю України».

У найновішому ілюстрованому «Провіднику по Львові», виданому в 1958 р. у Львові, з передмовою д-ра Михайла Рудницького, є фотографія могили М. Шашкевича, — що стоїть ненарушена і хрест на ній неушкоджений...

3. У 100-літню річницю уродин М. Шашкевича.

«Святкуючи Маркіяна
Сотні роковини,
Звеличімо його пам'ять,
Сини України!
Розвиваймо рідну мову,
Гарна наша мова,
З всіми говорім по свому,
Інакше — ні слова.
Польська мова чи російська
То для нас чужая;
Для нас тільки українська
Одна лиш святая.
Рідна мова наймиліша,
Мова Маркіяна;
Славись нею по вік-віки,
Вкраїно кохана!»

о. Дамаскин Попович, ЧСВВ.

Головний Виділ «Просвіти» взяв на себе ідейний обов'язок поширити культ Маркіяна Шашкевича в краю та поглибляти зміст його ідей серед народних мас; деякі філії «Просвіти», напр. у Золочеві, приймають назву «ім. Маркіяна Шашкевича». Одинока у Львові міська народна школа з українською мовою навчання при вулиці Скарбківській ч. 19, дістала назву: «Вселюдна Школа ім. Маркіяна Шашкевича», а щоденна преса присвячує щороку в день його народин згадку про нього. Новооснована «християнсько-суспільна» партія — під проводом професорів Олександра Барвінського, Анатоля Вахнянина і Володимира Шухевича — назвала свій орган імснем Шашкевича «Руслан». І так зростав з кожним роком, з кожним молодим в українських школах вихованим річником, культ М. Шашкевича. І коли прийшов 1911 рік, тобто 100-літня річниця уродин «Пробудителя» Галицької України, то день 6 листопада став всенародним святом української спільности в Галичині і на Буковині. Але найурочистіше відсвятковано ці Маркіянові свята у Львові і в Підлиссю.

У Львові відсвятковано цю 100-літню річницю народин М. Шашкевича в неділю 5 листопада 1911 р. Свято почалося на Святоюрській площі при здвизі поверх 20.000 народу. По Службі Божій митрополит Андрей Шептицький в окруженні духовенства і делеґатів установ посвятив пам'яткову таблицю, вмуровану в стіну Святоюрської Катедри, — праворуч входових дверей, — з відповідним написом. Відтак рушив довженний похід вулицями Львова на Личаківський цвинтар, — на могилу Маркіяна. Попереду йшли походом у карних рядах львівські і красві «Соколи» і «Січі» в одностроях з прапорами, а попереду їх грала жалібні пісні і «Со святими упокой» сільська сокільська оркестра з Малехова, де парохом був о. Володимир Коновалець; за ними поступала шкільна молодь обох народних шкіл, — міської ім. М. Шашкевича (під проводом управителя Танчаковського) і приватної дівочої «Українського Товариства Педагогічного» (під проводом управительки Константини Малицької), учні Академічної гімназії — головного заведення і філії — з мужеським гімназійним хором під проводом цілого свого учительського збору з директором гімназії, шкільним радником Іллею Кокорудзом, з управителем філії, шкільним радником Ісидором Громницьким та краєвим інспектором середнього шкільництва д-ром Іваном Копачем на чолі. Відтак ішли делеґати товариств з 350 вінками, а за ними питомці духовної семінарії з хором, духовенство, процесії

львівських і підльвівських церков, а далі море народу. Був тут *слідний могутній зріст народної сили,* так у Львові, як і в краю, — в порівнянні з 1893 роком!

На цвинтарі відправлено панахиду, а митрополит А. Шептицький виголосив проповідь. Між іншими глибокими думками сказав цей церковний Мислитель:

«Рідко кому дане в довгі літа по смерті збирати довкола свого гробу представників цілого свого народу. Великі заслуги, великий талант, навіть великі діла на те не вистачають. І великих людей могили коротко по їх смерті присипує порох забуття, а цієї могили не забуде нарід довгі століття, бо збирати його буде коло неї велике ім'я, що перед роками було могучим товчком цілого нашого відродження, а днесь є для нас і на віки остане криницею живої цілющої води, що зрошує лани нашого церковного і народного життя і все відсвіжує зелень надії на будуче...

В українськім патріотизмі галичан мало історичних традицій, мало державної політичної гадки, але зате визначне, характеристичне, елементарне стремління в народ! Всі маємо те переконання, що люд — це наша сила, що праця для нього — наше завдання, що його добро — наша будучність... Іти в народ, щоб його просвітити, щоб його спасати, за нього вмирати, це наш ідеал, це праця нашого духовенства...»

Другого дня, в понеділок 6 листопада, відкрито пам'ятну таблицю, вмуровану ліворуч дверей семінарицької церкви св. Духа, при вулиці Коперника, на якій було написано: «*У сім храмі молився за відродження руського народа Маркіян Шашкевич*». Під час Служби Божої виголосив красномовчиву ювілейну проповідь тодішній ректор духовної семінарії, пізніший луцький єпископ, о. д-р Йосиф Боцян, родом з Буська, що чувся неначе зв'язаний особисто з «краяном» М. Шашкевичем.

Закінчив бесідник, о. д-р Й. Боцян, свою промову цими словами:

«Жива віра в Бога зродила в серці Маркіяна непохитну віру в непропащу силу живучого народу, в його велику будучність і викресала з неї ту чудотворну енерґію, яка розбудила приспані українські серця і з каменів здвигнула дітей Авраамових. Вона справила нас із бездоріжжя на простий шлях питомого життя і своєї рідної культури, з якого ми вже не зіб'ємося, а будемо вже ним простувати у безвість віків на добро і славу нашої України.»

По промові відспівав семінарський хор питомців пісню до слів М. Шашкевича: «Дайте руки, юні други» (композиція на мужеський хор Станислава Людкевича), а опісля питомці зібрали між собою 5.000 корон на стипендійний фонд ім. М. Шашкевича (за о. Д. Поповичем, що був тоді свідком цього торжества в семінарській церкві).

Українські гімназії відзначили цю 100-літню річницю народин М. Шашкевича окремими святами у себе, а гімназійні річні «Звіти» принесли ряд наукових причинків видних україністів. І так у «Звіті» львівської Академічної гімназії за шкільний рік 1910/11 помістив молодий ще тоді україніст проф. М. Возняк працю п. н. «Маркіян Шашкевич — як фолкльорист» (а також у записках НТШ, том 109, стор. 140-155, п. н. «З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича»). У «Звіті» дирекції приватної дівочої гімназії С. С. Василіянок у Львові за рік 1910/11 помістив проф. В. Радзикевич студію п. н. «Шашкевичева Олена». «Звіт» дирекції української гімназії Франца-Йосифа І в Тернополі за рік 1910/11 приніс статтю проф. Якима Яреми п. н. «Маркіян Шашкевич — як лірик поет» — «літературно-критичний нарис». А у «Звіті» дирекції ц. к. гімназії «з руським викладовим язиком» в Перемишлі помістив проф. Орест Авдикович студію п. н. «Форма складань Маркіяна Шашкевича», а тодішній професор української мови у львівській німецькій гімназії д-р Василь Щурат помістив в журналі «Учитель» за рік 1910 студію «Найближчі джерела творчости М. Шашкевича», а в літературнім додатку до «Діла» — «Неділя» (1911, ч. 43-44) статтю «Дід М. Шашкевича», а проф. філії Академічної гімназії д-р Іван Крип'якевич — «Пам'ятник роду Шашкевича» («Неділя», 1911, ч. 43-44). Україніст польської гімназії в Бережанах, проф. Ілля Єлюк вмістив у шкільному звідомленні студійну статтю п. н.: «Odrodzenie literatury ruskiej w Galicyi i M. Szaszkiewicz» («Sprawozdanie c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok 1911, стор. 1-55).

Професор української мови на львівськім університеті д-р Кирило Студинський видав в 1910 р. свою студію п. н. «Ґенеза поетичних творів Маркіяна Шашкевича», що була перерібкою його давнішої праці в польській мові п. н. «Geneza poetycznych utworów Markiana Szaszkiewicza», Kraków 1898, а проф. Академічної гімназії Михайло Тершаковець опублікував працю п. н. «Перша галицько-руська побутова новеля», як «причинок до студій над Маркіяном Шашкевичем». Проф. о. д-р Йосиф Застирець перевидав у Тернополі «Русалку Дністрову» з перводруку, з вступом від себе, про що вже була мова.

З нагоди цього ювілейного року вийшло під редакцією М. Возняка *повне* видання творів Маркіяна Шашкевича п. н. «Писання Маркіяна Шашкевича» Львів, 1912 (Збірник Філологічної Секції НТШ, том XIV). До цього видання додав впорядчик передмову «Кілька слів про видаваннє Шашке-

вичевих писань і їх хронольогію» (стор. III-XXI). Дуже цінні, нові дані до життєпису Маркіяна Шашкевича у цім ювілейнім році подав проф. М. Тершаковець у джерельній праці п. н. «Причинки до життєпису Маркіяна Шашкевича та дещо із його письменницької спадщини» у Записках НТШ, том 58, стор. 1-48.

У Львові названо вулицю, при якій поставлено дім «Музичного Інституту ім. М. Лисенка», іменем М. Шашкевича.

Врешті Кооператива «Сокільський Базар» у Львові випустила металеві жетоники з погруддям М. Шашкевича, а дирекція канцелярії «Просвіти» видала наліпки на вікна з портретом «Пробудителя Галицької Руси», які прикрашали в часі ювілею шиби вікон по українських установах і в приватних домах — як у Львові, так і по провінціональних містах Галичини та в читальнях «Просвіти».

Рівночасно зі Львовом обходили за почином філій і читалень «Просвіти» (що видала окрему членську книжечку, присвячену пам'яті М. Шашкевича) очевидно й інші міста та села Маркіянове свято. Але найвеличавіше відбулося воно таки в селі Підлиссю, де Маркіян народився.

Пам'ятник о. М. Шашкевича на Білій Горі б. Підлисся

Заходом крайового «Комітету Маркіянового Свята» здвигнено з народних складок гарний пам'ятник М. Шашкевичеві на Підлиській Білій Горі, за якою о. М. Шашкевич ціле життя так тужив. Висипано на цій Білій Горі високий курган, а на нім поставлено залізний хрест, 25 м. високий. Посвячено його дня 29 жовтня 1911 р. Відправило тоді Службу Божу 12 священиків, а співав хор зібраний зі *сільських читальняних* хорів «Просвіти» — числом *250 людей*. Панахиду відспівав хор питомців львівської духовної семінарії, людей з околиць було понад 15.000. Першим промов-

цем був парох сусіднього села Соколівки о. Володимир Кальба, головний організатор свята, який закінчив проповідь, кажучи: «Сей пам'ятник нехай нам усе, як нині, нагадує ім'я й ідею Маркіяна, нехай стане *посестрою Тарасової могили (в Каневі)* і сюди нехай спішить кожний зачерпнути віри і *надії в кращу долю народу. Високо піднесене знам'я хреста най благословить увесь український нарід дійти через хрест до воскресіння»*...

В листопаді того ж 1911 р. засновано в Золочеві *«Товариство ім. М. Шашкевича»* заходами і під проводом вельми заслуженого освітнього діяча — о. В. Кальби, пароха в Соколівці к. Олеська († 4 листопада 1912 р.). Завданням товариства було: «зберігати і збирати пам'ятки, що відносяться до життя й культу Маркіяна, берегти його пам'ятник на Білій Горі й устроювати там рік-річно краєве Маркіянове свято». Воно зайнялося також викупом Білої Гори і при фінансовій допомозі (10.000 корон) золочівського емеритованого судді Михайла Балтаровича (нар. 1852 р., міщанського сина з містечка Глиняни, що склав іспит зрілости в Академічній гімназії у 1874 р.), закупило на сплати дня 27 червня 1918 р. від польського Акційного Банку Гіпотечного у Львові за 95.000 корон мурований дім у Золочеві, з гарною залею на збори і з чверть морґовим огородом в середмісті.

Не від речі буде згадати, що заслуги коло цього купна положили адвокат д-р Теодор Ваньо й о. Йосиф Кравчук. Органом цього Товариства став з 1931 р. квартальник «Шашкевичівські Вісті» — під редакцією згаданого адвоката д-ра Теодора Ваня. Коротку історію «Т-ва ім. Шашкевича» подали «Шашкевичівські Вісті» з 1931 р., ч. 2, де є також короткий звіт із «всенародного Шашкевичівського свята на Білій Горі дня 26 липня 1931 р.», яке відбулося з нагоди 120-літньої річниці уродин Поета. На 15 стор. поміщено фотографію львівського єпископа-помічника Впреосвящ. Івана Бучка в товаристві духовенства і членів ділового комітету та вірних (між якими є також автор цієї монографії). На цінний — з нинішнього погляду — зміст цього 2 числа «Шашкевичівських Вістей» зложилися наступні статті: 1) «Слово до Вельмишановних читачів і *не*читачів Шашкевичівських Вістей». 2) Коротка історія «Товариства ім. Маркіяна Шашкевича в Золочеві»: а) Оснування Товариства, б) Рік 1918 і набуття дому, в) Михайло Балтарович, 3) «Реєстр Шашкевичівських пам'яток», 4) «Шашкевичівські справи»: а) Викуп і прикрашення Білої Гори, б) Будова каплиці згл. *церкви на Білій Горі*, в) Будова чотирьох «Бастіонів», г) «Мо-

гила незнаного Українського Стрільця — з 1919 р.», 5) «Кооперативи системи „Цвітка Дрібная": а) «Цвітка Білої Гори», б) Спілковий Млин — «Цвітки Дрібної» в Золочеві, в) Кооператива «Шашкевичівських Дубів», 6) «Шашкевичівський Інститут», 7) «Про Шашкевичівську Організацію», 8) «Виказ контрактів з викупна «Білої Гори» (10 моргів). З цього видно, яку многогранну діяльність намітило собі це золочівське «Т-во ім. М. Шашкевича»! Зорганізувало воно також і приватну гімназію в Золочеві і назвало її іменем М. Шашкевича, якої директором став о. Микола Хмільовський, один з членів-основоположників Товариства з 1911 р., коли був ще катехитом народної школи в Золочеві.

В інших містах названо також школи іменем М. Шашкевича, напр. в Самборі та в Перемишлі 7-ми клясову всенародну школу, яка стояла під опікою «Рідної Школи».

4. У 100-ліття появи «Русалки Дністрової».

> «Не журися Русалочко з над Днѣстра, що-сь не прибрана, в нарядѣ, який від природи добросердечного народа твойого приймилась, — стаєшь перед твоѣми сестрицями.»
>
> («Русалка Днѣстровая»)

100-ліття появи «Русалки Дністрової» в 1937 р. відзначила Галицька Україна — так у Львові, як і в краю — також урочисто (хоч не так уже величаво, як за австрійських часів це було, але *не менш* патріотично). Появилися численні статті в пресі на цю тему, але без якоїсь спеціяльної наукової студії на цю тему. Лиш орган «Взаїмної Помочі Українського Учительства», — квартальник «Шлях виховання й навчання» (як додаток до «Учительського Слова») приніс у 2 числі — за квітень-червень 1936 р. — статтю проф. М. Возняка п. н. «Століття „Читанки" Маркіяна Шашкевича», стор. 65-76; автор подав історію рукопису «Читанки» й характеристику змін обидвох її видань з 1850 і 1853 рр., як теж низку прикладів усяких «поправок» — граматичних та мовних.

У Львові перевели українські школи Маркіянове свято у власних заведеннях, читальні «Просвіти» по своїх домівках, а львівська читальня «на Стрийськім», якої головою був о. проф. д-р Йосиф Застирець, дістала назву «імени М.

Шашкевича». По традиції найвеличавіше влаштували Маркіянове Свято і цим разом питомці львівської духовної семінарії з Богослуженнями і концертом, а промову виголосив ректор семінарії о. д-р Йосиф Сліпий. Хор семінаристів їздив відтак — в часі ферій — з концертом по провінціяльних містах, а то: Перемишль, Ярослав, Рава Руська, Белз, Сокаль, Камінка Струмілова, Броди, Стрий, Станиславів, Коломия, Городенка, Золочів, Тернопіль, Збараж, Бережани і Винники. Дириґентом хору був питомець Володимир Жолкевич (нині парох в Торонто, в Канаді), а солістами — баритон Василь Матіяш, М. Романишин, нині о. парох біля Вінніпеґу, та бас Зиновій Нарожняк, теперішній о. радник у північній Франції. Дохід з цих концертів був призначений на будову церкви на Білій Горі у Підлиссю.

У львівських і підльвівських читальнях «Просвіти» виголошували делеґовані з ректорату питомці духовної семінарії виклади про о. М. Шашкевича та рецитували його вірші.

Освітньою працею питомців львівської духовної семінарії керував тоді виділ «Читальні ім. Маркіяна Шашкевича», що видав м. ін. свій «Альманах», якого однак мені не пощастило отримати. Веч. о. В. Жолкевич пише мені в листі з дня 25 вересня 1961 р.: «Про діяльність „Читальні ім. М. Шашкевича" не маю жадних даних, але я звернувся до о. М. Дядя (тепер в Алберті, Канада), бо він був кілька років головою Читальні, то сподіваюся, що дещо зможе подати, — як рівнож наш Владика, Впреосв. Кир Ісидор Борецький має один примірник цього Альманаху.» (Матеріялів цих я не дістав, бо для їх використання було вже запізно. Дякую за старання. С. Ш.).

На Білій Горі у Підлиссю відбувся величавий здвиг народа. Службу Божу відправив б. канадський єпископ Впреосв. Никита Будка, що був тоді Генеральним Вікарієм львівської архиепархії. Школи влаштували свої ювілейні учнівські свята, а деякі кружки ім. Шашкевича видали свої публікації. Найзамітнішою публікацією цього ювілейного року був безперечно «Ювілейний Збірник», що його видав «Кружок „Рідної Школи" ім. М. Шашкевича» в Самборі п. н. «У століття Русалки Дністрової» (1837-1937) — «в доземному поклоні свойому Великому Патронові», формату 4⁰, стор. 1-52. На обгортці рисунок Ю. Т. Кульчицького, редактор Микола Филипчак. На зміст «Збірника» зложились наступні статті: 1) «Маркіян Шашкевич на фоні своєї доби» — пера проф. д-ра Антона Княжинського, 2) «З історії світогля-

дової еволюції української молоді» (1837-1937) — пера проф. Лева Кінасевича, 3) «З історії Самбірщини в часах М. Шашкевича» — пера проф. Івана Филипчака, 4) «Думкою у минуле століття» (кілька рефлексій) — Василя Зубка, 5) «Українське мистецтво в перспективі 100-ліття „Русалки Дністрової"» — Богдана Стебельського, 6) «Опис Маркіянового свята в Самборі» — Ярослава Судчака. Назване свято влаштувала 12 грудня 1937 р. в залі «Сокола» студентська молодь, згуртована в самбірськім кружку «Рідна Школа» ім. Маркіяна Шашкевича»; промову виголосив студ. Богдан Мартинович, що «зобразив постать Поета». Зазначити тут треба, що «Збірник» цей був польською цензурою сконфіскований, а саме частина статті Л. Кінасевича; по конфіскаті вийшов другий наклад — з білою плямою — на 29 сторінці.

В статті проф. Івана Филипчака, знаного дослідника історії Самбірщини, сказано між іншим так:

«Самбірщина під оглядом національної свідомости в часі появи «Русалки Дністрової» спала блаженним сном, як і решта території Східньої Галичини. Були то часи найгострішого австрійського абсолютизму, часи після революційних рухів в цілій Европі, часи після польського листопадового повстання. Поліція всевладного тоді міністра Меттерніха гостро слідила за всіми свободолюбними проявами життя суспільности. Найбільше уваги звертала на живу й палку молодь. Школи були так устроєні, щоб не вчити молоді самостійно думати.»

Ця характеристика тодішнього самбірського шкільного виховання віддзеркалює цілість виховання молоді за Маркіянових часів; так було в Самборі, так було і в Бережанах, де Шашкевич ходив до гімназії, але не інакше було і в Перемишлі чи у Львові. Всі тодішні школи (в тім числі і гімназії) трималися назадницької програми: «Politische Verfassung der deutschen Schulen in der K. K. Erbstaaten» Австрії, виданої в 1817 р., тобто 2 роки після Віденського Конґресу. І в інструкції до цього закону читаємо: «Бажанням високого уряду є, не заохочувати селян до вищої освіти, щоб *не ухилялися від робучого стану своїх батьків, але щоб були добрими і згідливими сусідами, вірними підданими свого монарха і свого дідича...* Діти повинні вчитися читати і писати, а рахувати лише з пам'яти, якщо це потрібне до інтересів».

Пробоєвий характер має стаття (в частині сконфіскована) Л. Кінасевича п. н. «З історії світоглядової еволюції української молоді» (1837-1937), де між іншим читаємо:

«Русалка Дністрова» — являється першою вістункою нового життя. Одначе галицька молодь, приголомшена літами неволі, не в силі ще вийти гідно назустріч «Русалці»; ведена однак інстинктом

самозбереження себе як суцільної одиниці в гурті других народів — ступає вона на шлях довгої і затяжної боротьби за права до самостійного існування. Боротьба ця триває й досі: Вже сто літ, як ведеться вона і на побоєвищах рідної землі та на побоєвищі наших душ; боротьба не тільки за усталення та здобуття політичних кордонів для майбутньої Української Держави, але боротьба ще важливіша, бо основна і засаднича: за основне перевиховання поколінь, за знищення в них психіки раба і за придбання нового світогляду.»

А в статті д-ра Антона Княжинського знаходимо таку синтезу характеристики виступу Маркіяна Шашкевича «на фоні доби»:

«Маркіян Шашкевич — це квола, хвора людина, — та дух її великий, це дужий бунтар. Для нації, що дух її заснув, моменти появи цих бунтарів, це не тільки голос предтеч, але й лікарська поміч, щоб летарґ не перейшов у мовчазну безрухову аґонію, а згодом розклад і смерть. Тому й ці бунтарі, рівночасно підсвідомі звеличники власної нації, стають з часом живими клітинами в організмі нації й у духу її стають безсмертні; байдуже, чи з-під творчого їх пера виходили шедеври, чи коротко-вартісні формою вірші. Тут саме є джерело невмірущости Маркіяна Шашкевича» (стор. 7).

**
*

Натомість 130-літню річницю народин Маркіяна Шашкевича пом'януло українське громадянство дуже скромно. Був це вже другий тяжкий рік другої світової війни (1941), коли то через край перемаршували дві великі армії сюди і туди, а культурне життя нації було фізичною і господарською руїною приголомшене. Але щоб і в таких обставинах пам'ять про Пробудителя Галицької України не пропадала, чи не призабулася, написав проф. Михайло Возняк, як великий знавець Шашкевичевої доби, коротку вправді, але змістом вартісну книжечку п. н. «Маркіян Шашкевич», яку видало «Українське Видавництво», Львів, 1941, 8⁰, стор. 52, з портретом Поета. Під кінець книжки подав автор таку речеву, не перебільшену синтезу заслуг М. Шашкевича:

«Маркіян Шашкевич зробив своє ім'я безсмертним, а заслужив собі це безсмертя тим, що: 1) ввів погорджену й висміяну селянську мову в літературу, складаючи «Зорю» і «Русалку Дністрову», пишучи вірші, прозові оповідання і наукові розвідки; народної мови вживав у церковній проповіді та світських промовах, у домовім і публичнім житті, народну мову вважав за гідну для перекладів найкращих чужих творів і святого письма — тому дав початок нової доби української літератури в Галичині;

2) уклав першу гарну читанку для народних шкіл у народній мові;

3) ужив у своїх писаннях фонетичного правопису;

4) підкреслював при кожній нагоді єдність українців по всьому їх етнографічному просторі;

5) усю свою діяльність спер на своєму народові й усе, що робив, робив для кращого майбутнього рідної землі.» (стор. 52)

Є це *основна і засаднича оцінка* творчости і діяльности М. Шашкевича; до неї нема потреби щонебудь додавати, лиш треба належно її в історичнім значенню розуміти. А щоб її належно розуміти, необхідне є знання *історії першої половини 19 століття* взагалі.

5. У 100-ліття смерти Маркіяна Шашкевича.

> «Ледви заблисла зірничка зпоза густих хмар, замеркотіла на проясненім небі, тай тут і погасла. Тою зірничкою нашого розсвіту був недавно померший наш Шашкевич. Бистрою мислію обняв він бувшеє і теперішнє, кинув гадок кілька в будуче, порадував він своїми піснями свій рід, свою братію — тай замовк на віки!»...
>
> Я. Головацький: «Пам'ять Маркіяну Шашкевичу». («Вѣнок Русинам на обжинки», ч. І. Вѣдень 1846).

І в 1943 р., тобто в 100-літню річницю смерти М. Шашкевича не забули земляки на свого Пробудителя, хоч друга світова війна тривала вже на українських землях повних чотири роки і на переведення Шашкевичівських свят не було вже ні можливости, ні політичного дозволу.

Але все таки у Львові пом'янули в червні 1943 р. питомці духовної семінарії — під проводом професорів Богословської Академії — та учні-вихованки «Малої Семінарії ім. св. Йосафата» — під проводом свого учительського збору — пам'ять Пробудителя Галицької України панахидою над могилою о. Маркіяна на Личаківськім цвинтарі, де тодішній ректор Богословської Академії Впреосв. Архиєпископ Кир Йосиф Сліпий, теперішній львівський митрополит-ісповідник (засуджений на Сибірі), виголосив пропам'ятну проповідь про значення і заслуги о. Маркіяна Шашкевича і вказав на ролю галицького духовенства у праці для Церкви і народу в минулім і на будуче.

Коли край роковини ці відсвяткувати міг скромно, тоді переняли на себе це завдання галицькі земляки за океаном у ЗДА, в Канаді та — частинно — в Арґентіні.

І так в Нью Йорку, в цій метрополії *вільного* світу, від-

бувся величавий ювілей о. Маркіяна дня 3 жовтня 1943 р.; за ініціятивою о. Маркіяна Маркова, ЧСВВ, відслужено архиєрейську Службу Божу, а Преосвящений Амбросій Сенишин, ЧСВВ, виголосив святочну проповідь. Відтак наступило відслонення і посвячення пам'ятника-бюсту Маркіяна, а вечором відправлено панахиду; по панахиді відбувся великий концерт. З тої нагоди видано «Пропам'ятну Книгу американських Українців» п. н. «*Русалка*».

«Британський Український Комітет» у Канаді видав брошурку: «Пробудитель Галицької України». О.О. Василіяни в Мондері видали «Ювілейний Календарець 1843-1943», а «Видавництво О.О. Василіян», у серії «Самоосвітніх Листків», ч. 18, видало в Мондері, Альберта, 1944, цінну книжку пера о. Дамаскина Поповича, ЧСВВ, п .н. «Маркіян Шашкевич — на тлі відродження Галицької України» (з 10 ілюстраціями в тексті). У главі п. н. «В чім головна заслуга Маркіяна?» подає заслужений автор, о. Дамаскин, такий хід своїх думок (стор. 29):

«Якщо хто порівняв би літературну працю Маркіяна з подібною працею других письменників, то не без підстави міг би спитати: „Чого ж бо ви його так величаєте й за що: за тих кілька стишків, мале оповідання, за переклад євангелії і ще кілька дрібниць? Чого, святкуючи пам'ять найбільших своїх письменників, ставите його побіч Т. Шевченка та Ю. Федьковича? Він же ж між ними найменший!" Ото ж ні, не найменший! Вправді, він не дорівнює одному й другому, але ж Шевченко йшов дорогою вказаною Котляревським. Федькович жив далеко пізніше і не потребував уже думати, якою мовою писати, а Маркіян щойно мав шукати тої дороги і то в такій темноті, яка тоді налягала галицьку Україну в 30-тих роках XIX століття. Селянин був слугою пана, його гідність і мову зневажали; інтеліґенція з роду українська говорила по-польськи й по-німецьки; шкіл не було; книжок окрім кількох написаних церковною мертвеччиною — не було. Зв'язку з Великою Україною майже не було ніякого; одно слово, ні мети життя, ні проводу. І от у ту непросвітну годину молодий бідний семінарист Маркіян Шашкевич, слабий тілом та могутній духом, шукає дороги, ходить по бібліотеках, читає пильно, як живеться другим народам, і по довгих заходах і великих невзгодах життя видає — «Русалку Дністрову», — не в Галичині, а в Будимі на Угорщині. От у чім заслуга Маркіяна! Не так у його творах, а в тім, що надав мові селян вагу мови літературної, лежить його заслуга і за те ми його ставимо поруч Шевченка й Федьковича».

А в «Свободі» з дня 8 червня 1943 р. помістив передвоєнний львівський професор д-р Микола Чубатий, історик по фаху, поглядову статтю, в якій подає між іншим такий хід думок:

«Іскра Божа, кинена о. Маркіяном Шашкевичем між український нарід Галичини, була одначе сильніша, ніж слабе здоров'я її

винахідника. Серед важких та неприязних для того новатора обставин, кілька літ пізніше, бо вже 7 червня 1843 р., спалив він своє повне ідеалізму життя на жертвеннику української батьківщини як свічку. Не стало головного стовпа відродження, розвалилася будівля «Руської Трійці». Слабі характери, колись товариші Маркіяна, себто Яків Головацький та Іван Вагилевич, члени «Руської Трійці», зрадили ідеї юних днів. Зате гірчичне зерно Маркіяна зійшло, росло щораз могутніше, щораз потужніше, аж до повного відродження народу, аж до його найвищого ідеалу — власної держави, до вимріяної цілі — до самостійної України, що довершилась правним актом дня 22 січня 1919 р. А львина часть цієї праці — це праця духових дітей Маркіяна Шашкевича.»

В Канаді видано крім цього дев'ять хорових (давніх галицьких) композицій до слів Маркіяна Шашкевича, його сина Володимира і до віршів написаних у честь Маркіяна Шашкевича, а саме:

1) «Дайте руки, юні други», мужеський хор і 2) «Підлисся», мішаний хор, — обі композиції львівського професора д-ра Станислава Людкевича; 3) «Веснівка», сольо-спів з фортепіяновим супроводом — композиція о. Віктора Матюка, пароха Карова, як також того ж о. Матюка: 4) «Не згасайте, ясні зорі» — мішаний хор; 5) «Нещасний» — мішаний хор, 6) «Не чужого ми бажаєм» і 7) «Раз мотилька голубила» — мужеський хор, — композиція о. М. Вербицького до слів Володимира Шашкевича, та 8) «Псальми Русланові» — мішаний хор львівського композитора д-ра Бориса Кудрика, 9) Крім цього ще «Кантату в Маркіянове свято» — мішаний хор — Ярославенка (Ярослава Вінцковського до слів Константини Малицької).

Якщо мова про композиції до слів М. Шашкевича, то слід пригадати, що 1933 р. скомпонував для семінарського хору у Львові молодий тоді ще композитор і дириґент хорів Т-ва «Просвіта» М. Колесса мелодію до слів Маркіянового вірша 10) («Побратимови»), від слів «Аж мило згадати, коли з України руская пісня вет-ся» до кінця.

Деяка кількість композицій постала в біжучому ювілейному році з нагоди 150-ліття дня народин. І так відомий ще в Галичині наш композитор інж. Остап Бобикевич (який проживає у Мюнхені) написав музику для сольоспіву при фортепіяні до 11) «Слава Богу», що зачинається словами «Взлетів орел буйнокрилий» та 12) Мелодеклямацію до третього «Псальма Руслановогo» (фортепіяновий дострій до рецитації). Дириґент мюнхенського хору «Дніпро», Іво Полулях (родом із Самбірщини), склав композицію до вірша 13) «Син любимому отцю», — тенорове сольо у супроводі

фотрепіяну. Обидві нові композиції О. Бобикевича і композиція І. Полуляха були вперше виконані на ювілейній Академії в Мюнхені, 19 листопада 1961 р., в присутності трьох Високопреосвященніших Владик із Европи: Архиєпископа-Апостольського Візитатора кир Івана Бучка з Риму, Апост. Екзарха кир Платона Корниляка з Мюнхену та Апост. Екзарха кир Володимира Маланчука, ЧНІ, з Парижу.

На ювілейну Академію в Парижі, улаштовану 2 грудня 1961 р. заходами УХР, написали композиції д-р Омелян Нижанківський до слів 14) «Бандурист» та Степанія Лукіянович-Туркевич до слів 15) «Взлетів орел буйнокрилий». Обидві композиції вперше виконав тенор Олег Нижанківський (син композитора Нестора) на Академії в Парижі.

Мюнхенський Ювілейний Комітет видав «Партитуру» Івана Полуляха композицій до слів М. Шашкевича (Мюнхен 1961 р., з портретом Поета, — на правах рукопису). Партитура вийшла на кошти проф. Гната Мартинця, голови Крайового Об'єднання УХР у Німеччині.

6. Видавання і поширення друком «писань» Маркіяна Шашкевича.

«Батьку Маркіяне, Ти в Галицькім краю
По рідному перший озвавсь
І в руських родинах ляхівські звичаї
Ти ударом своїм пірвав.
Най дух Твій шляхом нас веде світляним
Свідомости, жертви, знання,
А віримо сильно, що й на Україні
Повстане держава своя.»

«Другий Мойсей» (за о. Дамаскином Поповичем).

Довго також прийшлося ждати, аж «влячна галицька Русь» здобулася на перше видання творів М. Шашкевича. Зрештою, це не було легко. За життя Маркіяна нічого не було з його поезій — поза «Голос Галичан» і «Русалкою Дністровою» — друковане, бо не було тоді ще на цілій Галицькій Україні ні українського часопису, ні літературного Альманаху, ні навіть календарів; Маркіянові вірші були розкинені по альбомах між приятелями, серед рідні, які — за тодішнім звичаєм — у копіях передавалися з рук до рук у найдальші закутини в краю. Треба було їх по смерті Мар-

кіяна збирати. Мав їх багато проф. Яків Головацький, Микола Устиянович, а збирав старанно всю спадщину по Маркіянові о. Антін Петрушевич, а пізніше від 1861 р. також редактор «Слова» Богдан Дідицький, суплент, усунений з учительської служби в перемиській гімназії.

Але перший, що їх у цілість разом зібрав і з науковим вступом видав, був молодий професор Академічної гімназії (пізніший директор утраквістичної учительської семінарії в Сокалі над Бугом) Володимир Коцовський (1860-1921), що сам був поетом і писав під псевдонімом Володимир Корженко. Видав він твори М. Шашкевича окремою книжечкою в серії «Руска Библіотека» Ігнатія Онишкевича, у Львові 1884 року.

Одначе це видання не було ще повним виданням. Пізніше віднайдено ще інші вірші та уривки з праць М. Шашкевича. Нове повне видання «писань» М. Шашкевича з критичним коментарем зредаґував професор Академічної гімназії Юліян Романчук, яке видала «Просвіта» в 1906 р., в III томі, своєї заслуженої «Руської Письменности» (з коротким життеписом і поясненнями слів, формат 8⁰, стор. 1-64, без портрету).

А найновіше повне критичне видання творів М. Шашкевича зладив щойно з нагоди 100-ліття народин о. Маркіяна професор Академічної гімназії Михайло Возняк, яке вийшло в 1912 р. у Львові п. н. «Писання Маркіяна Шашкевича», в «Збірнику філологічної Секції НТШ, том XIV, зі вступною статтею п. н. «Кілька слів про видання Шашкевичевих писань і їх хронологію», стор. III-XXI.

Натомість винятки з творів М. Шашкевича появлялись впродовж 100 літ у різних передвоєнних краєвих часописах, журналах (головне в «Ділі», «Руслані» і Неділі»), в альманахах, популярних збірниках, шкільних підручниках і читальняних «читанках», але першенство під цим оглядом належиться таки Товариству «Просвіта» у Львові.

По 1 світовій війні помістив також совєтський літературний критик В. Якубський у своїй «Антології галицької та буковинської поезії з XIX віку», що появилась накладом «Книгоспілки» в 1927 р. у Києві, винятки з творів М. Шашкевича, де між 26-ти галицькими і буковинськими поетами займає М. Шашкевич перше місце. (Твори Івана Франка й Осипа-Юрія Федьковича не входять до цього тому, бо вони вийшли окремо). У найновішій, гарно виданій «Антології української поезії», том I, що вийшла в «Державнім видавництві художньої літератури», Київ 1958 р. (друге видання)

під редакцією поета Максима Рильського та Миколи Нагнибіди, поміщено — на сторінках від 171-178 — 10 віршів М. Шашкевича, а саме: 1) «Хмельницького обступлення Львова» (строєм народної пісні»), 2) «До милої», 3) «Туга за милою», 4) «Думка», 5) «Підлисся», 6) «Над Бугом», 7) «Розпука», 8) «Побратимові» («посилаючи єму пісні українські»), 9) «Окрушки»: а) «Другові», б) «Руська мова», в) «Вірителеві», г) «Товариська пісенька», 10) «Слово до чтителів руського язика». Ці винятки попереджено короткими життєписними даними Маркіяна Шашкевича, де зазначено, що він «родився в сім'ї священика», але не подано, що цей «Маркіян Семенович» — сам також був священиком. Крім наведених винятків з творів М. Шашкевича подано в цій «Антології» також винятки з творів Маркіянового кружка «Руської Трійці» — Івана Вагилевича, Якова Головацького із зазначенням, «що вони вели боротьбу за національні права по той бік Збруча у 30-тих роках XIX століття у Львові»; також вірші Миколи Устияновича та Антона Могильницького — з задержанням усіх говіркових особливостей цих галицьких поетів з часів відродження.

Належало б для заокруглення подати, що в цій «Антології» є також кілька зразків з поезій о.о. Івана Гушалевича і Рудольфа Моха, які, як каже Антін Могильницький у своїй передмові до поеми «Скит Манявський» з 1852 р., «у своїх піснотвореніях чистоту малоруського язика і чувство рускої душі переляли». («Руська письменність» «Просвіти», том III, стор. 617).

7. Наукові студії і літературні праці про життя і творчість Маркіяна Шашкевича.

«Щасливий край,
Где обичай
Во трудах шукати слави.
Трудись, молись,
Молись, трудись,
Се для нас закон, потреба,
Молитва успорит неба.»

М. Устиянович: «Трудись і молись».

Подати тепер, на еміґрації, — без доступу до джерел у галицьких бібліотеках і архівах—, повний список наукових студій та літературних «причинків» про життя та творчість

М. Шашкевича і про його добу є не то трудно, але й неможливо. Може НТШ або УВУ підготовляє таку «літературу предмету», але досі ніхто ще такого готового списка не оголосив. Тому, щоб бодай в частині заповнити цю прогалину в бібліографії та щоб зорієнтувати читача, попробуємо подати — по силам — найважливіші праці з цієї ділянки і то в хронологічному порядку — неначе б під моттом, взятим із слів Миколи Устияновича:

«Чудно нераз неробови,
Звідки ум, достатки,
Як ся взносят десь панове
І з низенькой хатки.
А знаєш, кто чуда діє,
Де ворожбі мати?
В крапли, що на чолі пріє,
Там єї шукати»!...

Микола Устиянович: «Чари».

1) **Устиянович Николай:** «Возрожденіе Галицкой Руси и Маркіянъ Шашкевичь», в журналі «Родимый Листокъ» з 1880 р., ч.ч. 1-4.

2) **Головацький Яків:** «Воспоминаніе о Маркіянѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ», в «Сборнику Галицко-русской Матицы», Львів 1885 р., стор. 10-36.

В обох цих споминах є багато неточностей і помилок у датах, як це в 1904 р. виказав проф. М. Тершаковець. За Головацьким і Устияновичем пішов опісля молодий дослідник доби Володимир Коцовський.

3) **Д-р Коцовський Володимир:** «Житє и значенє М. Шашкевича и матеріялы до ґенези руско-народного вôзрожденя въ Галичинѣ». Львів 1886.

4) **Д-р Огоновський Омелян:** «Маркіянъ Шашкевичь. Про єго житє и письма». Львів 1886.

5) **Коцовський Володимир:** «Оглядъ національнои працѣ галицкихъ Русинôвъ» в журналі »Зоря». Львів 1887.

6) **Коцовський Володимир:** «Памяти М. Шашкевича», Записки НТШ, т. III.

7) **Огоновський Омелян:** «Історія литературы рускої». Львів 1889, том II/2/.

8) **Д-р Франко Іван:** «Матеріяли і уваги до історії австро-руського відродженя» у журналі «Житє і Слово», том IV. Львів 1895.

9) **Д-р Студинський Кирило:** «Geneza poetycznych utworów Markiana Szaszkiewicza». «Rozprawy Polskiej Akademiji Umiejętności», Wydział filologiczny. Kraków 1898; і в перекладі на українську мову п. н. «Ґенеза поетичних творів М. Шашкевича», «Руслан» 1909, ч. 178-196, та окремо, Львів 1910.

10) **Тершаковець Михайло:** «Причинки до життєписи Маркіяна Шашкевича та дещо із його письменської спадщини». Львів 1904, стор. 48 (Відбитка з «Записок НТШ», том 58).

11) **Тершаковець Михайло:** «Маркіян Шашкевич про свою Читанку». Записки НТШ, том LXI. Львів 1904, кн. V, стор. 2-3.

12) **Франко Іван:** «Чи Шашкевичеві вірші?», Записки НТШ, том LXI, Львів 1904, стор. 4-5.

13) **Тершаковець Михайло:** «Короледворська Рукопись в перекладі Маркіяна Шашкевича», Записки НТШ, том 68, Львів 1905, стор. 43.

14) **Д-р Студинський Кирило:** «Причинки до культурного життя Галицкої Руси в літах 1833-47». Є це передмова до «Кореспонденції Якова Головацького», два томи, Львів 1905 і 1909.

15) **Д-р Свенціцкий Іларіон:** «Матеріялы по исторіи возрожденія Карпатской Руси», ч. I-II, Львів 1906 і 1909.

16) **Тершаковець Михайло:** «Причинок до студій над Маркіяном Шашкевичем». У Збірнику присвяченому проф. Михайлові Грушевському, Львів 1906, стор. 433-445.

17) **Барвінський Олександер:** «Лист Маркіяна Шашкевича до Тадея Василевського (1795-1850)». В листі Василевського з дня 14 січня 1837 р. є згадка про похорон дідича з Юхнович (коло Підлисся) Уруського, в часі котрого «Szaszkiewicz miał Exortę na cmentarzu». («Руслан», 1906, ч. 2).

18) **Тершаковець Михайло:** «До життєписи Маркіяна Шашкевича» з додатком: «Матеріяли — документи з архіву реґістратури львівської греко-кат. митрополичої консисторії», Записки НТШ, том LXIX, Львів 1906, кн. I, стор. 77-134.

19) **Созанський Іван;** «До ґенези творчости Маркіяна Шашкевича», Записки НТШ, том LXXIII, Львів 1906, кн. V, стор. 164-165.

20) **Свистун Филип:** «Длячего львовская цензура не допустила къ печатанію «Русалку Днѣстровую»? «Вѣстникъ Народ. Дома», Львів 1906.

21) **Романчук Юліян:** «Руска письменність». том III, твори — друге видання «Просьвіта», Львів 1906, стор. 1-64, з життєписом, «приписками» й доповненнями.

22) **Торшаковець Михайло:** «Матеріяли й замітки до історії національного відродження Галицької Руси в 1830-1840 р.р.». Львів 1907.

23) **Тершаковець Михайло:** «Галицько-руське літературне відродження». Львів 1908, стор. 168. Накладом автора.

24) **Драгоманов Михайло:** «Литературное движеніе въ Галиціи», политическія сочиненія, том I, Москва 1908.

25) **Созанський Іван:** «Недруковані вірші Маркіяна Шашкевича», Записки НТШ, том 65.

26) **Д-р Студинський Кирило:** «Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Галичині в роках 1831-1846», Записки НТШ, том 80 і 82.

27) **Тершаковець Михайло:** «Відносини Вартоломея Копітара до галицько-українського письменства», Записки НТШ, том 94-95, Львів 1910, стор. 71.

28) **Д-р Щурат Василь:** «Найблищі жерела творчости Маркіяна Шашкевича». «Учитель». Львів 1909-1910, а також окремою книжкою п. н. «Літературні начерки» . Львів 1913 накладом автора, стор. 1-105. Були це «передювілейні замітки» автора з поглядом на «деякі новіші розвідки про літературну творчість Маркіяна Шашкевича».

29) **Д-р Марков Осип Ос.:** «Къ исторіи „Русалки Днѣстровой"» — «Вѣстникъ Нар. Дома». Львів 1911.

30) **Щурат Василь:** «Дід Маркіяна Шашкевича», «Неділя», ч. 43-44, Львів 1911.

31) **Д-р Крип'якович Іван:** «Памятник роду Шашкевича» і його ж

32) «Львівське житє в часах Маркіяна Шашкевича», «Неділя», ч.ч. 43 і 44, Львів 1911.

33) **Ярема Яким:** «Маркіян Шашкевич — як лірик-поет», літературно-критичний нарис. «Звіт» тернопільської гімназії, Тернопіль 1911.

34) **Авдикович Орест:** «Форма складань Маркіяна Шашкевича». «Звіт» перемиської гімназії, Перемишль 1911.

35) **Радзикевич Володимир:** «Шашкевичева „Олена"», «Звіт» гімназії сс. Василіянок, Львів 1911.

36) **Д-р Щурат Василь:** «Шашкевичева „Олена"», «Неділя», ч. 15, Львів 1911

37) **Возняк Михайло:** «Слідами Маркіяна», «Неділя» ч. 43, Львів 1911.

38) **Возняк Михайло:** «Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в першій половині XIX в.», «Неділя» ч. 43-44, Львів 1911.

39) **Возняк Михайло:** «Маркіян Шашкевич — як фольклорист», «Звіт» Академічної гімназії, Львів 1911.

40) **Возняк Михайло:** «З фолкльорних занять Маркіяна Шашкевича», Записки НТШ, том 109, Львів 1911, кн. III, стор. 140-155.

41) **Д-р Колесса Філярет:** «Ритміка пісень М. Шашкевича», Львів 1911.

42) **Проф. Єлюк Ілля:** «Odrodzenie ruskiej literatury w Galicyi i Mar. Szaszkiewicz». В цей спосіб причинилася і польська гімназія в Бережанах (до якої ходив М. Шашкевич) до відзначення пам'яти поета, вміщуючи цю студію в своїм «Sprawozdaniu». Бережани 1911, стор. 1-55.

43) **Д-р Щурат Василь:** «Два перші публичні виступи Маркіяна Шашкевича», «Діло» ч. 247, Львів 1911.

44) **Д-р Щурат Василь:** «У Захара Авдиковського», «Неділя» ч. 17, Львів 1912.

45) **Возняк Михайло:** «Писання Маркіяна Шашкевича і кілька слів про видавання Шашкевичевих писань і їх хронольогію», Збірник філологічної секції НТШ, том XIV, Львів 1912.

46) **Возняк Михайло:** «З зараня віднови українського культурно-літературного житя», «Неділя», ч. 9, Львів 1912.

47) **Тершаковець Михайло:** «До житєписи Маркіяна Шашкевича», Записки НТШ, том 105-106, стор. 92-106 і відбитка, Львів 1912, стор. 42.

48) **Тершаковець Михайло:** «Про наклад „Русалки Дністрової"», Записки НТШ, том 108, стор. 117-139 і відбитка, Львів 1912, стор. 22.

49) **Возняк Михайло:** «До історії альманахів М. Шашкевича», «Неділя», ч. 13., Львів 1912.

50) **Брик Іван:** «З Маркіянових днів», (Спомини), New Britain, Conn. 1912. В цій книжечці є дві статті: **Брика Івана:** «Перевезенє тлінних останків Маркіяна в 50-і роковини смерти» (стор. 17-36) і

51) **Тершаківця Михайла:** «Житє Маркіяна Шашкевича» (стор. 1-16).

52) **Лепкий Богдан:** «Маркіян Шашкевич» — з ілюстраціями. «Галицька Накладня Якова Оренштайна», Коломия 1912, стор. 1-108. Зі «вступним словом від автора».

Є це поширена і новим матеріялом доповнена перерібка триарікушевої праці проф. Богдана Лепкого з 1911 р., яку він написав з рамени «Українського Педагогічного Товариства» у Львові як лектуру «для нашого селянства і молодежи». Але книжка ця не появилася в тому році друком, бо «у львівських друкарнях було під ту пору так завізно, що книжечка не могла явитися на той час ювілей-

них свят. Рукопис перележав аж до 1912 р. За той час наші дослідники сказали не одне нове слово і про самого Маркіяна і про його твори і про відносини, серед яких він жив. Тому мусів я мою роботу поправити, доповнити, і переробити і дещо цікавого від себе додати. Автор рад був докинути до Маркіянового пам'ятника і від себе якийсь камінчик, на доказ щирої дяки, за превеликий почин нашого народного відродження». (стор. VIII).

53) **Д-р Студинський Кирило:** «Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича 1829-1843» з документами, «Збірник Філологічної секції НТШ, том XVII-XVIII, Львів 1916, стор. I-CCIX — 1-416, з документами в числі 236, з покажчиком осіб і місцевостей та з портретами 22 львівських духовних діячів того часу.

54) **Шах Степан:** «Культ Маркіяна Шашкевича а Товариство «Просвіта» у Львові», в місячнику «Письмо з Просвіти», Львів 1921.

55) **Возняк Михайло:** «Століття „Читанки" Маркіяна Шашкевича», в квартальнику «Шлях виховання й навчання», що виходив у Львові, як безплатний додаток до органу «Взаїмної Помочі Українського Вчительства» — «Учительське Слово», а саме в числі за місяці квітень-червень 1936, стор. 65-76.

56) Ювілейний Збірник: **«У століття Русалки Дністрової»**, накладом «Кружка „Рідної Школи" ім. Маркіяна Шашкевича», Самбір 1937, стор. 1-52.

57) **Возняк Михайло:** «Маркіян Шашкевич», «Українське Видавництво». Львів 1941, стор. 1-51.

58) **Попович Дамаскин, ЧСВВ:** «Маркіян Шашкевич на тлі відродження Галицької України», в серії «Самоосвітніх Листків» ч. 8. Видавництва о.о. Василіян у Мондері, Альберта, Канада, 1944, стор. 1-103.

59) **Д-р Лев Василь:** «Від Русалки Дністрової до весни народів». (Літературні змагання галицьких українців у 1-ій половині XIX стол.) «Календар-Альманах» на 1948 рік, Мюнхен 1948, стор. 81-89.

60) **«Золоті Ворота»**. (Читанка для української молоді). Видавництво о.о. Василіян. Торонто - Чікаґо 1955, зі статтею: «Маркіян Шашкевич» і з винятками з творів, стор. 113-117, де подано фальшиво дату смерти М. Шашкевича (сказано, що він помер 1842, замість 1843 р. — стор. 113).

61) **Лопощенко Володимир:** «Маніфест Руської Трійці» (Думки і кличі «Русалки Дністрової»). Доповідь на філологічній секції НТШ дня 19 вересня 1958. Накладом видавництва «Америка», Філядельфія 1959, стор. 1-20.

62) «Відродженя Серця» — ювілейна стаття про М. Шашкевича в календарі о.о. Василіян в Торонто, в Канаді, **«Світло»** на 1961 рік (стор. 145-155) — з трьома ілюстраціями.

63) **Шах Степан:** «У 150-ліття уродин Маркіяна Шашкевича» «Рік ювілеїв — 1961». Видавництво «Християнський Голос», Мюнхен 1961, з ілюстраціями і вступним словом Впреосв. Кир Платона Корниляка, Апост. Екзарха в Мюнхені, стор. 1-145.

64) **Шах Степан:** «Маркіян Шашкевич на приватну лектуру» (спомин, присвячений ЙЕ Апост. Візитаторові, Впреосв. Архиепископові Іванові Бучкові, з нагоди Їх 70-ліття народин). «Християнський Голос» (Мюнхен) у ч. 42 за 1961 р.

65) **Шах Степан:** «Маркіян Шашкевич — символ і дороговказ». «Християнський Голос» у ч. 46 за 1961 р. (Ювілейна стаття).

66) **о. д-р Марусин Мирослав:** «Маркіян Шашкевич в часі філософічних та богословських студій», в журналі питомців «Українсь-

кої Папської Колеґії ім. св. Йосафата» — «Alma Mater», в ч. 2(24) за 1961 р., стор. 6-18.

67) **о. д-р Марусин Мирослав:** «Маркіян Шашкевич — приклад живої віри в Бога й любови до рідного народу». «Християнський Голос», ч. 46 за 1961 р.

68) **Шах Степан:** «Маркіян Шашкевич і Галицьке Відродження», Париж 1961, з ілюстраціями, накладом Українського Християнського Руху. Вступне слово написав ЙЕ Апост. Візитатор, Архиєп. Кир Іван Бучко, формат 4⁰, стор. 1-230.

69) Написав нову наукову студію про Маркіяна Шашкевича **проф. д-р Тершаковець Михайло,** що вийде накладом Ювілейного Шашкевичівського Комітету у ЗДА у Філядельфії в 1962 р.

Для заокруглення огляду додати ще належить деякі підручники історії літератури:

70) **Барвінський Олександер:** «Виїмки з українсько-руського письменства», Львів 1905, стор. LI і дальші.

71) **Єфремов Сергій:** «Історія українського письменства», том II. «Українська Накладня» Якова Оренштайна, Київ - Ляйпціґ - Коломия 1919, стор. 107-113.

72) **Радзикевич Володимир:** «Історія української літератури», часть II. Видавництво «Вернигора», Мюнхен 1947, стор. 28-38.

73) **Лепкий Богдан:** «Podręcznik literatury ukraińskiej», у видавництві «Słowianie», Serja 1, Nr. 2, де автор так між іншим ляпідарно схарактеризував М. Шашкевича: «Poeta z Bożej łaski, romantyk i słowianofił, filolog i etnograf, marzyciel i esteta, był pierwiosnkiem poezji naddniestrzańskiej, który zawcześnie ukazał się zpod śniegu, ale pozostał po nim czyn człowieka, który za ideę zdolny był życie przynieść w ofierze.»

Зачислити сюди належить також працю з матеріялами:

74) **Заневича Івана** (О. Терлецького) «Літературні стремління галицьких Русинів 1772-1876», в журналі «Житє і слово» т. I-IV. Львів 1896, та 75) **Франка Івана:** «Матеріяли до культурної історії Галицької Руси XVIII і XIX в.», Львів 1902, а крім цього 76) **Левицького Івана Єм.:** «Галицко-руская библіографія XIX ст. съ увзглядненіемъ изданій, появившихся въ Угорщинѣ и Буковинѣ», два томи, Львів 1888-95.

77) Не можна поминути в цьому реєстрі бистрої у висновках праці польського дослідника політичної думки в першій половині XIX-го століття **М. Гандельсмана** п. н. «Ukraińska polityka ks. Adama Czartoryskiego przed wojną Krymską», яка з'явилася у виданнях «Українського Наукового Інституту» у Варшаві (1937 р., стор. 164). В третій частині своєї праці занимається автор галицьким відродженням і виступом М. Шашкевича. Він м. ін. каже: «Szaszkiewycz jest prawdziwym wyrazicielem bezpośredniości przeżyć indywidualnych, które posiadają wartość przeżyć ogólnych, jest w swych wypowiedzeniach syntetykiem dążności, które są przeżyciami zbiorowemi, ale u niego ostro uświadomione» (стор. 82).

Як бачимо, це поважний уже реєстр наукових праць про Маркіяна Шашкевича, — очевидно *неповний*. Але вже і він свідчить, як працьовитими були передвоєнні галицькі літературні дослідники й робітники пера. Додати б ще можна дві промови, які — виголошені в часі ювілейних тор-

жеств у Мюнхені, в дні 19 листопада 1961 р. — в цілості появилися друком:

78) **о. д-р Гриньох Іван:** «Слово», сказане в церкві в часі Архиєрейської св. Літургії, відслуженої трьома Владиками, Архиєпископом Іваном Бучком і Єпископами Платоном Корниляком та Володимиром Маланчуком, ЧНІ, вміщене в тижневику «Християнський Глос», ч.ч. 51-52 з 1961 р.

79) **Шах Степан:** «Маркіян Шашкевич — Пробудитель і Дороговказ», промова на святочній Академії в «Софієнзаль» в присутності трьох Владик — Протекторів Ювілейних Святкувань, «Християнський Голос», ч.ч. 1-4 з 1962 р.

8. Закінчення.

«Конець моїй пісни, конець і недолі»
М. Шашкевич: **«Олена».**

А на закінчення цієї праці про Маркіяна Шашкевича наведемо виняток із промови Маркіянового друга — о. Миколи Устияновича — на «соборі учених руських» у Львові дня 31 жовтня 1848 р.:

«Хтож бо в Славянщині не знає тої мови святої Руси, тої бесіди серця, того наповидного ласканя, которим мати першоє дітя своєї милости любує, тої красавої пісеньки, якую ластівка під стріхою щебече, хто не знає барви, цвіту і воні тої літоросли *золотобережної України?!* На славянськім виросла вона серцю і всякими цвітами приоздобила ю красавая мати. Всякії чувства душі й ума появи приодіває вона золотими точками. А хочем полюбуватися єї принадами милости, пійдім до *Основ'яненька* «Марусі», а желаєм надивитися ненаглядним єї барв красотам, вержмо око на *схід сонця;* а хочем узброїтися в кріпость, послухаймо громкого *Шевченка,* а розвеселитися і попустовати, возьмім *Котляревського;* а напослідок — *статочного* образа хочем, *прочитаймо* еден тілько короткий уступ під назвою *«Бандурист»,* через *незабвенного нашого Шашкевича написаний».* («Руська письменність», том III, «Просвіта» 1906, стор. 284).

Прочитаймо і ми під кінець цієї книжки один «уступ» із цього Маркіянового твору:

«Бувало весною, як ліс розівет-ся
І чистими птичок гукне голосами,
Дуброва як дівка в цвіте приберет-ся,
Пчілка задзвонит лугами, полями,
Стадами весело заграє долина,
А в річці рибонька аж носит водою,
З пісеньков із поля вертає дівчина,

Плугатор за плугом з довгою думою:
Бувало весною, мов голуб сивенький,
Із оком ясненьким мов око святого,
Під полов бандурка, в устах пісень много,
Що року приходит соловій старенький.
А всі го за батька рідненького мали:
Старії і діти, молодиці й дівчата,
Як батька з дороги всі єго витали,
У селі му кожда своя була хата,
Бо й годен був того. Бувало з'явит-ся
Мов сонце на небі, заспіва, заграє,
То всякий веселий, о журбі й не снит-ся,
Бо-ж то нема пісні, як сей заспіває!
Заведе довгими думку голосами,
З-під могил, казав бись, холодочком віє,
З тиха поговорит з батьками — князями:
Старі молодніют, бо й сам молодніє.
За тоє всякому припав до серденька,
Як до голубонька голубка сивенька;
За то єго всюда звали соловієм.
Пісни ж бо то пісни! Ми — таких не вмієм!..

Присів на царинці, молодь обступила
Як цвіточку пчоли, а старшина сіла.
І виняв бандурку і обтер полою,
І став ї строїти, і повів рукою
По струнах з-легенька.., струни згаморили...
Півець розуміє, бо з ним говорили;
Вже літ сорок кілька їх бесіду знає.
І вдарив сильнійше і скорше тручає:
І стали греміти та бескидським громом,
І стали шуміти та степовим шумом;
То знов закипіли, як води старого
Дніпра-Славутиці, бо о нім думає
Півець і мислею честь єму співає;
То знов злебеділи, як би галич много
Стадами злетівши чисте поле вкрили;
То знова з-легонька, з-тиха гомонили,
Мов згадка літ давніх, минувшої долі,
Щораз то тихше і тихше бреніли,
З думкою півця розплились по полі,
А наконець зглухли, зовсім заніміли»...

М. Шашкевич: «Бандурист».
(«Руська письменність», том III, стор. 18.)

***

«Хто з Богом, Бог з ним», мовлят люде наші, і добре мовлят, бо хто, яко Бог? Той, що звелів нічому зродити світи, величноє сонце і місяць і тьми звізд, що велів темноті перекинутися в світло, з которого долоні сверкнули огні і вдарили води, которого невидиме око видит гадки душ наших, который спряг собою безначаток і безконец, которого

серце всему світу серце, а воля гаразд всіх віків і всіх сторон щастє, — *той з тобою, Бог з тобою.*»

М. Шашкевич: «Псальми Русланові», пс. І.

9. Подяка автора.

«Семенько склонив ся, хотів промовити, подякувати, лиш не вдав за-про радість.»
М. Шашкевич: «Олена».

Під кінець цієї моєї праці почуваюся, як автор книжки, до обов'язку зложити мою щиру подяку за поміч при збиранні літературних джерел до писання — на еміґрації — монографії про о. Маркіяна Шашкевича на тлі історичного галицького національного відродження. Коли Ювілейний Комітет вложив на мене це почесне, але й тяжке завдання, не мав я буквально нічого з матеріялів під рукою.

Але на мій поклик, поміщений у новорічному числі «Християнського Голосу» з 1 січня 1961 р. — у статті п. н. «Рік ювілеїв», — відозвались різні Громадяни, знайомі й незнайомі, і надіслали мені до використання поважне число в краю перед війною ще виданих джерельних праць, або, на мою просьбу, у відписах відповідні місця з творів, які вони знайшли у бібліотеках.

Присилкою цих матеріялів уможливили вони мені написати цю монографію про о. Маркіяна Шашкевича — і то у поширенім виді— в цьому ювілейному 1961 році. А як я з мого завдання вив'язався, полишаю це до оцінки Високоповажаним Читачам, повторюючи при тому в душі слова старозавітного псальмопівця: «Господи, визволь мене від язика лихого». (Псалом 119, переклад о. д-ра Володимира Дзьоби.)

А Особами тими, що їм належиться моя прилюдна подяка, є наступні, у поазбучному порядку вичислені, Громадяни:

1) Їх Ексцеленція Високопреосвященніший Архиєпископ і Апостольський Візитатор для українців-католиків у Західній Европі д-р Іван Бучко в Римі, передвоєнний єпископ-суфраґан у Львові; 2) Високопреподобний о. прелат Його Святости і генеральний вікарій Петро Голинський у Мюнхені; 3) Високоповажаний Пан редактор Андрій Жук у Відні; 4) Впов. п. д-р Павло Кашинський, кустос бібліотеки Українського Вільного Університету в Мюнхені; 5) Впрепод. о.

ігумен Володимир Ковалик, ЧСВВ, з Апостолес, місіонер в Арґентіні; 6) Їх Ексцеленція Високопреосвященний Єпископ д-р Платон Корниляк, Екзарх для українців-католиків у Німеччині; 7) Впов. п. ред. Володимир Леник, секретар «Спілки Українських Журналістів» у Мюнхені; 8) Впов. п. д-р хем. Ростислав Лепкий з Нью Йорку в ЗДП Америки; 9) Впов. п. проф. Гнат Мартинець, голова Крайового Об'єднання Українського Християнського Руху в Мюнхені; 10) Впов. п. проф. Володимир Мацяк в Мюнхені; 11) Впов. п. д-р Володимир Мурович, адвокат, тепер у Мюнхені; 12) Впов. п. ред. Осип Навроцький з Вінніпеґу в Канаді; 13) Впрепод. о. д-р Іриней Назарко, ЧСВВ, ректор духовної семінарії ім. св. Йосафата в Римі; 14) Впов. п. радник Окружного суду в Перемишлі Володимир Подлуський, тепер у Кракові; 15) Впов. п. д-р Микола Рибак, адвокат з Перемишля, тепер у Філядельфії та 16) Впов. п. проф. д-р Михайло Тершаковець у Філядельфії — ЗДА. Під кінець, коли праця була вже в друкарні, послужив матеріялами 17) Впов. п. проф. УВУ Павло Зайцев з Мюнхену.

Рівночасно дякую Високопреподобним о.о. монсеньйорам — д-ру Мирославові Марусинові і д-ру Іванові Хомі в Римі за прочитання моєї праці в рукописі і за пороблені при тому завваги, Впов. п. д-р інж. Іванові Ковальському в Мюнхені за переписання рукопису на машині, а Впов. п. інспекторові Максимові Сас Брилинському в Мюнхені за виготовлення «списка імен» осіб, що про них згадується в книжці.

Спеціяльна подяка належиться очевидно Тим, що видання цієї ювілейної книжки фінансово уможливили, а саме Президії централі Українського Християнського Руху в Парижі, під проводом її Президента — Впов. п. проф. д-ра Володимира Янева, який доклав всіх старань, щоб книжка ця, як тривалий пам'ятник святкувань ювілейного 1961 р., друком з'явилася.

***

«Мисль піднебесну двигти в самім собі,
Глянути мирно, що ся діє,
Милость сосвіту пригорнути к собі,
Хто вдасть, хто вміє?
Ум *сильний, високий,*
Ум, яких *мало,* хотяй світ *широкий!*»

М. Шашкевич: До ***.
(«Руська Письменність», т. III, стор. 29)

К І Н Е Ц Ь

ПОКАЖЧИК ІМЕН

А

Авдикович Орест, проф. — 193, 208
Авдиковичі — Авдиковські, свящ. рід — 33
Авдиковська Єлисавета — 45, 55
Авдиковський Захар, управ. дому старців — 37, 55, 63, 208
Авдиковський Іван, о. парох — 86, 112, 113
Авдиковський Роман, о. парох — 23, 33, 36, 42
Авраам, бібл. патріярх — 42, 47
Алексович Клавдія, письм. — 144
Амтманн Франц, о. проф. ун-ту — 46
Анакреонт, поет — 74
Ангелович Антін, митр. — 13, 14, 23, 24, 25
Андрейчин Андрій, літограф — 138
Андрій І Юрієвич, князь — 3, 4
Анквіч, поль. архиєп. — 70
Антей, мітолог. силач — 188
Антоневич Микола, питомець — 52
Артемовський Гулак Петро, проф. ун-ту, письм. — 19, 115
Атанасій, патріярх царгород. — 14

Б

Базилевич Михайло, питомець — 52, 53
Базилевичі, свящ. рід — 33
Базилович Йоанікій, о. ЧСВВ, «літописець» — 17
Балабан Гедеон, єпископ — 56
Балтарович Михайло, питомець — 53
Балтарович Михайло, суд. радник — 195
Балько Франц, питомець — 87
Бандке, проф. філол. — 177
Бантиш-Каменський Дмитро, історик — 21, 77, 103, 124, 148
Барвінський Мартин, о. ген. вікарій — 44, 146
Барвінський Олександер, професор, посол — 182, 191, 207, 210
Бах Олександер фон, прем'єр мін. — 178
Бачинський Андрій, єпископ — 16
Белегни Йосип, проф. — 40
Белецкі Михайло, проф. — 40
Бельовскі, поет, журналіст — 51
Бержинський Йосип, питомець — 87
Біда Константин, д-р, проф. — 140
Білецький Олександер, акад. — 141
Білинкевич Порфир, о. парох — 87
Білинський Іван, о. парох — 41, 113, 117, 118
Білянський Петро, єпископ — 14
Бірецький Іван, питомець — 130, 131
Бобикевич Остап, інж. композитор — X, 202
Бодянський Йосип, проф. — 177
Болеслав Кривоустий, поль. король — 60, 61
Болеслав Тройденович, король — 3
Бонапарте Наполеон, цісар — 14, 146

Борецький Ісидор, єпископ — 197
Борисикевич Іван, адвокат — 175
Боте *(Bothe)*, **етнограф** — 49
Бохенський Іван, єпископ — 48, 160
Боцян Йосип, єпископ луцький — 34, 43, 192
Боян, співець-поет — 125
Брик Іван, д-р, проф. — 167, 180, 182, 208
Брилинський Сас Іван, о. парох — 65
Брилинський Сас Максим, інспектор — 214
Броніковскі Александер, журналіст — 84
Будка Никита, єпископ — 197
Бульвінський Михайло, о. декан — 87, 91, 108
Бутринські, свящ. рід — 33
Бучко Іван, архиєп., апост. візитатор — VIII, IX, 101, 142, 195, 203, 209, 210, 211, 213
Бушінґ (Busching), **етнограф** — — 49

В

Вагилевич Далибор, псевдонім — 84
Вагилевич Іван, о. етнограф — 46, 58, 76, 105, 107, 108, 113, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 129, 133, 202, 205, 206
Ваньо Теодор, д-р, адвокат — 195
Варвара, св. — 20, 85
Василько, князь — 12
Васілевскі Тадеуш, дідич — 62, 63, 207
Васькович Іван, проф. — 40
Вахнянин Анатоль, проф. — 148, 179, 185, 191
Вацлав з Олеска, псевдонім — 59
Величковський Антін, о парох — 87
Величковський Юліян, питомець — 85
Вендзілович Іван,, питомець, маляр-портретист — 57, 65, 68, 77, 165
Вендзілович Іван, о. парох — 77
Венелін, проф. ун-ту, славіст — 51
Вербицький Михайло, о. композитор — 29, 161, 202
Вербицький Михайло, о. парох — 29
Верб'янський Сильвестер, о. парох — 83, 84, 87
Верґілій Публій, поет — 88
Верещинський Микола, о. дир. школи — 112, 113, 117
Вишневецька Теофіля, княгиня — 45
Вігоринський Іриней, о. д-р, ЧСВВ — 28
Вільшинський Ігнатій, о. д-р проф. — 11
Вінцковський Ярослав, інж. композитор — 202
Вітовський Дмитро, мін. військ. справ ЗУНР — 153
Вітошинський Анатоль, о. крилошанин — 70
Воєвідка Антін, питомець — 87
Возняк Михайло, проф. ун-ту — 22, 26, 29, 77, 80, 81, 85, 102, 117, 132, 133, 134, 153, 167, 173, 174, 193, 196, 199, 204, 208, 209
Войтович Володимир, д-р, вет. лікар — X
Войцеховскі, лінґвіст — 115
Волинський Іван, о. парох — 87
Володар, князь — 12
Володимир Великий, київський князь — VII, 148
Володимирко, князь — 12

Г

Гаврилко Михайло, різьбар — 168
Гайне *(Heine)* **Гайнріх, поет** — 161
Галецький Гавриїл, питомець — 87
Галька Ігнатій, о. парох, посол — 175
Гандельсман Марцелі, проф. ун-ту — 106, 129, 168, 210
Ганка В'ячеслав, поет — 51, 130
Ганкевич Йосип, о. парох — 87
Гануш Ігнатій, д-р проф. ун-ту — 46

Гарасевич барон Михайло, о. крил., історик — 12, 13
Герасимовичі, свящ. рід — 33
Гердер Йоган Ґотфрід, історіософ, етнограф — 49, 58, 64, 88
Глібовицький Михайло, о. парох шамбелян — 41
Глібовицький Софрон, о. катехит — 87
Гоголь Микола, письм. — 160
Голинський Петро, о. прелат — 213
Головацький Іван, ред. — 23, 36, 88, 117, 130, 154, 163
Головацький Теодор, о. парох 23, 105
Головацький Яків, о. проф. ун-ту — 23, 52, 76, 81, 85, 102, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 115, 117, 122, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 137, 147, 149, 150, 152, 160, 164, 165, 168, 173, 175, 176, 177, 200, 202, 204, 205, 206, 236
Головацькі, свящ. рід — 33
Головаченко Ярослав, псевдонім — 106, 127, 128
Гольґетан Юрій, фіскал. адьюнкт — 47
Гора Мартин, проф. — 40
Горак Маркил, кс. піяр, проф. ун-ту — 46
Гординський Антонович Дмитро, о .парох — 72
Гординський Антонович Микола, о. префект, в'язень — 71, 72, 73, 74
Гординський Ярослав, д-р професор — 72, 174
Грабович Іларіон, проф. поет — 178
Граб'янка Филимон, о. парох — 41, 158, 159, 178, 181
Гребінка Євген, письм. — 19, 115, 150
Гречанський Дезидерій, питомець — 86, 89
Григорій XVI, папа рим. — 89
Гринда Михайло, питомець — 87
Гриневецький Модест, о. ЧСВВ, проф. ун-ту — 13, 128
Гриньох Іван, д-р, о. радн. — 211
Громницький Ісидор, управ. гімн., шкільн. радник — 191
Грушевський Михайло, проф. ун-ту — 8, 207
Грушкевич Ярослав, д-р мед. — 138
Гушалевич Іван, о. катихет, письм. — 174, 175, 177, 205

Ґ

Ґадзінський Михайло, о. парох — 131
Ґарбовскі, дідич — 158, 178
Ґеровський Яків, о. д-р, проф. ун-ту — 66, 67, 68, 73, 84, 143
Ґеррес *(Goerres)* **Йосип, професор етнограф** — 49
Ґете *(Goethe von)* **Йоган Вольфґанґ, нім. поет** — 19 64, 97, 98
Ґіжицкі, історик — 148
Ґловінський Євген, інж. проф. —X
Ґойдан Д. кс. д-р, проф. ун-ту — 69
Ґоліят, бібл. силач — 97
Ґощиньскі Северин, поль. поет — 156

Д

Давид, цар ізраїл., псальмопівець — 97, 149
Даль-Луганський, письм. — 177
Данилевич Ян, староста корс. — 34
Данило, мних-паломник — VII
Дейницькі, свящ. рід — 33
Делькевич Йосип, о. д-р, ректор ун-ту — 44
Дембіцький Кирило, о. крилош. — 69
Денис з-над Дністра, псевдонім — 175
Дзерович Ігнатій, о. катихет — 157
Дзьоба Володимир, д-р о. радник — 213
Дідицький Богдан, ред., письм. — 27, 68, 103, 113, 161, 175, 204
Дмитро із Зінькова, о. перекладач св. письма — 147
Дмоховський Роман, суд. надрадник — 138

Добриловський Юліян, о. ЧСВВ, письм. — 22, 23, 34. 105
Добрянський Антін, о. парох, крилош., історик — 174, 175
Добрянський Олександор, питомець — 87
Дольницький Єм., о. парох — 182
Дольницький Ісидор, о. літургіст — 43
Дольницькі, свящ. рід — 33
Дорошенко Володимир, дир. бібліотеки — 112, 113, 114, 129, 135, 140, 141, 209
Драгоманов Михайло, проф. ун-ту, журналіст — 207
Дрогомирецька Єм. — 137
Дроздовський Іван, о. парох, поет — 22
Дубовицький Рицар Гавриїл, о. ректор — 47
Дубровський Йосип, проф. ун-ту — 51, 56
Дуткевич Іван, о. крилош., — 13
Духнович Олександер, о. крилош., поет — 17
Дядьо М., о. парох — 197

Е

Еффинозичі, свящ. рід — 33

Є

Єлисей, пророк — 99
Єлюк Ілля, проф. — 193, 208
Єфремов Сергій, літ. критик — 18, 135, 210

Ж

Желехівський Юстин, о. проф. — 28
Жигаловичі, свящ. рід — 33
Жміґродзкі Каєтан, кс. проф. ун-ту — 68
Жолкевич Володимир, о. парох, диригент — 197
Жолкевскі Станислав, гетьман коронний — 34
Жук Андрій, ред. — 213
Жуковський Іван, о. крилош. — 173

З

Заґурскі Юліян, кс. проф. ун-ту — 68
Зайцев Павло, проф. УВУ — 214
Заклинський Олексій, о. парох — 174
Залескі Богдан, поет — 118, 119
Залескі граф Вацлав, етнограф — 59, 76, 102, 116, 133
Заневич Іван, (псевд.), письм. — 210
Застирець Йосип, о. д-р проф. — 53, 83, 137, 138, 140, 167, 193, 196
Застирці, свящ. рід — 33
Захаріясевич, о. проф. — 114
Захаріясевіч Ксавери, Францішек, проф. ун-ту., епископ — 40, 69
Зборовський Іван, питомець — 87
Зельський, о. декан — 184
Зельські, свящ. рід — 33
Зіневич Маркил, питомець — 88
Зофійовський Іван, о. парох — 159
Зубко Василь — 198
Зубрицький Денис, історіограф — 21, 49, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 152
Зубрицький Л., суд. урядник — 140

І

Іван Хреститель, св. — 5, 12, 25, 178
Іванський Севастіян, о. проф. ун-ту — 68
Іларіон, митрополит — VII
Ілля, пророк — VIII, 38
Ількевич Григорій, о. парох, етнограф — 107, 113, 117
Ільницький Василь, о. дир. гімн. — 68, 174, 175
Ільницький Іван, о. д-р, віцеректор — 71
Іскрицький Михайло, питомець — 87

Й

Йоан, св. євангелист — 147
Йордан, проф. славіст — 152

Йосафат, св. священомученик — VII, 38
Йссиф, біблійний — 97
Йосиф II, цісар — 9, 11, 13, 14, 37, 45, 57, 58, 66

К

Казимир Великий, поль. король — 4
Каїн, біблійний — 97
Кальба Володимир, о. парох — 195
Кальваровський Володимир, м-р — X
Каміньскі Ян Непомук, ред. — 163
Караджіч Вук Стефанович, письм. — 49, 58, 114
Карамзин М., історик — 148
Карло Роберт, король угор. — 4
Карло VI ,цісар — 7
Катерина II, цариця — 7
Кауцки Франц, проф. — 40
Кашинський Павло, д-р, бібліотекар УВУ — 213
Квітка-Основ'яненко Григорій, письм. — 19, 115, 151, 211
Кеппен Петро, проф. — 57
Кизима Іван, питомець — 89
Кирило, св., апостол слов'ян — 101, 104
Кінасевич Лев, проф. — 198
Кляйн, проф. — 64
Княжинський Антін, д-р професор — 197, 199
Кобяк, хан полов. — 155
Ковалик Володимир, о. ЧСВВ, ігумен — 140, 141, 214
Ковальський Василь, суддя, посол — 175
Ковальський Іван, д-р інж. — 214
Ковальчик Теодор, дяк — 85
Козанович Михайло, о. парох — 89, 134, 163
Козловський Михайло, о. парох — 150
Кокорудз Ілля, дир. гімн., шк. радник — 191
Колесса Микола, композитор і диригент — 202
Колесса Олександер, д-р, професор ун-ту — 140
Колесса Філарет, д-р проф. — 208
Коллонтай Гуґо, педагог, журналіст — 49
Колляр Ян, слов. поет — 57, 107, 114, 116
Коляда, слов. бог мира — 124
Комарницький Максим, питомець — 89
Коновалець Володимир, о. парох — 191
Константинович Йосип, о. парох — 73
Копач Іван, д-р, крайовий шк. інспектор — 191
Коперник Николай — 45
Копистянський Михайло, питомець — 87
Копітар Вартоломей, славіст, цензор — 21, 77, 79, 81, 105, 132, 134, 174
Корженко Володимир (псевдонім), поет — 204
Коржинський Йосип, о. парох — 185
Коренець Олександер, о. катехит — 140
Коріятович Теодор, князь — 16, 17
Корниляк Платон, єпископ, апост. екзарх — X, 203, 209, 211, 214
Корчинський Олексій, о. парох — 41
Коссак Михайло, о. ЧСВВ — 175
Котельницькі, свящ. рід — 33
Котляревський Іван, письм. — 18, 19, 21, 115, 201, 211
Коубек Ян — «Православ», письм., філолог — 58, 113, 117, 177
Коцак Арсен, о. ЧСВВ, історик — 17
Коцевський Володимир, дир. учит. сем., поет — 42, 151, 179, 204, 206
Коцовські, свящ. рід — 42
Кочоровський Теодосій, питомець — 86
Кравчук Йосип, о. парох — 195
Кревецький Іван, історик — 67
Кретовіч А., журналіст, історик — 58
Крижанівська Франціска — 131

Крижанівський Ромуальд, о. парох — 131
Крижановський Андрій, суд. радник — 131
Криницька Марія (де Міров-Мишковська) — 65
Криницький Андрій, о. парох — 65
Криницький Онуфрій, о. д-р, проф. ун-ту — 17, 64, 65, 66, 166
Крип'якевич Іван, д-р проф., історик — 9, 34, 193, 207
Круліковскі Йосип, музиколог — 49
Круль Міхал, кс. інфулат, проф. — 66
Крушинська Юлія, (зам. Шашкевичева) — 143, 144
Крушинський Йосип, о. парох — 66, 157
Крушинський Теодор, о. парох —66, 67, 143, 159, 160
Кудрик Борис, д-р, композитор — 202
Кудрикевич, канцеліст — 39
Куземський Михайло, єпископ — 172. 173, 176
Куліш Панько, письм. — 148
Кульчицький Маркил, питомець — 113, 117, 118, 131
Кульчицький Ю. Т., графік — 166, 197
Кунчевичі, свящ. рід — 33
Купайло, слов. бог земних плодів — 124
Куриленич Степан, питомець — 87
Куриляц, студ. ун-ту — 106
Кухарські Ян, кс., проф. ун-ту — 66
Кучинський Юліян, о. проф. — 68
Кушлик, питомець — 108
Кущикевич Венедикт, питомець — 108

Л

Лаврівський Іван, о. д-р, крилош. — 50, 85
Лаврінів Данило, питомець — 87
Лада, слов. бог любви, ладу й весілля — 108
Лазар, св. — 55
Лакота Григорій, єпископ — 26
Лапчинський Яків, о. проф., ректор — 11, 12, 17, 47
Лапчиньскі Марцін, поль. «повстанець» — 37
Лев Василь, д-р, проф. УВУ — 135, 209
Лев І., князь — 12, 50
Лев II Юрієвич, князь — 3, 4
Левандовська Марія — 33
Левандовський Іван, о. декан — 33
Левандовські, свящ. рід — 33
Левинський Юліян, питомець — 87
Левицький, о. декан з Унева — 182
Левицький Венедикт, о. д-р, проф. ун-ту, цензор — 44, 47, 68, 80, 90, 91, 128, 131, 132, 133, 134, 166
Левицький І., питомець — 74
Левицький Іван Єм., бібліограф — 26, 68, 71, 91, 210
Левицький Йосип, о. проф. дух. сем., письм. — 26, 27, 28, 102, 103, 115, 132, 175, 176
Левицький Кирило, о. парох — 145
Левицький Мирон, маляр — 168
Левицький Михайло, митрополит, кардинал — 23, 24, 25, 29, 47, 48, 53, 63, 80, 82, 86, 90, 101, 131, 133, 134, 142, 144, 176
Левицький Михайло, питомець — 108
Лежогубський Теодосій, о. дир. гімн. — 166
Леник Володимир, журналіст — X, 214
Леонтович Теодор, о. парох, музик — 173, 175
Леопольд II, цісар — 10, 14
Лепкий Богдан, поет, проф. ун-ту — 36, 41, 59, 75, 113, 135, 167. 168, 208, 210
Лепкий Ростислав, д-р хем. — 214
Литвинович Атанасій, питомець — 87
Литвинович Спіридон, митрополит — 41
Ловицький Йосип, питомець — 87, 108

Лодій Петро, проф. ун-ту — 12, 13
Лозинський Йосип, о. парох, етнограф — 27, 28, 59, 102, 103, 116, 128, 177
Лозінські Владислав, історик — 8
Лонкевичі, свящ. рід — 33
Лопатинські, свящ. рід — 33
Лотоцький Іван, о. крилош. — 70
Лукасевич Порфир, питомець — 108
Лукашевич Платон, етнограф — 129
Лукіянович-Туркевич Степанія, композиторка — 203
Лучаковський Григор, питомець — 87
Лучаковський Дмитро, питомець — 87, 88
Лучаковський Ілля, о. віцеректор — 69
Лучкай Дмитро, проф. грам. — 17, 66, 115
Любарт Гедиминович, лит. князь — 3, 4
Людвик, власник винарні — 52
Людкевич Станислав, д-р, проф. композ. — 192, 202
Ляменес *(Lamenais)*, **револ. письм.** — 89
Лятошинський Михайло, питомець — 87

М

Мазепа Іван, гетьман — VII
Маковей Йосип, д-р, дир. учит. семінарії — 102
Максимович Михайло, проф. ун-ту, етнограф — 20, 29, 59, 76, 115, 152
Маланчук Володимир, єпископ, апост. екзарх — X, 203, 211
Малиновський Михайло, о. архипресвітер — 70, 71, 173
Малицька Константина, учителька, письм. — 191, 202
Марія Тереза, австр. цісарева — 7, 9, 16
Марія Юріївна, гал. княжна — 3
Марків Маркіян, о. ЧССВ — 201
Марков Йосип, д-р прав, д-р філ. — 207
Мартинець Гнат, проф. — X, 203, 214
Мартинович Богдан, студ. ун-ту — 198
Марусин Мирослав, о. д-р, шамбелян — 38, 210, 214
Матіяш Василь, о. парох — 197
Матюк Віктор, о. парох, композитор — 61, 123, 202
Маусс Йосип, проф. ун-ту — 46, 50
Мацієвський, проф. ун-ту — 177
Мацяк Володимир, проф. — 214
Медвецький Антін, о. парох — 175
Менцінський Антін, о. парох — 37
Метелля, о. парох — 160
Метлинський Амбросій, письм. — 20
Меттерніх Климентій, князь, прем'єр мін. — 14, 56, 132, 172, 198
Мишковська де Миров Марія — 65
Мишковський де Миров, о. декан — 25
Мишуга Олександер, опер. співак — 123
Мільбахер Казимір, повіт. староста — 40
Мількович, д-р, бук. посол — 185
Мінчакевич Филимон, питомець — 113, 117, 131
Міцкевич Адам, поль. поет — 19, 84, 125, 161
Могила Амбросій (псевдонім), письм. — 20, 150, 151
Могильницький Любич Антін, о. парох, поет, посол — 17, 58, 88, 108 ,117, 126, 174, 176, 205
Могильницький Рицар Іван, о. прелат, освітник — 25, 26, 91
Моліер (Molière) **Жан, письм.** — 19
Мох Рудольф, о. парох, копоз., поет — 88, 108, 174, 175, 177, 205
Мохнацький Дмитро, питомець — 107, 108

Мохнацький Климентій, питомець — 72
Мриц Михайло, о. мітрат, ректор — 186
Мудрак Юліян, інж. електр. — 167
Мурович Володимир, д-р, адвокат — 214

Н

Навроцький Йосип, сотник УГА, ред. — 214
Нагнибіда Микола, літ. критик — 205
Надеждин І., історик — 130
Назарко Іриней, о. д-р, ЧСВВ, ректор — 136, 214
Нарожняк Зиновій, о. радник — 197
Наумович Іван, о. парох, посол — 28
Немезіс, пог. богиня пімсти і кари — 7
Неронович Яків, дяк — 56
Нестор, літописець — 56, 117, 148
Нижанківський Олег, співак — 203
Нижанківський Омелян, д-р, композитор — 203
Нижанківський Остап, о. парох, композитор — 188
Николай І, цар — 67, 160
Новотни Францішек, кс. катехит — 40

О

Обертиньскі, дідич — 72
Обрадович Дозитей, протоієрей — 56
Овчаренко Марія, проф. — 168
Огоновський Омелян, о. д-р, проф. ун-ту — 37, 42, 53, 102, 108, 112, 113, 125, 126, 134, 135, 141, 143, 148, 149, 154, 157, 162, 163, 166, 172, 177, 178, 179, 181, 184, 206
Окуневський Данило, питомець — 53
Ольга, св., княгиня — VII
Онишкевич Ігнатій, видавець ред. — 147, 179, 204
Оренштайн Яків, видавець — 208, 210
Орловський, о. парох — 41
Оссоліньскі граф Максиміліян, Юрій, бібліофіл — 57

П

Павенцький Антін, адвокат, ред. — 172, 174
Павлевич Йосип, урядовець маґістр. — 66
Павліковскі Ґвальберт, дідич — 102
Павловський Олександер, граматик — 21, 115
Павловський Степан, питомець — 53
Падура Тимко, поет — 102, 115
Пайманн, дир. поліції — 81
Папара, дідич — 72
Парилович Йосип, о. парох — 89
Пасічинський Роман, о. парох 87
Паславський Петро, о. парох, — крилош. — 85
Патрило П., о. катехит — 140
Пачовський Іван, питомець — 53
Пелех Іван, о. парох — 68
Пенка Ігнатій Йосип, кс., проф. ун-ту — 68
Пеньковські, свящ. рід — 33
Петрович Василь, проф. — 40
Петрович Юрій, студ. ун-ту — 106, 112, 113, 129, 130
Петровський Микола, питомець — 88
Петровський Микола, проф. ун-ту — 140
Петрушевич Антін, о. крилош., посол, історик — 7, 29, 53, 57, 91, 93, 101, 144, 150, 154, 160, 162, 165, 172, 174, 176, 204
Петрушевич Євген, д-р, адвокат, президент ЗУНР — 34
Петрушевич Омелян, о. парох — 34
Петрушевич Степан, о. парох, письм. — 29
Пігуляк, бук. посол — 185, 189
Підсонські, свящ. рід — 33
Пій VII, папа рим. — 14
Піллер Йосип, друкар — 26
Плешкевич Семен, о. парох — 83, 84, 85, 108
Поґодін Михайло, проф. ун-ту — 59, 152

Подлуський Володимир, суд. радник — 214
Подольський, о. парох — 44
Покінський Іван, о. парох — 131
Полевий Лев, питомець — 87
Полулях Іво, диригент, композ. — 202, 203
Полянський Генрих, о. парох, письм. — 174
Полянський Тома, єпископ — 17, 69, 144
Понятовскі Станислав, поль. король — 7
Попкевич Йосип, проф. — 40
Попович Василь, єпископ — 17
Попович Дамаскин, о. ЧСВВ, ігумен — 167, 182, 183, 190, 192, 201, 203, 209
Поповичі, свящ. рід — 33
Посовський Іван, о. ЧСВВ, проповідник — 22
Потоцкі, граф — 39
Прислопський Іван, о. парох, проповідник — 85
Прислопський Теодор, о. парох — 85
Проскурницький Микола, питомець — 89
Пулюй Іван, д-р, проф. ун-ту — 147
Пушкин Олександер С., поет — 108
Пфейфер Адольф, радник шляхетських судів — 47

Р

Радзикевич Володимир, дир. гімн., історик літ. — 18, 128, 135, 193, 208, 210
Радкевич Арсеній, о. ЧССВ, проф. ун-ту — 13
Раковецкі, історик, журналіст — 51, 148, 177
Раффаель (Raffaelo) **Санті, маляр** — 48
Рибак Микола, д-р, адвокат — 214
Рило Венява Максиміліян, єпископ — 11, 14, 23
Рильський Максим, поет, акад. — 136, 168, 205
Рожевський Володимир, о. парох — 178, 184
Роман, гал. князь — 12
Романишин Пилип, війт — 183
Романовський Мелетій, питомець — 83, 84
Романчук Юліян, проф., голова посоль. клюбу — 91, 141, 186, 204, 207
Рудницький Михайло, д-р, ред. — 190
Рюриковичі, княжий рід — 131
Русин Гаврило (псевдонім Якова Головацького) — 153
Рутський Веліямин, митрополит — VII

С

Сава, міт. князь — 50
Савчак Дем'ян, д-р, суддя, посол — 182, 189
Савчинський Григорій — 174
Саєвич Теодор, питомець — 87
Свєнціцкий Іларіон, д-р, проф. ун-ту, кустос Нац. Музею — 207
Свистун Пилип, проф., дир. бібліотеки Нар. Дому — 71, 162, 207
Свідзінський Микола, рахунковий урядовець — 47
Святовид, бог сонця у надлабських слов'ян — 123, 124
Святослав, київ. князь — 155
Сембратович Михайло, питомець — 87
Сембратович Сильвестер, митр. кардинал — 184, 186
Сенишин Амбросій, ЧСВВ, митрополит — 201
Семеньскі Люціян, ред., поет 51, 59, 102
Сенкевич Іван, о. парох 89
Сенявскі, граф — 39
Сірки, свящ. рід — 33
Січинський, о. парох, посол — 189
Скарбек, граф — 48
Скоморовський Йосип, о. парох — 87
Скородинський Микола, єпископ — 13
Скот (Scott) **Вальтер, шотляндський новістяр** — 88
Слимаковський Іван, о. ректор — 70

Сліпий Йосип, митрополит — Ісповідник — 43, 197, 200
Словицький, о. декан — 182
Слоневський Кирило, о. парох — 72
Слотвіньскі Леліва Константин, дир. бібліотеки Оссолінських — 57
Смаль-Стоцький Степан, д-р, проф. ун-ту — 185
Сметана Терентій, о. парох — 37, 63, 157
Сметанова Юлія (Шашкевичівна) — 157
Смотрицький Мелетій, полеміст, граматик — 56
Снігурський Іван, єпископ — 23, 24, 26, 27, 28, 29, 39, 50, 68, 85, 103, 132, 148, 174, 176
Снядецкі Ян, журналіст — 49
Созанський Іван, проф. — 150, 175, 207
Сокульський Яків, о. парох — 33
Сокульські, свящ. рід — 33
Солецький Кирило, о. парох — 28
Солтисова Марія — 140
Срезневський Ізмаїл, проф. ун-ту, етнограф — 20, 59
Стадіон, граф, гал. губернатор — 67
Стапф, проф. ун-ту — 68
Стебельський Богдан, д-р, мист. критик — 196
Степко Йосип, друкар — 137
Стрільбицький, о. прелат — 58
Строєв, проф. ун-ту — 51
Строньскі Францішек, кс., проф., ун-ту — 46
Студинський Кирило, д-р, проф. ун-ту — 29, 44, 47, 51, 52, 54, 65, 66, 68, 69, 85, 86, 108, 112, 118, 131, 145, 153, 167, 174, 176, 193, 206, 207, 209
Ступницький Сатурн Іван єпископ — 88, 89
Ступніцкі Стефан, кс. плебан, шк. інспектор — 40
Судчак Ярослав — 198
Сулішевскі Андрій, префект гімназій — 40
Сушко Олександер, д-р, проф. — 137
Сьокало Василь, питомець — 87

Т

Танчаковський Йосип, управитель школи — 191
Танячкевич Данило, о. парох, посол — 182
Танячкевичі, свящ. рід — 33
Тарасевич о. — духовник семінарії — 112
Тарнавський Аполінарій, о. парох — 149
Тарнавський Мирон, ген. УГА — 34, 149
Тарнавські свящ. рід — 33
Теліховский Степан, о. ректор — 47, 53
Терлецький Володимир, о, д-р, мед., ексвасиліянин, письм. — 90
Тершаковець Михайло, д-р, проф. — 30, 37, 38, 53, 77, 93, 113, 130, 132, 133, 140, 149, 154, 157, 160, 162, 163, 175, 193, 194, 206, 207, 208, 210, 214
Тиктор Іван, видавець — 29
Тиньскі Александер, кс. д-р, проф. ун-ту — 69
Тичиньскі Себастіян, кс., проф. ун-ту — 68
Тома з Кемпіс, проповідник-філософ — 34, 90, 91
Трещаківський Лев, о. парох — 108, 173, 174, 176
Тройден І, князь маз. — 3
Труш Іван, артист маляр — 138, 166, 167, 168
Туровскі, поль. поет — 107

У

Убидович, о. парох — 41
Угриновський Антін, питомець — 87
Узбек, хан татар. — 3
Уруський, дідич — 207
Устиянович Корнило, маляр, поет — 162, 187, 188
Устиянович Микола, о. парох, поет, посол — 11, 12, 83, 84, 85, 104, 105, 108, 115, 128, 153, 155, 156, 157, 162, 163, 174, 176, 204, 205, 206, 211

Ф

Федорович Антін, питомець — 87
Федькович Йосип, Юрій, поет — 201, 204
Фердинанд I, цісар — 172
Филипчак Іван, проф. — 198
Филипчак Микола, ред. — 197
Фінкель Людвік, д-р, проф. ун-ту — 46, 64, 65, 68, 69
Франко Андрій, студ. ун-ту — 117
Франко Іван, д-р, поет — 29, 88, 102, 117, 126, 135, 204, 206, 210
Франц I, цісар — 14, 15, 47, 82
Франц Йосиф I, цісар — 65, 83, 160, 178, 193

Х

Харкевич Едвард, дир. гімн. — 173, 185
Хлендовскі Валенти, етнограф, ред. — 50
Хмельницький Богдан, гетьман запор. — VII, 6, 12, 34, 57, 59, 76, 78, 80, 81, 128, 148, 165
Хмельницький Габданк Михайло, полк. — 34
Хмільовський Микола — о., дир. гімн. — 196
Ходаковскі Доленґа Зоріян, письм., етнограф — 49, 51, 148
Хома Іван, о. д-р, шамб. — 214
Хомінські, свящ. рід — 33

Ц

Цайсль (Zeisl) Андрій, кс. д-р, проф. ун-ту — 69
Цегельський Михайло, о. парох, шамб. — 179, 184
Ценглевич Каспер, суд. канцеліст, повстанець — 72, 74, 107, 118
Цертелев Микола, князь, етнограф — 20, 115

Ч

Чайковський Ілля, бібліофіл, літ. критик — 136, 137
Чапельський Іван, о. крилош. — 182
Чарнецький Степан, поет, журналіст — 175
Чарноцкі Адам, історик, етнограф — 49
Чарториський Адам, князь — — 72, 73, 106, 129, 168
Чацкі Тадеуш, журналіст — 21, 49
Чвартацький Теодор, питомець — 53
Челяковський Франц, поет — 106
Червіньскі Любич Ігнатій, ред. — 29, 49
Черкавський Євсевій, д-р, шкіл., інспектор і проф. ун-ту — 69
Черкавський Тимотей, о. парох, віцеректор — 69
Чернецький Василь, о. парох, мемуарист — 65, 71
Чичкевичі, свящ. рід — 33
Чоловські, свящ. рід — 33
Чубатий Микола, д-р, проф. Богосл. Академії — 201

Ш

Шайноха Кароль, проф., історик — 38
Шанковський Матвій, о. проф. ун-ту — 13
Шафарик Павло, проф. ун-ту, історик — 51, 56, 107
Шах Степан, дир. гімн., шкіл. надрадник — V, X, 28, 29, 43, 44, 69, 85, 87, 88, 89, 90, 102, 173, 174, 175, 176, 209, 210, 211
Шашкевич Антін, капітан австр. армії — 37, 38, 53, 160, 161
Шашкевич Володимир, ред., поет — 93, 127, 146, 157, 159, 160, 161, 162, 166, 168, 180, 190, 202
Шашкевич Захар — 37
Шашкевич (з Авдиковських) Єлисавета — 33, 37, 43, 62, 157
Шашкевич Іван, о. парох — 34
Шашкевич Йосип — 37
Шашкевич Марія — 37
Шашкевич Маркіян, о. парох, поет — V, VI, VIII, IX, X, 3, 7, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34,

35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 48, 51 — далі на всіх стор. до кінця
Шашкевич Микола — 37, 38
Шашкевич Микола, питомець — 37
Шашкевич Святослав — 149, 157, 159, 160
Шашкевич Семен, о. парох — 34
Шашкевич Симеон, о. парох — 33, 38, 43, 54, 62, 133
Шашкевич (з Крушинських) Юлія — 37, 63, 144, 145, 157, 159, 160, 162, 180, 184, 186, 190
Шашкевичі, свящ. рід — 33, 34, 63
Шведзіцький Яків, питомець — 87
Шевадзуцькі, свящ. рід — 33
Шевченко Тарас, поет — VI, VII, IX, 19, 91, 100, 125, 129, 140, 150, 168, 184, 201, 211
Шекспір (Shakespeare) **Вільям, драматург** — 161, 162
Шепега Кирило, питомець — 83, 84
Шептицький граф Андрей, митрополит — 191, 192
Шептицький Лев, єпископ — 6
Шимкевич Михайло, о. декан — 87, 88
Шіллер (Schiller von) **Фрідріх, нім. поет** — 27
Шлецер (Schlözer) **А. В., славіст** — 56
Шмід Леопольд Фридрих, дир. «Філос. курсів», радн. губернії — 46
Шоробура Іван, о. парох — 87, 88
Шотки (Schotky), **етнограф** — 49
Штібер Володимир, радн. апеляції — 46
Шульце Ернест, поет — 88
Шухевич Володимир, проф. — 184, 191
Шухевич Йосип, о. парох, письм. — 87, 88
Шухевич Роман, вожд УПА — 88, 184

Щ

Щепаньскі І, Ю., літ. і мист. критик — 59, 118
Щурат Василь, д-р, дир. гімн., письм. — 38, 51, 82, 87, 89, 106, 116, 119, 148, 193, 207, 208
Щуровський Тимотей, о. ЧСВВ — 22

Ю

Юзичинський Антоній, о. д-р, проф. ун-ту, посол, архидіякон — 65, 70
Юзичинський Симеон, о. парох — 65
Юр, св. — 172
Юрій І, гал. король — 3, 14
Юрій II, гал. король — 3, 4, 95

Я

Яворський, о. парох — 41
Ягайло Володислав, король — 17
Яків, патріях ізраїл. — 97
Якубський Борис, літ. критик — 204
Ямінський Юліян, питомець — 108
Янів Володимир, д-р, проф. УВУ, Президент УХР — 214
Ярема Яким, д-р, проф. гімн. — 193, 208
Ярина Йосип, о. д-р, проф. ун-ту — 12
Ярополк, київ. князь — 161
Ярослав Мудрий, великий князь київ. — VII, 124
Ярославенко (псевдонім), композитор — 202
Ярославна, княжна — 154, 155
Ясеницький Лев, питомець — 87
Ясінський Григорій, питомець — 87, 88
Яхимович барон Григорій, проф. ун-ту, митрополит — 23, 24, 41, 46, 47, 48, 161, 172, 173
Яцковські, свящ. рід — 33

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Портрет о. Маркіяна Шашкевича — вклейка перед текстом
Перемиські Владики — діячі Галицького Відродження 24
2. Антін Ангелович, митрополит
3. Михайло Левицький, митрополит і кардинал
4. Іван Снігурський, єпископ
5. Григорій Яхимович, митрополит
6. «Підлисецькі дуби» 35
7. Будинок Духовної Семінарії з вежею церкви св. Духа 45
8. Фотокопія заголовної сторінки «Читанки» 92
9. Фотокопія одної із сторінок «Читанки» 95
Два члени «Руської Трійці» 106
10. Іван Вагилевич
11. Яків Головацький
12. Фотокопія заголовної сторінки «Русалки Дністрової» 109
13. Фотокопія сторінки «Русалки» з її змістом 111
14. Фотокопія заголовної сторінки 2-го видання «Русалки Дністрової» 139
Два письменники й діячі Галицького Відродження 174
15. Антін Любич Могильницький
16. Микола Устиянович
17. Перевезення тіла о. М. Шашкевича з Новосілок Ліських до Львова (у 50-і роковини смерти — 1893 р.) 183
18. Пам'ятник на могилі о. М. Шашкевича на Личаківському цвинтарі у Львові 189
19. Пам'ятник о. М. Шашкевича на Білій Горі б. Підлисся 194

«Хто працює, оре, сіє,
Тот і плодів ся надіє,
Сотне зерно хоть доспіє»...

о. Яків Головацький: «Весна»

(«Руська письменність»,
том III, стор. 73)

З М І С Т

Апостольський Візитатор Українців у Західній Европі: Українському Читачеві привіт і благословення V
Відозва Ювілейного Комітету для вшанування 150-их роковин народження Пробудителя Галицької Землі о. Маркіяна Шашкевича IX

Частина I

ІСТОРИЧНЕ ТЛО

1. Упадок Галицько-Волинської Держави. Доля Галичини під Польщею 3
2. Зміна історично-правного положення. Галичина під Австрією. Початки галицького відродження 7
3. Початки закарпатського національного відродження. «Угорська Русь» — «Закарпатська Україна» 16
4. Придніпрянська Україна. Початки відродження на Лівобережній Україні 18
5. Предтечі Маркіяна Шашкевича 22

Частина II

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

1. Походження Маркіяна, його молодість і шкільні роки 33
2. Філософічні студії М. Шашкевича у Львові. Духове обличчя тодішнього Львова 43
3. Маркіян Шашкевич «на світі», тобто — поза мурами духовної семінарії 55
4. Маркіян Шашкевич — студентом богословського факультету; його перша літературна збірка «Син Руси» 62

5. Шашкевичева друга літературна збірка «Зоря» Віденський цензор Вартоломей Копітар та його погляд на українське питання в Австрії 75
6. «Голос Галичан» 82
7. Проповіді і святочні промови живою народною мовою 84
8. Маркіянова «Читанка» для малих дітей у парохіяльних школах 90
9. «Азбука і Abecadło» 101
10. «Русалка Днѣстровая» 105
11. Маркіян Шашкевич перед питанням: Стати священиком у безженному чи в жонатому стані? 142
12. о. Маркіян Шашкевич на селі 145
13. Недуга о. Маркіяна Шашкевича 154
14. Смерть о. Маркіяна й ієрейський похорон 156
15. Вдовиця по о. Маркіянові та його діти 159
16. Посмертні згадки про Маркіяна Шашкевича та його портрети 163

Частина III

ІСТОРІЯ ПРОСЛАВИ ПАМ'ЯТИ О. МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

1. Згадки в роках 1848 - 1893 171
2. Перевезення тлінних останків о. Маркіяна в 1893 р. з Новосілок до Львова 180
3. У 100-літню річницю уродин М. Шашкевича 190
4. У 100-ліття появи «Русалки Дністрової» 196
5. У 100-ліття смерти Маркіяна Шашкевича 200
6. Видавання і поширення друком «писань» Маркіяна Шашкевича 203
7. Наукові студії і літературні праці про життя і творчість Маркіяна Шашкевича 205
8. Закінчення 211
9. Подяка автора 213
Покажчик імен 215
Список ілюстрацій 227
Зміст 228

Imprimerie P.I.U.F. - 3, rue du Sabot - Paris (6e)

ВИД-ТВО
УХЛ
УКРАЇНСЬКИЙ
ХРИСТИЯНСЬКИЙ
РУХ